

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**ÖMER FUADİ (V. 1560/1636)'NİN *RİSALE-İ VİRDİYYE*
ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Hülya KÜÇÜK**

**Hazırlayan
Asuman ÜNAL
054244061004**

KONYA-2008

ÖZET

İslam'ın bâtinî yönünü temsil eden tasavvuf diğer ilim dallarına göre daha kapalı bir disiplindir. Tasavvuf, VI. VII.- XII. ve XIII. asırlarda tarîkatların kurulmasıyla birlikte açılım sağlamış ve daha sistemli bir hâle gelmiştir. Tasavvufun anlaşılması ve aktarılması noktasında tarîkatların büyük rolü olmuştur.

XVI. yüzyılda yaşayan Halvetilik'in Şâbâniyye kolu şeyhlerinden olan Ömer Fuâdî'nin *Risâle-i Virdiyye* adlı eseri de tasavvuf disiplini içerisinde tarîkatların âdâb ve erkânlarını sergilemesi yönüyle önemlidir. Risâlede tarîkatların tasavvuf anlayışları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Günümüzde de güncelliğini koruyan tarîkatların tasavvuf disiplini içerisindeki yerinin belirlenmesine katkıda bulunmak amacıyla Fuâdî'nin *Risâle-i Virdiyye* adlı eserini çalışmayı istedik.

Çalışmamızın birinci bölümünde Fuâdî'nin hayatı, hocaları, eserleri, ilmî ve tasavvufî şahsiyetiyle tesirleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde *Risâle-i Virdiyye* adlı eserinin tahlili yapılmış, eserde adı geçen bazı kişiler hakkında bilgi verilerek, risâlede ele alınan konulardan bahsedilmiştir. Ekte ise eserin Latin harfleriyle yazılmış şekli sunulmuştur.

ABSTRACT

Sufism is generally understood by scholars to be the inner or mystical dimension of Islam. In the 6th, 7th, 12th and 13th centuries, spreading of Sufism began and the studies of it became more disciplinary and systematic. Sufi Orders played a great role of understanding and expanding the Sufism.

In the 16th century, Ömer Fuadi who was the dervish of Şabaniye Branch of Halvetiyye Order, wrote a book called “*Risâle-i Virdiyye*” which consist the studies of customary observances and accepted rules of Sufism etiquette that is a great work of understanding the Sufism disciplinary. In the book, there is detailed information about the Mystic Orders and their doctrines. Nevertheless, analyzing and examining the book of Ömer Fuadi, “*Risâle-i Virdiyye*” is a useful source to understand the Mystic Order’ disciplinary not only for their historical formation but also for their present formation.

In the first part of the thesis, Fuadi’s life, his master teachers, his works, his scholar and mystic doctrines are treated. In the second part, the topics of the book, “*Risâle-i Virdiyye*” analyzed and evaluated and brief autobiography given about the names which are in the book. In the appendix, text of the book is submitted in the Latin alphabet.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	vii
I. BÖLÜM: ÖMER FUADİ, HAYATI VE ESERLERİ	1
A. HAYATI	1
A.1. Yaşadığı Devir	1
A.2. Yaşadığı Devirde Tasavvuf	3
A.3. Hayatı ve Kişiliği	5
B. İLMİ HAYATI VE ESERLERİ.....	6
B.1. İlmî, Tasavvufî ve Edebî Şahsiyeti	6
B.2. Hocaları	9
B.3. Eserleri.....	13
B.4. Ömer Fuadi'nin Tasavvuf Anlayışı.....	26
C. TESİRLERİ.....	30
II. BÖLÜM: RİSALE-İ VİRDİYYE'DE TASAVVUF.....	34
A. ESERDE ADI GEÇEN KİŞİLER.....	34
A.1. Peygamberler	34
A.2. Sahâbeler	36
A.3. Veliler.....	49
B. ESERDE ELE ALINAN KONULAR	51
B.1. Vahdet-i Vücûd ve Mertebeleri	51
B.2. Nefs ve Nefs Mertebeleri.....	55
B.3. Zikir.....	58
B.4. Şerîat, Tarîkat, Mâ'rifet.....	61
B.5. Mâ'rifetullâh	62
B.6. Halvet	64

B.7. Rüyâ	67
B.8. Seyr ü Sülûk.....	69
B.9. Fenâ ve Bekâ.....	71
B.10. Tasavvuf Sünnet İlişkisi	72
B.11. Zevk.....	73
B.12. Kerâmet	73
B.13. Ruhânî Tıp	75
B.14. Sûfîlerin Kılık Kıyâfet Âdâbı.....	76
B.15. Rüyettullâh.....	78
B.16. Şeyh ve Şeyhe Hizmet.....	79
B.17. Halvetilik'in Şâbâniyye Kolunun Âdâb ve Erkânları	81
B.18. Ruhbâniyet.....	83
III. BÖLÜM: RİSÂLE-İ VİRDİYYE.....	85
A. RİSÂLE-İ VİRDİYYE'NİN TANITIMI.....	85
A.1. Adı, Nüshaları ve Yazılış Sebebi.....	85
A.2. Kaynakları	86
A.3. Üslûbu	87
A.4. Muhtevası	89
A.5. Nüshadan Örnekler	91
B. KİTABIN LATİN HARFLERİYLE METNİ.....	95
SONUÇ.....	204
KAYNAKLAR	206

ÖNSÖZ

Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için nefislerin temizlenmesi ve ahlâk tasfiyesi olarak tarif edilen Tasavvuf, mânevî tecrübe ile anlaşılabilir bir hâl ilmidir. İslamın ilk dönemlerinde zühd hareketi olarak ortaya çıkan tasavvuf II./VIII. Asır sonlarında diğer İslami ilimlerden ayrılarak, kendi sistemini kurmuş ve kendine has kuralları olan bir disiplin hâline gelmiştir.

Tarikatların kurulmasıyla birlikte Tasavvuf cereyanının yeni bir çehre kazandığını görüyoruz. Bu dönemlerde tarikatların kurulup, tasavvufî eserlerin telif edilmesinden sonra, tasavvuf gerek sosyal hayatta, gerekse devlet ricâli arasında belli bir konuma erişmiş bulunuyordu. Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme devrine rastlayan XIV. ve XV. yüzyıllarda tasavvuf ve tarikatların sosyal hayat içerisindeki işlevleri artmış durumdaydı. Bu dönemler genel olarak bütün tarikatların kuruluşunun tamamlandığı, tarikat âdâb ve erkânıyla ilgili pek çok eserin kaleme alındığı yıllardır.

Tarikatların İslam dininin yayılmasında, İslam devletlerinin kurulup varlıklarını sürdürmelerinde önemli etkileri olmuştur. Ayrıca toplumun ekonomik, siyasî ve kültürel yapılanmasında da önemli roller üstlenen tarikatlar zamanla halkın yaşantısında vazgeçilemez unsurlar arasına girmişlerdir.

XVI. asır Şâbânî Tarikatı şeyhlerinden olan Ömer Fuâdî'nin *Risâle-i Virdiyye* adlı eseri de tarikat âdâb ve erkânı hakkında kaleme alınmış risâlelerden bir tanesidir. Eser günümüzde de tartışılan konular arasında bulunan tarikatların işlevleri, düşünce yapıları ve bir hâl ilmi olan tasavvufu yaşama geçirme konusunda üstlendikleri rolleri yansıtması yönüyle önemlidir. Risâlede Halvetiliğin Şâbânîlik Kolunun tarikat âdâbları ayrıntılı olarak ele alınarak bunların gelecek nesillere aktarılmasına çalışılmıştır.

Biz de Kastamonu'da doğup yetişen Ömer Fuâdî'nin mensubu olduğu Şâbânîlik Tarikatı'nın anlaşılması ve aktarılmasına az da olsa katkıda bulunmak ve kültürel zenginliğimizin göstergesi olan eserleri günümüz insanının hizmetine sunmak amacıyla bu konuyu çalışmayı istedik. Ayrıca risâlenin zengin muhtevası ve okunaklı bir yazı ile kaleme alınmış olması da bizi bu eseri çalışmaya yönelten sebepler arasındadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Fuâdî'nin yaşadığı dönem, yaşadığı dönemde tasavvuf, hayatı, hocaları, eserleri, ilmî, edebî ve tasavvufî şahsiyetiyle tesirleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Kastamonu İl Halk Kütüphânesi 1232/3'de kayıtlı olan nüsha esas alınarak *Risâle-i Virdiyye'de* adı geçen kişiler ve eserde ele alınan konulardan bahsedildi. Son bölümde ise *Risâle-i Virdiyye'nin* nüshaları, kaynakları, üslubu ve

muhtevasına değinilerek, eserin latinize edilmiş haline yer verildi. Risâlede yer verilen âyet ve hadislerin kaynakları tesbit edilerek, dipnotlarda belirtildi. Eserde bulunan Arapça ve Farsça metinlerin tercümesi yapıldı. Risâlede adı geçen kitaplar hakkında dipnotlarda bilgi verildi.

Çalışmamızda büyük destek ve yardımını gördüğüm, görüş ve yönlendirmelerinden faydalandığım tez danışmanım, kıymetli hocam Doç. Dr. Hülya Küçük Hanımefendi'ye, özellikle yüksek lisans ders döneminde bilgi ve tecrübelerini bizden esirgemeyen değerli hocam Dilaver Gürer Beyefendi'ye ve maddî mânevî destek olan tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Asuman Ünal
30 Mayıs 2008- KONYA

KISALTMALAR

age.	adı geçen eser
agm.	adı geçen makâle
as.	aleyhisselâm
b.	bin
bkz.	bakınız
cc.	celle celâlüh
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
GÜSBE.	Gâzi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
haz.	hazırlayan
hz.	hazret-i
İA.	İslâm Ansiklopedisi
KİHK.	Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
MÜSBE.	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sav.	sallallâhu aleyhi ve sellem
terc.	tercüme eden
ts.	tarihsiz
v.	vefat
vr.	varak

I. BÖLÜM: ÖMER FUÂDÎ, HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI

A.1. Yaşadığı Devir

Ömer Fuadî'nin yaşadığı XVI. ve XVII. Yüzyıllar(966/1560-1046/1636) Osmanlı Devleti'nin coğrafi olarak en geniş alana yayıldığı ve izlerini üç kıtada hissettirdiği bir dönemdir. Bu yüzyılın başında, Osmanlı hakimiyetinin coğrafyası yirmi milyon kilometrekareyi bulmaktadır. Dünya nüfusunun yarısına yakını Türk hakimiyeti altında yaşamaktadır. Fakat yıllar ilerledikçe Osmanlı Devleti gücünü kaybetmeye ve kültürel açıdan da zayıflamaya başlar.¹

Devletin giderek güç kaybetmesiyle birlikte yönetici kadrodaki insan unsuru da çözülmeye başlar. Devlet adamları makamlarını kaptırmamak adına her yolu denerler.² Özellikle küçük yaşta padişah olan I. Ahmet(v.1025/1617) ve IV. Murat(v.1048/1640) 'ın iktidar yıllarında, devlet idaresi vâlide sultanlarla padişah hanımlarının ellerine geçer. Bu durumda padişahların devlet yönetimine katılmaları ve yönetici olarak gösterecekleri başarıyı olumsuz yönde etkiler.³

XVI. Yüzyılda Avrupa Devletlerinin gerçekleştirdikleri Coğrafi Keşifler de Osmanlı Devleti'ni malî yönden oldukça sarsar. Coğrafi Keşifler öncesinde Avrupa Devletlerine olan ihrâcâtı, ithâlâtından daha fazla olduğu halde keşifler sonrası bu durum tersine döner. Yeni keşfedilen Amerika ülkelerinden elde edilen ürünlerin Osmanlı piyasasına sürülmesiyle enflasyon artar. Bütün bunların neticesinde de Osmanlı Devleti Avrupa'nın pazarı haline gelir.⁴

Yaşanan siyâsi ve ekonomik bunalımların bir sonucu olarak Anadolu'da Celali İsyancılar çıkar. Bu isyanlar Anadolu'da âsâyîşin bozulmasına ve halkın toprağını bırakarak şehirlere göç etmesine sebep olur ve bütün bunların sonucu olarak da Osmanlı toprak sistemi bozulmaya başlar. Osmanlı Devleti'nin gücünü iyice zayıflatan Celali İsyancılar padişah I. Ahmet devrinde tecrübeli devlet adamı Kuyucu Murat Paşa(v.1018/1611) tarafından bastırılır.⁵ Murat Paşa'nın şiddetli tedbirlerini Köprülülerin dirayetli tutumları ve IV. Murat'ın sert önlemleri takip eder. Fakat alınan bu tedbirler sürekli çözümü sağlama noktasında yetersiz kalır ve yeni isyanların çıkmasının önüne geçilemez.⁶

¹ Uzunçarşılı, İsmâil Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1973, III, 291.

² Heyet, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul, 1987, VI, 157 – 169.

³ Uzunçarşılı, *age*, 119.

⁴ Halaçoğlu, Yusuf, *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1996, 77.

⁵ Danişmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1971, III, 248.

⁶ Uzunçarşılı, *age*, 335.

Yaşanan sosyal sarsıntı ve bozulmalar eğitime de yansımış devletin diğer müesseselerinde olduğu gibi medreseler de yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. Osmanlı düşünürlerinden bazıları XVI. Yüzyıl sonlarında medreselerin bozulmasını müderrislik kurallarına aykırı hareket edilmesine bağlamışlar ve bu bozulmanın bütün eğitim sistemini etkilediğini savunmuşlardır. Bunlardan dönemin meşhur devlet adamı Mustafa Âlî Efendi(v.1006/1599) medreselerin bozulma sebeplerini, ilme rağbetin azalmasına, kayırmayla ilmiye yoluna girilmesine, kadılık ve müderrisliğin rüşvetle verilmesine ve alimlerle cahiller arasında fark gözetilmeyip yazma eserlerin azalmasına bağlarken, Kâtip Çelebi(v.1096/1657) medrese eğitiminden aklî ve riyazî ilimlerin kaldırılmasını bozulmanın sebepleri arasında kabul etmektedir.⁷

Bütün sarsıntı ve çalkantılara rağmen dönemin sevindirici yönü ise XVII. yüzyıl edebiyâtı her şeye rağmen gelişmesini sürdürmüş, ilmî ve edebî alanda pek çok büyük şahsiyetler çağa damgasını vurmuştur.⁸ Hayatı ve eserlerini çalıştığımız Ömer Fuadî'nin şiir ve edebiyatla ilgilenmiş olması sebebiyle bu devirdeki şiir ve edebiyata bakacak olursak devletin diğer kurumlarının tersine şiir ve edebiyatın bu asırda geliştiğini görürüz. Bu gelişmenin sebeplerinden bir tanesi, padişahlardan başlayarak bütün devlet büyüklerinin edebiyata ve özellikle şiire önem vermesi; şairleri, san'atkârları korumaları ve ödüllendirmeleridir.⁹ Bütün bunların yanında bütün Osmanlı padişahları şiirle ilgilenmişlerdir ve çoğu şâirdir.¹⁰

XVII. yüzyıl Divan Şiiri'nde, söz güzelliğinin yanında mânada derinlik ve hayallerde genişliğe de önem verilerek; mübâlağa, tezat, telmih gibi edebî san'atlar çokça kullanılmıştır. Tasavvuf, şâirlerin başlıca konusudur. XVI. yüzyıldan sonra tasavvufun da tesiriyle söz güzelliği ve edebî san'atlardan çok mânâ güzelliği ve derinliğine önem vermeye başlayan şâirler bu asırda Sebk-i Hindî denilen yeni bir üslûbun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Sebk-i Hindî'nin bütün özelliklerinin görüldüğü XVII. yy. şâirleri arasında Nâilî (v.1292/ 1876), İsmetî (v.1074/1665), Neşâtî (v.1083/1674) ve Fehim (v. 1263/1848) sayılabilir.¹¹ Dönemin meşhur nâsirleri ise tezkireleri ile meşhur Latîfî(v.989/1582), Kınâlızâde Hasan Çelebi (v.1014/1607), Sehî (v.954/1548) Âşık Çelebi

⁷ Baltacı, Cahit, *XV.- XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri: Teşkilat Tarih*, İstanbul,1976, 61-71.

⁸ Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1997, V, 125.

⁹ Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1976, 558.

¹⁰ Şardağ, Rüşü, *Şâir Sultanlar*, Ankara, 1982, 236.

¹¹ Baysar, Hilal, *Ömer Fuadî'nin Hayatı ,Edebi Şahsiyeti, Eserleri*, G.Ü.S.B.E Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1991, 6.

(v. 978/1572) ve Ahdî'dir. Yüzyılın en tanınmış mesnevî şâiri hamse sahibi Taşlıcalı Yahyâ'dır.¹²

Astronomi ve coğrafya alanında sadece Osmanlı'yı değil, bütün dünyayı etkilemiş olan Pîrî Reis (v. 961/1555) ve Seydî Ali Reis (v.969/ 1563) de bu çağa damgasını vuran ünlü şahsiyetler arasındadırlar. Bunlardan birçok deniz savaşına katılmış olan Seydî Ali Reis'in *Mir'âtü'l-Kâinât, Kitâbü'l-Muhît fî İlmi'l-Eflâk ve'l-Ebhur* adlı iki eseri bulunmaktadır. Ayrıca Kâtibî mahlasıyla şiirler yazan Seydî Ali Reis'in risâleleri de mevcuttur.¹³ Dönemin en büyük denizcilerinden olan Pîri Reis ise, deniz haritalarının en önemli örneklerini ihtiva eden *Kitâb-ı Bahriye* adlı eserinde aynı zamanda deniz astronomisi ve deniz coğrafyası hakkında önemli bilgiler vermektedir.¹⁴

Özetle ifâde edecek olursak Ömer Fuâdî'nin yaşadığı yüzyıllar, yazarın kendi eserlerinde de yer yer dile getirdiği gibi dünyanın en büyük devleti olan Osmanlı'nın zirvedeki yerini yavaş yavaş kaybederek, duraklamaya başladığı dönemlerdir.

A.2. Yaşadığı Devirde Tasavvuf

Ömer Fuâdî'nin yaşadığı XVI. ve XVII. Asırlar tasavvuf tarihinde "tarikatlar dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde hemen hemen büyük tarikatların çoğu teşekkül ederek, tarikat âdâb ve erkânlarıyla ilgili pek çok kitap yazılmıştır. İbn Arabî(v.636/1240)'nin fikirlerinin Şeyhü'l-İslam İbn Kemâl(v.939/1534) fetvâsıyla meşrûluk kazanmasıyla birlikte özellikle şiir ve edebiyatta Vahdet-i Vücûd fikri yaygınlaşmaya başlamıştır.¹⁵Bu dönemlerde Vahdet-i Vücud anlayışı tasavvuf çevrelerinin en çok meşgul olduğu konuların başında gelmektedir. Vahdet-i Vücud görüşünün öncüsü kabul edilen İbn Arabî'ye bazen hücumlar yapılmış bazen de fikirleri övülerek hakkında bir çok eserler yazılmıştır.¹⁶

Çağın önemli isimlerinden bir tanesi de Vahdet-i Vücûd anlayışına karşı "Vahdet-i Şühûd" kavramını ortaya koyan İmâm-ı Rabbâni(v.1034/1624)'dir. Yaşadığı yıllarda Hindistan ülkesinde devrin sultanı Ekber Şah(v.1012/1605)'ın bütün dinleri birleştiren yeni bir din icadına kalkışması ve bu din anlayışında Panteist düşüncenin ortaya çıkması sebebiyle tevhid dinini savunan İmâm-ı Rabbâni yanlış yorumlanarak farklı mecralara

¹² Levent, Âgâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul, 1939, 172.

¹³ Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1982, 68 – 69.

¹⁴ Adıvar, *age*, 78- 85.

¹⁵ Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 2002,148.

¹⁶ Eraydın,Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1994, 263.

çekilmeye müsait olan Vahdet-i Vücut yerine Vahdet-i Şühud anlayışını geliştirdi.¹⁷ Böylece yanlış anlayışların önüne geçilmiş oldu.¹⁸

Bu sırada Halvetiyye'nin ileri gelen şeyhleri arasında Bâli Efendi (v.960/1555), halifesi Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi(v.981/1573), Halvetiyye'nin Şâbâniyye kolunun kurucusu Kastamonulu Şeyh Şâbân-ı Velî(v. 976/1568) ve Mısır bölgesinde yetişen en önemli iki sûfiden biri olan Kuşeyri Risâlesi'ne şerh yazan Zekeriyya Ensârî (v.926/1520) ile İmam Şârânî(v.973/1565)'yi sayabiliriz. İmam Şârânî gerek *Tabakâtü'l Kübrâ* adlı eseri ve gerekse İbn Arabî fikirlerine dayalı telif ettiği kitaplarıyla Mısır tasavvufunda önemli bir yere sahiptir.¹⁹

Tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Aziz Mahmud Hüdâyi (v.1038/1628) de çağa damgasını vuran isimlerden bir tanesidir. Gerek tarîkatının geniş kitlelere ulaşması ve gerekse döneminde padişahlar ve devlet üzerindeki etkisiyle temâyüz eden Hüdâyi'nin şöhreti günümüze kadar gelmiştir.²⁰ Hüdâyi Osmanlı sûfiliğinin temel direği diyebileceğimiz Vahdet-i Vücûd anlayışını olabildiğince şer'at çerçevesinde yorumlayarak, Vahdet-i Vücûd'u Panteist bir bakışla yorumlayan Şeyh Bedreddin ve taraftarlarına şiddetle çatmıştır.²¹

Yüzyıl içerisinde meydana gelen önemli olaylardan bir tanesi de kendilerine "Kadıızâdeliler" veya "Fakılar" denilen ve tasavvuf ehline karşı aşırı düşmanlık gösteren bir sınıfın ortaya çıkmasıdır. Bazı saray mensuplarının da desteğini alan Kadıızâdeliler daha da güçlenerek tekkelerin basılması ve bazı şeyhlerin ölümle tehdit edilmesi gibi olaylara sebep olmuşlardır. Bu mücâdele karşısında mutasavvıflar işi fiilî bir eyleme dönüştürmeden kendilerini sözlü ve yazılı olarak savunmuşlardır.²²

IV. Murat döneminin vaizlerinden olan Kadıızâde Mehmet Efendi(v.1045/1635)'nin takipçileri olan Kadıızâdeliler, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan bir takım adet ve uygulamaları bid'at olarak nitelemiş ve şiddetle reddetmiştir.²³ Kadıızâde Mehmet Efendi sema ve devran, akli ilimlerin tahsili, ezan, mevlit ve Kur'an'ın makamla okunması, türbe ve kabir ziyareti, tütün ve kahve içilmesi gibi konularda olumsuz bir tavır almış, bunların tamamını bid'at ve haram kabul etmiştir.²⁴

¹⁷Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 296.

¹⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 29.

¹⁹Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul, 2007, 145.

²⁰Aziz Mahmud Hüdâyi ve tarikatı hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, H.K., *Aziz Mahmud Hüdâyi Hayatı, Eserleri, Tarikati*, İstanbul, 2006, 128.

²¹ İnalçık, Halil, *Osmanlı Uygarlığı*, İstanbul, 2003, I, 282.

²²Yılmaz, N., *age*, 449.

²³ Çavuşoğlu, Semiramis, "Kadıızâdeliler", *DİA*, XXIV, 100.

²⁴ Çavuşoğlu, "Kadıızâdeliler", 101.

Kadıızâdeliler İbn Teymiyye'nin ve onun mektebine mensup olan Birgivî Mehmet Efendi(v.981/1573)'nin fikirlerinden etkilenmekle birlikte tartıştıkları konular genellikle düzeyli ve sistemli bir programa dayanmayıp halk arasında yaygın olan inanç ve düşüncelere tepki mahiyetinde olmuştur. Kadıızâdeliler, yaşadıkları dönemde tenkit ettikleri meselelere tasfiyeci bir tutumla yaklaşp bütün bid'atları gerekirse şiddet kullanarak ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. Ancak çalışmaları devlet düzenine tehdit teşkil edince siyasi otorite buna izin vermemiştir. Bu Selefiyeci hareketin benzerlerine Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde değişik zamanlarda rastlamak mümkündür.²⁵

A.3. Hayatı ve Kişiliği

Ömer Fuâdî, 966/1560 yılında Kastamonu merkez ilçesinin Mûsâfakih mahallesinde doğmuştur.²⁶ Fuâdî'nin asıl adı Ömer olup, mahlası ise “ kalbe mensup, kalbî, yürekten olan” anlamında Fuâdî'dir.²⁷ Fuâdî'nin doğum yeri kaynaklarda genellikle Mûsâfakih olarak ifade edilmişse de, bazı yerlerde Tâhîrfakih mahallesi olduğu da belirtilmektedir.²⁸ Bu iki mahallenin birbirine yakın olması nedeniyle, aile çevresinin buralara dağılmış olduğu düşünülebilir. Fuâdî'nin babası, Şâbân-ı Veli'nin bağlılarından olan Himmet Dede'dir.²⁹

Ömer Fuâdî'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz yeterli düzeyde değildir. Yaşadığı devir ve sonrasında yazılan biyografik eserlerde hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.³⁰

Fuâdî'nin hayatına yer veren az sayıdaki eserden biri olan Bursalı Mehmet Tâhîr'in *Osmanlı Müellifleri* adlı kitabında Ömer Fuâdî'nin Kalbî Efendi adında bir oğlu olduğu, Şâbân-ı Veli'nin halifelerinden Muhyiddin Efendi(v.1011/1604)'den hilâfet alıp. H. 1046'da ölecek, Şâbâniyye Dergâhı'na gömüldüğü kayıtlıdır.³¹ İhsan Ozanoğlu da, Kalbî Efendi'nin âlim ve şâir bir kimse olduğundan bahsetmektedir.³²

Ömer Fuâdî bütün hayatını Kastamonu'da geçirmiş ve 1046/1636 yılında 76 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri Şâbân-ı Veli Türbesi'nin içinde, hocası Şeyh Muhyiddin Efendi'nin sağında, kütüphaneye bitişik olan duvarın yanında bulunmaktadır.

²⁵ Çavuşoğlu, “Kadıızâdeliler”, 102.

²⁶ Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetîliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi*, Ankara, 1991, 61Demircioğlu, Ziyâ, *Şeyh Şâbân-ı Veli ve Postnişinleri*; Kastamonu, 1983, 20.

²⁷ Tatçı, Mustafa, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi”, *Yedi iklim*, Temmuz, 1993, 38.

²⁸ Ozanoğlu, İhsan, *Şâbân-ı Veli Menâkıbı*, Kastamonu,1967,15.

²⁹ Abdülkadiroğlu, *age*,61.

³⁰ Tatçı, *agm*,38.

³¹ Bursalı Mehmet Tâhîr, *Osmanlı Müellifleri*, Haz: A. Fikri Yavuz- İ. Özen, İstanbul,1972,II, 173-174.

³² Ozanoğlu, İhsan, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul,1952,77.

Şeyh Şâbân-ı Velî ve Şâbânîlik adına bilinen bütün rivâyetlerin, alıntılarının ve inançların günümüze kadar, sağlıklı bir şekilde ve ilk ağızdan bizlere ulaşması noktasında, Ömer Fuâdî'nin, gerek müntesibi olduğu ekole ve gerekse Kastamonu kültürüne çok büyük hizmeti olmuştur. Bu bakımdan Ömer Fuâdî'nin yeni nesil tarafından da tanınması, öneminin ve fikirlerinin anlaşılması kültür mozaiğimizi oluşturanlara karşı ödenmesi gereken bir vefa borcu olacaktır.³³

B. İLMÎ HAYATI VE ESERLERİ

B.1. İlmî, Tasavvufî ve Edebî Şahsiyeti

Pek çok ilimde söz sahibi olan Ömer Fuâdî, özellikle tasavvuf ilmi sahasında özel bir yere sahiptir. Fuâdî'nin ilk hocası olan Şâbân-ı Velî'nin onun tasavvufî kişiliğinin oluşmasında büyük etkisi olmuştur. Çocukluğu Şâbân-ı Velî'nin sohbet ve irşadlarını dinleyerek geçen Fuâdî hocası öldüğünde dokuz yaşlarında olmasına rağmen, onun cenâze merâsiminin etkisini uzun yıllar üzerinden atamadı.³⁴

İlk tahsiline Kur'an-ı Kerim öğrenimi ile başlayan Fuâdî, daha sonra medrese tahsiline başlayarak, âdet olduğu üzere Arapça ve Farsça'yı bu dillerde eser verecek derecede öğrendi.³⁵ Hayatının bu yıllarında yüksek mevkiler peşinde olup, gençlik hevesi ile bâtinî ilimlere meyli olmamasına rağmen birdenbire bir cezbeye tutulup hâlinin değiştiğini şu ifâdeleri ile anlatır: "Ben Kastamonu'da yüksek memuriyet ve makam hevesiyle, aklî ve naklî ilimler tahsil ettim. Lâkin kalb âleminde, ruh makâmından tahsil ve tekmîl olunan ledünnî ilme meylim ve talebim yoktu. Allah'ın hidâyeti ve zâhirî ilim kuvvetiyle gâfil kalbime safâ ve ruhuma cilâ gelerek ilâhî cezbe zuhûr etti. Kendi hâlimde kaldım. Şerîat ve tarîkat kitapları okudum. Fakat müşkilâtım kitap ve risâle okumakla halledilemedi. Mürşid-i kâmile hizmet etmeyince geçitlerden geçmeye imkân yoktu."³⁶

Ömer Fuâdî bu duygularla 27 yaşında intisap ettiği Abdülbâki Efendi(v. 1005/1598)'nin gözetiminde tahsilini sürdürdü. Daha sonra, bir süre tahsiline ara vererek, evlendi ve Fıkıh ilmi ile meşgul oldu. Ama sonradan, içinde yeniden ilâhî cezbeyi hissetmesiyle, Muhyiddîn Efendi'ye intisâb ederek tahsilini tamamladı.³⁷

Mürşidi Muhyiddin Efendi'nin vefatı üzerine 1604 yılında halife olan Ömer Fuâdî otuz üç sene irşâd hizmetlerini sürdürdü.³⁸ Bütün Kastamonuluların sevgi ve saygısını kazanan Ömer Fuâdî her Cuma günü Şâbân-ı Velî Camii'nde halka onların anlayacağı bir

³³ Yazar, İlyas, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Kastamonu, 2001, 29.

³⁴ Heyet, *Evlialar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, IX, 417.

³⁵ Abdülkadiroğlu, *Halvetilik'in Şâbâniyye Kolu*, 62.

³⁶ Ozanoğlu, *Şâbân-ı Velî Menâkıbı*, 145-146.

³⁷ Çiftçi, Fazıl, *Hız. Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî*, Kastamonu, 2005, 181.

³⁸ Çiftçi, *age*, 182.

dille İslam dininin yüceliklerini, ibâdet ve muâmelatla ilgili konuları anlatmaya devam etti.³⁹ Bir taraftan âlimlere ve talebelere Fıkıh, Tefsir ve Hadis okutan Fuâdî, aynı zamanda tasavvuf alanında da pek çok talebe yetiştirmiştir.⁴⁰

Kaynaklarda ifâde edildiğine göre Fuâdî, engin bilgisi ve ateşli hitâbetiyle cemaati ve kendisiyle görüşen insanları oldukça etkilemiş ve böylece zâhiri ilimlerde de herkes tarafından saygı duyulan bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Özellikle Fıkıh ve fetvâda memleketi çapında şöhret sahibi olduğu belirtilmektedir.⁴¹

Fuâdî'nin edebî yönüne de değinecek olursak, onun mensûbu olduğu tarîkat âdab ve erkânını anlatan çok sayıda eser vermiş olduğunu görürüz. Fuad Köprülü(v.1966)'nün de ifâde ettiği gibi tarîkat ehli kendi düşüncelerini halk arasında yayabilmek amacıyla şiiri ve edebiyâtı kullanmışlar ve Yunus Emre(v.720/1321)'nin halk vezniyle, halk diliyle yazdığı sâde, basit ve kuvvetli ilâhilerden etkilenmişlerdir. Hemen hemen bütün mutasavvıfların eserlerinde Yûnus etkisi belirgindir.⁴²Fuâdî'nin de bazı şiirlerinde Yûnus Emre'nin etkisi hissedilmektedir. Söyleyişindeki sâdeliği ile Tekke Edebiyatı'nı Halk Edebiyatı çizgisine yaklaştırmıştır.⁴³

Söz buraya gelmişken Tekke edebiyâtını biraz açıklamaya çalışalım. Tekke Edebiyatı XVI. Asırda gerek halka hitap eden âşık şâirler, gerekse divan tarzında yazan şâirlerin kaleminde şekillenmiş, kıymetli eserler vermiştir. Bu sınıftan olarak zikre değer şahıslar Gülşenilik Tarîkatı'nı kuran İbrahim Gülşeni(v.939/1534), Bayrâmiyye Tarîkatı mensublarından Ahmed Sarban(v.950/ 1545), Ümmî Sinan(v. 1067/1658) sayılabilir.⁴⁴

Tekke Şiiri'nin fikir ve edebiyâtımızdaki yeri çok büyüktür. Tekke Şâirleri de diğer bütün şâirler gibi ruhlarının ürperişlerini, hasretlerini ve rüyalarını söylemektedirler. Duygu ve hayâl yüklü eserleriyle edebiyâta yeni bir soluk kazandırmışlardır. Tekke Şâirlerinin en belirgin yönü kendilerine has ruhânî ve ilâhi bir edâ taşımalarıdır. Onların eserlerinde söz oyunlarına ve yapmacık ifâdelere rastlanmaz.⁴⁵ Bu türde yazan şâirlerin çoğu bilgin kişilerdir. Arapça ve Farsça bilirler ve zamanlarının ilimleriyle meşgul olurlar. Ama gerek yaşayışları gerek sözleri ile halktandırlar. Nice derin konuları halka onların anlayabileceği bir şekilde anlatırlar.⁴⁶

³⁹ Zengin, Ahmet Yaşar, *Kastamonu Velileri*, Kastamonu, 2002,174.

⁴⁰ Çiftçi, Hz. Pir Şaban-ı Veli,182.

⁴¹ Ozanoğlu,Şâbân-ı Veli Menâkıbı,17.

⁴² Köprülü, Fuat, *Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1984,342.

⁴³ Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, 50.

⁴⁴ Pekolcay, Neclâ, *İslâmi Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981, I, 286.

⁴⁵ Kocatürk, Vasfi Mâhir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1969, 55.

⁴⁶ Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1974, II, 151.

Fuâdî de halk şâiri ve halktan biri olarak eserlerinde dâima halkı göz önünde tutmuştur. Ve bunun bir göstergesi olarak da eserlerinde anlaşılır bir dil kullanmıştır. Ömer Fuâdî, klasik şiirin genel yapısı içinde değerlendirildiğinde, söylemlerinde oldukça sâde bir üslûba sahip olduğu söylenmiştir. Nef'î (v. 1043/1635), Nâilî gibi şâirlerin hüküm sürdüğü bu asırda Fuâdî, onların içine düştükleri tasannûdan uzak kalmayı başarabilmiştir.⁴⁷

Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Fuâdî, iyi bir din ve tasavvuf eğitimi almıştır. İyi derecede Arapça- Farsça öğrendiği, Kur'an, Hadis, Tefsir okuduğu, pek çok kıssa ve menkıbe bildiği eserlerinden anlaşılır. Dinî konularda geniş bir bilgi birikimine sahiptir. Eğitici- öğretici amaçla yazdığı eserlerinde açıkladığı konuyu dinî kaynaklarla temellendirir, sık sık ayet ve hadis iktibaslarına başvurur. Bilgisini tâliblere aktarma ve dinî- tasavvufî konularda onları aydınlatma düşüncesiyle yazdığı eserlerde öğreticiliğin yanında geleceğe iyi bir mirâs bırakma, adını ölümsüz kılma ve bildikleriyle ölmeme düşüncesinde olduğu izlenimini verir.⁴⁸

Ömer Fuâdî'nin eserlerinde rastlanan özelliklerden bir tanesi de Hz. Nuh, Hz. Dâvûd, Hz. Mûsâ ve Hz. Süleyman gibi peygamberlerle, Hz. Ali'ye ve Halvetî büyüklerine sık sık telmihlerde bulunmasıdır. Eserlerinde peygamberlerle ilgili kıssalara yer verirken, kendisinden önceki Halvetî şeyhlerine de sık sık zikretmektedir.⁴⁹

Onun Hz. Muhammed(sav)'e karşı duyduğu derin sevgi ve saygı da eserlerine yansımış durumdadır. Hz. Muhammed'in örnek yaşamı, ahlâkı, fiil ve sözlerine sık sık yer verirken, *Aseliyye*, *Müsellesât* gibi eserlerini de sırf Hz. Peygamber'in hadislerinden yola çıkarak hazırlamıştır.⁵⁰ Hz. Mevlânâ(v.670/1273) da Fuâdî üzerinde etkisi olan mutasavvıflardan bir tanesidir. Şâir, *Gülâbiyye Risâlesi*'ni Hz. Mevlânâ'nın “ Gül solup Gülşen harap olduysa da gül bahçesinin kokusunu gül suyundan bulayım” beytinden esinlenerek yazmış ve risâlenin yazılış sebebini açıkladığı bölümde Mevlânâ hakkında saygı ve övgü dolu sözlere yer vermiştir.⁵¹Yine onun eserlerinde Ferîdüddin Attar(v.617/1221), Sâdi- i Şirâzî(v.691/1291) gibi mutasavvıf şâirlerin izlerine rastlamak da mümkündür. Özellikle *Bülbüliyye Mesnevisi*'ni Attâr'ın *Bülbülnâme*'sinden almış olması O'nun edebî ve tasavvufî düşüncesinden etkilendiğini gösterir.⁵²

⁴⁷Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı ve Eserleri*,51.

⁴⁸ Zavotçu, Gencay, *Türk Edebiyatında Hâbnâme Geleneği ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, Kocaeli, 2007,68.

⁴⁹ Bkz. Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, KİHK, vr. 22a, 33a, 59b, 71a.

⁵⁰ Zavotçu, *age*,70.

⁵¹ Fuâdî, *Risâle-i Gülâbiyye*, KİHK, 4153, vr.1b.

⁵² Zavotçu, *age*,77.

B.2. Hocaları

1- Şâbân-ı Velî (v.974 / 1568)

Halvetiyye Tarîkatı'nın Cemâliyye Şubesi'nin en önemli kollarından biri olan Şâbâniyye'nin kurucusu Şeyh Şâbân-ı Velî, Kastamonu'ya bağlı Taşköprü ilçesinin Gökçe ağaç nâhiyesi, Çakırçayı köyü, Çimdar mahallesinde dünyaya gelmiştir.⁵³ Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda 903/1497 bazı yerlerde ise 905/1499 yılları verilmektedir.⁵⁴

Şâbân Efendi, doğmadan önce babasını, henüz küçük yaşta iken de annesini kaybederek yetim ve öksüz kalmıştır. Kendisi ile ilgilenecek yakın akrabası da bulunmadığından, Taşköprü ahalisinden şefkatli bir hanım kendisini evlat edinmiş, onu kendi çocuğu gibi severek, tahsili ve ihtiyaçları ile ilgilenmiştir.⁵⁵

Şâbân Efendi ilk tahsiline mahalle mektebinde Kur'an öğrenimi ile başlar. Sonra aklî ve nâklî bilimleri öğrenmek için bazen Taşköprü'ye bazen de ulemânın toplantı yeri olan Kastamonu'ya gider. Tahsil hayatı sırasında güzel halleri, terbiyesi, vakarı ile çevresi tarafından tanınarak sevilir. Daha sonraları tahsilini daha da ilerletmek amacıyla İstanbul'a gider.⁵⁶

İstanbul'da zâhirî ilimlerde kemâle erdikten sonra Bolu'da bulunan müşîd Hayreddin Tokâdî (v.940/1533)'ye intisap ederek, on iki yıl şeyhinin hizmetinde bulunur. Daha sonra 1530- 1531 yıllarında hilâfetle Kastamonu'ya gönderilir. Seyyid Sünnetî'den boşalan seccâdeyi doldurarak irşâd görevine başlar.⁵⁷ Böylece müşîd olan Şâbân-ı Velî'nin ünü dört bir yana yayılır. Üçyüz altmış kişiye hilâfet vererek Osmanlı ülkesinin her tarafına halifeler.⁵⁸ Şâbân-ı Velî, yapmış olduğu etkili sohbetleri ve samimiyeti sayesinde Kastamonu ve civâr memleketlerden zamanın ulemâsının bir çoğu kendisine dost ve talebe olurlar.⁵⁹

Şâbân-ı Velî kutbiyyet makâmında Allah'tan üç şey istemiştir:

1- Tarîkatına giren bir kimse seyr ü sülûkünü tamamlamadan ölürse o kimsenin son nefesinde tevhide ermesi.

2-Tarîkatına girenlerin cin ve perilerin etkisinden, sihir ve büyüden korunması.

⁵³ Demircioğlu, *Şeyh Şâbân-ı Velî ve Postnişinleri*,4.

⁵⁴ Abdülkadiroğlu, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu*,37.

⁵⁵ Çiftçi, *Hız. Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî*, 95.

⁵⁶ Yazar, Nihal, *Halvetilik'in Şâbâniyye Kolu Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara, 1985,12.

⁵⁷ Abdülkadiroğlu, *age*,40-42.

⁵⁸ Yazar, *age*,17.

⁵⁹ Çiftçi, *age*,114.

3-Kıyâmet gününe kadar âriflerin eksik olmaması.⁶⁰

Ömrünün sonlarına yakın dervişlerini yanına toplayan Şâbân-ı Veli onlara ayrı ayrı dua ve nasihatlerde bulunur. 976/1568 yılında, 4 Mayıs Cuma sabahı vefat eder. Ölümü sevenleri arasında büyük üzüntüye yol açar. Yıkanması, kefenlenmesi ve defni sırasında bile ondan yardım isteyenler olur. Cenazesi bütün Kastamonu halkının katılımı ile defnedilir.⁶¹

2-Abdülbâki Efendi (v.996 / 1589)

Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmayan Abdülbâkî Efendi XVI. Yüzyılda Kastamonu’da yaşayan Şabânî şeyhlerinden bir tanesidir. Abdülbâkî Efendi Çorum ilinin İskilip kasabasından Acem Ali’si adı ile bilinen akıllı, cesur ve dindar bir kimsenin oğludur. Babasına Anadolu’ya Acem diyarından gelen ve Çorum yöresinde güreştiği herkesi yenen Ali adlı bir kişiyi yenmesi sebebiyle Acem Ali’si denmiştir.⁶²

Abdülbâkî Efendi babasından kendisine geçen pehlivanlık özelliğini nefsi ile güreşerek, dünya zevklerinden gönlünü çekmekte kullandı. İstanbul’un ünlü âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Gençliğinde geçirdiği bir hastalık sebebiyle bir gözü kör olmuştu. Şâbân-ı Velî Hazretleri onun hakkında “ Eğer bizim Abdülbâkî’nin bir gözü daha olsaydı, ince manâları mütâlâ ederken kitabı delip, öteye geçerdî” demiştir.⁶³

Aklî ve naklî ilimlerde derinleştikçe ufku genişleyen Abdülbâki Efendi daha da derinlere dalarak hakikat ilmine arzu duymuş ve bir mürşid-i kâmil aramaya başlamıştı. Kendisine dönemin iki meşhur ismi verilmişti ki birisi Rumeli’de Şeyh Bâlî Efendi (v.959/ 1553) diğeri Anadolu’da Şâbân Efendi idi. Acaba hangisinin eşiğine yüz sürsem diye tereddüt içinde iken, birkaç vech ile Şâbân Efendi’ye gitmek yönünde işaret zuhur etmiş olmakla Hz. Pîr’e yönelmiştir. Kendisi âşık meşrep ve çok arzulu olduğundan Şâbân Efendi’nin cezbisine kapılarak Kastamonu’ya ulaşıp Şâbân-ı Velî ile buluştu. Halini Şâbân Efendi’ye arz ettiğinde o can tabibi muhatabının ismini sordu. Abdülbâki’dir diye cevap verince, Şâbân Efendi onun fazlasıyla kemâl ve irfân kabiliyetine sahip olduğunu anlayıp “ismin müsemmaya tesiri vardır. İnşallah sülûk edip yolunda olmakla hakîkaten Abdülbâki olursun” buyurdular. Bu görüşmeden sonra bütün gücüyle hakikat ilmini tahsile koyulan Abdülbâki Efendi eğitimini, tâlimini tamamlayıp memleketi olan Çorum diyarına hilâfete

⁶⁰ Abdülkadiroğlu, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 43.

⁶¹ Yazar, *Halvetilikin Şabaniyye Kolu*, 20.

⁶² Fuâdî, Ömer, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli ve Türbenâme*, Haz: Muhammed Sâfi, Kastamonu, 1998, 112.

⁶³ Abdülkadiroğlu, *age*, 58.

gönderdi.⁶⁴ Hayreddin Efendi'nin vefâtından sonra üçüncü Şâbâni şeyhi olarak irşad görevini sürdürdü.⁶⁵

Dergâh, onun şeyhliği ile birlikte her bakımdan kuvvetlenip, var olan rağbet ve itibar daha da arttı. Abdülbâki Efendi tefsir ve hadis dersleri okutarak ve sohbetler düzenleyerek halkı ve ilim adamlarını kendisine bağlamıştı. Alimlerden pek çoğu kendisine dost ve mürid olmuştu.⁶⁶ O'nun kürsüdeki konuşmalarını hayranlıkla dinleyenler, sözlerinden çok etkilenip, bazıları şevke gelir, bazıları da zikir halkalarına katılırdı. Bu şevk ile pek çok kâmil insan yetişerek çevreye hilâfetle gönderildi.⁶⁷

Abdülbâki Efendi yıllarca devam eden irşad faaliyetlerinden sonra dervişlerini ve memleketini görmek için gittiği İskilip'te hastalanarak 1589 yılında vefat etmiştir. Kabri İskilip'tedir. Postta on bir yıl kalmıştır.⁶⁸

Çok kerâmet sahibi olan Abdülbâki Efendi bunların anlatılmasından asla hoşlanmazdı. Bu konuyu sıkça hatırlatır, hatta ölümünden sonra bile söylenmesini istemezdi. Bundan dolayı kendisine çok bağlı olan Ömer Fuâdî, eserinde O'nun kerametlerinden söz etmemiştir.⁶⁹

3- Muhyiddin Efendi (v.1013 / 1604)

Muhyiddin Efendi Kastamonu'nun Küre-i Hadid kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi kaynaklarda geçmemektedir. Önceleri şeriat ilimlerini tahsil etmiş daha sonra içinde alevlenen ilahi cezbenin etkisiyle tasavvufa yönelmiş ve Şaban Efendi'nin halifelerinden olan Mahmud Efendi'ye intisab ederek sulukünü tamamlamıştır.⁷⁰ Muhyiddin Efendi şeyhi Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine Kastamonu'ya Şaban Efendi'ye gelmiştir. Şaban Efendi: “Sen bize Mahmud Efendi'nin yadigarısın” diyerek tasavvufi eğitiminin kalan kısmını üstlenmiştir.⁷¹

Muhyiddin Efendi bir taraftan tekkedeki hizmetleri titizlikle yerine getirip mânevi bakımdan ilerleme kaydederken bir taraftan da Ata Bey Camii'nde hitâbet ve imâmet görevinde bulunmuştur. İbâdetinden ve tarîkate ilişkin âdâbdan asla ödün vermemiştir. Hizmetimde kusur edersem ilerlememde kusur olur, endişesiyle olabildiğince titiz davranmıştır.⁷²

⁶⁴ Çiftçi, *Hız. Pir Şâbân-ı Veli*, 172.

⁶⁵ Abdülkadiroğlu, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 58.

⁶⁶ Çiftçi, *age*, 172-173.

⁶⁷ Abdülkadiroğlu, *age*, 58.

⁶⁸ Yazar, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu*, 42.

⁶⁹ Zengin, *Kastamonu Velileri*, 187.

⁷⁰ Fuadi, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli*, 120; Abdülkadiroğlu, *age*, 59.

⁷¹ Yazar, *age*, 241.

⁷² Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 74.

Muhyiddin Efendi, gayet sâdik bir mücâhit ve samimi bir derviş olarak tarîkat erkânına göre kıldığı nafîle namazlar, tuttuğu oruçlar ve diğer tarîkat âdâbında asla gevşeklik göstermezdi. Asitanede kış günlerinde ateş bulunmadığından sıkıntı çekilirdi. Honsalar Camii yakınında hamama yakın bir odada kalır, her sabah şehrin bir ucundan diğer ucuna asitaneye gelir, hizmetlerini yerine getirirdi. Şiddetli soğğun olduğu karlı ve buzlu gecelerde bile bu halinde bir değişiklik olmazdı. Bütün bunlar sebebiyle şeyhi Şaban Efendi'nin muhabbet ve himmetine mazhar olmuş, hayır dualarını almıştır.⁷³

Hız. Pîr Şâbân-ı Velî'nin yanında bu şekilde tekâmîl-i tarîkat eden Muhyiddin Efendi, hilâfet alarak halkı irşâd etmesi için Şam'a gönderilmiştir. Bir müddet bu hizmetlerde bulunduktan sonra hacca gitmiş ve rivâyete göre, Şâbân- Velî'nin postuna oturacağı rabbânî bir ilhamla kendisine mâlum olduğunda Kastamonu'ya dönerek Küre'ye yakın bir mağarada ibâdet ve riyâzatla meşgûl olmuştur. Muhyiddin Efendi bir süre sonra Şâbân Efendi Âsitanesi şeyhi Abdülbâki Efendi'nin vefâtından sonra posta oturmuştur.⁷⁴Bu irşad görevine on altı yıl devam ettikten sonra 1013/1604 yılında vefat etmiştir.⁷⁵

Ömer Fuadi *Menakıbnâme*'sinde, mürşidi Muhyiddin Efendi'nin menkıbelerine de yer vermektedir. Bunlardan birini şu şekilde anlatmaktadır:

Bir grup dervişi ile beraber Bolu tarafındaki Çağa kasabasına gidiyordu. Kasabaya yaklaştıkları gün aşırı sıcak olduğundan tahammül edemeyen bazı arkadaşları konaklamak istediler. Uygun bir yer bulunup dinlenirlerken Muhyiddin Efendi aniden kalkıp acele ile yola çıkmak istedi. Kâfileden bazıları, “daha yeni konakladık, bu acele gereksizdir” diyerek itiraz ettilerse de Hazret, kendisine tâbi olanlarla birlikte alelacele kalkıp yola devam etti. Muhyiddin Efendi'nin acele etmesinin sebebi çok geçmeden anlaşıldı. Şâbân-ı Velî silsilesinden Çağa'da irşadla görevli olan Hayreddin Efendi vefât etmişti. Vefâtına yakın kendisine namazını kim kıldırın diye sorduklarında demişti ki;

— Techiz ve tekfinimi tamamlayıp bekleyiniz. Namazımı kılacak aziz gelir.

Cemaat acaba kim gelecek diye beklerken Muhyiddin Efendi kasabaya girince hazır bulunanlar gelenleri karşılayıp Muhyiddin Efendi'ye tâbi olarak cenâze namazını kıldılar. İtiraz ederek yolda kalanlar ise pişman oldular.⁷⁶

⁷³ Çiftçi, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî, 175-176.

⁷⁴ Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 75.

⁷⁵ Çiftçi, *age*, 178.

⁷⁶ Yazar, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu*, 247-248.

Şeyhi Abdülbâki Efendi'nin vefâtı üzerine, dördüncü postnişin olan Muhyiddin Efendi'ye intisap eden Ömer Fuâdî, seyr ü sülûkünü bu veliden tamamlamıştır.⁷⁷ Toplam on yedi yıllık müridlik hayatı 1604 yılında Muhyiddin Efendi'nin vefâtıyla noktalanmış ve bu tarihte Şâbân Velî Dergâhı'na şeyh olarak seçilmiştir.⁷⁸

B.3. Eserleri

Ömer Fuâdî, Kastamonulu âlim, fâzıl ve şâirlerden bir tanesidir. Nazım ve nesir otuza yakın eser veren mutasavvıf şâirin, eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça kaleme aldığı görüyoruz. Sanatında daha çok öğretici unsurlara yer veren Fuâdî'nin manzum eserlerinde zaman zaman vezin ve kâfiye kusurlarının bulunduğu da görülmektedir.⁷⁹

Âgâh Sırrı Levent, Fuâdî'nin *Menâkıb*'ı ve *Divan*'ından başka 30'a yakın eseri olduğunu söylemektedir.⁸⁰ Manzum ve mensûr kaleme alınan bu eserlerin hemen hemen tamamı tasavvûfidir.⁸¹

Ömer Fuâdî'nin eserlerinin sayısı tam olarak tespit edilememiştir. Bunun nedeni olarak, eserlerinin farklı il ve kütüphânelerde bulunması, eserlerinden bir kısmının, küçük, birkaç varaklık risâlelerden oluşması ve bir eserin farklı adlarla istinsahlarının yapılmış olması gösterilebilir.⁸²

Ömer Fuâdî'nin eserleri Kastamonu İl Halk Kütüphânesi, Manisa İl Halk Kütüphânesi Çorum Hasanpaşa Kütüphânesi ve İstanbul Kütüphânelerinde (Süleymâniye ve Fatih Millet Kütüphâneleri) bulunmaktadır. Eserlerinin büyük bir kısmı (külliyyat halinde) Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi 2287 numaralı yazmada mevcuttur. Divân'ı ve mesnevîlerinden alınan bazı şiirleri de Ankara Milli Kütüphâne'de, 06 Mil FB 503 numaralı mecmua içerisinde bulunmaktadır. Ayrıca "yazmalar.org" internet sitesinde yaptığımız internet araştırmalarında Fuâdî'nin bazı eserlerinin Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Mısır gibi ülkelerde de yazma nüshalarının bulunduğunu tespit ettik.

Ömer Fuâdî'nin eserlerinin genelinde bir konu bütünlüğü vardır. İşlediği konulara hâkim olduğu için bir eserinde işlediği konuya başka bir eserinde de değindiği olur. Eserlerinin çoğunu mensur olarak yazmıştır. Buna rağmen, şâirlik yönünü gösteren dört adet manzum eseri de mevcuttur. Yazarın eserlerini iyi bir şekilde anlayabilmek için Kur'an, Hadis, Tasavvuf, Arapça, Farsça ve Divan Edebiyatı bilgisine sahip olmak gerekir. Bir mensur eserin yazılış sebebinin anlatıldığı kısımlarda konuya girmeden dinî – tasavvufi

⁷⁷ Akyurt, Yusuf, *Resimli Türk Abideleri Kastamonu Şehri*, Ankara, 1994,77.

⁷⁸ Yazar, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, 24.

⁷⁹ Yazar, *age*, 30.

⁸⁰ Levent, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1988, I, 430.

⁸¹ Tatçı, *Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi*, 39.

⁸² Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, 82.

konularda sayfalarca bilgi verdiği olur. Manzum eserlerine örnek olarak *Divân, Risâle-i Hâbiyye, Kaside-i Pendiyye, ve Bülbüliyye*'yi sayabiliriz.⁸³

Eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî

Bilindiği gibi menâkıbnâmeler edebiyâtımızda din büyüklerinin, tarikat kurucularının ve önemli kişilerin hayatlarını konu edinen biyografik eserlerdir. Bu eserlerde kişilerin hayat hikâyeleri, san'atkârlık yönleri ve çeşitli özellikleri dile getirilmektedir. Ömer Fuâdî de bu eserde, Halvetilik'in Şâbâniyye kolunun kurucusu Şeyh Şâbân-ı Velî'nin ve kendisine kadar bu görevi yürüten dört halifesinin hayatını konu edinmiş; velilik, kerâmet hakkında bilgilerle tarikat silsilesini vermiştir.⁸⁴

Menâkıbnâme, Şâbâniyye kolu ile ilgili yazılan en önemli eserdir. Eserde, Ömer Fuâdî, Pîrin dönemine yakın kuşaktan olması nedeniyle, muhtemel değişikliğe uğrayabilecek rivâyetlerin ortaya çıkması büyük ölçüde önlenmiştir

Yazardan diğer büyük evliyaların menâkıbnameleri gibi Şaban-ı Veli için menâkıbnamme yazması istenmiş, o da bu istekleri yerine getirerek h.1070 yılında yazdığı *Menâkıbname*'yi padişah I. Ahmet'e ithaf etmiştir.⁸⁵

Fuadi *Menâkıbname*'yi tarikat yolunda bir hizmet olarak ,talip ve aşıklar tarafından okunup Şaban-ı Veli'nin halifelerinin menkıbelerinin can ü gönülden anlaşılması ve bu vesile ile kendisine hayır dua edilmesi temennisiyle yazdığını dile getirmektedir.⁸⁶

Fuadi'ye göre evliyaların menkıbelerinin yazılmasının amacı insanların önceki evliyaların güzel halleri ve hareketleriyle donanmasını sağlamaktır. Çünkü insanlar evliyaların hikmetli sözlerini ve kerametlerini işitince onlara uymaya çalışacaklar ve böylece olgunlaşacaklardır.⁸⁷

Menâkıbname'nin pek çok nüshası mevcuttur. Eser, Sül. Ktp. Hacı Mahmut Ef.No:2332/2,4574 ,4588,4614, Düğümlü Baba, No:569;Yazma Bağışlar, No:634; İ.Ü. Ktp.Yz.No:T1706,T2643;Beyazıt Devlet Ktp,Yz.No:20716; Ank Milli Ktp./2,4574 ,4588,4614, İ.Ü. Ktp.Yz.No:T1706,T2 643;Beyazıt Devlet Ktp,Yz.No:20716;Ank Milli Ktp.Yz.No:4588 nolu kayıtlarda mevcuttur. Muhtasar olarak kaleme alınmış olan *Menâkıbname*'nin yurtdışında da nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan biri Mısır'da Kahire Milli Ktp. Türkçe Yazmalar bölümü 8 numaralı arşivdedir. Bu nüsha Derviş Mesut

⁸³ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Habname Geleneği*, 83.

⁸⁴ Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 430.

⁸⁵ Fuadi, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî*,5-6.

⁸⁶ Fuadi, *age*,5.

⁸⁷ Fuadi, *age*,139.

tarafından istinsah edilmiştir. Diğeri ise Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, Ms.or.oct.2928 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Eserin Kastamonu'da bulunan nüshası ise 37Hk 3676/1 numaradadır. Bu eser 202x130mm boyutlarında ve 1-90b yapraktır. Nesih hattıyla yazılmıştır. Eserin sırtı kırmızı meşin, üstü köşebentlidir. Eserde söz başları ve noktalar kırmızı çizgi ile belirlenmiştir. 1b ve 2a'da yazılar kırmızı cetveller içindedir. Başlık kırmızıdır. Eserin muhtasar bir *Menakıbnâme* olduğu 1b'nin başında yazılıdır. 1a'da Şaban Efendi mührü ile vakıf mührü bulunmaktadır.

Fuadi, *Menakıbnâme*'yi anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Kendisi de bunu "daha çok insan okusun ve anlasın diye sade ve basit bir Türkçe ile yazdım" şeklinde ifade etmektedir.⁸⁸ Yazar fazla olmamakla beraber eserde ayet ve hadislere yer vermiştir. Eserde şiirler de önemli yer tutmaktadır. Fuadi kendi şiirlerinin yanında Mevlana Hafız Şirazi Molla Cami'nin de beyitlerine yer vermektedir.

Eser, Ömer Fuadi'nin de belirttiği gibi beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazar velilik ve keramet konularından bahsetmekte, ikinci bölümde Şaban Efendi'nin silsilesini saymaktadır. Üçüncü bölümde Şaban Efendi'den önce irşad görevini yerine getiren Seyyid Sünneti Efendi'nin⁸⁹ menkıbelerine yer veren Fuadi, dördüncü bölümde Şaban efendinin keramet ve menkıbelerini anlatır. Bu bölüm eserin en geniş kısmıdır. Beşinci ve son bölümde ise Şaban Efendi'den sonra seccadelerine oturan dört halifesinin menkıbelerini anlatmaktadır.⁹⁰

Menâkıbnâme ilim ve tasavvuf çevrelerinde en yaygın eserler arasındadır. Dönemin eserlerine nisbeten oldukça sade yazılan *menâkıbnâmenin* en eski nüshası 1230 / 1814 tarihli Hafız Osman el-Hasbî tarafından istinsah edilen nüshadır. Nesh hattıyla yazılan eserin matbû nüshaları kütüphânelerde yaygındır. *Menâkıbnâme*yle ilgili Ali Okumuş tarafından bir de tez çalışması yapılmıştır. Ayrıca L. Nihâl Yazar tarafından transkribe edilerek Muhammed Sâfi tarafından da sâdeleştirilerek yayınlanmıştır.⁹¹

'*Menakıbnâme*'nin orijinâl yönlerinden birisi de müellifinin şeyhi görmüş olması ve olaylara tarihen şâhit olmasıdır. Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*'yi tamamen kendi bilgi ve birikimiyle yazmış, şifâhî bilgilere dayanmış ve hiçbir kaynak kullanmamıştır. Tasavvuf literatüründe *Menâkıbnâmeler* içerisinde en sağlıklı olanlarından bir tanesidir.⁹²

⁸⁸ Fuadi *Menakıbnâme* Şâbân-ı Veli, 7.

⁸⁹ Asıl adı Ahmet olup Hz Peygamberin sünnetine olan bağlılığından dolayı kendisine "Sünneti" denmiştir. 16.yy'da Kastamonu'da yaşamıştır. Bkz. Çiftçi, *Hz Şeyh Şaban-ı Veli*, 91.

⁹⁰ Fuadi, *age*, 10.

⁹¹ Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul, 2006, 232.

⁹² Aşkar, *age*, 231.

Nihâl Yazar, bu eserle ilgili çalışmasında, eserin secili nesirle yazıldığını; akıcı ve devrine göre anlaşılır olduğunu; şiir parçalarıyla desteklenen Farsça beyitlerin Mevlânâ, Hafız Şîrâzî(v.691/1291) ve Molla Câmî(v.896 / 1492)'ye Türkçe şiirlerin çoğunun ise Ömer Fuâdî'ye ait olduğunu belirtmektedir.⁹³

Özetle, hem yazarın biyografisinin ortaya konulması ve hem de Şâbânîlikle ilgili olarak bilinen bütün gelenek, görenek ve yaşam tarzının sonraki kuşaklara aktarılması noktasında, çok önemli bir görevi yerine getirmiş olan bu eser 1877'de Kastamonu Vilâyeti matbaası'nda basılmıştır.⁹⁴

2- *Türbenâme*

Eser, h.1020 yılında hizmete açılan Şâbân-ı Velî Türbesi'nin yapılışını anlatmaktadır. Yazma nüshaları genellikle *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî* adlı eserle bir arada bulunan ve bir nevi onun devamı sayılan *Türbenâme*, nesir olmakla beraber yer yer manzumdur.⁹⁵

Fuadi eserin yazılış sebebini şu şekilde ifade etmektedir: Şaban Efendi'nin türbe binasının yapımı devam ederken türbenin ustası sadrazam Nasuh Paşa (v.1022/1614) tarafından öldürtülür ve türbenin inşaatı yarım kalır. Allah dostlarının hallerinden ve Allah'ın hikmetinden haberdar olmayan bazı kendini bilmezler kıskançlıkları sebebiyle itirazlara başladılar. İşte bu Türbenâme onların itirazlarına yeterli bir cevap mahiyetinde olup karşı koyuşlarını boşa çıkaracaktır. Ayrıca bu eser Şaban-ı Veli'nin kerametlerini de açıklamaktadır.⁹⁶

Türbenâme, Sül.Ktp.Hacı Mahmut Ef.No:2287/115, vr:284b-318b; Reşat Ef.No:478/2;Ank.Milli.Ktp,No:3254/2; Mısır Kahire Milli Ktp.Türkçe Yazmalar Bölümünde ve Kast.İ.H.Ktp,No:3676/2 no'lu kayıtlarda mevcuttur.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde bulunan nüsha 202x130mm boyutlarındadır ve 92b-124 varakları arasında bulunmaktadır. Bu nüsha harekeli nesihle yazılmış olup, başlık, söz başları ve noktaların yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eser siyah meşin ciltlidir.⁹⁷

Türbenâme de Menâkıbnâme'de olduğu gibi nesir bölümünde anlatılanlar gazeller, beyitler, hadis ve ayetlerle desteklenmiştir. Eser, Ömer Fuâdî'nin şairliğinden izler taşıyan;

Bir katre-i naçizim benden görünür umman

⁹³ Yazar, *Halvetîliğin Şâbânîyye Kolu*, 55.

⁹⁴ Demircioğlu, Aziz, *Kastamonu'da Basılan Eserler*, Kastamonu, 1987, 18.

⁹⁵ Fuadi, *Risâle-i Türbenâme*, KİHK, 3676/2, vr,92b-124a.

⁹⁶ Fuadi, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî*,141.

⁹⁷ Bkz. Fuâdî, *Türbenâme*, KİHK, 3676/2.

Bir zerre-i bi-haddim şems onda olur pinhan
Bağban oluben girdim bir gülşen-i bostana
Duymadı beni herkes ne gülşen ve ne bostan ⁹⁸

Hocası Muhyiddin Efendi'nin vasiyeti üzerine türbenin yapımına başlayan Ömer Fuâdî, uzun mücadeleler sonucunda türbe yapımını bitirir fakat türbenin kubbesinde turra ve kurşun yoktur. Bu durum da yağmurun kubbeden içeri sızmasıyla türbenin zarar görmesine sebep olacaktı. Daha sonra bu mesele de çözümlenerek Padişah 1. Ahmet'in sadrazamı tarafından Şaban-ı Veli'nin türbesini kurşunla örttürülerek türbenin zarar görmesi engellenmiştir.⁹⁹Böylece Fuadi açısından çok önemli bir görev tamamlanmış, hocası ve selefi olan Muhyiddin Efendi'nin vasiyeti gerçekleştirilmiş olur.

3- *Bülbüliyye*

Edebiyat tarihçileri eski eserleri konularına göre: Divanlar, Mesneviler, Münşeat Mecmuaları, Tarihler, Tezkireler ve türlü adlar altında yazılmış Biyografya ve Bibliyografyalar olarak bölümlere ayırmışlardır.¹⁰⁰ *Bülbüliyye* de mesnevi tarzında yazılmış olan eserlerdendir. Yazarın kişiliğine binâen tasavvufi bir eser olan *Bülbüliyye*, bu özelliğinin yanı sıra öğretici (didaktik) bir kimliğe sahiptir.¹⁰¹

Bülbüliyye'nin Süleymâniye Kütüphanesi Düğümlü Baba No: 320 / 2; Ankara Milli Kütüphane İbn-i Sina No: 951 / 5, Kastamonu İl Halk Tütüphânesi No: 166, Manisa İl Halk Kütüphânesi No: 1229 / 1, Ankara Milli Kütüphâne İbn-i Sinâ No: 4652 gibi değişik yerlerde nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca eserin Amerika Birleşik Devletleri New Jersey Princeton Üniversite'si Türkçe yazmalar bölümünde de bir nüshası mevcuttur.

Eserin Kastamonu İl Halk Kütüphânesi'nde bulunan nüshası Abdullah Efendi tarafından istinsah edilmiştir. 197X155- 145X90 mm boyutlarında olan bu nüsha 38 varaktır. Nesih hattı ile isim filigranlı kağıtlar üzerine yazılmıştır. Eserin sonunda Zilkâde Ayı'nın 1336 tarihinde bitirildiği belirtilmektedir.¹⁰²

Ferûdüddin Attar'ın *Bülbülnâme*'nin genişletilmiş bir çevirisi olan *Bülbüliyye* şairin bilgi ve yorumlarının eklenmesiyle telif- tercüme bir eser görünümü kazanmıştır. *Bülbüliyye*'de Fuâdî'nin konunun akışı ile uyumlu tasavvufî şiirlere yer vermesi, Attar'ın

⁹⁸ Fuadi, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli*, 132.

⁹⁹ Fuadî, *age*, 161.

¹⁰⁰ Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 101.

¹⁰¹ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Fuâdî'nin Hâbiyyesi*, 99.

¹⁰² Bkz. Fuâdî, *Risâle-i Bülbüliyye*, KİHK. 1664.

mesnevîlerinin biçimsel yapısıyla benzerlik göstermektedir. Eser Fuâdi'nin şairlik yeteneğini sergilemektedir.¹⁰³

Fuâdi, Bülbüliyye'de anlatılan kıssadan hisse çıkarırken yedi etvâr'dan söz eder. Nefs, kalb, ruh, sırr-ı vahdet, sırr-ı hafî, sırr-ı ahfâ, hafây-ı mutlak olarak adlandırılan, yedi etvârı altı beyitte saydıktan sonra nefis, kalb, ruh vb. ayrı ayrı beyan etmiştir. Fuâdi bu tasavvufî temanın yanı sıra devrân-ı sûfiyyenin cevâzı konusuna da değinip Aksarâyî(v.789/1388), Zenbilli Ali Efendi(v.931/1526), Sünbül Efendi(v.934/1529) ve İmam Gazzâli (v.503/s1111) 'yi tanık göstererek, hadis ve ayetleri misâl vererek semânın caiz olduğunu savunmuştur.¹⁰⁴

Eserin ana temasını ise aşk ve vahdet konuları oluşturmaktadır. Bülbülün aşkla inlemesinden rahatsızlık duyan kuşların, Bülbül'e çeşitli iftirâlarda bulunarak Süleyman Peygamber'e şikâyetleri anlatılmaktadır. Fuâdi, bu yöndeki düşüncelerini daha da somutlaştırmak için kuşlar arasında geçen bir olayı alegorik olarak işler.¹⁰⁵

Eserde olayların akışı şu şekilde gelişmektedir. Kuşların en fesatları olan Karga, Kuzgun ve Saksâğan kıskançlık krizleri içerisinde haset ettikleri Bülbül'ün yargılanmasını isterler. Hz. Süleyman başkanlığında toplanan meclis de hepsi de Bülbül'ü acımasızca itham ederler. Fakat Bülbül'e iftira eden kuşların iddiaları, akl-ı selim sahibi kuşların şehâdetleriyle başa çıkar. Fitne ehlinin kötülükleri ortaya konurken Bülbül, haksızlığına karar verilerek beraat eder. Çavuşlar toplantıya son verdiğiğinde, fesat ehli kuşların belâlarını bulup perişan oldukları gözlenir.¹⁰⁶

Eserde karga, kuzgun ve saksâğan nefis-i emmâreyi, tûti nefis-i müzekkâyı, bülbül insan kalbini ve kûf da irfân ehlini sembolize etmektedir. Bülbül, alegorik olarak, ilâhi aşkla yanan cân ve ruhu temsil eder. O bu dünyada ve ten kafesinin içinde, uzak kaldığı ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryat etmektedir. Kötülükleriyle bilinen karga, kuzgun ve saksâğan da nefis-i emmâneyi temsil etmekle birlikte aynı zamanda, Bülbül'ün duygularını anlamayan, ham, cahil ve kâbiliyetsiz insanları sembolize eder.¹⁰⁷

Eserde ayrıca Divan Şiiri'nde sık rastlanılan, peygamber kıssaları, Hz. Muhammed'in mucizeleri, meşhur şahsiyetler ve efsanevî kahramanlarla ilgili yapılan telmihlere de rastlanır.¹⁰⁸

¹⁰³ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Habname Geleneği*, 99- 100.

¹⁰⁴ Baysar, *Ömer Fuadi'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti*, 84.

¹⁰⁵ Fuâdi, *Bülbüliyye*, KİHK, 1664.

¹⁰⁶ Fuâdi, *age*, 1664.

¹⁰⁷ Yazar, *Ömer Fuâdi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Bülbüliyyesi'nin Metni*, 70.

¹⁰⁸ Yazar, *age*, 70.

4- Subhatü'l-Ahyar

Kitabın yazarı Ramazanzade Nişancı Mehmet Paşa(v.979/1572), istinsah eden ise Ömer Fuadi'dir. Eser Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde bulunmaktadır. Ömer Fuadi tarafından 999/1590 tarihinde istinsah edilmiştir. 205x130mm boyutlarında olan eser 162 varaktır.17 satır halinde yazılmıştır. Eserin başı eksiktir.

5-Tecelliyat

Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü Ms.Or.Guart.1398 numaralı arşivdedir.12b-17a varakları arasında bulunmaktadır.¹⁰⁹

6- Risale fi Etvari's-Seb'a li'-Nebiyin

Risale Çorum İl Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eser 215x16mm boyutlarında olup,15b-16a varaklıdır. Nesih kırmayla yazılan risale İslam Dini ve peygamber kıssalarıyla ilgilidir.

7- Mecmua-i Tarikatname:

Venedik ve İtalya'da nüshaları bulunan eser Marciena Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümündedir. *Mecmua-i Tarikatname* altı bölümden meydana gelmiştir. Her bölümde farklı bir tarikat şeyhinin manzumesi yer almaktadır. Birinci bölüm: Tarikatname-i Hazret-i Pir Mahmut Efendi (Hüdayi mahlasıyla yazılmıştır) İkinci bölüm:İlahiyyat-ı Küçük Mahmut Üsküdari(Gafuri mahlasıyla yazılmıştır.) Üçüncü bölüm: İlahiyyat-ı Zakirzâde(Bîcan mahlasıyla yazılmıştır) Dördüncü bölüm: İlahiyat-ı Eşrefzâde (Eşrefoğlu Rûmî mahlasıyla yazılmıştır) Beşinci Bölüm:İlahiyat-ı Ömer Fuadi. Altıncı bölüm: İlahiyat-ı Abdü'l Ahad el-Enveri(Nuri mahlasıyla yazılmıştır.)

8-Ravzatü'l Ulema ve Cennetü'l- Urefâ:

Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe yazmalar bölümündedir. 210x150mm boyutlarındadır, 41b-60 yaprak ve 21 satır halinde talik yazı hattı ile yazılmıştır.

9- Risale-i Kelabiyye:

Risale Kahire Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü Mecâm-i Türkî 8 numarada kayıtlıdır. 210x150mm boyutlarında olan eser 19 satır halinde yazılmıştır ve 9 varaktır. Eserin dili Türkçe olup tıp ilmiyle ilgilidir.¹¹⁰

¹⁰⁹ www.yazmalar.org (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), 21.03.2008

¹¹⁰ www.yazmalar.org (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), 21.03.2008

10-Şerh-i Virdü's- Settâr:

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Osman Ergin Türkçe Yazmalar Bölümü 938/2numarada bulunmaktadır. 200x120mm boyutlarında ve 78-150a varaktır. Eser nesih hattıyla on beşlik satırlar halinde yazılmıştır.

11- Risale-i Tasavvuf:

06 Mil Yz. 3890/6'nolu arşivde kayıtlıdır. Ali Hilmi tarafından istinsah edilen eser Türkçe kaleme alınmıştır. 230x70mm boyutlarında olan eser 113b-115b yapraktır. Nesih hattıyla kaleme alınmıştır.

12-Istilahât-ı Ehl-i Sülûk

Eser, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3670/17 numarada kayıtlıdır. 185X134-208X145 mm ebatlarında olan eser 292b-294a varakları arasındadır. Nestalik yazı ile kaleme alınmıştır. Eser, Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ilgilidir.¹¹¹

13-Risâle-i Tevhid

Risâle, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3670/20 numarada bulunmaktadır. 130X90mm ebatlarında olan eser 379b-381b varakları arasındadır. Yirmi ikilik satırlar halinde nestalik yazı ile yazılmıştır. Eser kahverengi meşin ciltlidir.¹¹²

14-Münâcât

Mısır Kâhire Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 6234/7 numaralı arşivdedir. Talik yazı ile kaleme alınmıştır.¹¹³

15-Risâle fî Beyâni Esrâri't- Tâlibin ve Esmâü't Tis'a Li'l- Muttasifîn

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3670/13'de kayıtlıdır. Arapça olarak yazılan risâle 145X74 mm boyutlarında olup, 251b- 277a varakları arasındadır. 21 satır hâlinde nestalik yazı ile yazılmıştır. Eser dört sayfalık bir dibacenin ardından, “ rucû'l-insan” faslı ile başlar ve 13 fasıldan sonra hâtime ile biter.¹¹⁴

16-İnsanın Alem-i Ervâhdan Alem-i Süfliye ne Tarikle Nuzûl Edüb ve Ne Tarikle Urûc Edeceği Hakkında Risâle

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları Koleksiyonu'nda bulunur. 190X125-120X80mm boyutlarında olan risâle 8b- 17a varakları arasındadır.15 satır hâlinde nesih yazı ile yazılmıştır.

17-Terceme-i Risâle-i Ömer Efendi

Ankara Milli Kütüphâne 4977'de kayıtlıdır.220X160 mm boyutlarında olup, 13 satır hâlinde harekeli nesihle yazılmıştır.

¹¹¹ Fuâdî, *Istilahât-ı Ehl-i Sülûk*, KİHK,3670/17.

¹¹² Fuâdî, *Risâle-i Tevhid*, KİHK,3670/20.

¹¹³ www.yazmalar.org (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), 21.03.2008

¹¹⁴ Fuâdî, *Risâle fî Beyâni Esrâri't- Tâlibin*, KİHK, 3670/13.

18- Risâle fi Beyâni Hükmi'l Mübâyaat

Kastamonu İl Halk Kütüphânesi 2067/5'de bulunmaktadır. 155X100 mm ebatlarında olup 55a- 166b varakları arasındadır. 13 satır hâlinde talik yazı ile abadi kağıt üzerine yazılmıştır.¹¹⁵

19- Mecmuâ-i İlâhiyyât

Eser, Ankara Milli Kütüphane. No: 06 Mil FB 503, vr. 586 – 626 kayıtlıdır. Eserde Halveîlikten, Halvetîliğin tasavvuf felsefesinden bahseden ilâhilerle, çâr-yâre övgü temasını işleyen ilâhiler mevcuttur. Halvetîliğin, Berat, Mirâç ve Mevlid gecelerinin önemini anlatan, Peygamber Efendimiz'e övgüler içeren manzum bir eserdir. *Osmanlı Müellifleri*'nde kaydı geçmeyen bu risalede de Ömer Fuâdî, seleflerini saygı ve tâzim ile anmaktadır. Tasavvufî yönü ağırlıklı olan eser, aruz vezniyle yazılmış olup *Bülbüliyye*'den alınan bazı gazellerle de desteklenmiştir.

20- Kaside-i Pendiyye

Kâside-i Pendiyye, Ankara. Milli Ktp. FB 503 numaradadır. 536-559 varakları arasında olup, 150X105 mm boyutlarındadır. Harekeli nesihle yazılmıştır.

Fuâdînin manzum eserlerinden bir tanesi olan *Kaside-i Pendiyye* öğretici amaçla kaleme alınmıştır. Yazar, eserde yaşadığı dönemin problemlerine değinerek, devletin eski gücünü kaybederek orduya hâkim olamaz bir hâle geldiğini dile getirmektedir. Aruz kusurlarının sıkça görüldüğü eser, yazarın ahlâkî öğütleriyle sona erer.

21-Muslihu'n- Nefs

Ömer Fuâdî eserin telif sebebini şu şekilde belirtir. Bundan önce nefsin hallerine ait birçok risâle yazılmasına rağmen bu risâlelerde mertebeler gelişigüzel anlatılmış ve her makam genişçe izâh edilmemiştir. Fuâdî, Hakk'ın yardımı ve bu kitapları yazan sultanların himmetleriyle onların açıklamalarına ve sözlerine şerh mâhiyetinde yazmış olduğu bu risâle ile nefsin mertebelerini ve her mertebenin sıfât-ı hamidesini ve zemîmesini beyân ve her mertebeyi tafsil etmekle de sâlike sülûkünde kolaylık ve fayda sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca risâlenin kolay anlaşılabilmesi için Türkçe ve basit bir dilde yazdığını da belirtir.¹¹⁶

Muslihu'n-Nefs adlı risâlenin Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 2287'de, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphânesi'nde, ve Kastamonu İ.H.Ktp, 1232/4'de nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca eserin Almanya Milli Kütüphâne Türkçe Yazmalar Bölümü 1520 numaralı arşivde de bir nüshası mevcuttur.

¹¹⁵ Fuâdî, *Risâle fi Beyâni Hükmi'l Mübâyaat*, KİHK, 2067/5.

¹¹⁶ Fuâdî, *Muslihu'n- Nefs*, KİHK, 1232/4, vr.1.

Küçük bir risâle olan eserde, Fuâdî, nefsin yedi sıfatını ele almaktadır. Yedi bölümden oluşan eserde; nefs-i emmâre, nefs-i levvame, nefs-i mülhime, nefs-i mutmaine, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye üzerinde durulmaktadır. Nefsin yedi sıfatını özellikleriyle ele alan Fuâdî, nefs-i emmârenin gazap, hased ve kibir; nefs-i levvâmenin işret, temennâ ve kahr; nefs-i mülhimenin ilim, tevâzu, tahammül, sabır ve kanaat; nefs-i mutmainenin zühd, şükr, tevekkül, ibâdet ve gam olduğunu belirterek bunları açıklar.¹¹⁷

Eserde nefsin mertebeleri etvâr-ı seb'a usûlü üzere değil, Seyyid Yahya Şirvânî(8671464)'den Şâbân-ı Velî'ye kadar gelen silsiledeki müşidlerin ele aldığı şekilde yani altı mertebe şeklinde ele alınmıştır. Mürid bu mertebeleri geçtiğinde, nefsi, ruh ile bir olup artık rûh-i kudsî adını alır. Risâlede ayrıca, sıfât-ı hamîdeleri elde etme yolları olarak az yeme, az söyleme, az uyuma, uzlet, zikir ve bunların fayda ve zararlarından bahsedilir. Bütün bu menzillerin aşılması için müşide olan ihtiyaç, hadislerden delil getirilerek anlatılır. Fuâdî sıfatları işlerken âyet, hadis ve tasavvufi kaynaklardan faydalanır. Risâle dua cümlesiyle son bulur. .¹¹⁸

22- Risâle-i Sadeîyye

Ömer Fuâdî, bu risâleyi yazma sebebini eserin başında bir şiirle dile getirir. Buna göre, tarikata giren çoğu talebenin halleri Ömer Fuâdî'yi etkiler. Tarikata girip ömrünü bu yolda harcayan talebelerin nefs-i emmâre ve levvâme mertebelerinden kurtulamamaları, mülhime, mutmaine, râziye, marziyye mertebesine erememeleri, marziyye mertebesinde bulunan bir kişinin hâlâ kötü huylara sahip olmasını gören Ömer Fuâdî, kalbine gelen bir ilhâm üzerine zemime ve hamide bütün sıfatları bilip altı kıt'ada her birini anlatır.¹¹⁹

Eser, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü'nde, ayrıca İstanbul Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu 362/2'de kayıtlıdır. Bu nüsha 160X140 mm ebatlarında olup, 24b-27b varakları arasındadır. Nesih hattı ile yazılmıştır.

Mesnevî tarzında yazılan altmış altı beyitlik eserde *Muslihu'n-Nefs*'deki gibi nefsin yedi sıfatı ele alınıp incelenmektedir. İki eseri birbirinden ayıran fark ise *Sadeîyye*'nin manzum olarak yazılmış olmasıdır. Eserin sonunda yer alan yedi gazelde de, yine nefsin yedi sıfatı tasvir edilmektedir.¹²⁰

¹¹⁷ Bkz. Fuâdî, *Muslihu'n-Nefs*, KİHK, 1232/4.

¹¹⁸ Fuâdî, *age*, KİHK, 1232/4.

¹¹⁹ Sayacı, Ülkü, *Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadeîyye Adlı Eseri*, M.Ü.S.B.E Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, 19.

¹²⁰ Sayacı, *age*, 20.

Sadefiyye adıyla bilinen eserin başlığı yazmalarda genellikle *Risâle-i Sadefiyye ve Makâle-i Düreriyye* şeklindedir. Ömer Fuâdî'nin diğer eserleri gibi öğretici bir niteliğe sahiptir. *Sadefiyye*, Halvetî tarîkatı müntesiplerinin yaşaması gereken nefsin yedi mertebesi ve tavrıyla ilgili bir sülûknâmedir.¹²¹

Eser, besmele ve hamdele ile başlayıp, Necmeddin Razi (v. 654/1256)'nin nefsanî ve ruhani sıfatlarıyla ilgili sözünden sonra eserin yazılış sebebi bir şiirle anlatılıyor. Nefsin sıfatlarının altı kıt'ada incelenmesinden sonra, insan nefsinin sıfât-ı zemime sahibi olduğu ve bunları sıfât-ı hâmideye tebdil etmesinin gerekliliği, ruh ve nefsin vücuddaki izdivâcî, yalnız zât ve sıfât yönüyle özelliklerinin birbirine zıt oluşu, tâlibin ikisini bir eyleyip hâlini tekmiil etmesinin gerektiği, bu iş için bir mürşid-i kâmile bağlanması ve mârifetullâha ermekte bunun zorunluluğu dile getirilmektedir. Risâle bir duâ ile bitmektedir. Müellif duânın sonunda eserin telif ve tashihinin h. 1037 yılında tamamlandığı bildirmektedir.¹²²

23- Risâle-i Zikr

Eser, Kast. İ. H. Ktp. Yz. No: 2067 / 5, vr. 12; Sül. Ktp. Esad Ef, No: 1734, aynı, Ktp. Hacı Mahmud Ef, No: 2395, vr. 102b – 1096 de kayıtlıdır.

Fuâdî'nin risâleler serisi olarak ifâde edebileceğimiz bu eserinde de, zikrin ahvâli üzerinde durulur. Kur'ân-ı Kerim'in: "Ey imân edenler! Allah'ı çokça zikredin"¹²³ âyetinin Necmeddin Râzi ve Kadı Beyzâvi(v.585/1189)'nin tefsirlerinden hareketle tahlil edildiği eserde, zikr-i hafînin özellikleri ile Hz. Muhammed (as)'ın ashâbına gösterdiği zikir yöntemleri belirtilmektedir. Fuâdî'nin bu risâlesinde de, öğreticilik yönü belirgindir.¹²⁴

24-Aseliyye

Eser, Sül. Ktp. Esad Ef, No: 1734; Hacı Mahmud Ef, No: 2395, vr. 102b – 1096 de kayıtlıdır. Hz. Muhammed'in hadisini konu alan bir risâledir. Yazar, risâleyi yazma sebebini; eski âlim ve hakîmlerden bazılarının kitaplarında aktardıkları Arapça bir hadisin zamanın tâlibleri tarafından da bilinmesi ve işlerinde rehber edinilmesi düşüncesiyle risâleyi yazdığını söyler. Hz. Muhammed'in ümmetiyle ilgili olarak "Benim ashâbım yıldızlar gibidir" hadisini zikrederek, bu hadis üzerinde açıklama ve yorumlar yaparak konuyu detaylarıyla işler.¹²⁵

¹²¹ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Fuadî'nin Hâbiyye Risâlesi*, 92- 93.

¹²² Sayacı, *Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadefiyye Adlı Eseri*, 19- 20.

¹²³ 33/41

¹²⁴ Fuâdî, *Risâle-i Zikr*, KİHK, 2067/5.

¹²⁵ Zavotçu, *age*,85.

25- *Beyânü'l Esrar*

Beyân'ül-Esrâr Kastamonu İ. H. Ktp. No: 3670'de kayıtlıdır. Arapça olarak yazılan risâlede Fuâdî, insanın ve ruhların ahvâlini, ilimlerin sayısını, zâhiri ve bâtinî yönlerini zikrin şartlarını, tasavvuf ehlinin özelliklerini, temizliğin önemini, namaz, oruç, zekât, hac gibi ibâdetlerin keyfiyetini ayrı ayrı açıklayarak Şâbâniliğin yapısını da ortaya koymaktadır.¹²⁶

26- *Halvetiyye*

Eser, Sül. Ktp. Hacı Mahmud Ef. No: 2287 / 9, vr. 229b – 238a; Kastamonu. İ. H. Ktp. No: 2067 / 4'de kayıtlıdır.

Risâle-i Halvetiyye veya *Risâle-i Halvet* adları ile de bilinen eser halvetin tanımı, halleri, faziletleri üzerine yazılmış bir risâledir. Yazar bu risâlede halvet hâlini, özellik ve erdemlerini açıklar, sonra halvetin mertebeleri üzerinde durur. Halveti şeyhlerinin halvet anlayış ve yaşamlarıyla ilgili bilgi ve hikâyeler aktarır. Zikir ve çeşitlerine dâir bilgiler verir. Fuâdî ayrıca bu eserinde, asr-ı saadet döneminde yaşanan Hz. Muhammed (sav)'in Cuma namazında minberden inmesiyle birlikte, minberin ağlaması olayına da yer vermiştir.

Eser, 155X100 mm boyutlarında olup, 145b-154a varakları arasında bulunmaktadır. 13 satır hâlinde talik yazı ile abadi kağıt üzerine yazılmıştır. Eserde bab başlıkları kırmızı kalemle yazılmıştır.¹²⁷

27-*Devrân-ı Süfiyye*

Eser Konya Koyunoğlu Müzesi 10773/1 numarada kayıtlıdır. Hüseyin b. Veliyyüddin tarafın istinsah edilen bu nüsha, 245X185 cm ebatlarında olup 23 yapaktır. Nestalik yazı ile yazılmıştır Eser, ayrıca Sül. Ktp. Hacı Mahmud Ef. No: 2287 / 5, vr. 80a-120a, 2332 / 1'de ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmalar Bölümünde de kayıtlıdır. Bu koleksiyonda bulunan nüsha 210X130 mm boyutlarındadır. 1-38a varakları arasında bulunur ve talik yazı ile yazılmıştır.

Devrân-ı Süfiyye Ömer Fuâdî'nin Şeyhülislâm Ali Çelebi'nin aynı adlı eserine şerh olarak yazdığı bir risâledir. Yazar, bir sebeble zamanın şeyhülislâmı Ali Çelebi'ye müracaatı sırasında Ali Çelebi'nin bu konuda yazdığı Arapça risâleye şerh yazma gereği duyar ve *Devrân-ı Süfiyye*'yi bu düşünce sonucu yazar.

Eserden anlaşıldığına göre, Kânunî sultan Süleyman(v.972/1566) ulemâyı huzurunda toplayıp devrân-ı süfiyye konusunda görüş bildirmelerini istemiştir. Ulemânın

¹²⁶ Fuâdî, *Beyânü'l Esrar*, KİHK,3670.

¹²⁷ Fuâdî, *Halvetiyye*, KİHK,2067/4.

çoğunluğu bu konuda Sünbül Efendi'yi tasdik etmişlerdir. Bunun üzerine Sultan Süleyman Sünbül Efendi'nin hükmüne uyulmasına dair emir vermiştir. Sünbül Efendi devrân ve semânın hak olduğu görüşünde idi.

Sâdık Vicedânî(v.1356/1939) de Sünbül Efendi'nin İbn-i Kemâlle devrân-ı sûfiyye hakkında görüşüklerini ve bu konuda Arapça ve Türkçe iki risâle yazdığını ve devrânın hak olduğu konusunda İbn-i Kemâlden fetvâ aldığını belirtir.¹²⁸

28-Müsellesât

Eser, Sül. Ktp. Hacı Mahmud Ef. No: 2287 / 5, vr. 80a – 120a, 2332 / 1'de kayıtlıdır.

Risâle-i Müsellesât başlıklı risâlenin konusu, üç şeyin sevgisi üzerine söylenmiş bir hadistir. “Dünyada bana üç şey sevdirdildi; Güzel koku, hanımlar ve gözümün nuru namaz.” Eser adı da Hz. Peygamber'in hadisinde sevgisinden söz ettiği üç şeyden (müsellesât) hareketle verilmiştir. Yazar bu risâlesinde dört halifenin sözlerine de yer vermiş ve risâleyi yer yer beyit ve kıtalarla süslemiştir.

29-Silsilenâme

Eser, Sül. Ktp. Hacı Mahmud Ef., No: 2287 / 13'de kayıtlıdır. *Silsilenâmeler*, *Tezkiretu'l Evliyâ*, *Menâkıbnâme* gibi din ve tarikat ulularının gerçek ve efsâneleştirilmiş hayatlarını anlatan eserlerdir. *Silsilenâme*, *Menakıb-ı Şâbân-ı Velî* benzeri, Ömer Fuâdî'nin Şâbâniyye tarîkatı şeyhleri hakkında bilgi verip, onlarla ilgili menkıbeleri anlattığı eserdir.

30-Vâkıât (Risâle-i Hâbiyye)

Hâb: Farsça bir isim olan hâb sözlükte uyku ve rüyâ anlamlarına gelir.¹²⁹ Vâkıa ve Vâkıânâme de aynı anlama gelen sözcüklerdendir.¹³⁰Hâbnâmeler rüyayı işleyen eserlere verilen addır. Bu eserler hâbnâme yerine bazen hâbiyye adıyla da anılır.¹³¹

Ömer Fuâdî *Risâle-i Hâbiyye*'yi 989/1581 tarihinde Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ile Züleyha* mesnevîsinden esinlenerek yazmıştır.¹³² Eser Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba 320/1-2 'de kayıtlıdır.¹³³

Risâle-i Hâbiyye açık ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Dilinin anlaşılır olmasında şâirin amacı, okuyucuya bir şeyler öğretme ve dînî-tasavvufî bilgilerini aktarma düşüncesidir. Büyük bir ihtimalle, her seviyeden geniş bir okuyucu grubuna hitap etme

¹²⁸ Vicedânî, Sadık, *Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye*, Haz: İrfan Gündüz, İstanbul, 1995, 210 - 211.

¹²⁹ Sami Şemseddin, *Kâmus-ı Türki*, İstanbul, 1989, 589; Develioğlu, Ferid, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2004, 302.

¹³⁰ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme Geleneği ve Ömer Fuâdînin Risâl-i Hâbiyye Adlı Eseri*, 4.

¹³¹ Zavotçu, *age*, 93.

¹³² Zavotçu, *age*, 108.

¹³³ Zavotçu, *age*, 304.

düşüncesinde olan şâir, bu düşüncesi gereği eserin dilinin anlaşılır olmasına özen göstermiştir.¹³⁴

31- Risale-i Gülâbiyye:

Fuâdi *Risâle-i Gülâbiyye*'yi Hz. Mevlânâ'nın "Gül soldu ve Gülşen harap oldu ise de gül bahçesinin kokusunu gül suyundan bulayım" beytinden esinlenerek yazdığını belirtmektedir. Risâlenin başlarında Hz. Mevlânâ'yı uzun cümlelerle anlatıp över. Eser beş varaktan oluşmaktadır.¹³⁵

Risale İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde kayıtlıdır. 208x132mm boyutlarında olan bu nüsha 49b-59a yaprakları arasında bulunmaktadır. 17 satır halinde rika yazıyla yazılmıştır. Eser ayrıca İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmalar Bölümünde 969/7de bulunmaktadır. 215x130mm boyutlarında ve 47b-53b yapraktır. 19 satır halinde talik yazıyla yazılmıştır. Eserin diğer bir nüshası da Konya Koyunoğlu Müzesi 10763'de ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde, 4153 'de bulunmaktadır.

32- Şevkiyye ve Zevkiyye

Mevlânâ'nın *Murâdiyyesi* ile tarîkatın Sünbüliyye kolu kurucusu Şeyh Sünbül Efendi'nin *Tahkikiyyesinden* seçilen güzel sözleri işleyen öğretici bir risâledir. *Tahkikiyye*'den aktarılan sözler bazen açıklanarak bazen de önüne kırmızı mürekkeple yazılmış fâide sözcüğü ile birlikte sunulmuştur. Yazarın da beyan ettiği üzere, risâlenin yazılış amacı Tahkikiyye'de geçen çeşitli konulardaki (zıkr, irfân vs) yararlı ve güzel sözleri açıklayıcı bilgi vermektir.¹³⁶

33- Risâle-i Virdiyye

Tezimizin konusu olması hasebiyle hakkında ileride geniş bilgi verilecektir.

B.4. Ömer Fuâdi'nin Tasavvuf Anlayışı

Ömer Fuâdi'nin tasavvufî kişiliğinin oluşmasında etkili olan ilk kişi Halvetî tarîkatının Şâbâniyye kolu kurucusu Şâbân-ı Velî'dir.¹³⁷

Adını, uzlet, inzivâ yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilat hâlinde olmamak gibi anlamlara gelen¹³⁸ " halvet " kelimesinden alan Halvetilik tarîkatı Türk insan ve cemiyetine en çok tesir eden tarîkatlardan birisidir. Bu tarîkat her sınıftan insana hitap eden ve mensupları arasında, değişik meslek erbabını görmek imkânı olan bir

¹³⁴ Zavotçu, *Ömer Fuâdi'nin Habîyye Risalesi*, 111.

¹³⁵ Fuâdi, *Risâle-i Gülâbiyye*, KİHK. 4153, vr.1b.

¹³⁶ Zavotçu, *age*, 95.

¹³⁷ Zavotçu, *age* 69.

¹³⁸ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1995, 220.

gönül ocağı şeklinde müşâhede edilmektedir.¹³⁹ Ömer Fuâdî de bu tarikatın bir mensubu olarak, bütün halka açılmış ve herkese hitap etmiştir. Eserlerindeki öğreticilik amacı ve kullandığı basit, yalın ifadeler bunun bir göstergesi kabul edilebilir.¹⁴⁰

Ömer Fuâdî, her şeyden önce, bilgiye çok değer veren âlim bir şahsiyettir. Asla zâhirî bilgiye karşı olanlardan olmamıştır. Dini-tasavvufî konularda bilgisini artırmak için pek çok kişi ve esere müracaat ettiği, bilgiye olan susuzluğunu gidermek için çocukluğundan itibaren bir arayış içinde olduğu hayatından bellidir.¹⁴¹ O'nun bu karakteri kazanmasında şeyhi Şâbân-ı Velî'nin yaratılıştan aklî yönü gelişmiş bir sûfî olmasının katkısı büyük olmuştur. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin aklî muhakeme gücünü yansıtmaya açısından şu örnek ilginçtir: Şeyhin istiğrak halinde olan bir mürîdi vardı. Namaz kılarken bazen rükûda bazen secdede kalır, diğerleriyle kılmazdı. O dervişin bu hâli Şâbân-ı Velî'ye bildirilince dervişi çağırıp “Dervişim, böyle istiğrak halinde kıldığın namazı fark âlemine girdiğinden tekrar kılar mısın” diye sorar. Derviş: “Bu hâl ile kılınan namaz tekrar kılınır mı” deyince Hz. Pîr: “Hay derviş, sen ne dersin? Yanlış söylersin. Namazı bilinen erkânlarıyla tekrar kılman gerekir. Tarîkat konusunda elden geldiğince dinin şartlarına uymak lazımdır” diyerek şerîata uymanın öneminden bahseder. Böylece mürîdi tekrar irşâd eder.¹⁴²

Zâhiri ilmin bâtinî ilim tahsiline perde olmayacağını da şu şekilde dile getirir Fuâdî: “İlâhî ilmin tahsiline istekli olan sâdık mürîd, naklî ve aklî ilimlerde olgun ve yetişmiş ise erdemli mürşide yakın ve sohbet ehli olduğunda yaratılışındaki ameline güvenme özelliği ile alçaklık, rezillik ile nefsinde kibir, enâniyet ve hasislik olmadan güzel haslet ve ahlâkla birlikte meşrebi Muhammedî ve mezhebi de pak ise onun ilm-i zâhirisini ilm-i bâtına ve sülûka engel olmaz. Hatta bu yolda onun destekçisi hâline gelerek onun sâyesinde yağlı bala katmış ve iki kanatlı olmuş olur.”¹⁴³

Şâban Dede bütün işlerinde şerîat hükümlerine uyar, “Şeriat, bâdemın kabuğu, tarîkat özüdür” derdi.¹⁴⁴ Şeyhinin bu sözünü Ömer Fuâdî şöyle açıklamaktadır: “Bâdemden kastedilen içindeki özü ve yağdır. Ancak öz ve yağ bâdem olması için yeterli değildir, ancak kabuğunun varlığıyla ve sağlamlığıyla bâdemın özü ve yağlı meydana gelmez, ziyan olur gider. Aynen bunun gibi tarîkatta sülûk esnâsında şerîat kabuğu tarîkat bademıyla ve tarîkat kabuğu hakikat bademıyla ve yağıyla birlikte öğrenilmezse ve tamamlanmazsa asıl

¹³⁹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kuşadalı İbrâhim Halvetî*, İstanbul, 1982, 26.

¹⁴⁰ Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, 43.

¹⁴¹ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Habname Geleneği*, 77.

¹⁴² Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, 64.

¹⁴³ Fuâdî, *age*, 133- 134.

¹⁴⁴ Abdülkadiroğlu, *Halvetîliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, 41.

maksat olan tarîkat ve hakîkat olgunlaşmaz. Yani tarîkat şerâtsiz ve hakîkat tarîkatsiz elde edilemez.”¹⁴⁵

İlmin irfanla değer bulacağını belirten Fuâdî, irfânı da ancak kâmil insanın verebileceğini söylemektedir. Mürşid, keşif ve kerâmeti mükemmel, ilm-i ledün sahibi bir sultân olmalı, zâhirî görüntüsü sırrını belli etmeyen katre gibi değersiz, ama bâtinî yönü umman gibi uçsuz bucaksız olmalıdır. Ruhlarında ve gönüllerinde ilâhi cezbeyi hisseden tâlibler, eksik, yetersiz ve ne oldukları bilinmeyen insanların yanlarına gitmemelidir. Çünkü eksiz mürşid, mürîdini de eksik bırakır. Allah’ın feyzi ile kâmil olmak isteyen bir mürîd, mazhar-ı rahmanî olan bir mürşid-i kâmilden feyz almalıdır.

Sâdık, doğru yol ehli, âlim ve gayretli olan bir mürîd, kâmil bir mürşid ve ilmiyle amel eden bir Allah dostundan irşâd olsa, iç ve dış dünyası kurtulur ve balı yağa katıp nur üstüne nur haliyle olgun insanlar arasına girer. Dış ve iç, zâhir ve bâtin iki ilimle ârif ve âlim olup, iki kanatlı olarak yüksek makamlara kanat açıp güneş gibi her şeye faydası ve ışığı dokunur.¹⁴⁶

Ömer Fuâdî, halkın dînî duygularının istismâr edilmesine şiddetle karşı çıkmış ve bulunduğu yapı içinde çevresindekilerin, bu tür durumlar karşısında duyarlı olmalarını sağlamıştır. Kendini şeyh olarak tanıtan herkesin hakîkate kâmil kimseler olmadıklarını belirten Fuâdî, tâliblere binde bir bulunan gerçek mürşidleri aramaları gerektiğini sık sık hatırlatmıştır.¹⁴⁷

Mutasavvıf yazar, insanın ruhuyla ve nefsiyle bir bütün olduğunu, maddî ve mânevî acılarıyla olgunluğa erdiğini belirtir. Sevgiliye yani Allah’a ulaşmak, vuslata ermek için nefisten, benlikten sıyrılmak gerektiğine dikkat çekmektedir. Yola benlikle, madde ile çıkılır, mânâ ile ulaşılır. Gönül ehli hâl ile bilinir, sözden uzak durur. Çünkü ârifler kâl ile değil hâl ile anlaşılır. Hallac(v.309/ 922) “ene’l- Hak” dediği için öldürülmüştür. Hakîkati anlayan ârifler, böyle ipe gerek kalmadan Hakk’a vasıl olurlar. Derviş gönlü elemden uzak olmaz. Yusuf’u kaybeden Yakub’un evi nasıl hüznü ise Hak yolunda yürüyenlerin gönlünde de Hak’tan uzak olmanın hüznü ve kederi vardır.¹⁴⁸ Cismini yok edip cânı bulan, nefisten geçerek özünü ve cânını bilen, canını kurban etmeye hazırdır. Bu olmadığı takdirde derde dermân bulunması mümkün değildir. Ömer Fuâdî, kendi hayatında da benzeri bir dönem geçirmiş, ruhunu saran dertlere derman olacak bir mürşid aramıştır. Günlerce, aylarca süren sıkıntılı bir bekleyiş devresinden sonra Mevlânâ’nın Şems’i,

¹⁴⁵ Fuâdî, *Menakb-ı Şaban-ı Veli ve Türbename*, 63.

¹⁴⁶ Fuâdî, *age*, 26- 27.

¹⁴⁷ Yazar, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri*, 47- 48.

¹⁴⁸ Yazar, *age*, 49.

Yunus'un Tapduk Emre'yi buluşu gibi o da Abdülbâki Efendi'yi bulmuş ve ona intisab ederek huzura ermiştir.¹⁴⁹

Tasavvufî görüşlerini açıklama noktasında şiiri de araç olarak kullanan Ömer Fuâdî, tarîkate giren kişilerin seyr-ü sülûk yolundaki engelleri nasıl aşacaklarını şu şekilde dile getirmektedir:

Ey tâlib-i irfânî, kesretde koma cânı
Bülbül gibi ol dâim vahdet gülü hayranı
Meclâ-yı dîl ü cânı pâk eyle alâikden
Ta ki ede tecelli bir hâlet-i ruhânî
Esrâr-ı kemâli Hak göründü Fuâdî'de
Feyyâz-ı ezel verdi çün neş'e-i rahmânî¹⁵⁰

beyitlerinde irfâna tâlib olanların nefis terbiyesinden geçip, gönüllerini kesret aleminden çekmeleri gerektiğini, bülbülün gözü nasıl ki gülden başkasını görmezse, tâlibin de vahdetten başka bir düşünce içinde olmaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü gönül, "Hâlet-i rûhaniyenin" tecelli edeceği bir yerdir. Tâlib, varlığını Allah'ın varlığında eritmeye hazırlanacak ve hâl-ü kemâl sahibi bir ilm-i ledünnî sultanı olacaktır. Ömer Fuâdî, çevresini gönül gözü ile görüp eşyanın ardındaki hakîkati anlayan kemâle ermiş tâlibe "neşe-i rahmânî" gözü ile bakmaktadır.¹⁵¹

Ömer Fuâdî nazarında tarîkate giren her kimse sırf göstermiş olduğu kerâmetleriyle evliyâullah ve ehlullâh olamaz. Gerçek velînin üç özelliği vardır. Her konuda meşguliyeti Allah ile olur, her durumda varacağı nokta Allah Teâlâ'dır, yapacağı her işteki niyeti gayreti, yönelişi, istikâmeti ve hareket noktası sadece Allah'ın rızasıdır. Bu özellikleri taşıyan kimseler kerâmet göstermeseler de gerçek velidirler.¹⁵² Olgun insanda en büyük kerâmet, telkin ve irşâda gücü olmaktır. İnsanın olgunluğa erişmesinden maksat da budur. Sâlike gereken, evliyânın menkıbelerini işitmekle, evliyânın yoluna girip sadâkât, mücâhede, zevk ve gözlemlerle onların terklerine, yokluklarına, mârifetlerine ve bekâlarına yetişip hallerini tamamlayıp, kemâle ermektir. Evliyânın yalnız kerâmetlerini işitmekle kalmayıp onlar gibi olmaya gayret göstermelidir. Bu konuda Ömer Fuâdî'nin müşîdi Abdülbâki Efendi şöyle demektedir: "Bir kimsenin, velilerin kerâmetlerini ve menkıbelerini işitip, olgunluklarını bilip ve onları methedip, "Onlar gerçek erlerdir" demesi hüner değildir. Kendisinin de gayret etmesi ve olgun insanlardan ve Allah

¹⁴⁹ Yazar, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri*, 51.

¹⁵⁰ Fuâdî, *Menâkıb-ı Şabân-ı Veli ve Türbenâme*, 46.

¹⁵¹ Yazar, *age*, 45.

¹⁵² Fuâdî, *age*, 11- 12.

dostlarından olması gerekir.¹⁵³ Eğer sâlikin çabası olmaksızın sadece mürşidin cezbe ve himmet gücü yeterli olsaydı peygamberler dünyada bir tane bile kâfir ve münâfık bırakmayıp hepsini Müslüman ederlerdi. Yine olgun mürşidler de dünyada bir tek inkâr eden insan bırakmayıp hepsini derviş ve irfan sahibi kimseler hâline getirirlerdi.¹⁵⁴

Tarîkate yeni başlayanların hâline ve şânına lââyık olan, onların sülûklerinde ve yükselmelerinde zerre kadar kerâmet ortaya koymaktan sakınmalarıdır.¹⁵⁵ Ömer Fuâdî'ye göre keşif ve kerâmetin dünya muhabbeti kadar zararı vardır. “Gerçekten de insan mal sevgisine çok düşkündür.”¹⁵⁶ âyetini bütün müfessirler dünya malı şeklinde tefsir ettikleri halde Ömer Fuâdî'nin silsilesi büyüklerinden, Çelebi Sultan Aksarâyî, Allah'a kavuşma yolunda olan sâlikin başlangıçta keşif ve kerâmeti pek aşırı sevmesi sebebiyle Allah'ın zât ve sıfatlarına kemâliyle ulaşmaktan mahrum kalması şeklinde açıklar.¹⁵⁷

“Dünya sevgisi her hatanın başıdır”¹⁵⁸ hadisindeki mânâyı uygun olarak, dünya sevgisi, olgunları noksana düşürüp, isteklilerin yolunu çevirip Hak yolunda olgunluğa ve murâda yetişmekten mahrum bırakır. Dünya sevgisi ve dünyalık toplamak kadar fitne ve günah sebebi olan başka bir şey yoktur.¹⁵⁹

C. TESİRLERİ

Şâbâniyye XVI. yüzyılda Şeyh Şâbân-ı Velî tarafından Kastamonu'da kurulum ve zamanla Halvetiyye'nin önemli bir kolu haline gelir. Şâbânî dergâhında Şâbân-ı Velî ile başlayan irşad faaliyeti Şâbânî şeyhler silsilesi ile XX. yüzyıla kadar devam eder. Bu süreç içerisinde dergâhta irşad faaliyetinde bulunan şeyhlerden biri de Ömer Fuâdî'dir.¹⁶⁰

Fuâdî, Şâbâniyye büyükleri arasında en çok eser yazan âlimlerdendir.¹⁶¹ Yazmış olduğu *Menâkıbnâme* ile Halvetîlik'in Şâbâniyye kolunun kurucusu Şâbân-ı Velî'nin ve kendisine kadar bu görevi yürüten dört halifesinin hayatını konu edinmiş; velilik keramet hakkında bilgilerle tarikat silsilesini vermiştir.¹⁶² Bu eseriyle Şâbân-ı Velî ve Şâbânilik adına bilinen bütün rivayetlerin ve inançların günümüze kadar, sağlıklı bir şekilde ve ilk ağızdan bizlere ulaşmasını sağlayarak, mensubu bulunduğu ekolün tınmasına büyük

¹⁵³ Fuâdî, *Menâkıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbenâme*, 126- 127.

¹⁵⁴ Fuâdî, *age*, 17.

¹⁵⁵ Fuâdî, *age*, 20.

¹⁵⁶ Âdiyat: 100/8

¹⁵⁷ Fuâdî, *age* 23.

¹⁵⁸ Aclûnî, *Keşfü'l- Hafa*, I, 392.

¹⁵⁹ Fuâdî, *age*, 86 - 87.

¹⁶⁰ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Habname Geleneği*, 1.

¹⁶¹ Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin Ve Mutasavvıf Şâbân-ı Velî, Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu,1966, 17.

¹⁶² Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 430.

katkıda bulunmuştur.¹⁶³ Fuâdî'nin de belirttiği gibi eser, Şeyh Şâbân-ı Velî için yazılan bilinen tek menâkıbnâmedir. Hem mürşidin biyografisinin ortaya konulması ve hem de Şâbânîlikle ilgili olarak bilinen bütün gelenek, görenek ve yaşam tarzının sonraki kuşaklara aktarılması noktasında çok önemli bir görevi yerine getirmiş olan bu eser, 1877'de Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır.¹⁶⁴

Yine Türk Edebiyatı'nda XVI. yüzyıldan başlayarak “*Bülbülname*” “*Bülbülüye*” ve “Gül ü Bülbül” adlarıyla yazılan az sayıdaki eserden birisi de Ömer Fuâdî'ye aittir. İran kaynaklı tasavvufî bir hikâye olan Attar'ın *Bülbülname* adlı eserinden mülhem kaleme alınan Bülbülüye 1613 tarihinde mesnevi tarzında yazılmış manzum bir hikâyedir.¹⁶⁵ Ömer Fuâdî'nin edebî yönünü ortaya koyması açısından önemli bulduğumuz, öğreticiliğin ön planda tutulduğu *Bülbülüye*, Divan Edebiyatı'nı Tekke Edebiyatı aracılığıyla halka yaklaştırması noktasında da önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁶

Ayrıca Türk Edebiyatı'nda hâbnâme veya hâbiyye adıyla anılan rüyâ ve rüyâ âlemiyle ilgili yazılan ilk risâle de Ömer Fuâdî'ye aittir. *Vâkıat* adıyla anılan bu eserinde Fuâdî beşerî aşktan ilahî aşka yükselmenin yollarını açıklamıştır.¹⁶⁷ Fakat bütün bunlara rağmen Ömer Fuâdî'nin Türk Edebiyatı'ndaki etkisi sınırlı olmuştur. Onun etkisi tarikat çevrelerinde, özellikle de Şâbâniyye çevresinde olmuş ve kendisinden sonraki tarikat mensupları tarafından saygı duyulan, eserlerine değer verilen bir mürşid olarak anılmıştır.¹⁶⁸

Onun zamanında Halvetîliğin Şâbâniyye kolu hayli intişar ettiğinden, pek çok kişi bu tarîkate intisab etmiştir. Bütün Kastamonuluların sevgi ve saygısına mazhar olan Ömer Fuâdî'nin cuma günleri, selefleri gibi, Şâbân-ı Velî Camii'nde halka verdiği vaazlarda İslam Dini'nin yüceliğini, ibâdet ve muâmelata ilgili meseleleri halkın anlayacağı bir dille izaha çalıştığı sohbetleri, büyük bir ilgiyle tâkip edilmiştir. Kastamonu'daki şöhreti kısa zamanda, çevre kazalarda da duyulunca insanlar, kendini görmek ve ilminden istifâde etmek üzere dergâha ziyâretlerde bulunmuşlardır.¹⁶⁹ Kaynaklarda ifâde edildiğine göre Ömer Fuâdî, bilgisi ve güzel hitabetiyle cemaati ve kendisiyle görüşen insanları oldukça etkilemiş ve böylece zâhiri ilimlerde herkes tarafından saygın duyulan bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Özellikle fıkıh ilmine vukûfiyetini özellikle türbe yapımı sırasında ortaya

¹⁶³ Yazar, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği*, 29.

¹⁶⁴ Demircioğlu, *Kastamonu'da Basılan Eserler*, 18.

¹⁶⁵ Yazar, *age*, 58.

¹⁶⁶ Heyet, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Bülbülüye”, İstanbul, 1976, I, 481.

¹⁶⁷ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Habname Geleneği*, 54.

¹⁶⁸ Zavotçu, *age*, 79.

¹⁶⁹ Heyet“Ömer Fuâdî”, *Evliyalar Ansiklopedisi*, 418.

koymaktadır. Türbe inşaatı maddî sıkıntılar yüzünden bir süre yarım kalınca ulemâ ve diğerlerinden münkir mutaassıplar kötü niyetle: “Meşâyih ve ehlullâh üzerine türbe yapmak ve türbelerine kandil ve mum yakmak câiz değildir, israf ve haramdır. Padişah ve vüzera malı ile yapılmak hiç câiz değildir” diye dedikodulara başlarlar. Ömer Fuâdî ise bütün bu söylentilerin geçersizliğini ayet ve hadislerden de delil getirerek açıklar.¹⁷⁰

Fuâdî'nin bıraktığı tesirler arasında yetiştirdiği çok sayıda talebeyi de sayabiliriz. Kendisinin büyük ölçüde etkisinde kalan bu kimseler içerisinde özellikle Çorumlu İsmail Kutsi Efendi'nin önemli bir yeri vardır. Fuâdî'den sonra Şâbânî Şeyhi olan İsmail Kutsi Efendi zâhiri ve bâtını ilimlerde kendisini yetiştirerek Şâbân-ı Veli Kütüphanesi'nde bulunan kitaplara şerh ve hâşiyeler yazmıştı. Hocasından aldığı ilmi ve ahlâki mirası etrafındakilere aktaran İsmail Kutsi Efendi 1054/1644 tarihinde vefat etti. Kabri Şam'da bulunmaktadır.¹⁷¹

Ömer Fuâdî hakkında Mustafa Efendi¹⁷² tarafından yazılmış bir mersiye onun bırakmış olduğu tesiri göstermesi açısından güzel bir örnektir:

“Hak yolunun rehberi Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
Ariflerin serveri Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
Tâliblerin matlûbu âşıkların mahbûbu
Cümle halkın mergûbu Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
Adarım onu buldum kapıda kulu oldum
Feyz-i himmetin aldım Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
Tâatte ibâdetinde dahi istikâmette
Misli yok tarîkate Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
Ehl-i şerîat idi pîr-i tarîkat idi
Râh-ı hakîkat idi Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
İrşâdında kavîdir feyzinde hem ganîdir.
Himmetin sahibidir Şeyh Ömerü'l - Fuâdî
Mustafa üftâdesi hem dahi şeyh – zâdesi
Azîzi, Efendisi Şeyh Ömerü'l - Fuâdî¹⁷³

Sonuç olarak diyebiliriz ki Ömer Fuâdî, tasavvuf, ilim ve edebiyat alanlarında kendini kanıtlamış olmasına rağmen ne yazık ki edebiyat alanında hak ettiği yeri alamamıştır. Gerek döneminde yazılan gerekse sonradan kaleme alınan şuarâ tezkirelerinde

¹⁷⁰ Fuâdî, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli ve Türbenâme*, 147-153.

¹⁷¹ Demircioğlu, *Ziya, Şâbân-ı Veli ve Postnişinleri*, 28.

¹⁷² Hakkında bilgi bulunamamıştır.

¹⁷³ Tatçı, *Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi*, 39.

ve tabâkât kitaplarında Fuâdî'den bahsedilmemektedir. Onun etkisi daha çok mensubu bulunduğu tarîkat içerisinde olmuş ve Halvetîliğin Şâbâniyye kolunun tanınması noktasında büyük hizmetlerde bulunmuştur.

II. BÖLÜM: *RİSÂLE-İ VİRDİYYE*'DE TASAVVUF

A. ESERDE ADI GEÇEN KİŞİLER

A. 1. Peygamberler

1-Hz. Musâ

Hiz. Musâ'nın tam adı, Musâ b. İmran b. Yashür b. Kahis b. Lavi b. Yakup b. İshak b. İbrahim(as)'dir.¹⁷⁴Hz. Musâ kaynaklarda; uzun boylu, esmer tenli, yüksek burunlu, hafif etli ve kıvrıkcık saçlı olarak anlatılmaktadır.¹⁷⁵

Musa(as)'ın doğumunun yaklaştığı sıralarda dönemin Firavun'u rüyasında, Beytü'l-Makdis tarafından gelen bir ateşin Kıbtî evlerini yakıp İsrailoğullarının evlerine ise dokunmadığını görür. Müneccimlerin rüyasını İsrailoğullarından doğacak bir erkek çocuğunun saltanatına son vereceği şeklinde tabir etmesi üzerine, İsrailoğullarından doğan her erkek çocuğunu öldürtmeye başlar¹⁷⁶

Musa(as)'ın annesi onu doğuracağı zaman, başına gelecek halden tasalanınca, Allah Teala, ona "Onu emzir! Onun hakkında sana bir tehlike gelirse, kendisini, denize bırak! Korkma, kederlenme. Çünkü, biz onu sana geri döndüreceğiz"¹⁷⁷ diye vahy etti. Bunun üzerine annesi onu bir sandık içinde nehre bıraktı. Sandığı Firavun'un karısı Asiye'nin cariyeleri bularak Asiye'nin yanına getirdiler. Hz. Musa'yı çok seven Asiye Firavun'un onu öldürtmesine engel oldu ve Hz. Musa Firavun'un sarayında büyüdü.¹⁷⁸

Fuadî risalesinde Hz. Musa ile ilgili kıssalara yer vermektedir. Bunlardan bir tanesinde, Hz. Musâ, Allah'a zulüm şeklinde görünen adaletini kendisine göstermesi için niyaz eder. Allah Tealâ'nın da Hz. Musâ'ya kendisinin gizli olan hikmetini anlamaya gücünün yetmeyeceğini bildirmesi üzerine Hz. Musa: Ey Rabbim sen bildirince anlarım diye cevap verir. Bunun üzerine Allah Teala Hz. Musâ'ya falan pınarın başına git ve orada bekle diye vahyeder. Hz. Musa beklerken pınarın başına bir atlı gelir. Abdest alıp kaftanını giyerken cebinden altın kesesini düşürür. Sonra genç bir çocuk keseyi bularak alır ve hızla oradan uzaklaşır. Daha sonra kör bir kişi gelerek pınardan abdest alıp namaza durur. Bu sırada kesesini kaybettiğini anlayan atlı altınlarını bulmak için geri döner ve köre kesesini sorar. Kör gözlerinin görmediğini altın falan bilmediğini söylese de atlı kesesini

¹⁷⁴ Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Ankara, 2007, II, 7.

¹⁷⁵ Köksal, *age*, 7.

¹⁷⁶ Köksal, *age*, 9-10.

¹⁷⁷ Kasas: 7.

¹⁷⁸ Köksal, *age*, 12-14.

kaybetmenin üzüntüsüyle ona sert davranır. Bunun üzerine kör de atlıya ağır sözler sarf eder. Bu duruma çok sinirlenen atlı köre vurarak onu öldürür ve oradan uzaklaşır¹⁷⁹

Bütün bunları izleyen Hz. Musa olayların sırrını anlamakta aciz kaldığında Allah Teala ona olanların gerçek yüzünü açıklar. Altınları bulan çocuğun babası atlının birçok binasını yapmış ve ücretini alamadan vefat etmiştir. Fakat atlı babasının parasını o yetime vermemiştir. Böylece çocuk altınları alarak kendi hakkını bulup almış olur. Kör ise sınırlı ve kötü ahlaklı olması sebebiyle atlının babasını haksız yere öldürmüştür. Atlı da bunu bilmemesine rağmen körü öldürür ve böylece Allah'ın emriyle kısas gerçekleşmiş olur. Bütün bunlara ilahi vahiyle vakıf olan Hz. Musa bu hikmetleri bildirmesi sebebiyle Allah'a hamd eder.¹⁸⁰

Bu hikayenin ardından risaleyi okuyan muhataplara şöyle seslenir Fuadi: “Ey gizli hikmeti isteyen kişi! Hz. Musa(as) Tevrat'ın sahibi ve peygamberlerin en büyüklerinden olmasına rağmen Allah'dan kendisine vahiy gelmediği sürece gizli hikmete vakıf olamadı. Şimdi sana düşen şey aleyhinde de olsa olup bitenleri kötüye yormadan, Allah'ın gizli hikmetine haml ederek, bunlara rıza göstermendir. Eğer Allah'a bütünüyle iman eder, işlerini O'na havale edersen, hikmet ehli arasına girer, dünya ve ukbada onlarla beraber haşredilirsin.”¹⁸¹

Yine risâlede Hz. Musa'nın bir kıssasına daha yer verir Fuadi. Bir gün Hz. Musâ Allah'a en sevdiği kulunun kim olduğunu sorar. Allah Teala da ona cevaben: “Doğuda bir mümin kulumun ayağına diken batsa, batıda olan bir mümin de onun acısını duyup, şefkat sebebiyle yüreği acısa, kullarımın içerisinde en sevdiğim o kimsedir” buyurur.¹⁸²

Fuadi bu hikayeyi naklettikten sonra yaşadığı zamanda artık şefkatin kalmadığından, insanların bizzat mazlumları görseler bile onlara merhamet etmediklerinden yakınır ve Muhammed ümmetine az şefkatin onlara yapılan çok duadan hayırlı olduğunu belirterek konuyu bitirir.¹⁸³

2-Hz. Dâvûd

İsrâiloğullarına gönderilen ve kendisine Zebur verilen peygamberdir. İbrânicede “en çok sevilen kişi, göz bebeği” anlamına gelen bu ismin Kitab-ı Mukaddes'te Dâvid veya Dâvîd şeklinde geçtiği ve sadece Hz. Dâvûd'a ad olarak verildiği görülmektedir.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.71a-71b.

¹⁸⁰ Fuâdî, *age*, vr.71b.

¹⁸¹ Fuâdî, *age*, vr.72b.

¹⁸² Fuâdî, *age*, vr.59a-59b.

¹⁸³ Fuâdî, *age*, vr. 59b.

¹⁸⁴ Harrman, Ömer Faruk, “Dâvûd”, *DİA*, IX, 21-4.

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde Hz. Dâvûd'un çeşitli özellikleri belirtilmekle beraber gerek soy kütüğü gerekse hayat hikâyesiyle ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Bu konuda diğer İslâmî kaynaklarda yer alan bilgiler de İsrâiliyat türünden olup, Ahd-i Atîk'teki bilgilerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.¹⁸⁵ Ahd-i Atîk'e göre Hz. Dâvûd, otuz yaşında kral olmuş ve kırk yıl altı ay saltanat sürdürdükten sonra yetmiş bir yaşında vefat etmiştir. Kabri Kudüs'dedir.¹⁸⁶

Fuâdî, risâlede Hz. Dâvûd'un Allah Teâlâ'ya “ mahlûkâtı niçin yarattın” diye sorması üzerine Allah'ın da ona : “Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve bilinmek için de mahlûkâtı yarattım”¹⁸⁷ şeklinde cevap verdiğini anlatmaktadır. Böylece Allah (cc) Hz. Dâvûd'un sorusuna vermiş olduğu cevapla yaratılışın amacını da açıklamış olmaktadır.¹⁸⁸

Yazar, eserde doğudan batıya kadar bütün dünyada saltanat süren dört kişinin olduğunu beyan etmektedir. Bunlardan iki tanesi küfür ehlinden Câlût'la Nemrût, ikisi de iman ehlinden olan Zü'l-Karneyn ve Hz. Süleyman'dır. Allah Hz. Dâvûd'dan Câlût'la savaşmasını istemiş ve bu savaşta Hz. Dâvûd'a yardım ederek gâlib gelmesini sağlamıştır. Böylece Hz. Dâvûd saltanat sahibi olmuştur. Allah Teâlâ verdiği bu nimetlere karşı şükretmesini istediği zaman Hz. Dâvûd: “ Ya Rabbi, senin gibi yüce ve ulu bir sultana benim gibi zayıf ve âciz bir kul nasıl lâıyk olduğu şekilde şükredebilir” diye cevap verdiğinde, Allah Teâlâ da: “İşte şimdi şükretmiş oldun ey Dâvûd” buyurmak sûretiyle cevap vermiştir. Fuâdî burada Hz. Dâvûd'u örnek göstererek kulun âcizliğini bilmesinin Allah katındaki öneminden bahsetmektedir.¹⁸⁹

A.2. Sahâbeler

1- Hz. Ebu Bekir

Müslümanların ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekir Fil Vak'asından üç yıl kadar sonra Mekke'de doğdu. Annesi Ümmü'l-Hayr Selmâ bint Sahr, babası Ebû Kuhâfe'dir. Anne ve babasının mensub olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Kâb'da Hz. Peygalber'in nesebiyle birleşir. Hz. Peygamber'den iki veya üç yaş küçük olan Ebû Bekir kaynaklarda adından çok “Atîk” lakabıyla anılmıştır. Gençlik yıllarını, üstün bir ahlâk nümûnesi olarak geçiren Hz. Ebû Bekir, halkın dertlerine ortak olur, yoksullara yardım ederdi.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Harman, “Dâvûd”, 21.

¹⁸⁶ Harman, “Dâvûd”, 24.

¹⁸⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 132.

¹⁸⁸ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 44a.

¹⁸⁹ Fuâdî, *age*, vr. 59b-60a.

¹⁹⁰ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1989, II, 31.

Servetini İslam için harcayan Hz. Ebû Bekir, ölümüne kadar Hz. Peygamber'den hiç ayrılmadı. Genel ve özel önemli işlerde ashâbına danışan Hz. Muhammed bazı konularda özellikle Hz. Ebû Bekir'e danıştırdı. Araplar ona Peygamber'in vezîri derlerdi.¹⁹¹

Hz. Ebû Bekir, Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine mâruz kalan Müslüman kölelerle zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi efendilerine büyük paralar ödeyerek satın alıp azat etmiştir. O servetini bu şekilde İslam yolunda harcamıştır.¹⁹² Resûl-i Ekrem Mekke'ye gelen insanları İslâmiyet'e davet ederken ensab ilmini iyi bilen Ebû Bekir onun yanında bulunarak çeşitli kabile mensublarıyla kolayca dostluk kurmasında kendisine yardımcı olurdu.¹⁹³

Sayılamayacak kadar çok faziletleri olan Hz. Ebû Bekir, Kureyş Kavmi içinde kendisiyle düşülür, kalkılır, görüşülüp konuşulur, sevimli, yumuşak huylu, uslu bir zât idi. Kan diyet işlerine bakardı. Tanınmış, dürüst bir tüccârdı.¹⁹⁴

Hz. Ebû Bekir Kur'ân-ı Kerîm-i, Resûl-i Ekrem'in söz ve hareketlerini en iyi ve en hızlı şekilde anlama kâbiliyetine sahipti. Kur'ân-ı ezbere bilir ve çok duygulu bir şekilde okurdu. İslâm tarihinde Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer "şeyhayn" diye anılmış ikisinin ittifak ettikleri hususlar, diğer sahâbîlerin görüşlerine tercih edilmiştir.¹⁹⁵

Hz. Ebû Bekir h.13 yılının cemâziye'1- âhir ayının başlarında (Ağustos 634) hastalandı. On beş gün kadar hasta yattı. 22 Ağustos 634 tarihinde bir akşam vakti vefat etti. Halifeliği iki yıl, üç ay, on gün sürdü. Resûlullah'ın kabrinin yanına defnedildi.¹⁹⁶

Ömer Fuadi risalesinde öncelikle Hz. Ebu Bekir'in menkıbesine yer vermektedir. Bir gün Hz. Peygamber Efendimiz Hz. Ebu Bekir'e bir yüzük vererek üzerine "la ilahe illallah" kelimesini naksettirmesini ister.Hz. Ebu Bekir de nakkaşa "la ilahe illallah" ibaresi üzerine –"Muhammedün Resulullah"ı da ilave etmesini söyler.Yüzüğü Hz. Peygambere götürdüklerinde yüzük üzerinde "la ilahe illallah"la birlikte "Muhammedün Rasulallah ve Ebu Bekir Sıddık" ilavelerini de görürler.Hz. Peygamber bu durumu sorunca Hz. Ebu Bekir utanarak, Ya Rasulallah, sizin adınızla Allah'ın adını ayrı yazmaya gönlüm razı olmadı ama kendi ismimin yazılmasını ben istemedim der. O'nun bu sıkıntısı üzerine Cebrail (as) gelerek yüzüğü bu şekilde kendisinin yazdığını belirtir ve Hz. Ebu Bekir'i bu utançtan kurtarmış olur.¹⁹⁷

¹⁹¹ İbn Kesir, *Büyük İslam Tarihi (el-Bidâye ve'n- Nihâye)*, Çeviren: Mehmet Keskin, İstanbul, 1994,135.

¹⁹² Altıkulaç, Tayyar, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 102.

¹⁹³ Altıkulaç, "Ebu Bekir", 102.

¹⁹⁴ Köksal, M.Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1989, III, 110.

¹⁹⁵ Altıkulaç, "Ebû Bekir", 105-106.

¹⁹⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*,62.

¹⁹⁷ Fuadi, *Risale-i Virdiyye*, vr.57b.

Fuadi Hz. Ebu Bekir'in enbiyaullah hakkındaki bu mürüvveti ve iyiliğinin "hizmet edene hizmet edilir, iyilik eden iyilik bulur" sözü gereğince karşılığını bulduğunu ve bizzat Cebrail tarafından isminin Hz. Peygamber'in yanına nakşolunduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁸

Risalede Hz. Ebu Bekir'in şefkatinin büyüklüğüne de değinilerek bu özelliğinin onun imanının kuvvetinden kaynaklandığı dile getirilmiştir. Fuadi'ye göre kişinin imanı ne derece kuvvetli ise şefkati de o kadar kuvvetli olmaktadır.¹⁹⁹

Hz. Muhammed kendisine nübüvvet verildiğinde ilk olarak Hz. Ebu Bekir'i islama davet etmiş O da hemen tereddütsüz müslüman olmuştur. Böylece bu yola ilk giren kimse şerefine ermiştir ve "Kim doğru bir yola davet ederse o kimseye o yola girenlerin ecri kadar ecir verilir. Onların ecirlerinden de hiçbir şey eksiltilmez."²⁰⁰ hadisi mucibince kıyamete kadar ne kadar mümin gelirse Hz. Ebu Bekir'e de onların ecirleri kadar sevap yazılır.²⁰¹

Fuadi Hz. Ebu Bekir'in ikinci özelliği olarak zındıkları öldürmesinden bahseder. Zındık, kıyameti inkar eden kimsedir. Hz. Ebu Bekir halife olduğunda Medine'deki münafık, mühlid ve zındıklarla savaşmış ve onları öldürmüştür. Böylece Peygamberin vefatının ardından ortaya çıkan fitne hareketini söndürmüş ve Müslümanları bölünmekten kurtarmıştır.²⁰²

Yine Hz Ebu Bekir'in bir güzel sıfatı olarak da onun Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olması beyan edilmiştir. Peygamber Efendimiz Kureyş'i islama davet ettiklerinde yeni dini kabul etmedikleri gibi, Hz. Peygamber'e de cephe almışlar ve O'nu öldürmeye karar vermişlerdi. Bunun üzerine Allah Teala O'na Hıra Mağarası'na gitmesini vahyetti. Hz. Ebu Bekir de O'nun yanındaydı. Mağaraya girdiklerinde Hz. Ebu Bekir kafirlerin hücumundan korkmuştu. Bu durum ayette şu şekilde geçmektedir: "Hz. Peygamber arkadaşına (Hz. Ebu Bekir) üzülme Allah bizimle beraberdir diyordu"²⁰³Yine hadiste gelmiştir ki Hz. Peygamber bir yerde Hz. Ebu Bekir'e "Sen benim mağara arkadaşısın"²⁰⁴ ve akabinde de "Ey Ebu Bekir! Sen ikiden üçüncüsünün Allah olduğunu zannetmiyordun"²⁰⁵ buyurmuşlardır.²⁰⁶

¹⁹⁸ Fuâdî, *Risale-i Virdiyye*, vr.57b.

¹⁹⁹ Fuadi, *age*, vr.58b .

²⁰⁰ Müslim, *İlim*,16;Ebu Davud ,*Sünnet*,6 ;Tirmizi,*İlim*,15.

²⁰¹ Fuadî, *age*, vr.58b.

²⁰² Fuâdî, *age*, vr.59b.

²⁰³ Tevbe:40.

²⁰⁴ Tirmizi ,*Menakıb*,16.

²⁰⁵ Buhari ,*Fazailü's-Sahabe*,2; *Menakbü'l Ensar*,45.

²⁰⁶ Fuadî, *age*, vr.60a.

Hiz. Ebu Bekir'in 6zelliklerini saymaya devam eden Fuadi O'nun "Atfık" ismiyle lakaplandığını dile getirir.Hiz. Ebu Bekir'in iki lakabı bulunduğunu bunlardan birinin "Atfık" diğerinin de "Siddik" olduğunu belirtir."Atik" lakabını almasının sebebi olarak Hiz. Peygamber'in onun hakkında: "Ebu Bekir Allah'ın cehennemden ilk azat ettiği kişidir"²⁰⁷ buyruğu sebebiyle cehennemden kurtulanların ilki olmasıdır.Bir diğer 6zelliği de Hiz.Ebu Bekir'in hakikate ermiş bir kimse olmasıdır. Akaidde belirtildiği gibi "Hiz.Peygamber'den sonra insanların en 6st6n6 Hiz.Ebu Bekir, sonra Hiz. 6mer ,sonra Hiz. Osman ve sonra da Hiz. Ali'dir.Hilafetleri de bu sırayla olmuştur."²⁰⁸

2- Hiz. 6mer

İkinci halife olan Hiz. 6mer M.591 yılında Mekke'de doğdu. İslâmiyetten 6nce Mekke'nin idârecilerindendi. Yaklaşık sekiz sene Hiz.Peygamber ve M6sl6manlara karşı cephe aldı. Peygamberi 6ld6rmeyi kararlaştıran m6şriklerle aynı safta yer alan Hiz. 6mer bu işi 6stlenmekten de 6ekinmedi. Fakat bu girişimi onun M6sl6man olmasıyla sonuşlandı.²⁰⁹Hiz. 6mer'in soyu dokuzuncu dedesi Kâb'da Hiz. Peygamber'in soyu ile birleşmektedir. G6r6şleri dâima doğru 6ıktığı, doğru s6ylediği veya bazı batıldan ayırdığı işin kendisine "Fârûk" ismi verildi.²¹⁰ O'nun M6sl6man olmasıyla birlikte M6sl6manlar g6çlendiler. M6sl6manlığımı aııkça Kureyş'e ilân etti. M6şrikler, ona 6ok iğerlediler ve diğer M6sl6manlara reva g6rd6kleri ona da y6neltiler.²¹¹ Hiz. 6mer, 6ok âdil, âbid, merhametli, alçak g6n6ll6 olup, fakirlikle yaşardı. Kuru arpa ekmeği yer, kalın kumaşlardan elbise giyerdi. Zamânında 6ok fetihler oldu. 6yle ki onun zamanında sekiz bin camide Cuma namazı kılınıyordu. Her nereye asker g6nderse, zafer bulup, sağ salim olarak ganimetle d6nerdi.²¹²

Hiz. 6mer devrinde pek 6ok yenilikler ve gelişmeler meydana gelmiştir. O'nun zamanında yollar, k6pr6ler yapılıp, su kanalları aııldı. Yeni fethedilen b6lgelerde yerleşim merkezleri kurulup buralar îmar edildi. İlk n6fus sayımı yapıldı. Fakir 6ocuklara maaş verildi. Satıcıların, esnafın ve t6ccarın m6şteriyi aldatmalarına engel olmak işin hisbe denilen belediye teşkilatını kurdu. Geceleri bekçi koyup, âsâyişin teminini ilk defa o tatbik

²⁰⁷ Tirmizi ,*Menakıb*,16.

²⁰⁸ Fuâdi, *Risale-i Virdiyye*, vr. 61b.

²⁰⁹ Sami, *Kâmûsü'l -Âlâm*, Ankara, 1996, V. 3213.

²¹⁰ Heyet, *D6rt B6y6k Halife*, İstanbul, 2004, I, 127.

²¹¹ Yıldız, *Doğuştan G6n6m6ze B6y6k İslam Tarihi*, 64-65.

²¹² Heyet,*age*, 138.

etti.²¹³ Hz. Ömer 645 (H.23) yılının son ayında Ebû Lü'lü Fîruz adında Yahûdî bir köle tarafından namaz kılarken şehit edildi.²¹⁴

Risalede Hz. Ömer'den bahsedilirken öncelikle O'nun "evvab" olması üzerinde durulmaktadır. Fuadi evvab kelimesinin lugatte can ve gönülden yönelen kimse hakkında kullanıldığını belirtir. Hâl ve mana yönüyle ise "evvabiyet": Masiyetten itaate, vahdetten kesrete, tecelli-i sıfattan tecelli-i zâta dönülmesi anlamına gelmektedir. Allah Teala birçok ayette kullarından evvab niteliği kazananları övmektedir. Bu ayetlerden bazıları şöyledir: "Davud'a Süleyman'ı bağışladık. O ne güzel kuldu! Şüphesiz O Allah'a çok yönelen bir kimse idi."²¹⁵ "Gerçekten biz Eyyub'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."²¹⁶ Bütün bu ayetlerden anlaşılmaktadır ki Hz. Ömer peygamberlerin üstün sıfatlarıyla sıfatlanmıştır.²¹⁷

Fuadi Hz. Ömer'in Peygamber(sav)'in duası bereketiyle müslüman olduğunu belirtir. Hz. Peygamber "Allah'ım! İslam'ı Ebu Hakem bin Hişam ya da Ömer bin Hattab'ın Müslümanlığı ile güçlendir"²¹⁸ buyurmuşlardır. Hz. Peygamber'in duası kabul edilmiş ve Hz. Ömer kırkıncı Müslüman olarak İslam dairesine girmiştir. O'nun İslam'a girmesiyle bütün Müslümanlar güçlenmiş oldular. Önceden namazlarını gizli kılarken Hz. Ömer'den aldıkları cesaretle namaz ve ibadetlerini açıkça yapma imkanı buldular. Bu yönüyle de Hz. Ömer ashap için bir tür zinet olmuş oldu.²¹⁹

Hz. Ömer gerçekleştirdiği fetihlerle de önemli bir yere sahiptir. Hz. Ebu Bekir halifeliği zamanında Medine'yi bütün mürted ve zındıklardan temizlemişti. Hz. Ömer halife olduğunda içte bir problem kalmamıştı. O da Medine dışına fetihler düzenledi. Bu fetihler sayesinde İslamiyet hızla yayıldı. Hatta O'nun hilafeti zamanında Medine'de 560 minber yapılmış ve bu kadar çok hutbe okunmuştur.²²⁰

Hz. Ömer'in heybet ve şecaatine de değinen Fuadi O'nun heybetli ve vakarlı olması sebebiyle pek çok kişinin kendisinden çekindiğini ifade ederek bu konuyla ilgili şu rivayete yer verir: Kureyş hanımlarından bazıları Hz. Peygamber'in meclisinde yüksek sesle konuşmaktadır. Hz. Ebu Bekir ve sahabeden bazıları meclise gelirler fakat kadınlar hallerini değiştirmezler. Hz. Ömer Peygamber'in huzuruna girmek için izin istediğinde kadınlar Hz. Ömer'den korkup çekinerek, aceleyle ayağa kalkar ve susarlar. Bunun üzerine

²¹³ Heyet, *Dört Büyük Halife*, 139.

²¹⁴ Heyet, *age*, 139.

²¹⁵ Sad: 30.

²¹⁶ Sad:44.

²¹⁷ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.60a.

²¹⁸ Aclûnî, *Keşfü'l Hafa*, II,373.

²¹⁹ Fuâdî, *age* vr.61b.

²²⁰ Fuâdî, *age*, vr. 62a.

H.z. Peygamber gülmeye başlar .O'nun niçin güldüğünü merak eden H.z. Ömer: “Sizi güldüren nedir Ya Resulallah?” Diye sorduğunda H.z. Peygamber de durumu O'na anlatır. Bunun üzerine H.z. Ömer: “Benden korkup utanırsınız da iki cihan sultanından niçin korkup utanmazsınız?” Diyerek kadınlara çıkışır. Kadınlar da O'na hitaben: “Evet sen daha katı ve sertsin” diye cevap verirler.²²¹ Fuadi yine bu konuyla ilgili olarak H.z. Aişe'den gelen bir rivayete de yer vermektedir. H.z. Aişe buyurur ki, Resulullah ile otururken birden bir gürültü ve çocuk sesleri duyuldu. H.z. Peygamber sesin nereden geldiğini anlamak için baktığında Habeşilerin oynayıp raks ettiklerini ve küçük çocukların da bunların etrafında oynadıklarını görür. H.z. Aişe'ye gel ve Habeşilere bak der.H.z. Aişe Peygamber'in başı ile omuzları arasından bakmaya başlar.Bu sırada H.z. Ömer yoldan geçer ve O'nu görünce insanlar hızla dağılırlar.Bunun üzerine H.z. Peygamber “Ben insan şeytanlarına bakmam . Onlar Ömer'i görünce kaçtılar”²²² buyurur.²²³

H.z. Ebu Bekir bir gün mescide geldiğinde mescidin her zamankinden daha aydınlık olduğunu görür. Bu kandilleri kim yaktırdı diye sorduğunda kardeşiniz Ömer derler. O da H.z. Ömer için “Allah kabrini nurlandırın” diyerek dua eder.²²⁴

Eserde H.z. Ömer'in belirtilen bir yönü de mihrap ve mescitlerden hiç ayrılmamasıdır. H.z. Ömer vaktinin çoğunu mescidlerde geçirir ibadetlerini genellikle camide yerine getirirdi. Bu özelliği O'na kazandıran olayı şu şekilde nakleder Fuadi: H.z. Ömer bir gün küçük bir oğlan çocuğunun koşarak bir yere gittiğini görür. Ona böyle koşarak nereye gidiyorsun çocuğum diye sorduğunda çocuk mescide gidiyorum diye cevap verir. H.z. Ömer'de ona niye koşuyorsun, yavaş gitsen de olur dediğinde, çocuk: “Ya Emir'el-Müminin! Mescide giden bir mümin Allah'ın evine –Allah'ın zikrine koşunuz-²²⁵ buyruğu gereğince koşarak gider”

dediğinde H.z. Ömer ona: “Sen daha küçüksün oğlum” diye cevap verir. Bunun üzerine çocuk derki ; “Dün benden daha küçük birisi vefat etti. Mescide gitmesi mümkün olmadı. Şu an vaktim varken ben fırsatı kaçırmayayım.” Bu olay H.z. Ömer'i çok etkiler ve artık mescidlerden çıkmaz olur. Fuadi H.z. Ömer'in mescidlerle ilgili şu sözünü aktarmaktadır: “Mescidler, yeryüzünde Allah'ın evleridir. Orada namaz kılan kişi Allah'ın konuğudur. Ev

²²¹ Fuadi, *Risale-i Viridiyye*, vr.62a-63b.

²²² Tirmizi, *Menakıb*,17.

²²³ Fuadi, *age*,vr.63a-63b.

²²⁴ Fuadi, *age*,vr.63b.

²²⁵ Cuma:9.

sahibine gereken şey kendisini ziyaret edene ikram etmektir”. Mescide namaz kılan kişi de günde beş vakit Allah’ı ziyaret etmiş olur ve ilahi ikrama ereceğinden şüphe edilmez.²²⁶

Hiz. Ömer’in risalede değinilen bir özelliğı de daima doğru konuşan bir kimse olmasıdır. Hiz. Peygamber O’nun bu yönüyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Kuşkusuz Allah Teala doğruyu Ömer’in diline ve kalbine koymuştur”²²⁷ Allah’ın doğruluğı O’nun kalbine ve diline koyması sebebiyle Hiz.Ömer daima hak olanı söylemiştir. Zira dil kalbin tercümanıdır. Kalbde ne varsa dile gelen de o olacaktır.²²⁸ Yine O bütün bu üstün yönleri sebebiyle Hiz. Peygamber’in “Eğer benden sonra bir peygamber olsaydı kuşkusuz Ömer olurdu”²²⁹ övgüsüne mazhar olmuştur.²³⁰

3- Hiz. Osman

Üçüncü halife olan Hiz. Osman M. 574 yılında Mekke’de doğdu. Ümeyye oğullarından ve ilk Müslümanlardan olan Hiz. Osman, Hiz. Peygamber’in iki kızıyla nikâhlandığı için Zi’nnûreyn (iki nur sahibi) lakabıyla anılır. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Bedir hariç bütün savaşlara Hiz. Peygamber’le birlikte katıldı. Mâli durumu iyi olduğu için İslam ordularının hazırlanışına büyük maddî yardımlarda bulundu, bu sebeple Hiz. Peygamber’in övgüsüne mazhar oldu.²³¹ Hucvirî (v.463/1072) ‘nin beyanına göre sûfiler, mal ve can feda etmede, hâdiseler karşısında teslimiyet göstermede ve ibâdetle ihlaslı olmada Hiz. Osman’a (r.a) tâbi olmuşlardır.²³²

Hiz. Osman’ın hizmetlerinden biri de Hiz. Ebû Bekir’in bir araya toplattığı Mushaf-ı Şerîf nüshasından, altı nüsha daha yazdırıp, büyük İslâm merkezlerine göndermesidir. Böylece değişik okuyuşların önüne geçmiştir. Kur’an-ı toplattığı için Câmîü’l-Kur’an lakabıyla anılır.²³³

Hiz. Osman’ın bu denli fazilet sahibi olmasına rağmen duyduğu olaylardan çabuk etkilenmesi ve devlet idaresini akrabalarının eline bırakması yönleriyle eleştirildiğı de olmuştur.²³⁴ O’nun döneminde birçok fetih yapılmıştır. Horasan, Hindistan, Mâverâünnehir, Kafkasya, Kıbrıs, Kuzey Afrika’nın bir çok yeri, onun devrinde İslâm topraklarına katılmıştır.²³⁵ Münafıkların çıkardıkları isyan yüzünden Hiz. Osman’nın

²²⁶ Fuadi, *Risâle-i Virdiyye*, vr.64a.

²²⁷ Tirmizi, *Menakıb*,17; İbn Mace,*Mukaddime*, 2.

²²⁸ Fuadi, *age*, vr.64b.

²²⁹ Buhari *Edeb*,109; Tirmizi,*Menakıb*,17.

²³⁰ Fuadi,*age*,vr.63b.

²³¹ Sâmi, *Kâmüsü’l-Âlâm*, IV, 3126

²³² Hucvirî, Ebu’l- Hasen Ali b. Osman el- Cüllâbî, *Keşfü’l- Mahcûb*, (Hakikat Bilgisi), Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1996,160.

²³³ Sâmi, *age* 3126.

²³⁴ Hasan, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1987, I, 339.

²³⁵ Heyet, *Dört Büyük Halife*, 278.

hilâfetinin son altı senesi karışık ve gürültülü geçti. Bu isyan hareketi zamanla büyüdü ve âsiler Medîne’yi sararak, Hz. Osman’ın hilâfetten çekilmesini istediler. Hz. Osman’ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine evine girerek Kur’an okurken onu şehid ettiler. Şehid olduğu zaman 82 yaşındaydı.²³⁶

Risâle-i Virdiyye’de öncelikle Hz. Osman’la ilgili olarak “Emirü’l- Eman” ifadesine yer verilmekte ve O’nun güvenilirliğine dikkat çekilmektedir. Hz. Osman’ın Hz. Ömer gibi dirayetli bir halifeden sonra iş başına gelmesi ve kendisinin de devlete olan sadakati sayesinde hilafet yıllarında büyük ölçüde asayiş ve emniyet sağlanmıştı. Halk her türlü zulümden uzak güven içerisinde yaşıyordu. Bu sebeple Hz. Osman eserde öncelikle “Emirü’l-Eman” olarak nitelenmiştir.²³⁷

Hz. Osman’ın cömertliğine de değinen Fuadî, mali durumu iyi olan Hz. Osman’ın mal varlığını İslam yolunda harcadığından bahsetmektedir. Özellikle Tebuk Seferi’nde İslam ordusu büyük sıkıntı içerisindeydi. Bu zor dönemde Hz. Osman İslam ordusuna yüklü miktarda mali yardımda bulunarak Müslümanları büyük bir sıkıntıdan kurtardı ve bu sayede Hz. Peygamber’in duasına mazhar oldu.²³⁸

Fuadi Hz. Osman’ın sevilen bunca işleri ve ibadetleri sebebiyle “Habibü’r-Rahman” diye nitelendiğinden de söz etmektedir. Fakat bazıları bu vasfın Hz. Peygamber’e ait olduğu bu sebeple de Hz. Osman için kullanılmasının doğru olmayacağı görüşündedirler. Bunlar Hz.Osman hakkında “Habibü’r-Rahman” yerine “Habib-i Habibü’r-Rahman” ifadesinin kullanılmasının daha uygun olduğunu beyan ederler.Fuadi onların bu itirazlarına ayetlerden deliller getirerek cevap vermektedir. Allah Tealâ “Allah sevdiği, onların da kendisini sevdiği bir topluluk getirecektir”²³⁹buyurmaktadır. Bu ayet göstermektedir ki kulun Allah’ı sevmesi sabit olunca, Allah’da o kulunu sevmekte ve böylece kişi Rahman’ın sevdiklerinden olmaktadır. Allah’ın kuluna muhabbet etmesi düşünülemez diyenlere karşı da şu ayetle cevap verir Fuadi “De ki eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin”²⁴⁰ Bu ayet ve müfessirlerin tefsirlerindeki açıklamaları Allah’ın kuluna olan muhabbetini açıkça ifade etmektedir. Fuadi ayrıca Hz. Peygamber’in Allah’ın sevgilisi olmasıyla Hz. Osman’ın Allah’ın sevgilisi olmasının bir

²³⁶ Heyet, *Dört Büyük Halife*, 279-281.

²³⁷ Fuadî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.65b-66a.

²³⁸ Fuadî, *age*, vr. 65b.

²³⁹ Maide:54.

²⁴⁰ Al-i İmran:31.

olmadığını, aralarında maddi manevi farklar bulunduğunu ve marifet ehlinin bu farkları anlayabileceğini belirtir.²⁴¹

Bilindiği gibi Hz. Osman'ın en belirgin yönlerinden bir tanesi de haya sahibi bir kimse olmasıydı. Risalede O'nun hayasının çokluğuna da değinilmiştir. Fuadi Hz. Osman'ın hayasını anlatırken Hz. Aişe'den gelen bir rivayete de yer vermektedir.-Hz. Peygamber birgün serirleri üzerinde ayakları açık soyunmuş bir halde yatarken sırayla Hz. Ebu Bekir, Hz.Ömer ve Hz. Ali gelirler fakat Hz. Peygamber halini değiştirmez. Daha sonra Hz. Osman geldiğinde Hz. Peygamber ayağa kalkıp otururlar. Bunun üzerine Hz. Aişe : “Babam Ebu Bekirden Osman efdal midir?” Diye sorduğunda Hz. Peygamber de ona cevaben “Meleklerin kendisinden utandığı bir adamdan utanmayayım mı?”²⁴² Buyururlar. Hz. Osman'da bulunan bu haya duygusu Hz. Peygamber'in kendisine bu derece saygı göstermesine sebep olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber bir hadislerinde “Haya imandandır”²⁴³ buyurarak hayanın iman açısından ne derece önemli olduğunu beyan etmişlerdir.²⁴⁴

Eserde son olarak da Hz. Osman'ın şehadeti üzerinde durularak onun ramazan ayında şehitlik derecesine erdiğinden bahsedilmiştir. Bu yönüyle de Hz. Osman şehadet gibi yüce bir dereceye erişmiş ve bu şehadeti ramazan ayında vaki olmuştur.²⁴⁵

4-Hz. Ali

Müslümanların dördüncü halifesi olan Hz. Ali'nin hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (M. 600) Mekke'de doğduğu rivâyet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib, annesi de Fatıma bint. Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himâyesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür.²⁴⁶ Hz. Haticeden sonra, Hz Peygamber'e inanan ve O'nunla birlikte namaz kılan, O'na yüce Allah'dan gelen şeyleri tasdik eden ilk Müslüman Hz. Ali idi.²⁴⁷ Mekkeli müşriklerin eziyetlerinin iyice artması ve Allah'ın hicret için izin vermesi üzerine Hz. Peygamber, muhâcir olarak Mekke'den çıkarken, O'nun yatağında gecelemesi sebebiyle büyük bir şerefe sahipti. Öyleki gözcüler, Hz. Peygamber'in kendi yatağında yatığından hiç şüphe etmemişlerdi. Daha sonra Hz. Peygamberin sahiplerine verilmek

²⁴¹ Fuadî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.67b.

²⁴² Müslim, *Fazailü's-Sahabe*,26; Ahmed bin Hanbel, I,71.

²⁴³ Buhari, *İman*,16; Müslim, *İman*,57.

²⁴⁴ Fuadî, *age*, vr.67b.

²⁴⁵ Fuadî, *age*, vr.68a.

²⁴⁶ Fığlalı, Ethem Ruhi, “Ali”, *DİA*, II, 371-4.

²⁴⁷ Köksal, *İslam Tarihi*, 93.

üzere emanet ettiği eşyayı yerlerine verip hicret etti. Hicretten sonra da Hz. Peygamber, onu kızı Fatıma ile evlendirdi.²⁴⁸

Hz. Ali h.40 senesinde ramazan ayında Cuma günü sabah namazına giderken İbn-i Mülcem adlı bir harici tarafından başına kılıçla vurularak şehid edilmiştir. Kabirleri Necef denilen yerdedir.²⁴⁹

Risalede Hz. Ali'den söz edilirken öncelikle onun "Vasî" lakabıyla anıldığından bahsedilmektedir. Hz. Ali'ye vasî denmesinin sebebi Hz. Peygamber'in O'na vasiyet amacıyla şu hitapta bulunmasıdır: "Her gelen yeni gün insana şöyle der: Ey ademoğlu! Ben yeni bir günüm ve ben senin şahidimim. Bende ne yaptığına bak. Ve her gelen gece de aynı şeyleri söyler. O halde onlarla dostluğunu iyi yap". Hz. Ali'de aynı şekilde bunları sahabeye ve diğerlerine vasiyet etmiştir. Fuadî Hz. Ali'nin zamanımıza kadar ulaşan hikmetli ve marifetli sözlerinin bulunduğunu ve O'nun bu sözleriyle ilgili kitapların yazıldığını beyan etmektedir.²⁵⁰ Risalede hikmetin öneminden de bahsedilmektedir. Bu manadan olarak Allah Tealâ Kuranında "Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın"²⁵¹ buyurduktan sonra hikmetin önemini bildirmek için "Size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın"²⁵² buyurmuştur. Sadece kitap ifadesiyle yetinmeyerek üzerine hikmeti de atfetmiş ve hikmetin ne derece kıymetli olduğunu beyan etmiştir. Hz. Ali'de sahip olduğu bu hikmet ve marifet sebebiyle Hz. Peygamber'in ilimlerinin varisi olmuştur.²⁵³

Onun güzel özelliklerinden birisi olarak da Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olması zikredilmektedir. Hz. Ali'nin Peygamberimizin(sav) amcasının oğlu olduğu âlimler ve ârifler arasında bilinmektedir ve sahih rivayetlerde de bu duruma işaretler vardır.²⁵⁴

Yine eserde Fuadî Hz. Ali'nin Hayber'de gösterdiği kahramanlığa da değinmektedir. Bu konuyla ilgili şu hadise yer vermektedir: "Hz. Peygamber Hayber'in fethi günü bütün ashaba hitap ederek, elindeki bayrağı yarın ashabından birisine vereceğini ve Hayber'in fethinin o kişinin eliyle olacağını belirtir. O kimsenin Allah ve resulünü sevdiğini Allah ve resulünün de onu sevdiğini haber verir. Sabah olduğunda herkes bayrağın kendisine verilmesini beklerken Hz. Peygamber Hz. Ali'yi sorar. O'na Hz. Ali'nin gözlerinin şiddetli bir şekilde ağrıdığı söylenir. Hz. Peygamber O'nu getirtir ve gözlerine

²⁴⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 224-225.

²⁴⁹ Heyet, *Dört Büyük Halife*, 26.

²⁵⁰ Fuadî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.68b.

²⁵¹ Bakara:231.

²⁵² Bakara:231.

²⁵³ Fuadî, *age*, vr.70a.

²⁵⁴ Fuadî, *age*, vr.68b.

tükrüğünden sürer.Hz. Ali'nin gözleri tamamen iyileşir ve Hayber'in fethi O'nun eliyle gerçekleşir.”^{255*}²⁵⁶

Risalede Hz. Ali'nin cömertliğine de değinilmekte ve “onlar canları çekmesine rağmen yemeği başkasına yedirirler”²⁵⁷ ayetinin Hz. Ali hakkında nazil olduğu belirtilmektedir. Fuadi O'nun cömertliğine bir misal getirerek Hz. Ali'nin namaz kılariken sevdikleri gümüş yüzüğünü isteyen birisine verdiklerini ifade etmektedir.²⁵⁸

Fuadi eserinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye zikir telkinini de ayrıntılı olarak ele almaktadır. Bir gün Hz. Ali Hz. Peygamber'e Allah'a en yakın ve kul için en kolay yol hangisidir? diye sorduğunda Peygamber Efendimiz ona cevaben: “Benim kendisiyle nübüvvete ulaştığım şeyle amel et” buyururlar. Hz. Ali onun ne olduğunu sorduğunda Peygamberimiz zikrullah'a devam etmektir buyurdular. Bu cevaba şaşırان Hz. Ali “zikrin fazileti bu kadar çok mu? Herkes zikrediyor” dediği zaman Hz. Peygamber: “Ya Ali! Yeryüzünde Allah diyenler olduğu sürece kıyamet kopmaz” buyururlar.²⁵⁹ Zikrin faziletini öğrenen Hz. Ali Peygamberimize ne şekilde zikretmesi gerektiğini de sorar. Hz. Peygamber de bunu ayrıntılarıyla Hz. Ali'ye anlatır. Zikrullah sayesinde eşyanın hakikatine vakıf olan Hz. Ali'nin kalb gözü açılır ve göreceği şeyleri görür olur. Fuadi saliklere Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yaptığı zikir telkinini tavsiye ederek saliklerin Alllah'a ulaşmaları için zikre devam etmeleri gerektiğini özellikle belirtir.²⁶⁰

5- Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Hasan 3/625 yılında Medine'de dünyaya geldi. Babası ona Harb adını koymayı düşünmüşse de Hz. Peygamber, câhiliye döneminde bilinmeyen Hasan adını ve Ebû Muhammed künyesini vermiş ve kulağına bizzat ezan okumuştur.²⁶¹

Hz. Hasan, dedesi olan Hz. Muhammed'in terbiyesiyle yetiştirilip, büyüdü. Bu çok az kimseye nasip olan bir şeref ve mutluluktu. İyi bir tahsil ve terbiye gördü. Resulullâh tarafından pek çok hadis-i şerif ile iltifâta mazhar oldu.²⁶²

Hz. Hasan babası Hz. Ali'nin şehid edilmesiyle halife oldu(662), fakat Müslümanlar arasında kan dökülmemesi için hilâfeti Hz. Muâviye'ye bıraktı. Hz. Hasan H. 49 yılında 47 yaşında iken Medine'de vefat etti.²⁶³

²⁵⁵ Ahmed bin Hanbel ,V,335.

²⁵⁶ Fuadî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.69a.

²⁵⁷ İnsan:8.

²⁵⁸ Fuadî, *age*, vr.72b.

²⁵⁹ Müslim,*İman*,234; Tirmizi,*Fiten*,35.

²⁶⁰ Fuadî, *age* , vr.23b-24a.

²⁶¹ Fığlalı, Ethem Ruhi, “Hasan”, *DİA*, XVI, 282.

²⁶² Heyet, *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, ts, I,148.

²⁶³ Savaş, Hamdi, *İslam Tarihi*, Kayseri, 1999,I,193.

Hiz. Hüseyin ise 5 Şaban 4 (10 Ocak 626) yılında Medine’de doğdu. “Şehîd” lakabıyla meşhurdur. Doğduğu zaman Hiz. Peygamber, ağabeyi Hasan’a yaptığı gibi adını kulağına bizzat ezan okuyarak koydu.²⁶⁴

Hiz. Hüseyin babasının halifeliği sırasında Kûfe’ye giderek onun bütün seferlerine katıldı. Hiz. Ali’nin öldürülmesinden sonra, kardeşi Hasan’ın yanında yer aldı. O’nun hilâfeti Hiz. Muâviye’ye devretmesini onaylamadıysa da karşı da çıkmadı.²⁶⁵

Hiz. Hüseyin Hiz. Muâviye’nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid’in askerleri tarafından beraberindekilerle birlikte Kerbelâ’da şehid edildi. O’nun şehâdeti Müslümanları çok üzmüş ve Yezid ile Emevi hânedânına karşı bir antipati meydana getirmiştir.²⁶⁶

Risale-i Virdiyye’de Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin’le ilgili pek çok sıfat arka arkaya sayılmaktadır. Onların himmetli, said, şehid, mazlum, makbul, değerli, soylu, kazaya rıza gösteren ve belalara karşı da sabreden kimseler olduklarından bahsedilmektedir.²⁶⁷

Eserde anlatıldığı üzere Hiz. Hasan dünyaya geldiği zaman ona isim koyması için Hiz. Peygamber’i çağırırlar. Hiz. Peygamber onu kucağına alıp yüzünün güzelliğini gördüğünde “Kuşkusuz biz insanı en güzel şekilde yarattık”²⁶⁸ ayetini okur ve onun güzelliğine işaret olarak üç defa “Hasan, Hasan, Hasan” buyururlar. Böylece Hiz. Hasan’ın ismi konulmuş olur. Aynı şekilde Hiz. Hüseyin dünyaya geldiği zaman da onun Hiz. Hasan’ın küçük kardeşi olması sebebiyle ism-i tasgir sigasıyla “Hüseyin” ismini verirler.²⁶⁹

Hiz. Hasan ve Hüseyin’e güzellikleri sebebiyle “haseneyn-i ahseneyn” denilmiştir. Hiz. Peygamber’in güzelliği Hiz. Yusuf’a benzetilirken Hiz. Hasan ve Hüseyin’in güzelliği de Hiz. Peygamber’e benzetilmiştir. Bu sebeple Enes bin Malik’in şöyle dediği rivayet olunmuştur: Hiz. Peygamber’e Hasan b. Ali’den daha çok benzeyen kimse yoktu. Yine Hiz. Hüseyin de ona en çok benzeyenlerdendi.

Fuadi risalede Hiz. Hasan ve Hüseyin’in kokularının güzelliğine de değinerek, Hiz. Peygamber’in onlar hakkında “Hasan ve Hüseyin dünyanın reyhanlarıdır”²⁷⁰ buyurduğunu ve onları kucağına alarak kokladığını nakleder.²⁷¹

²⁶⁴ Fığlalı, Ethem Ruhi, “Hüseyin”, *DİA*, XVIII, 518-21.

²⁶⁵ Onat, Hasan, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993, 63-64.

²⁶⁶ Aycan, İrfan-Sarıçam, İbrahim, *Emeviler*, Ankara, 1993, 30-31.

²⁶⁷ Fuadî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.72b.

²⁶⁸ Tin:4.

²⁶⁹ Fuadî, *age*, vr.72b.

²⁷⁰ Tirmizi, *Bir*, 11; Ahmed bin Hanbel, VI,409.

²⁷¹ Fuadî, *age*, vr.73a.

6- Hz. Hamza ve Hz. Abbas

Hz. Peygamber'in amcalarından ve Uhud şehitlerinden olan Hz. Hamza 569 veya 570 yılında Mekke'de doğdu. Annesi Hz. Amine'nin amcasının kızı olan Hâle bint Vüheybi'dir. Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe'den süt emdikleri için Hz. Peygamber ile süt kardeşi, aynı zamanda çocukluk ve gençlik yıllarında arkadaş ve dost oldukları bilinen Hz. Hamza'nın 612 veya 616 yılında Müslüman olduğu nakledilmektedir.²⁷²

Hz. Hamza, Uhud Harbi'nde Ebû Süfyan'ın karısı Hind'in kiraladığı Vahşi tarafından şehid edildiler. Hz. Peygamber(sav) Hz. Hamza'nın şehidlerin efendisi olduğunu söyleyerek, cenaze namazını kıldırır. Hz. Hamza'nın kabrini Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Zübeyr kazdılar ve Hz. Peygamber ile birlikte defnettiler.²⁷³

Hz. Abbas ise Hz. Peygamber'in doğumundan iki veya üç yıl önce dünyaya geldi. İlk gençlik yıllarından itibaren ticâretle meşgul oldu. Maddî durumu iyi olması sebebiyle, câhiliye döneminde Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara su dağıtma ve onlara ziyâfet verme görevlerini Ebû Tâlib'den devraldı.²⁷⁴

Hz. Abbas, beyaz tenli, güzel yüzlü, yakışıklı, iri yapılı ve uzunca boylu idi. Sesi pek kuvvetli ve gür idi. Bedir Gazası'na istemeyerek Mekke'den kâfirlerle birlikte geldi. Savaşta Müslümanlar zafer kazanınca esir edilip, Medine'ye götürüldü.²⁷⁵

Hz. Abbas ömrünün sonunda göremez oldu. 652/32 yılında 88 yaşında Medine'de vefat etti. Cenâze namazını Hz. Osman kaldırdı. Bâki Kabristanı'na defnedildi.²⁷⁶

Ömer Fuâdî Şâbâniyye Tarîkatı'nın viridlerini açıkladığı bölümde viridin son kısımlarına Hz. Hamza ile Hz. Abbas'ın da isimlerinin eklendiğini belirterek virdde “ Hz. Peygamber'in muhterem, yüce, şecaatli ve kerim olan iki amcası Hamza ve Abbas üzerine dahi selâm olsun” ifâdesine yer verildiğini söylemektedir.²⁷⁷

7- Hz. Fatıma

Hz. Fatıma'nın bi'setten bir yıl önce (m.609) ya da m.605 yılında doğduğu rivayet edilmektedir. Ümmü'l- Haseneyn künyesiyle anılan Hz. Fatıma'nın çocukluk ve gençlik yıllarına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Elimizdeki rivayetlere göre çocukluk yıllarında Kabe'de namaz kılmakta olan Hz. Peygamber secdeye vardığında omuzlarına müşrikler tarafından bir devenin dölyatağının atılması üzerine koşarak babasının yanına gelmiş, üzerindeki pislikleri temizleyerek, bunu yapanlara söylenmiştir.²⁷⁸

²⁷² Algül, Hüseyin, “Hamza”, *DİA*, XV, 500.

²⁷³ Algül, “Hamza”, 501.

²⁷⁴ *DİA*, “Abbas”, I, 16-17.

²⁷⁵ Heyet, *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, ts, I,8.

²⁷⁶ Heyet, *age*, 11.

²⁷⁷ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.74a.

²⁷⁸ Kandemir, Yaşar, “ Hz. Fatıma”, *DİA*, XII, 219-223.

Hız. Fatıma on beş yaşını tamamladıktan sonra Hız. Ali ile evlenmiştir. Bu evlilik neticesinde Hasan, Hüseyin Muhassin, Ümmü Külsüm ve Zeynep dünyaya gelmiş ve Hız. Peygamber'in soyu kendisiyle devam etmiştir. Hız. Peygamber'e çok düşkün olan Hız. Fatıma O'nun ölümüyle çok sarsılmış ve Peygamber'in vefatından altı ay sonra kendisi de âhirete göçmüştür (22 Kasım 632)²⁷⁹

Ömer Fuadi risalede Hız. Fatıma'nın vasıflarını anlatırken onun yüzünün parlaklığına ve güzelliğine değinerek bu konuyla ilgili Hız. Hatice'nin şu sözünü nakletmektedir. Hız. Peygamber'in cemalinin nuru o kadar belirgindi ki, gece onun yüzünün ışığı ile ipliğimi iğneye tellerdim. Daha sonra o nur Hız. Fatıma'da da görünmeye başlamış ve onun yüzünün ışığı ile ipliğini tellemeye başlamıştır. Bu sebepten dolayı Hız. Fatıma'ya "Zehra" denilmiştir. Fuadi, Zehra kelimesinin lugatta ışıklı ve ak nesne için, ayrıca rengi güzel beyaz kadın için kullanıldığını ifade etmektedir.²⁸⁰

Risalede Hız. Fatıma'nın bir vasfı olarak da onun "Betül" ismiyle anıldığı dile getirilmektedir. Betül: Dünyadan ve eşten kesilerek tamamen Allah'a yönelen hanım için kullanılan bir tabirdir.²⁸¹

Fuadi, Hız. Fatıma'nın bunların yanında zahiri ve batini birçok güzelliklerinin olduğunu belirttikten sonra, ilim sahiplerinin bunları bildiğini, bu sebeple bu özelliklerin ayrıntılarına inmenin gerekli olmadığını söyleyerek, konuyu kısaca özetlemiştir.²⁸²

A.3.Vefiler

1-Cüneyd Bağdâdî (v.297 / 909)

Sûfîlerin seyyidi ve imamı olan Ebu'l- Kâsım Cüneyd b. Muhammed aslen Nihâventli'dir. Bağdat'da doğup, orada yetişti. Ailesi cam ticâretiyle uğraştıkları için Kavâirîrî lakabıyla tanınmaktaydı. Fıkıh alanında büyük bilgi sahibiydi.²⁸³

Tasavvuf yolunun büyükleri şöyle söylemişlerdir: Bu tabakada üç kişi vardır; bunların üstünde dördüncüsü yoktur. Bunlar: Bağdat'da Cüneyd Bağdâdî, Şam'da Ebû Abdillâh Celâ ve Nişâbur'da Ebû Osman Hayrî'dir.²⁸⁴

Resâilü'l- Cüneyd, Kitâbu Duâi'l-Ervah, Kitâbü'l- Fenâ, Risâle-fi't- Tefsir gibi eserleri bulunan Cüneyd Bağdâdî 908 yılında bir Cuma akşamı vefat etmiştir.²⁸⁵

²⁷⁹ Kandemir, "Hız. Fatıma," 219.

²⁸⁰ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.69b.

²⁸¹ Fuâdî, *age*, vr. 70a.

²⁸² Fuâdî, *age*, 70a.

²⁸³ Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Tercüme: Şeyhülislam Hoca Sâdedin Efendi, Haz: M. Günyüzlü, İstanbul, 2003, 53.

²⁸⁴ Câmî, Abdurrahman, *Nefâhatü'l-Üns min Hadarati'l-Kuds, Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri*, Sadeleştiren: Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1981, 237.

²⁸⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 77-78.

Fuâdî risâlesinde öncelikle Cüneyd Bağdâdi ile ilgili bir hikâyeye yer vermektedir. Cüneyd Bağdâdi dervişleri ile beraber Hacca giderken yolları Tûr Dağı'na uğradığında dervişleri ile birlikte cehrî zikre ve ilâhi söylemeye başlarlar. Bu esnâda oraya yakın kiliseden bir ruhban onlara: “Bana cevap veriniz” diyerek seslenir. Dervişler ruhbanı cevap vermek istemezler. Daha sonra ruhban “Allah için cevap veriniz” dediğinde dervişler Hz. Cüneyd’e bakarlar. Cüneyd Bağdâdi de “ cevap veriniz. Umulur ki müslüman olur” buyurur. Bunun üzerine ruhbanın sorularına cevap vermeye başlarlar. Ruhban Hz. Cüneyd’e “ bu şekilde zevk ve şevk içerisinde zikretmek bütün Muhammed ümmeti için geçerli mi yoksa özel bir yol mudur?” diye sorduğunda Hz. Cüneyd: “tasavvuf ehline mahsusdur” diyerek cevap verir. Bunun üzerine ruhban: “İncil’de Muhammed ümmetinin Salihlerinin bu sıfatta olduklarını gördüm” diyerek hemen Müslüman olur ve onlarla beraber Hacca giderken yolda vefat eder²⁸⁶

Fuâdî risâlede Cüneyd Bağdâdi’nin tasavvufî kaynaklarda çokça yer verilen sözlerine de yer vermektedir. Cüneyd’e Tûr Dağı’nda dervişleri sesli ve hareketli olarak zikrederken, sen niye onlarla beraber zikretmezsin diye sorulduğunda, “Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler”²⁸⁷ âyeti ile cevap vermiştir.²⁸⁸

Yazar, risâlede zikir-i hakîkiden bahsederken de Cüneyd Bağdâdi’yi örnek vermektedir. Bağdâdi’ye ölüm anı yaklaştığında etrafında bulunanlar kelime-i tevhidi telkin ettikleri zaman, onlara: “Ben rabbimi unuttum mu ki, hatırlayayım” şeklinde cevap vermiştir. Fuâdî, âriflerin zikirlerinin bu mertebede olduğunu beyan ederek, onların Allah’dan bir an bile gâfil olmadıklarını belirtmektedir.²⁸⁹

2-Ömer Halvetî (v.902 / 1496)

Tam adı Mevlânâ Habîb Ömer Halvetî el-Karamânî’dir. Karaman’da Niğde’ye yakın bir kasabada dünyaya geldi. Soyu baba tarafından Hz. Ömer’e, ana tarafından ise Hz. Ebû Bekir’e dayanmaktadır. On iki sene Seyyid Yahya Şirvânî’nin hizmetinde bulunduktan sonra icâzetle Anadolu’ya gönderildi. 902/1496 yılında vefat etti.²⁹⁰

Fuâdî, risâlede halvet amelini peygamberlerin uyguladığını belirttikten sonra aynı zamanda evliyanın da ameli olduğunu Ömer Halvetî’yi örnek göstererek anlatmaktadır. Ömer Halvetî mîzâcında Allah vergisi olarak bulunan uzlet ve vahdet duygusunun gâlip

²⁸⁶ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.14b-15a.

²⁸⁷ Neml:88.

²⁸⁸ Fuâdî, *age*, vr.23b.

²⁸⁹ Fuâdî, *age*, vr.48b.

²⁹⁰ Molla Câmi, *Nefahât*,933.

gelmesiyle Hakk'a yakın olabilmek için bütün dervişlerinden ve sevdiklerinden ayrılarak ormandaki yaşlı bir çınar ağacının içerisinde halvete girer. Tek ve تنها olarak Allah'a ibâdet eder. Fakat ayrılığının acısı ile sevenleri ve dervişleri üzüntü içerisinde her tarafta kendisini ararlar. Uzun zaman sonra Ömer Halvetî'yi çınar içerisinde bulup, tekrar aralarına dönmesi için yalvarıp yakarır. Halvetî dönmek istemese de dervişlerinin yalvarmalarına dayanamayıp halvetten çıkar ve onların yanına gelir. O anda meşhur kerâmeti gerçekleşir ve çınar ağacı onun ayrılığına dayanamayarak peşinden gelmeye başlar. Bunun üzerine Ömer Halvetî çınara “ Ya çınar bunca zaman ibâdet nurlarıyla seni nurlandırdım. Sen ise bizim gizlenmesi gereken sırrımızı ifşâ mı edersin?” diye hitap ettiğinde çınar tekrar eski yerine döner.²⁹¹

Fuâdî bu olayı Hz. Peygamber'in hasreti ile inleyen hurma kütüğünün hâline benzetmekte ve bu kerâmeti kabûl etmekte zorlananlara şu şekilde cevap vermektedir: “Allah Teâla Kur'an'da “De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin”²⁹² âyetinde de belirttiği gibi kişi Allah'ı gerçek anlamda sevip, O'nun resûlüne uyduğu zaman kerâmete ehil hâle gelebilir. Nasıl Hz. Peygamber'e mîrac mûcizesini vermiş ise, muhabbetle resûlüne uyanlara da O'nun vârisi olmaları yönüyle kerâmetler ihsan eder.²⁹³

Ömer Halvetî'nin yıllar boyunca halvette kalması Halvetîlik Tarîkatı'nda bir dönüm noktası olmuştur. Kendisinden önceki silsile şeyhleri halvetî nisbeti ile anılmazlarken, Ömer Halvetî'den sonra halvetî lakâbı ile tanınır hâle gelmişlerdir.²⁹⁴

B. ESERDE ELE ALINAN KONULAR

B.1.Vahdet-i Vücûd ve Mertebeleri

Sözlükte varlığın birliği, zorunlu ve mümkün olarak bölünmemesi²⁹⁵ anlamına gelen Vahdet-i Vücûd anlayışına göre bütün mertebelerde zuhûr eden Hakk'ın bir olan vücûdudur. Var olan bütün varlıkların hakîkatı ve bâtını bu vücûddur. Bütün mevcûdat bir olan “mutlak vücûd” un mertebe mertebe tenezzül etmesiyle meydana gelmiştir.²⁹⁶

²⁹¹ Fuâdî *Risâle-i Virdiyye*, vr.31b-32a.

²⁹² Al-i İmran:31.

²⁹³ Fuâdî, *age*, vr.32b.

²⁹⁴ Fuâdî, *age*, vr.33a.

²⁹⁵ Kâşânî, Abdürrezzak, *Letâifu'l- Alâm fî İşârât-ı Ehli'l-İlham, Tasavvuf Sözlüğü*, Haz. Ekrem Demirli, İstanbul, 2004,583.

²⁹⁶ Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*, Hazırlayanlar: Mustafa Tahrallı-Selçuk Eraydın, İstanbul, 1998,III,14.

Vahdet-i Vücut anlayışı akıl ve istidlâl yoluyla elde edilen bir bilgi değil, keşf ve şuhûd neticesinde idrâk edilen mânevî bir haldir. Bu yönüyle de felsefî doktrinlerden ayrılmaktadır.²⁹⁷

Vahdet-i Vücut denince akla gelen İbn Arabî bir tek vücut fikrini ve bu vücûdun varlıklar ile çokluğa bürünmesini açıklama konusunda Nûr isminden faydalanmaktadır: Hakîki vücut birdir, mümkün varlıkların sûretlerinde çoğalmıştır. Bir olan ışık gölgelerde, renksiz olan ışık renkli camlarda nasıl değişik renklerle çoğalıyorsa, bir tek vücûd olan Hak Teâlâ da şehâdet âlemindeki sûretlerde çok görünmüştür.²⁹⁸

Vahdet-i Vücûd doktrininin anlaşılmasında halk-ı cedid anlayışı önemli bir yere sahiptir. Varlıkların her an yeniden bir yaratılış hâlinde olduğunu ifâde eden bu kavram Kur'ân-ı Kerim'de "İlk yaratmada âcizlik gösterdik mi ki (yeniden yaratmayalım)? Doğrusu onlar yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler"²⁹⁹ âyetinde ifâde edilmektedir.³⁰⁰

Bu anlayış İbn Arâbi ile başlatılmasına rağmen Bayezid el- Bistâmî (v.234/848), Hallâc ve Râbi'a el- Adeviyye gibi önceki sûfilerde de Vahdet-i Vücut anlayışının izlerine rastlamak mümkündür.³⁰¹

Vahdet-i Vücut kalbin mânevî seyri sırasında, çok ibâdet edilmesi sebebiyle meydana gelen bir hâldir. Mücâhede, dünyâyâ rağbet etmeme, zikre devam etme gibi sebeplerle kalbde sevgi ve aşk meydana gelir. Bu sûretle kalb, mâsivâdan arınır, Hakk'ın esmâ ve sıfat nurlarına ayna olur. Bu hâlde kişi şiddetli aşk sebebiyle akis ve gölgeleri Hakk'ın kendisi zannetmeye başlar.³⁰²

Vahdet-i Vücûd anlayışı ile ilgili olarak yapılan yanlış değerlendirmelerden bir tanesi onu Panteizm'le karıştırmaktır. Bu karıştırma işi ilk defa müsteşrikler tarafından başlatılmıştır. Oysa Vahdet-i Vücut, fenâ fillâh hâlinde meydana gelen şuhûdî bir ilimdir. Panteizm gibi uydurulmuş ve ihtilafli bir konu değildir. Panteizm, Vahdet-i Vücut anlayışında olduğu gibi teşbih ve tenzihi bir arada vermeyip, bütünüyle teşbihçi bir yol izleyerek, Tanrı'yı âlemdeki varlıkların seviyesine indirgemektedir.³⁰³

Vahdet-i Vücut'da varlığın meydana gelişine göre mertebeler belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

²⁹⁷ Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 11.

²⁹⁸ Konuk, *age*, 41.

²⁹⁹ Kâf: 15.

³⁰⁰ Konuk, *age*, 18.

³⁰¹ Küçük, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Konya, 2004, 88.

³⁰² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 284.

³⁰³ Küçük, *age*, 92.

a-Zât Mertebesi(Lâ Taayyün): Bu mertebe vücûd-ı mutlak mertebesi olup, vücûdun tecelliden tamamen uzak olduğu makamdır.³⁰⁴ Ahadiyet, mutlak ğayb, ğaybü'l-ğayb gibi isimleri de vardır. Bu mertebede isimleri ve sıfatları da dâhil Allâh'ın zâtından başka hiçbir şey yoktur.³⁰⁵

b-Vâhidîyet(Taayyün-i evvel) : Ceberût mertebesi de denilir. Bu mertebe, zâtın ulûhiyyet mertebesine tenezzülüdür. Bu tenezzül zâtın meydana çıkma isteğinin bir neticesidir.³⁰⁶ Bu mertebede zâhir olan ilmî sûretlere “âyân-ı sâbite” denilir.³⁰⁷

c-Taayyün-i Sâni: Bu mertebede Allah'ın ilmi tafsilidir. “ Biz her şeyi ayrı ayrı tafsil ettik”³⁰⁸ âyeti bu mertebeye işâret eder. ³⁰⁹ İsim ve sıfatlar bu mertebede zâttan ayrılırlar.³¹⁰

d-Alem-i Ervâh Mertebesi: Nurânî ve latif varlıkların yani ruhların bulunduğu âlemdir.³¹¹ Bu mertebede ilmî sûretlerden her biri birer basit cevher olarak zâhir olur. Bu cevherlerin şekli ve rengi yoktur.³¹²

e-Alem-i Misâl: Melekût âleminde gelenler bu âlem vasıtası ile âlem-i ecsâma ulaşır. Hayal âlemi, berzâh âlemi diye de anılır.³¹³

f- Alem-i Ecsâm (Şehâdet): İsimlerin tek tek var oldukları âlemdir.³¹⁴ Beş duyu ile hissedildiği için şehâdet âlemi denilir. Misâl âlemindeki bir sûreti tutup göstermek mümkün olmadığı halde, şehâdet âlemindeki el ile tutulup gösterilir.³¹⁵ Bu mertebede sürekli olarak varlıklar oluşum ve yok oluş içerisinde dirler. Bu olaya “halk-ı cedîd” adı verilir.³¹⁶

g- Mertebe-i Câmi'a: Bütün mertebeleri içine alan insan-ı kâmil mertebesidir.³¹⁷ Bu mertebe bütün âlemin özetidir.³¹⁸

Ömer Fuâdî, Vahdet-i Vücut konusunu ele alırken özellikle mertebelerinden söz etmektedir. Bunlardan bir tanesinde Hz. Ali'yi örnek getirerek O'nun sürekli zikrullâha devam etmesi neticesinde Allâh'ın fethine ulaştığını, melekût, ceberût, lâhût âlemlerine

³⁰⁴ Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 18.

³⁰⁵ Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, 93.

³⁰⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 223.

³⁰⁷ Konuk, *age*, 18.

³⁰⁸ İsrâ: 12.

³⁰⁹ Küçük, *age*, 98.

³¹⁰ Eraydın, *age*, 223.

³¹¹ Küçük, *age*, 98.

³¹² Eraydın, *age*, 228.

³¹³ Küçük, *age*, 98.

³¹⁴ Küçük, *age*, 98.

³¹⁵ Eraydın, *age*, 233.

³¹⁶ Konuk, *age*, 22.

³¹⁷ Küçük, *age*, 98.

³¹⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 289.

vâkıf olduğunu ve tecellî-i zât ve esmâyı müşâhede eder hâle geldiğini anlatmaktadır. Bu merteye eşyânın olduğu gibi görüldüğü mutlak kemâl mertebesidir.³¹⁹ Hz. Ali'nin ulaşmış olduğu bu derece kamil insanların bütün mazharlarda zâhir olan Hakk'ı müşâhede makamıdır. Hz. Ali gibi bu dereceye ulaşmış olan kişiler “Nereye dönerseniz dönünüz, Allah'ın vechi oradadır”³²⁰ ayeti hükmünce nereye yönelirlerse yönelsinler hakikatte Allah'a yönelmiş olurlar.³²¹

Vahdet-i Vücut anlayışına göre yaratılış üç aşamada meydana gelmektedir. Bunlardan Taayyün-i Evvel mertebesi denilen aşamada eşya birbirinden ayırt edilmeksizin, külli bir şekilde Allah'ın ilminde bulunmaktadır. Bu alemin diğer bir adı da Ceberût'tur. İkinci merteye olan Melekût âleminde eşya, birbirinden ayrılmış ve farklılaşmış bir halde Allah'ın ilminde bulunmamaktadır. Daha sonra varlıklar Şehadet âlemine gelirler ki, bu mertebede eşya dış âlemde tecelli ve zuhur etmiştir. Yaratma olayı bu üç mertebede gerçekleşir.³²²

Fuâdî Hz. Hasan'ın doğumundan bahsederken Vahdet-i Vücûd anlayışındaki bu mertebelere yer vermekte ve Hz. Hasan'ın ceberût ve melekût âlemlerinden doğumla mülk ve şehâdet âlemine geldiklerinden bahsetmektedir. Bu şekilde ruhlar âleminde olan varlıklar, şehâdet âlemine gelerek görünüp bilinir olmaktadır.³²³

Fuâdî risâlede mânevî ölüm konusunu da ele almaktadır. Mânevî ölümün mevt-i ahmer, mevt-i ebyâz, mevt-i ahdar ve mevt-i esved olmak üzere dört türlü olduğunu belirttikten sonra, bu ölümlerin mülk, melekût, ceberût ve lâhût âlemlerinde meydana geldiklerini anlatmaktadır.³²⁴ Mevt-i ebyaz yani beyaz ölüm, açlık; mevt-i ahdar yani yeşil ölüm, kazanın meydana gelmesi; mevt-i esved, siyah ölüm, insanların kınamaları ve mevt-i ahmer kırmızı ölüm ise hava değişimi olarak açıklanmıştır.³²⁵

Yine Allâh'ın mahlûkâtı yaratma sebebine de değinen Fuâdî bu konu ile ilgili olarak risâlenin bir çok yerinde zikrettiği “Gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve bilinmek için de mahlûkâtı yarattım”³²⁶ rivâyetine yer vermektedir. Tasavvuf ehli arasında çok meşhur olan bu rivâyete göre Allah bilinmek amacı ile zât mertebesinden tenezzül etmiş ve mahlûkâtı yaratmıştır. Yaratılışın temelinde Allâh'ın bilinme arzusu

³¹⁹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.26b.

³²⁰ Bakara: 2/115.

³²¹ Konuk, *Fusûsu'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*,44.

³²² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 288.

³²³ Fuâdî, *age*, vr.73a.

³²⁴ Fuâdî, *age*, vr.79b-80a.

³²⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, Sadeleştiren: Turgut Ulusoy, İstanbul, 1978, 139.

³²⁶ Aclûnî, *Keşfü'l- Hafâ*, I,132.

yatmaktadır.³²⁷ Ayrıca bu rivayetteki “bilinmeyi sevdim” ifadesinden yola çıkan tasavvuf ehli, Allah’ın bu alemi muhabbetinden dolayı var ettiğini belirtirler ve zuhurun sebebinin aşk ve muhabbet olduğunu beyan ederler.³²⁸

Fuâdî eserinde *Fûsûsu’l- Hikem* kitabına şerh yazan Dâvûd Kayserî’nin Vahdet-i Vücut’la ilgili görüşlerine de yer vermektedir. Bu konuda Kayserî şöyle söylemektedir. “ Bil ki Allah için her gün şûûnâtından bir şan ve ilâhi mertebelerden bir tecelli vardır. O’nun mertebeleri ve şûûnâtı sebebiyle isimleri, vücûbî ya da selbî olan sıfatları vardır.”³²⁹

Davud Kayseri’nin sözünü şu şekilde açıklamak mümkündür: Âlemdeki her bir suret Hakk’ın bir şen’inin suretidir. Bir olan Hakk’ın vücudu bu şen’ler sebebiyle birbirinden farklı ve birbirine zıt muhtelif sûretlerle zuhûra gelmiştir. Hakk’ın şen’leri O’nun sıfat ve isimleridir. Sıfatlar, bu sıfatlarla sıfatlanmış olan Hakk’ın ve isimler ise bu isimlerle isimlenmiş olan müsemmânın, yani Hakk’ın aynıdır. Sûret ortaya çıktığı zaman mâna yani Hakk’ın şen’i gizlenir. Şu halde görülen sûretlerin bâtını Hakk’tır. “O, Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir ve Bâtın’dır”³³⁰ âyetine göre yine bu sûretlerden zâhir olan da Hakk’tır.³³¹

B.2.Nefs ve Nefs Mertebeleri

Lugat yönüyle nefis, bir şeyin varlığı, hakîkatı, zâtı ve kendi mânâlarına gelmektedir.³³² Tasavvuf anlayışında ise nefis insandaki kötü huyların yeri olan bir latife olarak kabul edilmiştir.³³³ Sûflilere göre kişinin rabbine ulaşmasının yolu nefisini bilmekten geçmektedir. Tasavvuf’da nefsi bilmek ve nefis muhâsbesi gibi konularda bir otorite diyebileceğimiz Muhâsibî(v.243/857)’ye göre kişiye düşen en önemli görev nefisini tanımaktır. Zirâ nefis, ne dünya rahatlığından bıkar nede âhiret gafletinden. Onu ahrette hakkında gafletinden uyandırmaya çalıştığında, o da sana dünyayı hatırlatmaya ve seni ardı arkası kesilmeyen arzular içine sürüklemeye çalışır.³³⁴ Nefsi tanımak ve ondan sakınmak gerekir. Nefse karşı nefret ve öfke içinde Allah’a karşı sevgi ve muhabbet içinde olunmalı, nefis asla başıboş bırakılmayıp devamlı sûrette muhâsebe altında tutulmalıdır.³³⁵ Kibir, gazab, haset, kin, tahammülsüzlük gibi vasıflar nefsin kötü huylarıdır. Nefsin hükümlerinden en şiddetli ve en güç olanı, nefsin bu gibi şeylerin güzel olduğu vehmine

³²⁷ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.55b.

³²⁸ Konuk, *Fususul- Hikem Tercüme ve Şerhi*,62.

³²⁹ Fuâdî, *age*, vr.52a.

³³⁰ Hadid: 57/3.

³³¹ Konuk, *age*, 49.

³³² Hucvirî, *Keşfü’l- Mahcûb*,309.

³³³ Kuşeyri, *Risâle*,136.

³³⁴ el- Muhâsibi, Hâris, *er- Riâye fî Hukûkillâh*, Çeviren: Şahin Filiz-Hülya Küçük, İstanbul,1998,428.

³³⁵ Muhâsibi, *age*, 430.

kapılması veya kendisinin bir değeri bulunduğuna, başkalarının kıymetinin bilinmesi hakkı olduğuna inanmasıdır. Bundan dolayı nefsin bu hâli gizli şirk sayılmıştır. Nefsânî arzuları terk etmek ve nefsi kırmak, isteklerinin aksine davranmak sûretiyle onu tedâvi etme, açıklık, susuzluk ve uykusuzluk gibi güçsüz hâle gelmeyi sağlayan, mücâhede çeşitlerinden daha etkili bir tedavi usûlüdür.³³⁶ Mücâhedeler ve uğraşlar sonucunda nefis, arzularına gem vurur, organlarını korur, hislerini bir noktada toplayarak görevini düzgün bir şekilde yapar, huylarını iyileştirir ve Allah'ın edebleri ile edebilenirse, ahlâkını düzeltmek, dış görünüşünü temizlemek ve dünyayı terk etmek kolaylaşır.³³⁷

Nefs tabiatı gereği cahil ve aşırı hareketlere meyyâl bir yapıda olmasına rağmen terakki etme özelliği de mevcuttur. Nefsi ıslâh ederek, yüceltebilmenin formülünü İmam Rabbânî (v.1034/1624) şu şekilde açıklamaktadır: “Kişi kendisinden ortaya çıkan her hayırlı işte mutlaka nefisini itham etmelidir. Hatta sağ tarafındaki meleğin yazabileceği hiçbir hayırlı amelinin olmadığına kendisini inandırmalıdır.”³³⁸

Dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da nefisle mücâdelenin sürekli olmasıdır. Mücâhede an be an, gün be gün sürdürülmelidir. Bir zaman mücâhede edip, sonra serbest olmak bir işe yaramaz. Bir gün boyunca nefsi kontrol altında tuttukten sonra onu başı boş bırakmak, her şeyi yıkar, ele bir şey geçirmez.³³⁹

Söz buraya gelmişken nefsin mertebelerinden bahsetmek de yerinde olacaktır. Nefsiyle mücâhede içerisinde olan sâlik bir yolcuya benzeten Erzurumlu İbrahim Hakkı(v.1703/1780) “yolcu nasıl her gittiği şehirde bir müddet duruyor ve sonra diğerine gidiyorsa sâlik de yedi konağın her birinde bir müddet durur, çalışır ve olgunlaşarak o menzilleri birer birer geçer ve son makâma ulaşır.”³⁴⁰ der.

Sâlikin ilk makamı karanlık ve yabancılarla doludur. Buna nefis-i emmâre makamı denilir. İkincisi nurlar makamıdır ki, bunda da nefis, levvâme ismini alır. Üçüncüsü sırların makamıdır ki, bunda da nefis mülhimme adını alır. Dördüncüsü kemâl makamıdır ki, bunda da nefis mutmainne adını alır. Beşincisi kavuşma makamıdır ve burada nefse râziyye ismi verilir. Altıncısı fiillerin tecelli ettiği makamıdır ki, bunda nefse marziyye ismi verilir. Yedincisi ise, isimlerle sıfatların tecelli ettikleri makamıdır ki, bunda da nefis kâmile ismini almıştır³⁴¹

³³⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 136.

³³⁷ Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshak, *et-Ta'arruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Doğu Devrinde Tasavvuf, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1992, 131.

³³⁸ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, Tercüme: A. Akçiçek, İstanbul, 1986, I, 63.

³³⁹ Geylânî, Abdülkâdir, *Fethu'r-Rabbânî*, İlâhî Armağan, İstanbul, 1988, 55.

³⁴⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 47.

³⁴¹ İbrahim Hakkı, *age*, 47-48.

Nefis mertebelerini daha sistemli bir şekilde ele alacak olursak, nefis-i emmâre devamlı sûretle günahı emreden nefistir. Bu makamda sâlik iyilik işlemez ve kötülükten de uzak durmaz. Nefis-i levvâme ise yaptığı kötülüklerin akabinde bazen pişmanlık duyup, sahibini ayıplayarak tevbeyle meyleden nefisdir. Nefis-i mülhime, ilham ve keşfe mazhar olmaya başlayan, hayrı ve şerri anlayarak günahlara karşı direnen nefisdir. Nefis-i mutmainne, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup güzel ahlâk ile dolan nefisdir. Bu nefis Allah'ın inâyeti ile sekînet ve yakîne mazhar olup, ızdıraplardan kurtulur. Nefis-i râziye, kendisi ve başkaları hakkında tecelli eden kaza hükümlerine hayır ya da şer tereddütsüz teslim olup rızâ gösteren nefsin makâmıdır. Bu makamda sâlik vahdete erer. Nefis-i marziye, Allah ile kul arasında rızânın ortak olduğu, kulun Allah'dan Allah'ın da kuldan razı olduğu makamdır. Nefis-i kâmile, sâlikin bütün mârifet sınırlarını kazanarak irşada ehil olduğu makamdır.³⁴²

Tasavvufun insanın kemâle erme noktasında ıslahını şart gördüğü nefis kavramına Fuâdi de risâlesinde yer vermektedir. Yazar, eserin ilk bölümlerinde nefislerinin ıslâhı yolunda sûfîlerin güzel ve süslü elbiseleri bırakarak eski ve yün elbise giymeyi tercih etmelerini ele almaktadır. Hâlis ve sâdik dervişler yamalı, eski ve yünden yapılmış kıyafetleri tercih ederler. Böylece nefislerini bu yönüyle dünyadan çekmiş olurlar.³⁴³ Hz. Peygamber'in "Küçük cihaddan büyük cihada döndük"³⁴⁴ hadisini nefisle mücâhede konusunda ele alan Fuâdî, nefisle mücadele etmenin büyük cihat olduğunu belirtir. Fuâdî'ye göre Hz. Peygamber bu rivayetiyle sahâbeyi kâfirlerle yaptığımız savaşta gâlip geldik diye sevinip, dünya işlerine tamamen dalarak, ibâdet ve taatten geri kalmayın diye uyarmaktadır. Çünkü asıl büyük cihad nefisle mücâhededir ki, önemli olanda o savaştan galib çıkabilmektir.³⁴⁵ Nefsin kötü vasıfları gidip yerine övülen vasıflar gelinceye kadar mücâdele sürdürülmelidir. Çünkü gerçek tevhid ve mârifetullâha ancak bu şekilde ulaşmak mümkün olmaktadır.³⁴⁶

Fuâdi'ye göre bu mücahede çok uzun bir süreci kapsar. Neticeye ulaşmak için etvâr-ı seb'a diye nitelenen yedi makamı geçmek gerekmektedir. Bu makamları geçmek için kişinin kendi çabaları kadar Allah'ın yardımı da önemli görülmektedir. Böylece sâlik

³⁴² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 234-236.

³⁴³ Fuâdî, *Risâle-i Viridiye*, vr 4b.

³⁴⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 309.

³⁴⁵ Fuâdî, *age*, vr. 11a.

³⁴⁶ Fuâdî, *age*. vr. 11.

hem azmi ve sebâtı, hem de de Cenâb-ı Hakk'ın nusreti ile seferini başarıyla tamamlayıp, Hakk'a vuslatı gerçekleştirmiş olmaktadır.³⁴⁷

Risâlede nefsin makamlarına da değinen Fuâdî, “etvâr-ı seb'a” diye isimlendirdiği nefsin her derecesinde sâlikin zikrini sürdürmesi gerektiğinden bahseder. Sâlik nefs-i emmâre ve levvâme makâmında kötü sıfatlardan kurtulmak için zikir eder, nefs-i mülhime ve mutmainne makâmında güzel huylarla donanarak onları kuvvetlendirmek için zikir eder. Ve râziye ve marziye makamlarında da donanmış olduğu güzel vasıfları devam ettirebilmek için zikrini devam ettirir.³⁴⁸

B.3.Zikir

Tasavvufun önemli kavramlarından birisi olan zikir; riyâzetin en önemli esası ve kulu Allah'a yaklaştıran en büyük ibâdetlerden bir tanesidir.³⁴⁹ Çünkü tasavvufun gayesi kişiye sürekli Allah'la olduğunu bilme şuuru kazandırmaktır. “İhsan” mertebesi olarak nitelenen bu makama çıkabilmek için de zikrin önemi ve etkisi büyüktür. Sehl b. Abdullah(v.896)'ın şu tarifi zikrin bu yönüne işaret etmektedir. “Zikir, ilmin ortaya koyduğu Allah'ın seni gözetlediği gerçeğini anlamak, senin de kalbinde O'nu kendine yakın olarak görüp O'ndan haya etmen, sonra O'nu gerçek manada nefsin tercih etmemidir.”³⁵⁰ Zikir, zikreden zâkire ait bir sıfattır. Eğer kişi zikirden gâib olursa, kendisinden ve sıfatlarından da gâib olmuş olur. Kulun sıfatları, Allah'ı müşâhede etmesine mâni olan bir perdedir.³⁵¹ Bu sebeple gerçek zikir yaptığın zikri görmemektir. Kişi kendi zikrini görmediği an Allah'ın zikri, kulun zikrinin sultanı ve hâkimi durumuna girer. Bu suretle onun zikrindeki beşeriyet yönü giderek, kulun zikri Allah'ın zikri olmuş olur.³⁵²

Zikri, dilin zikri, ve kalbin zikri olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Dilin zikriyle kul kalb zikrine ulaşır. Kişi hem lisanıyla hem de kalbiyle zikir halinde olursa, sülûkünde kemâle erer.³⁵³ Derler ki: “Allah'ı zikretmek müridlerin kılıcıdır. Onunla düşmanlarını öldürürler ve onları ortandan kaldırırlar. Musibet ve belâlar kula musallat olduğu zaman kul da kalbiyle Allah'a sığınır ve hemen o bela ondan uzaklaştırılır.”³⁵⁴ Zikrin bu önemine binâen İmâm-ı Rabbânî “Vakitleri zikirle mâmur eylemek gerek. O kadar ki farzların ve müekked sünnetlerin edâsından sonra zikirden başka şeyle meşgûl

³⁴⁷ Fuâdî, *Risâle-i Viridiyye*, vr. 12.

³⁴⁸ Fuâdî, *age*, vr.22b-23a.

³⁴⁹ Kâşânî, *Letâifu'l-A'lâm*, 248.

³⁵⁰ Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali Tûsî, *el-Lum'a fi't-Tasavvuf*, İslam Tasavvufu (H. K. Yılmaz), İstanbul, 1996, 222-223.

³⁵¹ Kelâbâzî, *et-Taarruf li- Mezhebi Ehli't- Tasavvuf*, 156.

³⁵² Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 381-382.

³⁵³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, 304.

³⁵⁴ Kuşeyrî, *age*, 305.

olunmamalıdır” demiştir.³⁵⁵Zikir zamanla dilden kalbe, kalbden sırra sırdan da ruha intikâl eder. Ruhla zikir gerçekleştiği zaman sır, kalb ve lisan susar, zikretmez. Bu müşâhede makamında yapılan zikirdir.³⁵⁶Zikrin kalbe inmesinin, kalbî zikrin alâmetleri vardır. Mürşid-i kâmiller bu konuda gerekene bilgi verirler. Kişi nefis sıfatı mahvoluncaya kadar gönül zikrine devam etmelidir. Zikir, kalbe oradan da sırra ve rûha erişinceye kadar zikre devam edilir.³⁵⁷

Tasavvufta zikir, pasif bir amel olmadığı gibi, dilin ilâhî esmâyı gayr-ı ihtiyârî ve refleksvârî bir şekilde icrâ ettiği bir eylem de değildir. Tam aksine zikir aktif bir amel olup kişiyi Allah’a götürür. Sûfîlerin hedefledikleri zikir “fenâfillâh” ın aynıdır. Veya fenâfillâha götüren yoldur.³⁵⁸ Bu nedenle zikrin hayatın her alanına yaptığımız her işe sirâyet etmesi gerekir. Yolda elde tesbih sadece onu çekip durmak şeklindeki zikir anlayışı eksik ve yanlıştır.³⁵⁹ Yine bazı âlimlerce eleştirilen bir zikir anlayışı da son dönem mutasavvıflarının, halkalı meclislerle bunlara eşlik eden ritimli, mûsikli ve oyunlu hareketler çerçevesinde gerçekleştirdikleri zikirdir. Bu tür zikrin tasavvufi anlamdaki zikirle hiçbir ilişkisi yoktur. Bunlar gerçek sûfîlerin Allah’a sığındıkları yozlaştırılmış tasavvufa ait görüntülerdir.³⁶⁰

Sûfîlerce genelde kabul gören bir görüşe göre ilk zikir telkini Hz. Peygamber tarafından Sevr Mağarası’nda Hz. Ebû Bekir’e yapılmıştır. Korkan ve hüznlenen Ebû Bekir’e “Üzülme, Allah bizimle beraberdir.”³⁶¹ diyerek ilk zikri telkin etmiştir. Yine islâmla şereflenen Hz. Ömer’i kucaklayarak ona seslice tevhidi tâlim etmiştir.³⁶²Zikrin tevbe etmek, abdest almak, sükût, güzel koku sürünmek, temiz bir yer seçmek, şeyhin sûretini iki kaşı arasında hayal etmek gibi edebleri vardır.³⁶³

Tasavvufun temeli diyebileceğimiz zikir konusunu Fuâdî de risâlede çeşitli yönleriyle ele alarak açıklamıştır. Kâmil şeyhlere ve âriflere açıkça dille zikretmeleri uygun değildir diyenlere karşı çıkar Fuâdî. Onların cehrî ve lisanla zikir etmeleri bir noksanlık değildir. Çünkü onların ameli fark bâde’l-cem ve telvin bâde’t-temkîn haliyledir. Bu sebepten, onların kesret şekline olan zikirleri gerçek vahdet hali ile olan zikirlerine

³⁵⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 594.

³⁵⁶ Sühreverdî, Abdülkâhir b. Abdullâh, *Avârifü’l-Maârif*, Tasavvufun Esasları, H.K. Yılmaz- İrfan Gündüz, İstanbul, 1989, 95-96.

³⁵⁷ el-İznîkî, Şeyh Abdullah b.Eşref b. Muhammed el-Mısırî er-Rûmî, *Tam Müzekki’n Nüfûs*, İstanbul, 1976, 516.

³⁵⁸ Afîfî, Ebu’l-Âlâ, *Tasavvuf*, Ter: H. İbrahim Kaçar Murat Sülün, İstanbul, 1996, 293.

³⁵⁹ İz, Mâhir, *Tasavvuf*, İstanbul, 1995, 122.

³⁶⁰ Afîfî, *age*, 294.

³⁶¹ Tevbe:40.

³⁶² Yılmaz, Hasan Kâmil, *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul, 1997, 103.

³⁶³ Hânî, Muhammed b. Abdullâh, *Âdâb*, Ter: Ali Hüsrevoğlu, İstanbul, 1980, 240-241-242.

zarar vermez. Onlar halleri gereği bazen cehren ve hareketle bazen de sırları ve ruhlarıyla zikir ederler.³⁶⁴

Halvetî tarikatı mensubu olan Fuâdî cehri zikri benimsemiştir. Bu sebeple risâlede Peygamberimizin Hz. Ali'ye telkin etmiş olduğu zikir şeklini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.³⁶⁵ Ömer Fuâdî, Hz. Peygamber'in uygulamadığını söyleyerek cehri zikre karşı çıkan ve onu bidat olarak niteleyen zâhir âlimlerine cevaplar vermektedir.³⁶⁶ Yine Fuâdî *Şir'atü'l- İslâm*³⁶⁷ ve *Kudûrî'den*³⁶⁸ yaptığı nakillerle sâlikin tarikat yoluna ilk girdiği dönemlerde, kalbinde kökleşmiş olan havâtırın sökülüp, kalbinin zikre mazhar olması ve diğer insanların da zikrin bereketinden faydalanabilmeleri amacıyla cehrî zikrin daha uygun olduğu görüşündedir.³⁶⁹ Fuâdî'ye göre sâlik, zikrullâhî mürşidinin telkin ettiği şekilde yapmalıdır. Mürşid ne şekilde etmesini isterse, zerre kadar muhâlefet etmeksizin o şekilde zikrini sürdürmelidir. Çünkü her sâlikin tabiat ve karakteri farklıdır. Mürşidler onlarda baskın olan yönleri bilirler ve ona göre zikrullâh telkininde bulunurlar. Bazısına cehrî zikri bazısına da hafî zikri uygun görürler. Sâlik her konuda olduğu gibi bu konuda da mürşidine itaat ederek, yol almaya çalışır.³⁷⁰

Fuâdî eserde zikrin âdablarından da bahsetmektedir. Bunlar zikir esnâsında elleri dizlerin üzerine koymak, kıbleye yönelmek, sağ tarafına "lâ ilâhe" deyip uluhiyeti Allah dışındakilerden nefy edip sol tarafa "illallâh" diyerek uluhiyeti Allah Teâlâ'ya ispat etmektir.³⁷¹

Allah'ı gerçek manada zikretmenin çok zor olduğu görüşünde olan Fuâdî'ye göre gerçek zikir kişiyi ehâdiyet makamına yükseltmektedir. Bu makâma ulaşanların sayısı ise yok denecek kadar azdır. Bu derecede olan ârifler, Allah'ı gerçek manada zikrederler. Kalbleri ve ruhlarıyla asla gaflete düşmeyip, kesintisiz olarak Allah'ın zikriyle meşgul olurlar.³⁷²

³⁶⁴ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 22b.

³⁶⁵ Fuâdî, *age*, vr.23b-24a.

³⁶⁶ Fuâdî, *age*, vr.25b-26a.

³⁶⁷ Yâkub b. Seyyid Ali(v.1288/1871)'nin fıkah sahasıyla ilgili olan eseridir. Kitap *Mefâtihu'l- Cinân Şerh-i Şir'atü'l- İslâm* adıyla 1992 yılında basılmıştır.

³⁶⁸ Yazarın tam adı Ebu'l- Hüseyin Ahmet b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmet el- Kudûrî(v.428/1037)'dir. Burada bahsi geçen eseri "el- Muhtasar" fıkah sahasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Bkz. Kallek, Cengiz, "Kudûrî", *DİA*, XXVI, 321.

³⁶⁹ Fuâdî, *age*, vr 27b.

³⁷⁰ Fuâdî, *age*, vr 28a.

³⁷¹ Fuâdî, *age*, vr. 27b.

³⁷² Fuadi,*age*,vr.47b-48a.

B.4.Şerîat, Tarîkat, Mâ'rifet

Şerîat sözlükte genel, küllî, âdil ve dengeli ölçüt anlamına gelmektedir. Sûfîler, “kulluğa bağlanmayı emretmek” anlamında da şerîat terimini kullanırlar. Şerîat, Allah’a ibâdet ederek, O’nun emrettiğini yerine getirmektir.³⁷³

Tarîkat da sözlükte sâlikin tercih ettiği yaşama tarzı anlamına gelmektedir.³⁷⁴

Mârifet ise, kulun kendi hakikatini ihâta etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesidir. Kâşânî (v. 730/1329) mârifeti, mârifetü’l- hakikiyye ve mârifetü’l iyâniyye şeklinde ikiye ayırmaktadır. Mârifetü’l hakikiyye (gerçek mârifet): Ahadiyyet makâmından doğan bilinmek arzusuna bağlı olarak, rabbi bilmeye nefsi bilmeyi birleştiren mârifettir. Ahadiyyetü’l- cem makâmı, gâyeleri gâyesi ve sonların sonudur. Mârifetü’l- iyâniyye(müşâhede mârifeti) ise, Hakk’ın idrâk edilemez ve nitelenemez tecellisiyle sarstığı kimse için müşâhededen gerçekleşen mârifettir.³⁷⁵

Ebû Saîd Harraz (v.277/890)’a mârifeti sorduklarında şu karşılığı verdi: “Mârifet iki türlüdür; biri Hakk vergisidir, diğeri kulun gayreti ile kazanılır”³⁷⁶

Kuşeyrî mârifet ehlinin özelliklerini şu şekilde saymaktadır: “Arif olan kişi Allah’ı isimleri ve sıfatları ile bilir. Allah’a karşı olan davranışlarında doğru olur. Sonra kötü huyları ve bu huylara âit belaları giderip nefsinin temizler. Ardından Hakk’ın kapısında uzun süre bekler ve bütün hâllerinde Allah için doğru olur.”³⁷⁷

İlimleri verâset ve dirâset ilimleri olarak ikiye ayıran sûfîler, dirâset ilmini süte, verâset ilmini ise o süttten elde edilen yağa benzetmişlerdir.³⁷⁸ İlim, Allah tarafından kalblere ilham edilirken, mârifet ise, bu ilmin değerlendirilerek ayırt edilmesi anlamına gelmektedir.³⁷⁹

Sûfîler şerîat konusunu da ele alarak eserlerinde yer vermişlerdir. Bu konuda ayrıntılı açıklamalar yapan Hucvîrî’ye göre şerîatın üç esâsı vardır. Bunlar: Kitap, sünnet ve ümmetin icmasıdır. Şerîatın birinci esâsı Kur’an’dır. Zîrâ Allah Teâlâ “ Kur’andaki âyetlerde bir kısmı muhkemdir”³⁸⁰ buyurmuştur. İkinci esas sünnettir, çünkü Allah: “ Peygamber size ne getirdiyse onu alınız; neden men ettiyse ondan sakınınız”³⁸¹

³⁷³ Kâşânî, *Letâifü’l- Alâm*,313.

³⁷⁴ Kâşânî, *age*,349.

³⁷⁵ Kâşânî, *age*, 526.

³⁷⁶ Serrâc, *el-Lum’a*, 33.

³⁷⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*,421.

³⁷⁸ Sühreverdî, *Avârif*,48.

³⁷⁹ Sühreverdî, *age*, 12.

³⁸⁰ Al-i İmrân:7.

³⁸¹ Haşr:7.

buyurmuştur. Üçüncü esas ümmetin icmaıdır. Zirâ Hz. Peygamber(sa) “ Ümmetim yanlış yolu tutma konusunda birleşmez, siz dâima³⁸² büyük çoğunlukla olun” buyurmuşlardır.³⁸³

Tarîkat ise tasavvuf ıstılahında Allah’a ulaştıran yol anlamına gelmektedir. Şerîat umûmi, tarîkat ise şerîata nisbetle husûsidir. Tarîkat, bir disiplindir. Tasavvufun şerîat esaslarına riâyetele, dinin özüne varma riyâzetinin belirli disiplin içinde gerçekleşmesini amaçlayan bir kuruluştur. Tarîkatın başlangıcı kalbin gafletten uyanması, neticesi ise nefis mücâdelesini ve riyâzatla vuslata ermek, Allah’a vasıl olmaktır.³⁸⁴

Ömer Fuâdî, risalesinde tarîkatın şerîattan kaynaklandığını belirttiikten sonra tarîkat ve şerîatın ana baba bir öz kardeş hükmünde olduklarından bahsetmektedir. Yazar, Akşemseddin(v.862/1459)’nin *Risâle-i Nûriyye* adlı eserinden alıntılara yer vererek sûfîlerin hal ve davranışlarının şerîat kaynaklı olduğunu dile getirmektedir.³⁸⁵

Yine şerîat, tarîkat ve mârifet arasındaki ilişkiyi bir benzetmeyle anlatan Fuâdî şeriatı, Hz. Peygamber’in kurduğu bir başa, tarîkatı bu bağdaki saraya ve mârifeti de sarayın içindeki odalara benzetmektedir. Bu benzetmesiyle şerîatın tarîkat ve mârifeti de içerdğine değinen Fuâdî, bu üç unsurun birbirini tamamlar mahiyette olduklarından söz etmektedir.³⁸⁶

Ömer Fuâdî, risâlede rüya tâbirinden bahsederken de şerîat, tarîkat ve mârifet makamlarına değinmektedir. Şerîat ve tarîkat makâmında görülen rüyânın tabir edilebileceğini söylerken, mârifet makâmında görülen rüyanın ise her zaman sözlü bir şekilde tabirinin yapılamayacağını belirtir. Mârifet makâmında görülen rüyanın ancak mürşid tarafından hikmetine uygun bir şekilde tabir edilebileceğinden bahseden Fuâdî, müridin rüyasının tabiri ile hâlini anlayıp, düzelteceğinden söz etmektedir.³⁸⁷

B.5.Mâ’rifetullâh

Lugatta, kulun kendi hakîkatini ihâta etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamına gelen mârifeti³⁸⁸ sûfîler ise şu şekilde açıklamaktadır: Kişi, Allah’ı sıfat ve isimleriyle tanır, sonra Hak’la muâmelesini ihlas üzere devam ettirerek, kötü huylarından arınır. Daha sonra Hakk’ın kapısında bekler ve kalbî itikâfını sürdürür. Bütün bunların sonucunda Allah’dan güzel bir teveccühe nâil olur, kendisinden nefsin havâtırı gider. Kul, halka yabancı, nefsî âfetlerden emîn olur. Allah kendisine ilâhi tâlimde bulunur ve sırları

³⁸² Hucvirî, *Keşfü’l-Mahcûb*,92-93.

³⁸³ Münâvî, *Feyzü’l-Kadir*, I,151.

³⁸⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 312-313.

³⁸⁵ Fuâdî, *Risâle-i Viridiyye*, 3b.

³⁸⁶ Fuâdî, *age*, 19a.

³⁸⁷ Fuâdî, *age*, vr.21b.

³⁸⁸ Kâşânî, *Letâifu’l-Alâm*,526.

öğretir. İşte bu durum mârifet halidir.³⁸⁹Mârifet, kalbin Hakk ile hayat bulması ve diri olması, sırrın Hakk'ın hâricinde kalan şeylerden yüz çevirmesi olarak da tarif edilmiştir.³⁹⁰

Mârifetullâh konusunu en sistemli şekilde ele alan isimlerden biri olan Gazzâlî (v.505/1111) bu ilim hakkında şunları söylemektedir. Mârifet ilmi, sıddîk ve mukarrrelerin ilmidir. Bu ilim kötü huylardan arınılıp temizlendiği vakit kalbde tecellî eden bir nurdan ibârettir.³⁹¹

Tasavvufta tarîkatlar döneminde “dört kapı” denilen şerîat, tarîkat, mârifet, hakîkat şeklinde tasnifler yapılmıştır. Şerîat, Hz. Muhammed'in sözü, tarîkat fiilleri, mârifet halleri, hakîkat ise sırrı olarak telakkî edilmiştir. Şerîat farz, tarîkat, vâcib, mârifet sünnet, hakîkat ise nâfiledir.³⁹²Abdülkâdir Geylânî (v. 561/1166) de mârifetullâha ulaşma yolunu şu şekilde gösterir: “İnsan mârifete ulaşmak için önce bilgi sınırlarını gündelik şeylerin dışına çıkararak, halkı bırakıp, sağlam bir şekilde tevhîde yapışmalıdır. Kul, bu duygularla rabbine yaklaşıncı O'ndan korkusu da artar. Bu sebeptendir ki insanlar arasında padişahın en çok çekinen kişi onun veziridir. Kul da rabbine yaklaşıncı, üzerine büyük bir korku düşer ve bu korku Rabbiyle kavuşuncaya dek ondan gitmez. Zîrâ Allah'ı bilen korkusu da o nisbette çok olur.”³⁹³ Mârifet, ister havas, ister avâm için olsun bir tek mârifettir. Onunla bilinen şey birdir. Fakat mârifetin evveli ve yükseği vardır. Havas onun yüksekindeyken, avâm daha aşağısında yer alır. Fakat havasda mârifetin son noktasına ulaşmamıştır. Çünkü mârufun sonu yoktur. Düşüncenin yetişemediği, akılların ihâta edemediği zâtı mârifet mümkün değildir.³⁹⁴Allah'ı en çok bilenler, Onun azamatini idraktan en çok aciz olduklarını söyleyenlerdir. Zira O,kadimdir, masivası ise kuvvetlerini Ondan alırlar.Her alimin ilmi,O'ndan gelir.³⁹⁵Ârif, hiçbir iş ve meşgalenin kendisini Allah'dan alıkoymadığı kimsedir. Ârifler, asla huzurdan gâfil olmazlar. Allah, onların kalblerini tek noktada toplanması sayesinde bütün dağınık işler onlar için bir olmuştur.³⁹⁶

Ömer Fuâdî risâlede mârifetullâh konusuna “Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve bilinmek için de mahlûkâtı yarattım”³⁹⁷ rivâyetiyle giriş yapmaktadır. Yine “Ben cinleri ve insanları anacak bana ibâdet etsinler diye yarattım”³⁹⁸ ayetindeki “ibâdet

³⁸⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 421, 422.

³⁹⁰ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcub*, 398.

³⁹¹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmiddîn*, Beyrut, 1996, I, 30.

³⁹² Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, 104.

³⁹³ Güner, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul, 1999, 290.

³⁹⁴ Ateş, Süleyman, *Cüneyd Bağdâdî Hayatı Eserleri Mektupları*, İstanbul 1970, 101.

³⁹⁵ Ateş, *age*,101.

³⁹⁶ İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 155.

³⁹⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, II, 132.

³⁹⁸ Zâriyât:56.

etsinler” ifâdesini müfessirlerin çoğu “bilsinler” diye tefsir etmişlerdir. Bütün bunlar göstermektedir ki, insanın yaratılış amacı mârifetullâhdır. Kalb, ruh, sır, hâl ve şuhudla yani tam bir zevk hâliyle mârifetullâhdır.³⁹⁹Fakat Fuâdî’ye göre bu derecede bir mârifete ulaşabilmek, imkansız denecek kadar zordur. Bu düşüncesini de: “Ey Mâruf olan Allah’ım! Seni gereği gibi bilemedik” ifâdesiyle dile getirmektedir.⁴⁰⁰Fuâdi, mârifetullah konusunu Allah’ı gerçek bir marifetle bilmenin imkânı yönüyle ele almaktadır. “Allah’ı gereği gibi takdir edemediler”⁴⁰¹âyetini delil getirerek gerçek manada kulun Allah’ı bilmesinin mümkün olmadığını savunur. İmâm-ı Gazâlî ve hocası İmâmu’l- Haremeyn gibi muhakkik ve sûfîlerin çoğunun da aynı görüşte olduklarını belirtir.⁴⁰²Fakat İmâm-ı Âzâm cumhur âlimlerden farklı bir yol tutarak Allah’ı gerçek bir mârifetle bilmenin mümkün olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber’in “Allah’ım seni gereği gibi bilemedik” buyurmasına karşılık İmâm-ı Âzâm’ın “Allah’ı hakkıyla bilebiliriz” sözlerini birbiriyle karşılaştıran Fuâdî, İmâm-ı Âzâm’ın Hz. Peygamber’den daha âlim ve ârif olmadığını belirttiikten sonra bu rivâyetleri şu şekilde tevil etmektedir: İmâm-ı Âzam, bu sözlerle Allah’ı sıfatları yönüyle tamamen bilmemiz mümkündür demek isterken, Hz. Peygamber ise “Allah’ım, seni hakkıyla bilemedik” buyruğu ile Allah’ın zâtını kast etmişler ve zâtullâhın hakîkatinin kul tarafından bilinmesinin mümkün olmadığını ifâde etmişlerdir.⁴⁰³Aslında Hz. Peygamber Allah’ın zâtını hakkıyla bilmekten aciz değildir, fakat Allah Teâlâ’nın şanının yüceliğini ve zâtının büyüklüğünü anlatabilmek için bu ifâdeleri kullanmışlardır.⁴⁰⁴Burada amaç kulun her konuda olduğu gibi mârifet konusunda da aczini anlamasını sağlamaktır.⁴⁰⁵

B.6. Halvet

Lugatta bir kimse ile yalnız kalmak⁴⁰⁶ anlamına gelen halvet kelimesi, hakîkatte ise Hak ile gizlice konuşmayı ifâde etmektedir. Bu konuşmada ne bir melek ne de insan vardır. Halvet ise bu manaya ulaşmayı sağlayan bir sûrettir.⁴⁰⁷Bu mânâdan olarak sûfîlerden birinin şöyle dediği nakledilmiştir: “Halveti ihtiyâr eden kişi halvet sırasında Allah’dan sakınsın ve evine bağlansın. Onun yoldaşı da ağzından çıkan kelâmı da Allah

³⁹⁹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 44a.

⁴⁰⁰ Fuâdi, *age*, vr.43b.

⁴⁰¹ En’am:91.

⁴⁰² Fuâdî, *age*, vr.43b-44a.

⁴⁰³ Fuâdî, *age* vr. 46a.

⁴⁰⁴ Fuâdî, *age*, vr. 47b.

⁴⁰⁵ Fuâdi, *age*, vr. 47b.

⁴⁰⁶ Heyet, *Mu’cemu’l- Vasît*, İstanbul, ts, 253.

⁴⁰⁷ Kâşânî, *Letâifu’l-Alâm*, 234.

olsun”.⁴⁰⁸ Halvet safvet ehlinin sıfatlarından sayılmıştır. Mürîd için başlangıç halinde hemcinslerinden ayrı yaşaması, nihâyet halinde Hak ile ünsiyet için halvet halinde bulunması uygun görülmüştür.⁴⁰⁹

Halvet halinde dikkât edilmesi gereken hususlardandır ki; mürîd uzleti tercih ederken, kendisinin halkın şerrinden emin olacağına değil, insanların kendi şerrinden emin olacağına inanmalıdır. Aksi takdirde kendisinde halkta bulunmayan bir üstünlük vehmetmiş olur ki bu da nefsi kendini beğenmişliğe götürür.⁴¹⁰ Halveti sadece yalnız ve münferid yaşamak şeklinde düşünmek yanlıştır. Çünkü bir kimse kalbi ile şeytanla sohbet ettiği, gönlüğü üzerinde nefis hâkimiyet kurduğu, dünya ve âhiret aklından geçtiği ve kafasında halkla ilgili düşünceler dolaştığı sürece yalnızlık hâlinde olamaz.⁴¹¹ Sûfilerin çoğunluğuna göre halveti Allah Teâlâ Musa (a.s) kıssasında zikretmiş ve Musa (a.s)’ın kendisine yönelişini artırmak için ona halveti emretmiştir. Allah Teâlâ bunu: “Musa ile otuz gece (bana ibadet etmesi için sözleştik) ve bu otuz geceye on gece daha kattık”⁴¹² buyurarak anlatır.⁴¹³ Halvet, kalbi âhiret düşüncelerine çeker, insana halkı hatırlamayı unutturur ve rabbin zikrine bağlar. Halvet, emniyet ve afiyeti temin eden en büyük sebeplerden birisidir. Bir hak yolcusu, cemiyet içinde bulamadığı lezzeti, mânevî tadı ve ilerlemeyi halvette buluncaya kadar gerçek bir mürîd olamaz,⁴¹⁴ Yine dilin âfetlerden uzaklaşması, kalbin riya ve dalkavukluktan korunması, kalb huzuru, nefsin kin ve düşmanlıktan arınması, tefekkür edilerek Allah’a ulaşılması halvetin faydaları arasındadır.⁴¹⁵ Halvet, bütün tarîkatlarda şeyhin denetiminde ve belli şartlarına uyularak yapılır. Şartlarının yerine getirilmemesi halinde çile bozulmuş olur. Buna “çile kırmak” derler.⁴¹⁶ Kırk günlük halvet esnasında mürîdin gördüğü rüyalar ve hâlinde meydana gelen değişikliğe göre şeyh halvetin devamına veya tarîkat usûlüne göre diğer eğitim tarzlarından birinin ifâsına karar verir.⁴¹⁷ Halvet müddetince uygulanan metotlarla mürîdin nefsi kontrol altına alınmış, kalbi cilâlanmıştır. Artık mürîd zikir yolu ile bazı mertebe ve mesafelere ulaşmak için hazırlıklarını tamamlamış , konsantre olmuştur. Belli bir düzen içerisinde

---

⁴⁰⁸ es-Serrâc, *Luma*, 211.

⁴⁰⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 155.

⁴¹⁰ Kuşeyrî, *age*, 155.

⁴¹¹ Hucvirî, *Keşfü'l- Mahcûb*, 177.

⁴¹² El-Araf:142.

⁴¹³ Sühreverdî, *Avârif*, 263.

⁴¹⁴ el-Mekkî, *Kûtû'l-Kulûb*, 392.

⁴¹⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 141,142.

⁴¹⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 199.

⁴¹⁷ Çiftçi, *Hiz. Pir Şeyh Şâbân-ı Veli*, 75

mertebeleri tamamlamış ve menzilleri aşmış bir mürîd, hilâfet mertebesine yükselmiş ve insanların yolunu aydınlatma selâhiyetine hak kazanmıştır.⁴¹⁸

Halvetî tarîkatı mensubu olan Ömer Fuâdî de mentesibi olduğu tarîkat sebebiyle halvete çok önem vermiş, *Risâle-i Virdiyye'de* bu konuyu ayrıntılı olarak ele almıştır. O'na göre tarîkattaki halvet ameli, şerîatta uygulanan itikâf amelinden doğmuştur.⁴¹⁹ İtikâf, lugatta bir şey üzerinde devam edip oyalanmak anlamına gelirken, şer'î anlamı da, kişinin niyet ederek caminin mescidine kalmasıdır. İtikâfın tasavvufî anlamı ise, kalbin dünya işlerinden boş olup nefsin teslim olmasıdır. Halvet ise hakîkî anlamıyla Allah'dan başkasının göremeyeceği bir şekilde sırrın Hak'la konuşmasıdır.⁴²⁰ Halvetin de kendi içerisinde mertebeleri vardır. Bunlar: Kalbî halvet, rûhî halvet ve sırrî halvettir.⁴²¹ Fuâdî, risâlede Hz. Peygamber (sav)'in vahiy öncesi Hıra Dağı'nda geçirmiş olduğu halvet döneminden de bahsetmektedir. Hıra'daki mağaralardan birinde geçirdiği halvet dönemiyle öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini bizzat Allah'ın öğretmesiyle öğrenmiş ve nübüvve ehil hâle gelmiştir.⁴²² Yazar bu açıklamalarıyla halvetin peygamber ameli olduğunu belirttikten sonra, aynı zamanda evliyanın da bu ameli uyguladıklarını kendisine çok yakın silsilesi şeyhlerinden Ömer Halveti'yi⁴²³ örnek vererek anlatmaktadır. Şeyh Ömer Halvetî'ye gelinceye kadar Halvetî silsilesi sultanları "halvetî" nâmıyla bilinir değillerdi. Pîr Ömer Hazretleri bir gün uzak bir ormandaki yaşlı bir çınarın içinde uzun süre halvette kalmışlar, bunun üzerine dervişleri ve sevenleri kendisini aramışlardır. Nice günlerden sonra şeyhi çınar ağacının içinde bulurlar, fakat şeyh oradan çıkıp onlarla gelmek istemez. Ama sonunda dervişlerin ağlama ve yalvarmalarına dayanamayıp, istemese de onların yanına gelir. İşte o anda meşhur kerâmeti zuhur ederek çınar ağacı ayrılığına dayanamayıp şeyhin ardında yürümeye başlar. Bu durumdan rahatsız olan şeyh çınara "biz seni bunca zaman ibâdet ve taat nurlarıyla nurlandırdık. Sen ise bizim gizlenmesi gereken sırrımızı açığa mı vurursun" diyerek çınarı azarlar. Bunun üzerine çınar ağacı tekrar yerine döner. Pîr Ömer Halveti'nin bu kerâmetinden sonra bu silsileden gelenler "halvetî" nâmıyla anılır olurlar.⁴²⁴

⁴¹⁸ Çiftçi, *Hz. Pîr Şaban-ı Veli*, 79

⁴¹⁹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye* vr. 30a.

⁴²⁰ Fuâdî, *age*, vr.30b.

⁴²¹ Fuâdî, *age*, 30b.

⁴²² Fuâdî, *age*,30a.

⁴²³ Halvetiliğin kurucusu olan Ömer b. Ekmeleddin, tahsilini Lahican'da tamamladıktan sonra Harezmi'de bulunan amcası Kerîmüddin Halveti'ye intisap etti. Mürşidinin vefatından sonra hacca gitti. Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a yerleşti ve 800/1397'de burada vefat etti. Geniş bilgi için bkz. Muslu Ramazan, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul,2007,121

⁴²⁴ Fuâdî, *age*, vr. 31b-32a.

Fuâdî, bu kerâmeti yadırgayıp hiç çınar ağacı yürür mü diye düşünenler olabileceğini hesaba katara, onlar iknâsı amacıyla Hz. Peygamber'in arkasını dayayarak hutbe verdiği hurma kütüğünün inlemesi olayını delil getirir. Çok meşhur olan bu hâdise bir cuma günü Hz. Peygamber'in mescidinde gerçekleşmiş ve ashabın tamamı onun sesini işitmişlerdir.⁴²⁵Bazı şerîat âlimleri Halvetiyye tarîkatında uygulanan halvetin, şerîattaki itikâf ameline ayrını olduğunu ve halvette hiç konuşmayıp sürekli susmanın mekruh olduğu görüşünü ileri sürerler. Fuâdî ise bu taarruzlara şöyle cevap vermektedir. Halvet hâlinde susmanın hükmü mutlaka mekruh degildir. Bu durum niyete göredir. Eğer kişi Allah'a yakınlık niyetiyle susarsa bu câizdir ve eğer niyeti bu değilse o zaman susmak câiz degildir.⁴²⁶Yine muârizlardan bir kısmı tarîkattaki halveti, ruhbanların halvetine benzetirler ve ruhbanlar nasıl ki halvetlerinde hiç konuşmazlarsa, tarîkattaki sâliklerde halvetlerinde konuşmazlar diyerek dervişleri ruhbanlara benzetirler. Ve bu konuda Hz. Peygamber (sav)'in "İslâm'da ruhbâniyet yoktur"⁴²⁷hadisini delil getirirler. Fuâdî de bu görüşlere şöyle cevap verir: Tarîkatta yol almaya çalışan sâliklerin hallerinde asla ruhbâniyete benzer bir taraf yoktur. Ruhbanlar her ne kadar mücâhede de ilerlemiş de olsalar niyetleri Allah rızası değildir. Oysa Allah "Bizim için mücâhede edenleri yollarımıza iletiriz"⁴²⁸buyurmaktadır. Sırf mücâhede etmek hidâyet için yeterli değildir. Önemli olan mücâhedenin Allah için yapılmasıdır. Tarikat yoluna girmiş olan sâlik ve dervişler ise halvetlerini Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat'ın inançlarına uygun olarak ve gerekli şartlarını yerine getirerek yaparlar. Bu halleriyle de ruhbanlardan ayrılırlar.⁴²⁹Halvetin şartlarını şu şekilde sayar Fuâdî: Devamlı halvet, devamlı abdestli olmak, sükût etmek, belirlenen zikir devam etmek, havâtırı gidermek, kalbi şeyhe, mürşide bağlamak, Allah'a ve şeyhe muhâlefeti terk etmek.⁴³⁰

B.7.Rüyâ

Sûfîlere göre rüyâ, keramet çeşitlerinden bir türdür. Hakîkatte ise rüyâ, kalbe gelen düşünceler ve hayâl gücünde sûret bulan hallerdir. Rüyâ, uykuda bilinç hallerinin tamamen kaybolmadığı bir anda görülür.⁴³¹Rüyâ gören kimsenin misali, şiddetli karanlıkta lambanın ışığı altında bulunan bir kimse üzerine güneş doğduğu zaman güneşin ışıkları lambanın ışıklarına üstün gelir, onun için güneşin ışıklarına göre lambanın ışıkları küçük bir alan

⁴²⁵ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, 31b.

⁴²⁶ Fuâdî, *age*, 32a.

⁴²⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 463.

⁴²⁸ Ankebut:69.

⁴²⁹ Fuâdî, *age*, vr. 33a.

⁴³⁰ Fuâdî, *age*, vr. 33a.

⁴³¹ Kuşeyri, *Risâle*, 515.

yayılır. O halde uyuyan kimsenin hali lambanın aşığı altında bulunan kimsenin hâli gibidir. Uyanık bir kimsenin misâli ise, gündüzün ortasında olduğunu müşâhede eden kimsenin hâli gibidir.⁴³²

Mürîdin sülûk ve ilerleme yolundaki edeblerinden bir tanesi de rüyâlarını şeyhine anlatarak tâbir ettirmesidir. Rüyâlarını kendi kendisine yorumlaması doğru değildir.⁴³³Çünkü rüyâda mürîdi, nefsinde gizli bulunan şuurlatına ait bir arzu sarabilir. Uykuda ya da uyanıkken, bu rüyâ ile şuurlatına ait arzular birbirine karışabilir. Bu acâib bir sır, bilmece gibi bir konudur. Nefsinde ve şuurlatında gizli olan bu duyguları mürîd tesbit edemeyebilir. Kendisinde bu tür arzular bulunmayan şeyhe konu arz edilince mesele daha kolay çözümlenir. Eğer rüya Hak'tan ise bu şeyhin delâletiyle anlaşılması olur. Aksine neftse gizli bir arzunun özleminden kaynaklanıyorsa bu da şeyh vasıtasıyla giderilir. Mürîdin dünyası genişler. Mürîde meydana gelen bu tür ağırlığı mürşid, Allah'a sığınmanın sıhhati ve mârifetinin kemâli sayesinde kolayca üstlenir.⁴³⁴öyle güzel hâller vardır ki bunlar sadece uykuda yaşanabilir. Uyanık halde iken kişi bu hallerden mahrum kalır. Meselâ Hz. Muhammed(as)'i nebileri, sahabeyi, âlimleri ve Allah Teâlâ'yı ancak uykuda yani rüyâda görmek mümkündür.⁴³⁵

Bu denli önemli anlamlar içermesine ve mürîdin ilerleyişi hakkında bilgi vermesine rağmen İmâm-ı Rabbânî rüyâlar konusunda bizleri uyarmakta ve onlara ihtiyatla yaklaşmamızı tenbih etmektedir. “Sülûk yolunda rüyâlara ve uykulara pek itimad yoktur. Zirâ bir insan sırf rüyâda gördüğü için bir sultan veya bir kutub olamaz. Uykuda değil, ayık halde iken kutub veya sultan olursa kabul edilir.”⁴³⁶Tasavvufta rüyâ tabiri önemli konular arasında yer almaktadır. Çünkü rüyânın ortaya çıkması anlatılmasına bağlıdır. Anlatılmadıkça rüya, bir kuşun ayağında muallâktadır. Anlatılıp, tefsir edilince vücûda gelir. Rüyâyı ehline veya ehli bulunmaz ise güzel şekilde tevil edecek bir kimseye anlatılmalıdır.⁴³⁷

Risâle-i Virdiyye'de de rüyâ konusu ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Fuâdf'ye göre kemâle ermiş olan mürşid-i kâmiller Hz. Yusuf misâli rüyâ tâbirine ehil olmuşlardı. Onlar sâliklerin enfüs âleminde olan sıfatlarının mâhiyetinden yola çıkarak tâliblerin rüyâlarını irfanlarının kuvveti ile tâbir ederek , tâlibleri irşâd ederler. Tâlibler de bu irşâdla

⁴³² Kuşeyrî, *er-Risale*, 515.

⁴³³ Sühreverdî, *Avârif*, 516.

⁴³⁴ Sühreverdî, *age*, 517.

⁴³⁵ Kelâbâzî, *Taaruf*, 519.

⁴³⁶ Rabbânî, *Mektûbât*, 287.

⁴³⁷ Geylânî, Abdülkâdir, *Atyye-i Sübhâniyye (Yüce Allah'ın İhsanı)*, Çeviren: Cabbarzâde Mehmed Ârif, Haz: Bekir Uluçınar İstanbul, 1983, 57.

hallerini bilmiş ve kendilerine bir çeki düzen vermiş olurlar.⁴³⁸Yazar, rüyâ konusunu ele alırken hadislerden de faydalanmıştır. “Sâlih bir kişinin gördüğü güzel bir rüyâ nübüvvetin kırk altı cüzünden biridir” hadisini ele alarak rüyâ ile nübüvvetin gaybdan haber verme yönüyle birbirine benzediklerini dile getirir. Ayrıca nübüvvetin sona ermesine karşın, rüyâ nübüvvetin vârisi olarak devam etmektedir.⁴³⁹Yine “Rüyâ, Allah’tan, hulüm ise şeytandandır.” hadisini de ele alan Fuâdî, hulüm ile rüyânın lügat yönüyle aynı anlama gelmelerine karşılık genellikle rüyânın uykuda görülen güzel şeyler için, hulümün ise hoşça gitmeyen şeyler hakkında kullanıldığını belirtmektedir.⁴⁴⁰

Fuâdî’ye göre mürşidler ve ârifler yanında rüyanın türleri vardır. Bunları: Ruhânî rüyâ, nefsânî rüyâ, rahmânî rüyâ şeytânî rüya, mülkî ve melekûtî rüyâ, sâdık ve kâzib rüyâlardır. Gerçek mürşid-i kâmiller rüyâların türünü bâtinî ilimleriyle fark ederler. Bu sebeple mürşidin mârifet bilgisi ne derece kuvvetli ise, mürîdin ondan faydalanması da o derece kuvvetli olmaktadır.⁴⁴¹ Yazar, risâlenin değişik yerlerinde tekrarladığı “Kur’ân’ın zâhiri ve bâtını vardır. Bâtınının da yedi bâtına kadar bâtını vardır. İnsanında zâhiri ve bâtını vardır. Bâtınınında yedi bâtına kadar bâtını vardır.” Rivâyetinden hareketle mürîdlerin bâtinî hallerinin ve makamlarının aynı olmayıp birbirinden farklı olduğunu ve rüyâ tâbiri yapılırken bu durumun göz ardı edilmeyip her bir sâlikin rüyâsının hâline ve derecesine göre tâbir edileceğini belirtir.⁴⁴²

Fuâdî’ye göre şerîat ve tarîkat makamında görülen rüyaları dile getirerek tâbir etmek mümkün iken, mârifet ve hakîkat makamlarında görülen rüyâlar ise her zaman söze gelmezler. Dile getirilmeleri mümkün olsa bile her şeyh ve mürşid bunları hikmetine uygun olarak tâbir edemeyebilir. Mürid ise nefis, kalb, rüh yönüyle ne derece temizlik kazanabilmişse, mürşidinin rüyâsını tâbirini o kadar anlar ve bu yolla hâlini düzelterek hakîkate erer.⁴⁴³

B.8 Seyr ü Sülûk

Lugatta, davranış ve hâl yönüyle Allah’a yakınlık derecelerine yükselmek anlamındadır. Bu durum sürekli mücahede neticesinde gerçekleşir ve zamanla kişinin nefisine yaptığı mücâhedeler zor gelmemeye başlar.⁴⁴⁴

⁴³⁸ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.19a.

⁴³⁹ Fuâdî, *age*, vr. 20b.

⁴⁴⁰ Fuâdî, *age*, vr. 21a.

⁴⁴¹ Fuâdî, *age*, vr.19a.

⁴⁴² Fuâdî, *age*, vr.19a.

⁴⁴³ Fuâdî, *age*, vr. 20b.

⁴⁴⁴ Kâşânî, *Letâifu'l-Alâm*, 304.

Sûfîler seyr ü Sülûkte başlangıcın çok önemli olduğunu belirtmişler ve sülûkte mânevi ilerleyişi engelleyen şeylerin çoğunun başlangıçtaki bozukluklardan kaynaklandığını savunmuşlardır. Bu anlamda niyeti sağlam tutmaya ve onu her türlü hevâ ve hevesden korumaya önem vermişlerdir. Sülûkün başlarında sâliklerin başlarına gelen âfetlerin nedenini onların yaratılmışlardan kopmamalarına bağlamışlardır.⁴⁴⁵

Tasavvufta ilerleme yolunda ilme de çok değer verilmiştir. Bu bağlamda Hucvirî şöyle demektedir: “ Dostun yoluna ilimle veya sülûkle girilir. İlimsiz sülûk, güzel bile olsa eksiktir, bilgisizliktir. Sülûk ile beraber ilim de olursa, işte izzet ve şeref odur.”⁴⁴⁶

Tasavvufta genel olarak sülûkün dört mertebesinden bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi Seyr-i ilallâhdır ki, nefisten gerçek vücut tarafına yapılan seferdir. Diğeri Seyr-i fillâh diye adlandırılır .Sâlikin Hakk’ın sıfatlarıyla donanarak beşerî sıfatlardan uzaklaşmasını ifâde etmektedir. Üçüncü mertebe olan Seyr-i Maallâh, Allah ile yapılan seyirdir. Bu mertebede artık ikilik kalmamıştır. Son mertebe olan Seyr-i anillâh’da ise vahdetten kesrete yani Allah’dan yaratılmışlara olan seyir olmaktadır.⁴⁴⁷

Fuâdî sülûk yolunda büyük şeyhlerin yedi seyir belirlediklerini belittikten sonra⁴⁴⁸ bu makamları teker teker saymakta ve bu seyrin sonuna ulaşılmadıkça marifetullâha ve gerçek tevhide ermenin mümkün olmadığını dile getirmektedir. Çünkü kişi tabiatı hasebiyle hayvânî özellikler taşımaktadır ve bu yönüyle de hastadır. Onun bu hastalığı ruhânî bir doktor mesâbesinde olan mürşid-i kâmil tarafından giderilir. Sâlik, zâhirî ve bâtinî olarak gönülden teslim olur ve mürşid de onun tedâvisini üstlenir. Bu şekilde sâlik mânevî hastalıklarından kurtulur ve ilerleyişi devam eder.⁴⁴⁹

Fuâdî sâliklerin karakterlerinin farklılığına da değinerek her birinin dört unsur yönüyle ayrı özellikler taşıdıklarını belirtir. Sâlikler nârî, âbî, bâdî ya da hâkî tabiat üzere dirler. Kendilerinde baskın olan tabiatın özelliklerine göre diğerlerinden ayrılırlar. Bu durum onların sülûklerinde de farklılıklara yol açar ve her biri için kendisine özel metotlar kullanılması gerekir.⁴⁵⁰

Risâlede sülûk yolunda rüyâların da önemli olduğuna değinilerek sâliklerin ilerleme veya gerilemelerinin rüyâlarının mâhiyetine bakılarak tesbit edileceği anlatılır. Mürşidler

⁴⁴⁵ Sühreverdî, *Avârif*,.662.

⁴⁴⁶ Hucvirî, *Keşfü'l- Mahcub*,569.

⁴⁴⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*,318-319.

⁴⁴⁸ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.12a.

⁴⁴⁹ Fuâdî, *age* vr.78b-79a.

⁴⁵⁰ Fuâdî, *age*, vr.28a-28b.

müridlerinin rüyalarını onların hâllerine uygun olarak tâbir ederler ve sâlikler de bu yolla hallerini anlamış olurlar.⁴⁵¹

B.9. Fenâ ve Bekâ

Mutasavvıflar fenâ sözü ile kötü sıfatların yok olmasına, bekâ sözü ile de güzel vasıflar kazanılarak bunların sürekli olmasına işâret etmişlerdir.⁴⁵² Sûfîlerden bir tanesi “ Bekâ nebîlerin makâmıdır. Allah onlara vakar ve sekînet elbisesini giydirmiştir. Bu sebeple içinde buldukları hâl, farzları yapmalarına ve faziletlerine engel olmaz” demiştir.⁴⁵³

Kişide fenâ ya da bekâ özelliklerinden bir tanesi mutlaka bulunmaktadır. Bir kimse yerilmiş huylardan fâni olursa, onun üzerinde güzel ahlâklar belirir. Şayet kişide yerilen huylar gâlip olursa, onda sevilen huylar saklı kalır. Kim şerîat diliyle yerilen fiillerini terk ederse onun için “şehvî arzularından fâni oldu” denilir. Şehvî arzularından fâni olunca, kulluğundaki niyeti ve ihlası ile bâki olur. Kim kalbiyle dünyadan yüz çevirirse, onun için “dünyayı istemekten fâni oldu” denilir. Dünyayı istemekten fâni olunca, Allah’a yönelişindeki sıdkı ve samimiyeti ile bâki olmuş olur.⁴⁵⁴

Risâlede fenâ ve bekânın kemâl noktasında eşyanın hakîkatinin bilinmesi derecesine erilebileceğinden söz eden Fuâdî⁴⁵⁵ fenâ konusuyla ilgili olarak “ Yakîn gelinceye kadar rabbine ibâdet et”⁴⁵⁶ ayetini ele almaktadır. Ehl-i sünnet âlimlerinin tamamının buradaki yakîni sûri ölüm yani beden ölmesi olarak açıkladıklarını belirtir. Fakat zındık ve mülhidler yakîni lugat manasında alarak, Hz. Peygamber’in “ Ölmeden evvel ölünüz”⁴⁵⁷ hadisini delil getirerek “bizler öldük, bizden sorumluluk gitti” diyerek sapık yorumlarda bulunmuşlardır. Bu sapık gruplar mânevî olarak öldüklerini ve artık ibâdetle sorumlu olmadıklarını ileri sürerler. Fuâdî, onların bu asılsız iddialarına Hz. Peygamber’in hayatını örnek getirerek cevap vermektedir. Hz. Peygamber sûrî ölümlerine kadar asla ibâdetlerini terk etmemişlerdir. Bu durum da mülhid ve zındıkların yorumlarının bozukluğunu açıkça göstermektedir.⁴⁵⁸

Risâlede tasavvufda hemen hemen her konu ile bağlantısı olan zikrin fenâ ile de ilişkisi olduğuna değinilerek, zikrin en üst derecesinde sıfatların, fiillerin ve vücûdun fenâ bularak bu fenânın nihâyetinde bekâya erildiği ifâde edilmektedir. Böylece İbn Arabî’nin

⁴⁵¹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.20a.

⁴⁵² Kuşeyrî, *Risâle*, 110.

⁴⁵³ Kelâbâzî, *Taarruf*,183.

⁴⁵⁴ Kuşeyrî, *age*, 110-111.

⁴⁵⁵ Fuâdî, *age*, vr.20a.

⁴⁵⁶ Hicr: 9.

⁴⁵⁷ Aclûnî, *Keşfü'l- Hafâ*, I,346.

⁴⁵⁸ Fuâdî, *age*, vr.42b.

“makâm-ı ehadiyyet” diye nitelediği makâma erilmekte ve o derecede zâkirle mezkûr ayrımı ortadan kalkmaktadır.⁴⁵⁹

Fuâdî hastalıkta olduğu gibi ölümün de iki çeşidi olduğunu ifâde etmektedir. Bunlardan birincisi beden ölümüdür ki bu tür ölüm zorunlu olarak meydana gelmektedir. Diğeri ise mânevî ölüm olarak nitelenen, Hz. Peygamber’in “ölmeden önce ölünüz” rivâyeti ile belirttiği “fenâ ender fenâ” hâlidir. Bu tür ölüm kişinin kendi isteğine bağlıdır ve bu fenânın hemen akabinde bekâ hâli meydana gelmektedir. Kişi mânevî olarak öldükten sonra tekrar bekâyâ ermekte ve böylece kemâl derecesine ulaşmaktadır.⁴⁶⁰

B.10.Tasavvuf Sünnet İlişkisi

Sûfi cemaati, dinî esasları sağlamlaştırıp, ilâhi hudûdu koruyan ve bu konulardaki sünnetleri yerine getiren kimselerdir. Onlar, Allah Resûlü’nün ibâdet, âdâb ve güzel ahlâk ile ilgili hoş hallerini araştırarak, nefislerini Allah Resûlü’ne tam uydurmaya ve onu örnek almaya çalışırlar.⁴⁶¹

Hz. Peygamber’in pek çok özelliğini sûfilerin yaşantısında bulmamız mümkündür. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber’in iki gömleği bulunmaz,elenmiş undan yapılan ekmek yemezdi.Buğday ekmeği ile karnını doyurduğu olmamıştı. O, bu yaşam tarzını kendisi tercih etmişti. Şayet isteseydi Allah ona dağları altın kılar ve hesapsız mal mülk verirdi.⁴⁶²

Bu anlamda sünneti ihyâ edenlerin en önde gelenleri sûfilerdir. Sûfiler, dünyaya karşı gösterdikleri zühd sebebiyle, sünnetleri hakkıyla yerine getirmede öne geçtiler,dünya hayatını da,ona sahip olmak isteyenlere bıraktılar.⁴⁶³Onlar, Hz Peygamber’in sözlerine kayıtsız şartsız boyun eğdikleri gibi onun emirlerini de harfiyen yerine getirip, yasakladıklarından geri durdular. Amellerinde, rızıklarında, ibadetlerinde, Hz Peygamber’in izinden gittikleri gibi, onun haya, hilm, afv, hoşgörü, şefkat, merhamet, tevazu gibi ahlâkî özellikleriyle de ahlâklandılar. Bu sûretle Efendimize tam manası ile uymanın bütün yönlerinden faydalanıp, sünneti gerçek manada yaşayarak, ihya etmiş oldular.⁴⁶⁴

Fuâdî, risalede tasavvuf ehlinin güzel halleri ve görünüşlerinin sünnetten kaynaklandığını belirtmektedir. Müellif, bu ameller bizzat Hz Peygamber tarafından uygulanmayıp onun ashâbı veya evliya tarafından uygulanmıştır ve bu yönüyle de sünnet olup olmadığı belli değildir, diyenlere şu şekilde cevap vermektedir: Ashâbın Hz

⁴⁵⁹ Fuâdî, *Risale-i Virdiyye*, vr.48a.

⁴⁶⁰ Fuâdî, *age*, vr. 80a.

⁴⁶¹ Serrâc, *el- Lum’a*, 95-96.

⁴⁶² Serrâc, *age*,96.

⁴⁶³ Sühreverdî, *Avârif*,55.

⁴⁶⁴ Sühreverdî, *age*,57.

Peygamber'in huzurunda işlemiş oldukları ameller şayet Peygamber tarafından yasaklanmamış ise, bu amellere Hz Peygamber rıza göstermiş demektir. Ve bu yönüyle de bu fiiller sünnet hükmünde değerlendirilerek makbul kabul edilir. Yine evliyaullah denilen makbul kimselerin uygun gördüğü davranışlar da“ Müminin güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir” hadisinde de ifâde edildiği gibi Allah katında da makbûl olmuş olur.⁴⁶⁵

B.11.Zevk

Sûfîlere göre zevk, tecellî meyvelerinden, keşif sonuçlarından ve vâridâtın etkisi ile meydana gelen hallerden içe doğan hususları ifâde eder. Bunlardan ilkinde zevk, ikincisine şîrb, üçüncüsüne ise rey denir. Zevk sahibi yarım sarhoş, şîrb sahibi tam sarhoş, rey sahibi ise ayıktır. Sevgisi kuvvetli olan devamlı şîrb halinde bulunur.⁴⁶⁶

Zevk, iman; şîrb ilim; rey de hâl olarak nitelenmiştir. Zevk bevâdih erbâbı; şîrb tevâli, levâih ve levâmî erbâbı; rey ise hâl ehli içindir.⁴⁶⁷

Tasavvuf ehli zevki, aşk şarabından mest olup, kendinden geçmek diye târif etmişlerdir. Aşk, şiddetli sevgidir. Mâşukun vefâsı kadar, cefâsı da kişiye hoş gelmelidir. Gerçek âşık, mâşukunun sözünü iştikten, sesini duymaktan, hatta hissetmek ve hayâl etmekten zevk alan kişidir.⁴⁶⁸

Fuâdî risâlede zevk konusunu ele alırken, sûfîlerin sözleri ve yaşantıları ile ortaya koydukları şeylerden bir kısmının da, bizzat tatmış oldukları zevkiyyât türünden olduğunu belirtir. Burada tasavvuf ehlinin zevkin lugat anlamını değil ıstılâhi anlamını kastettiklerine değinen Fuâdî, zevk kelimesinin ıstılahta : “Peş peşe gelen berkler esnâsında tecellî-i berkidenden daha kısa bir süre içerisinde Hakk'ı Hak'la görme derecelerinin ilki ” olduğunu belirtir.⁴⁶⁹

B.12.Kerâmet

Kerâmet, Allâh'ın kendi özel dostluğuna kabul ettiği ve kendi mülkü için vâli tâyin ettiği kullarına lutuflarından biri olarak kabûl edilmiştir.⁴⁷⁰ Sâdık olan müridlere bazen ferâset ve kâbiliyet kapıları açılarak, bazı olaylar âşikâr olmaya başladığı gibi bazen de kendilerine böyle kâbiliyetler verilmeyebilir. Önemli olan nokta kerâmet göstermek değil; istikâmet çizgisinden sapmamaktır.⁴⁷¹

⁴⁶⁵ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.15b.

⁴⁶⁶ Kuşeyrî, *er- Risâle*, 117.

⁴⁶⁷ Sühreverdî, *Avârif*, 658.

⁴⁶⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 201.

⁴⁶⁹ Fuâdî, *age*, vr.6a.

⁴⁷⁰ Sühreverdî, *age*, 329.

⁴⁷¹ Sühreverdî, *age*, 271.

Ehl-i Sünnet Ve'l- Cemaat veliden kerâmet zuhur edebileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Zîrâ bunların hepsi Allâh'ın kudreti dahilindedir ve kerâmet ortaya konulması, şerîat esaslarına aykırı değildir.⁴⁷²

Sûfîler arasında kerâmetle ilgili haberler ve menkıbelerin çok fazla olması velilerin kerâmetlerinin zuhûru hakkında kuvvetli bir ilim olup bu konudaki şüpheleri gidermektedir. Sûfîlerin arasına giren ve onların haber ve menkıbelerini sıkça duyan bir kimsenin bu konuda bir şüphesi kalmamaktadır.⁴⁷³

Tasavvuf ehli Kur'an ve hadisten kerâmete deliller getirmişlerdir. Kur'an'da Asâf b. Berhiya'nın Hz. Süleyman'ın emri ile Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar getirmesini kerâmete örnek olarak gösterirken⁴⁷⁴ hadislerden de “ Mağara Hadisi ” olarak bilinen ve üç arkadaşın sığındıkları mağaranın önüne sel sularının getirdiği taşın, bunların duâları sayesinde çekilmesi ve üç arkadaşın kurtulmasını anlatan hadisi⁴⁷⁵ kerâmete delil olarak kullanırlar.⁴⁷⁶

Sûfîler her konuda olduğu gibi kerâmet konusunda da şerîat çizgisine dikkât edilmesi gerektiğini belirtirler. Bu konuyla ilgili olarak Bayezîd Bistâmî: “ Bir adam suyun üzerinde seccâde serse, gökyüzüne bağdaş kurup otursa, şerîatin emir ve nehiyleri karşısındaki tavrını görmedikçe ona aldanmayın” derken Sehl b. Abdullâh da, “en büyük kerâmetin nefsin kötü huylarını iyi huylarla değiştirmek olduğunu” belirtmektedir.⁴⁷⁷

Ömer Fuâdî, risâlede kerâmet konusunu ele alırken silsilesi şeyhlerinden Ömer Halvetî'yi örnek vermektedir. Halvetî'nin yıllarca içerisinde halvete girdiği yaşlı çınar ağacı şeyhin kendisini bırakması üzerine onun hasretine dayanamayarak peşinden gitmiş ve orada bulunan herkes de bu kerâmete şâhit olmuştur.⁴⁷⁸

Bu kerâmeti yadırgayanlara Hz. Peygamber'in hasreti ile ağlayan hurma kütüğünü misâl getiren Fuâdî, gerçek sevgi ile Allah'ı seven ve O'nun Resûlüne uyan kimseye de Allâh'ın kerâmet vermesinin hak olduğunu belirtir. Nasıl ki Allah peygamberine mirâc mûcizesini vermişse, Resûlünü seven ve ona uyanlara da verâset yoluyla kerâmet vermesi mümkündür ve bunda şaşılacak bir durum yoktur.⁴⁷⁹

⁴⁷² Hucvirî, *Keşfü'l- Mahcûb*,335.

⁴⁷³ Kuşeyrî, *er- Risâle*,475.

⁴⁷⁴ Hucvirî, *age*,345.

⁴⁷⁵ Buhârî, *Edeb*, 5; Müslim, *Zikir*,100.

⁴⁷⁶ Serrâc, *el- Lum'a*, 313.

⁴⁷⁷ Serrâc, *age*,313.

⁴⁷⁸ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.31b-32a.

⁴⁷⁹ Fuâdî, *age*, vr.32a-32b.

B.13.Rûhânî Tıp

Beden hastalıklarının doktoru olduğu gibi, mârifet ilmine sahip olan Allah dostları da, kalb hastalıklarının doktorudurlar. Ancak mânevî doktorluk denilen bu görev ehliyet işidir. Bu işin ehli olmayanın mânevî terbiye işine girmesini büyük bir cinâyet olarak değerlendiren Ebû Tâlib el- Mekkî, müşid arayanlara doktorlarını iyi seçmelerini öğütler.⁴⁸⁰

Bu konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber(sav)’in “Kim ehli olmadığı halde kendisini doktor gösterir de yanlış tedâvi ile bir kimsenin ölümüne sebep olursa, o kimsenin diyetini öder.”⁴⁸¹ buyruğuna yer veren Mekkî bu hükmün zâhirî hastalıkları tedâvi ile uğraşanı ilgilendirdiği gibi, mânevî hastalıklar ile uğraşan kimseler için de geçerli olduğunu belirtir. Bunun için ârifler, mânevî terbiye ile ilgilenen kimsenin, bu iş için gerekli olan bütün ilim, irfân, terbiye, tecrübe ve ehliyeti elde etmesini gerekli görmüşlerdir.⁴⁸² Hastasının derdini bilmeyen, onun tehlikeli yerlerini tanımayan bir doktor, yapacağı yanlış tedâvi ile onu helâk eder. Verdiği yiyecek ve içecekler hastanın derdini artırır. Müşidler her konuda olduğu gibi bu alanda da peygamberleri örnek almalıdırlar. Peygamberler nasıl halka basiretle yaklaşmış, herkese kendi seviyesine göre davranmışlarsa, onların vârisi olan şeyhlerin de insanlara basiretle yaklaşmış herkese kendi gıdâsını vermeleri gerekir.⁴⁸³

İhyâ-u Ulûmiddîn adlı eserinde rûhânî hastalıklar ve tedâvi yollarını geniş bir şekilde ele alan Gazzâlî, beden hastalıklarının tedâvisinin zıddı ile gerçekleştiği gibi, kalp hastalıklarının tedâvisinin de zıddıyla mümkün olduğundan bahseder. Bu sebeple cahillik hastalığı öğrenmekle, bilgiyle tedâvi edilir. Cimrilik hastalığı cömertlikle, gurur hastalığı tevâzu ile, oburluk hastalığı ise nefsin iştahını zorunlu olarak kesmekle tedâvi edilir. Bedenlerin tedâvisi için ilacın acılığına ve sertliğine dayanmak gerekirse, hasta kalbin tedâvisi için de sabır ve mücâhedenin acılığına katlanılmalıdır. Zîrâ kalb hastalıklarının önemi daha büyüktür. Kişi, beden hastalıklarından ölümle kurtulabilir ama kalb hastalığı ölüm sonrasında da ebediyen devam eder.⁴⁸⁴

Fuâdî risâlede rûhânî tıbbı; “kalblerin kemâlâtının, âfetlerinin, hastalıklarının bilinmesi ve kalb sağlığının korunarak, hastalıklarının giderilmesi” olarak târif eder. Rûhânî doktor ise, irşad ve kemâle erdirmeye gücü yeten kimsedir. Bedenlerin hastalandığı gibi, dünya sevgisi, nefis ve şeytan iğvâlarıyla kalbler de hastalanmaktadır. Ama her derdin

⁴⁸⁰ El-Mekkî, *Kûtû'l-Kulûb*, I, 146.

⁴⁸¹ Ebû Dâvûd, *Diyet*, 23, Nesâî, *Kasâme*, 41, İbn Mâce, *Tıbb*, 16.

⁴⁸² El- Mekkî, *age*, 147.

⁴⁸³ Hucvirî, *Keşfü'l- Mahcûb*, 136.

⁴⁸⁴ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, Tercüme Eden: Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul, 2007, III, 133.

bir dermanı olduğu gibi hasta kalblerin de şifâsı vardır. Bunun için öncelikle ehliyetli bir gönül doktoru bulmak gerekir. Kişi bütünüyle o doktora teslim olduğunda, onun rûhânî nefesi ile şifâyâ erer. Bunun için kalb hastalığına yakalanan kişinin bütün hâllerini ve rüyâlarını doktoru mesâbesindeki müşşidine anlatması ve ondan hiçbir şeyini gizlememesi gerekir.⁴⁸⁵

Yazar eserde ruhânî hastalıklardan kurtulmak için özel bir mâcunun târifini vererek, kalbi hastalanan kişinin bu mâcunu kalb doktorunun tavsiye ettiği miktarda kullanması gerektiğinden bahseder. Fakat iyileşebilmek için sadece şifâlı mâcunu kullanmak yeterli değildir. Bununla beraber zararlı yiyecekler mesâbesinde olan günahlardan ve kötü huylardan da sakınılması gerekmektedir.⁴⁸⁶

B.14.Sûfilerin Kılık Kıyâfet Adâbı

Açlığı gidermek için nasıl yemeğe ihtiyaç duyuluyorsa, giyinmek de vücûdun sıcak ve soğuktan korunması için zarûrî bir ihtiyaçdır. İnsan nasıl yemek yemeğe doymaz, bazen daha fazlasını isterse, giyinme konusunda da daha fazlasını ve güzelini ister. Giyinmede çeşitli amaçlar ve zevkler vardır. Sûfilerin giyimlerindeki amaçları nefislerinin isteğine karşı koymaktır.⁴⁸⁷

Dervişlerin giyim kuşam konusundaki edebleri hâl ve vakte bağlıdır. Yün, keçe ve yamalı bütün giyecekleri ayırım yapmaksızın giyerler. Sâdık derviş, ne giyerse onun güzel ve temiz olmasına dikkat eder. Eğer fazla giyeceği varsa olmayanla paylaşır. Dervişe eski giymek, yeni giymekten zevkli gelir; devamlı yeni giymekten ve çok elbise sahibi olmaktan sıkılır.⁴⁸⁸

Tasavvuf ehli giyim konusunda hırkaya özel bir yer vermişlerdir. Hırka giymek şeyh ile mürîd arasında bir bağlantı kurmak; mürîdin nefsi ile kendisi arasında şeyhinin hakemliğini kabul etmesi ve şeyhine âit bir elbiseyle tâlibin nefsinde hâkimiyet tesis etmesi demektir. Nasıl ki dünya işlerinde hakem tayin edilirse, mürîdler uhrevî işlerinde şeyhlerini hakem edininip, bunun alâmeti olarak da hırka giyerler. Mürîd, giydiği hırka ile özellikle dînî meselelerde kendisine doğruyu göstermesi, doğru yola iletmesi, vecd yollarını öğretmesi, nefsin tuzaklarını anlatması için şeyhinin hakemliğine rızâ göstermiş demektir. Böylece kendisini şeyhinin irâdesine terk ederek, onun görüşüne teslim olur ve buna bir işâret olarak şeyhi kendisine bir hırka giydirir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.77b.

⁴⁸⁶ Fuâdî, *age*, vr. 78b.

⁴⁸⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l- Maârif*,437.

⁴⁸⁸ Serrâc, *el-Lum'a*, 194.

⁴⁸⁹ Sühreverdî, *age*, 122.

Sûfîler hırka giyme amelini Hz. Peygamber'e dayandırarak Hz. Peygamber'in Ümm-ü Hâlid'e hırka giydirdiğini ve bu hırkaya bakarak “ Ey Ümm-ü Hâlid, bu çok güzel oldu, iyi günlerde giy, güzel günlerde eskit”⁴⁹⁰ buyurduğunu rivâyet ederler.⁴⁹¹

Gerçekte mürîd tarafından giyilen hırka şeyhi ile arasında akdedilen karşılıklı bir sözleşmenin ifâdesidir. Hırka sohbet yoluna girişin ilk basamağıdır. Asıl maksat ise, sohbettir.⁴⁹²

Hucvirî hırka konusunda en güzel sözün şu olduğunu belirtmektedir: “ Hırkanın beli sabırdan, iki yeni havf ile recâdan, iki yanı kabz ile bastan, kuşağı nefse muhâlefet etmekten, yakası sıhhatli yakînden, pervazı ihlasdan yapılmıştır.”⁴⁹³

Tasavvuf kültüründe önem verilen kıyafetlerden bir diğeri ise tâcdır. Şeyh zikir telkini sonrasında mürîdin başına bir tâc koyar veya bir sarık sarar. Şeyhin mürîdin başından fesini almasından maksat onun kötü huylarını gidermek; başına tâc koymasından maksad ise ona güzel huyları giydirmek olarak telakkî edilir.⁴⁹⁴

Ömer Fuâdî risâlenin ilk bölümlerinde sûfîlerin kılık kıyâfet âdâbıyla ilgili geniş açıklamalar yapmakta ve bu konuları ele alırken Akşemseddin'in *Risâle-i Nûriyye* adlı eserinden nakillere yer vermektedir. Eserde hâlis ve sâdık dervişlerin yamalı, eski, siyah, yeni ve eteği kısa olan, koyun ve keçi yününden yapılan kıyafetleri giymeyi tercih ettiklerinden bahsedilmektedir. Dervişler, övünmeye sebep olan kıyafetleri terk ederek, şeyhleri elinden hırka ve tâc giymekte ve böylece dünyayı terk ettiklerini göstermektedirler.⁴⁹⁵

Fuâdî, sûfîlerin kıyâfetlerini kendi görüş ve itibarlarına göre değil, *Şir'atü'l- İslâm* gibi makbul kitaplarda gördükleri ifâdeler sebebiyle tercih ettiklerini belirtir. Şeyhler, bu gibi eserlerde “ Yamalı ve sert elbise giymek İslâm'ın sünnetlerindendir”, “ Elbisesini incelten kimsenin dini de ince olur” gibi rivâyetlere rastladıkları için sert ve kaba kıyâfetler giyerek; ince elbiselerden uzak durmuşlardır. Yine kıl ve yünden yapılmış elbiseler giymenin peygamberlerin sünneti olduğuna da değinen Fuâdî, fakirlere benzemek amacı ile bu şekilde giyinen ilk kişinin Hz. Süleyman olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁶

Yazar, risâlede sarık ve sarık sarma şekilleri hakkında da uzun açıklamalar yapmaktadır. Şeyhlerin tülbentleri ucundan salıverdikleri zenbe “sünnet” denildiğini

⁴⁹⁰ Buhâri, *Libas*,22-32.

⁴⁹¹ Sühreverdî, *Avarif*, 124.

⁴⁹² Sühreverdî, *age*,123.

⁴⁹³ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*,137.

⁴⁹⁴ Aynî, Mehmet Ali, *İslam Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1992,100.

⁴⁹⁵ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.4b-5a.

⁴⁹⁶ Fuâdî, *age*, vr.6b-7a.

belirten Fuâdî bu uygulamanın bid'at olmayıp, şer'î senedleri olduğuna değinmektedir. Bu senedlerden biri olarak da Bedir Savaşı'nda Müslümanların ümitsizliğe düştüğü bir anda Allah'ın onları takviye etmek için gönderdiği beş bin meleğin sarıklarının uçlarını omuzlarının arkalarına salıvermiş bir şekilde geldiklerinden bahsetmektedir.⁴⁹⁷

Fuâdî, eserde peygamberin ashâbının sarık sarma şekillerine de değinerek, ashâbın geniş, yaygan ve kafalarına yapışık olan kalansuve üzerine sarık sardıklarından söz eder. Hz. Peygamber'in “ Bizimle müşrikler arasındaki fark sarıktır”⁴⁹⁸ buyruğuna yer veren Fuâdî, müşriklerin kalansuve olmaksızın, kafalarının üzerine sarık sarmalarına karşılık, müminlerin onlara benzememek amacı ile kalansuve üzerine sarık sardıklarını anlatır. Kalansuvenin sarıktan yüksek olmaması şartı ile, tek yada çok parçadan oluşması, ucunun salıverilmesi veya salıverilmemesi; yün, pamuk veya başka şeylerden yapılmasının kişinin kendi tercihi olduğunu belirtir.⁴⁹⁹

Sarık sarma şekilleri yönüyle de her grubun farklı bir üslûb benimsediğine değinen Fuâdî, farklı amaçlar gözeterek kimilerinin sarıklarını tek dilimli, kimilerinin iki dilimli, kimilerinin üç dilimli, kimilerinin dört dilimli ve nihayet kimilerinin de on iki dilim halinde yapmayı tercih ettiklerinden bahseder. Bu grupların hepsinin de doğru yol üzerinde olduklarını belirten Fuâdî, uygulamadaki bu ihtilafların onları sünnet yolundan çıkarmayacağını vurgulamaktadır.⁵⁰⁰

Sûfîlerin tâc giymesinin meşrûluğu konusunu da ele alan Fuâdî, bu konuda onlara karşı çıkarak, tâc giymelerini bid'at kabul edenlere karşı *Tâciyye Risâlesi'nin* okunmasını tavsiye etmektedir. Bu eserde tâcın meşrûluğuna dâir kitap, sünnet ve icmâ-yı ümmetden delillere yer verilmektedir.⁵⁰¹

B.15. Rüyettullâh

Rü'yet bir şeyi kalb gözü ile değil, baş gözü ile görmek anlamına gelmektedir. Sûfîler Hz. Peygamber'in “ Kıyâmet günü, rabbinizi, dolunayı gördüğünüz gibi göreceksiniz”⁵⁰² hadisini bu anlamda yorumlarlar. Çünkü tasavvuf ehli, sadece kalb ile değil, baş gözüyle görmeyi de kabul etmektedir.⁵⁰³

Sûfîler Allah'ı ahirette sadece müminlerin göreceği konusunda ittifak etmişlerdir. Onlara göre Allah'ı görmek aklen câiz, naklen vâciptir. Rü'yetin akıl yönünden câiz

⁴⁹⁷ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.10b-11a.

⁴⁹⁸ Tirmizî, *Libas*, 42; Ebû Dâvûd, *Libas*, 51.

⁴⁹⁹ Fuâdî, *age*, vr.8b.

⁵⁰⁰ Fuâdî, *age*, vr.9a.

⁵⁰¹ Fuâdî, *age*, vr.8a.

⁵⁰² Buhâri, *Mevâkıf*, 16; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 19.

⁵⁰³ Kâşânî, *Letâifu'l-Alâm*, 272.

oluşunun sebebi şudur: Allah vardır, şayet Allah görme özelliği verirse var olan her şey görülebilir. Allâh'ı görmek câiz ve mümkün olmasaydı, Hz. Mûsâ'nın Allâh'ı görmek istemesi bilgisizlik ve küfür olurdu.⁵⁰⁴

Tasavvuf ehline göre dünyada rü'yet mümkün değildir. Bunun nedeni dünyanın fânî olmasıdır. Bâkî olan bir varlığın fânî bir âlemde görülmesi mümkün olmamaktadır. Eğer insanlar Allâh'ı dünyada görselerdi buna iman etmenin zarûri olması gerekirdi.⁵⁰⁵

Hucvirî, müminlerin dünyada Allâh'ı hangi sıfatla biliyorlarsa ahirette de o sıfatla Allâh'ı göreceklerini belirtir. Eğer buna muhâlif bir şekilde görürlerse, ya yarınki rü'yetleri sıhhatli olmadığı için veya bu günkü bilgileri doğru olmadığı içindir.⁵⁰⁶

Sûfîler, “ilme'l yakîni” ilâhi emirlerin hükümleri ve dünyevî muâmeleler hakkındaki ilim, “ayne'l- yakîni” dünyadan ayrılma vaktinde can çekişme hâline dâir olan bilgi ve “hakka'l yakîni” de cennette rü'yetin ortaya çıkması ve oradaki hallerin keyfiyetini gözle görme ilmi olarak açıklamışlardır.⁵⁰⁷

Dünyadaki rü'yet kalblerin görmesi, imânın hakîkatine ulaşarak gaybî sırlara bakmasıdır. Mükâşefe hâlinde dünyada gözler O'nu göremez fakat imân hakîkatine ulaşan kalbler O'nu görür. Allâh Teâlâ “ Kalb gördüğünü yalanlamadı”⁵⁰⁸ buyurarak dünyada görme işini kalbe nisbet etmiştir.⁵⁰⁹

Ömer Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye'de* ehlullâhın rüyâlarında Allâh'ı gördüklerinden bahsetmektedir. Hz. Peygamber nasıl mîraçta Allâh'ı görmüşse sûfîler de uykuların da sâdik rü'ya ile Allah'ı görürler. Yine mücâhede yolunda gayret gösteren şeyh ve dervişler de nice nurlar ve nurdan üstün olan ilâhî hâlleri görmektedirler.⁵¹⁰

B.16.Şeyh ve Şeyhe Hizmet

İmam Sühreverdî'ye göre şeyh olan kimse, Allâh'ı kullarına gerçek mânâda sevdiren, kullarını da Allâh'a sevdiren ve yaklaştıran kişidir. Şeyhlik rütbesi, tarikat yolunun en yüce mertebesi, Allâh'a dâvet konusunda peygamber vekilliğinin en üstün derecesidir. Şeyhin kulları Allâh'a yaklaştırması şu şekilde olmaktadır: Şeyh müridi, Hz. Peygamber'e uyma yoluna iletir. Kimin Hz. Peygamber'e uyması dosdoğru olursa Allâh o kulunu sever. Çünkü Allâh Teâlâ: “ De ki eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki Allâh da

⁵⁰⁴ Kelâbâzî, *Ta'arrûf*, 70.

⁵⁰⁵ Kelâbâzî, *age*, 71.

⁵⁰⁶ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 532.

⁵⁰⁷ Hucvirî, *age*, 533.

⁵⁰⁸ Necm: 11.

⁵⁰⁹ Serrâc, *el-Lum'a* 343.

⁵¹⁰ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 5a.

sizi sevsin”⁵¹¹ âyetinde sevgisini Hz. Peygamber’e uyma şartına bağlamaktadır. Şeyhin Allâh’ı kullarına sevdirmesi ise şu yolla gerçekleşir. Şeyh, müridin nefsânî sıfatlardan arınmasına sebep olur. Böylece müridin kalbi temizlenir ve Allâh’ın nurları onun kalbinde parlamaya başlar. Böylece kul, her şeyde gördüğü ve hissettiği rabbini sevmeye başlar.⁵¹²

Mürşidlerin üzerinde Allâh’ın onlara ihsân ettiği bir vakar bulunur ve onlar bu vakarla terbiye görürler. Şeyh daha önce kendi nefisini nasıl düzeltmiş ise müridlerin nefislerini de aynı usûlle düzeltir.⁵¹³

Şeyhlik makâmına lâıyk olan ve Allah tarafından sevilen ve istenenlerin kalbi selîm olur, göğüsleri genişler, derileri yumuşar, kalbleri rûhânî özellikler kazanır. Ruhları, ilâhî huzurda kesintisiz bir cezbe içinde bulunur. Allâh’a tam bir sadâkâtle inanmıştır. Böyle kimselerin nazarı devâ, sözü şifâdır.⁵¹⁴

Böylesine yüce derecelere ulaşmış olan şeyhlerden faydalanmanın yolu onlara muhâlefet etmemektir. Kuşeyrî hocası Ali ed-Dekkâk’tan bu konuyla ilgili şu sözünü nakleder: “ Şeyhine ⁵¹⁵muhâlefet eden onun yolunda kalmaz. Her ne kadar bir yerde yaşama hâli onları bir araya getirirse de aralarındaki ilgi kesilir. Şu halde bir kimse bir şeyhle sohbet eder, sonra kalbiyle ona itiraz ederse arkadaşlık bağını bozmuş olur ve ona tevbe gerekir.”

İmam Şârânî de bu konuyla ilgili olarak şöyle söylemektedir: “ Mürid, gece gündüz, diri yahut ölü olsun, mürşidi tarafına asla ayağını uzatmamalı! Hatta bunu basit bile görmemelidir. Onun huzurunda ve gıyâbında bu edebe dikkât etmelidir. Bu edebi elde eden mürid, Allâh’a karşı edebli olma hâlini elde eder. Çünkü mürşid mürid için mânevî terakkî merdiveni, mârifet ve edeb mektebidir.”⁵¹⁶

Ömer Fuâdî, eserinde Hz. Yusuf’u örnek göstererek, o nasıl Zeliha’nın tuzağına yakalanmışsa, dervişlerin de bazen nefislerinin tuzaklarına yakalanabileceklerini dile getirmektedir. Böyle bir hâl ile karşılaşan dervişlerin şayet şeyhlerine bağlılıkları kuvvetli ise, şeyhlerinin yardımı ile bu geçitleri kolaylıkla atlabileceklerinden bahsetmektedir. Mürşidler, nefsânî tuzaklara yakalanan müridlerinin rüyâlarını tâbir etmek sûretiyle ellerinden tutarlar ve Hz. Yusuf’un zindandan kurtulması gibi, onları nefislerinin

---

⁵¹¹ Al-i İmrân:31.

⁵¹² Sühreverdî, *Avârif*, 101-102.

⁵¹³ Sühreverdî, *age*, 106.

⁵¹⁴ Sühreverdî, *age*, 113-115.

⁵¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 450.

⁵¹⁶ Şârânî, Abdülvehhâb, *el-Envârü’l-Kudsîyye*, Beyrut, 1988, II, 72-73.

zindanından kurtarılırlar. Bunun için dervişlerin sabır ve sebat göstermesi, istikâmetten ayrılmayarak, şeyhlerinin eteklerine sımsıkı yapışmaları gerekmektedir.⁵¹⁷

Fuâdî ehlullâha hizmet etmenin önemini açıklarken de Hz. Ebû Bekir’i örnek vermektedir. Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber için yaptığı fedâkârlıkları anlatan Fuâdî, bir kimsenin Hz. Ebû Bekir gibi enbiyâ, sâlihler veya bütün müminlere güzellikle davranırsa “Hizmet edene hizmet edilir iyilik eden iyilik bulur” sözünde de belirtildiği gibi mutlaka ihsâna ve ikrâma mazhar olacağından bahseder.⁵¹⁸

B.17. Halvetilik’in Şâbâniyye Kolunun Adâb ve Erkânları

Şâbâniyye, Halvetilik tarikatının Cemâliyye kolunun en önemli şûbelerindedir. Kurucusu Şâbân-ı Velî’nin ismine izâfeten bu şekilde adlanırlıdır. Şâbâniyye bilhassa Orta Anadolu’da çok tesir bırakmakla beraber İstanbul’da da yaygınlık kazanmış; hatta İslam ülkelerinde de büyük etkisi olmuştur.⁵¹⁹

Kastamonu’da Şâbâniyye’nin merkezi Şâbân-ı Velî Âsitânesi’dir. Şâbân-ı Velî Âsitânesi, câmi, dergâh, kütüphâne ve türbe ile diğer yapılardan oluşan, topluca bir avlu içinde bulunan ve 3.500 metre kare alanı kaplayan bir külliye olmaktadır. Bu külliye Kastamonu il merkezinin batısında, Hisarardı mevkiinde uzanan vadinin sonundaki kayalıkların kuzey yamacına yaslanmış bir durumdadır.⁵²⁰

Diğer tarikatlarda olduğu gibi Şâbâniyye’de de seyr ü sülûk süreci biatla başlar. Biat esnâsında şeyh sâlikin elini avucunun içerisine alır, tevbe ve salât ü selamdan sonra sâlike iman esaslarıyla ilgili bilgiler verilir. Bu şekilde tasavvuf yoluna kendini adanmış olan mürid için seyr ü sülûk süreci başlamış olur.⁵²¹

Halvetilik’in Şâbâniyye kolu, gizli ve açık bir şekilde “esmâ-i seb’a” üzere zikre devam, rüyâ tâbir ve tevili, olayların kalb ve nefis üzerindeki etkilerini dikkate alarak gönlü mâsivâdan temizleme esasları üzerine kurulmuştur.⁵²²

Şâbânîlik’te etvâr-ı seb’a, nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmaine, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs-i kâmile den meydana gelmektedir. Ömer Halvetî’nin yedi esmâ-i hüsnâ üzerine kurmuş olduğu Halvetî usûlüne göre zikri, ikinci Halvetî şûbesinin kurucusu Ömer Rûşenî on ikiye çıkarmıştır.⁵²³

⁵¹⁷ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.18b-19a.

⁵¹⁸ Fuâdî, *age*, vr.57b-58a.s

⁵¹⁹ Abdülkadiroğlu, *Halvetilik’in Şâbâniyye Kolu*,23.

⁵²⁰ Yazar,*Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu*,37.

⁵²¹ Çiftçi,*Hz. Pîr Şeyh Şâbân-ı Veli*,78.

⁵²² Vicdânî, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*,180.

⁵²³ Vicdânî, *age*,185.

Şâbâniyye Tarîkatı'nda nefisle mücâdelede özellikle halvete büyük önem verilmektedir. Çünkü mürîdin nefisini yola getirip şeyhinin telkinlerine hazır hâle gelmesi halvetteki olgunlaşmaya bağlıdır. Halvete giren derviş Hz. Peygamber'in ifâdesiyle “büyük cihad” olarak anılan nefisle amansız bir savaşa girmiş olmaktadır. Erbaîn süresince mürîd, nefs-i emmâre ile mücâdele ederek onu safdışı bıraktıktan sonra nefsin diğer altı merhalesini aşmaya çalışır.⁵²⁴

Mürîd şeyhinin emri ile halvete girer ve kırk gün halvette kalır. Kırk günün sonunda mürşid, mürîdin halvet süresince gördüğü rüyâları dinler. Tekke dilinde bu rüyâlara vâkıa denir. O gün kurban kesilir; derviş halvetten ve çilehânedan çıkartılır, yıkanır ve çamaşır değiştirir. Baş suyu ile pişmiş bir çorba içer. O günün akşamı veya ertesi gün kurban etinden yer ve dinî ziyâfette bulunur.⁵²⁵

Şâbânîlik Tarîkatı'nda zikir şu şekilde yapılır. Öncelikle zikre istiğfâr ile başlanır. Günlük zikirlerde istiğfâr kelimesi yüz defa tekrar edilir. Sonra yüz defa salavât getirilir. Diz çöküp kibleye karşı oturulur. Allah'dan gayrı ne varsa hepsi zihinden çıkartılır ve sadece Allah düşünülür. Baş sağ omuza çevrilerek “lâ ilâhe” daha sonra baş sol tarafa göğsün alt tarafındaki kalb üzerine doğru eğilerek “illallâh” denir. Bu zikir otuz üç defa veya yüz altmış beş kere tekrar edilir. Daha sonra geri kalan yedi isim (lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kakhâr) sırasıyla zikredilir.⁵²⁶

Şâbânîlik erkânına göre mürîdin her gün bireysel olarak okuduğu zikir, duâ ve virdler vardır. Bunlar haftanın günlerine göre değişir. Yahya Şirvânî'nin düzenlediği *Virdü's- Settâr* adlı eserin okunmasına önem verilir. Haftanın belli günlerinde tekkelerde sesli olarak topluca icrâ edilen zikre “devrân” ve “darb-ı esmâ” gibi isimler verilir. Devrânda ilâhiler de okunur. Oturarak bir halka oluşturan mürîdler, zikre ayakta devam eder, bir süre sonra da devrâna başlar. Zikir yapılırken mûsikiye de yer verilerek başta ney, kudüm ve def olmak üzere çeşitli mûsiki âletleri kullanılır.⁵²⁷

Şâbânîlik'te riyâzata büyük önem verilir. Mürîd günde ancak bir, iki saat uyuyabilir. Eğer uykusuzluk ağır gelirse “müttekâ” denilen asâ benzeri bir âlete dayanarak vücûdunu dinlendirebilir.⁵²⁸

Şâbâniyye tâcından da söz edecek olursak tarîkatın birkaç türlü tâcı vardır. Halifelik derecesinde bulunanlar beyaz sarık üzerine “resâle” denilen enli bir bez sararlar. Bu bez alt

⁵²⁴ Çiftçi, Hz. Pîr Şeyh Şâbân-ı Veli, 71.

⁵²⁵ Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şâbâniyye Kolu*, 16.

⁵²⁶ Abdülkadiroğlu, *age*, 19.

⁵²⁷ Muslu, Ramazan, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları* İstanbul, 2007, 122.

⁵²⁸ Çiftçi, *age*, 78.

taftan itibâren sola doğru dolaştırılarak ön tarafta sarığın üstüne sokulup ucu düz olarak aşağıya sarkıtılır. Vefîlik rütbesine ulaşan Şâbâniyye şeyhleri siyah sarık sararlar. O zaman resâle beyaz olur. Bir de “ yol tâcı” vardır. Şâbâniyye halifelerine verilir. Buna “serpûş-ı tarîkat” da denir. Üzeri neftî renkte yeşil ve sarığı da yeşildir. Üzerindeki resâle sarığa göre daha açık renkte olur.⁵²⁹

Ömer Fuâdî risâlede Şâbâniyye Tarîkatının büyük rükünleri kabûl edilen amelleri saymaktadır. Bunlar: Tarîkat yoluna girmek için gerekli olan biat, rüyâ tâbiri, Allah’ı zikretmek, halvet ve vird-i şerifdir.⁵³⁰

Yazar eserde rükünler içerisinde önemli bir yeri olan vird amelini açıklamaktadır. Virdin rabbânî vâridatların ve hakkânî mârifetlerin kaynağı olduğunu belirttikten sonra, bu virdlerin mânevî ışığının sabah- akşam onu dinleyen tâliblerin kalb ve ruhlarında parladığını belirtir.⁵³¹

Vird dinleme âdâbını da ele alan Fuâdî, vird okunurken huşû ve teyakkuz içinde olunup, uyunmaması gerektiğinden söz eder. Dinleyen kimse eğer virdin anlamını anlayabilecek seviyede ise, anlamını düşünerek dinlemeli, anlamını bilmeye gücü yetmezse de virdi tamamen kalbi ile yönelerek dinlemelidir. Kişi çok önemli bir zarûret olmadıkça virdi terk etmemelidir. Vird okunurken oturuşuna da dikkât etmeli, vakarlı bir şekilde dizlerinin üstüne oturmalıdır. Başını yere fazlaca eğmeden, namazda durduğu gibi durarak, gözlerini yummamalıdır.⁵³²

B.18.Ruhbâniyet

Ruhban râhip kelimesinin çoğuludur. Râhip sözlükte “korkan” anlamına gelir. “Allah korkusu içine yerleşmiş ve dışına vurmuş, kendini Allah’a kulluk etmeye hasretmiş kişi” anlamında olmak üzere Hıristiyan din adamlarına bu ad verilmiştir. Hıristiyanlık’ta kutsal ruhbanlık sakramenti, Hıristiyan tebliğinin İsâ tarafından havârilere devredilmesi geleneğine kadar çıkarılır. Kilisenin başı olan Mesîh yetkilerini havârilere, havârilere de din adamlarına aktarır.⁵³³

Kur’an-ı Kerim’de ise bu konuyla ilgili olarak “Kitabı okuyup öğrettiğinize göre, içi dışına uygun rabbânî âlimler olun”⁵³⁴ buyrulmaktadır. Rabbânî âlim, ilmi kendisine

⁵²⁹ Abdülkadiroğlu, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, 26.

⁵³⁰ Fuâdî, *Risâle-i Viridiyye*, vr.16b.

⁵³¹ Fuâdî, *age*, vr.35a.

⁵³² Fuâdî, *age*, vr.35b.

⁵³³ Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 760.

⁵³⁴ Al-i İmrân.79.

fayda sağlayan, kendisini dünya zînetinden, mal ve evlât fitnesinden, şehvet ihtirâsından koruyabilen kimse demektir.⁵³⁵

İslâm, Hıristiyanların uydurdukları gibi dünyadan büsbütün kopuk, evlenmeyi bile yasaklayan, dünya nimetlerinden faydalanmayı men eden, halkın arasına karışmaya asla izin vermeyen ruhbanlığı yasaklamış, onun yerine yukarıdaki âyet-i kerime ile “Rabbâniliği”, Allah adamı olmayı öğütlemiştir.⁵³⁶

Ömer Fuâdî risâlede, halvetî sûfîlerinin yaptıkları halvete, ruhbanların halveti gibidir diyerek taarruz edenlere karşı çıkmaktadır. Bu kimseler: “Ruhbanlar halvetlerinde hiç konuşmazlar” diyerek, halvet esnâsında konuşmayan halvetî dervişlerini ruhbanlara benzetirler. Fuâdî, onların bu iddialarını kesin bir dille reddetmektedir. Ruhbâniyette devamlı oruçlu olmak, yün giymek, et yemeği terk etmek gibi hâllerin olduğunu belirten Fuâdî, şeyh ve dervişlerde bu hâllerin olmadığını dile getirir. Ruhbanlar mücâhede etseler bile bunu din ve şerât nâmına yapmadıklarını söyleyen yazar, onların mücâdelelerinin Allah için olmadığını belirtir. Allah Teâlâ Kur’an’da “ Bizim için mücâhede edenleri yollarımıza hidâyet ederiz”⁵³⁷ buyurmakta ve hidâyete ulaştırmayı “ kendisi için mücâhede etme” şartına bağlamaktadır. Ruhbanların mücâhedeleri ise Allah için olmadığından faydasızdır.⁵³⁸

Halvetî şeyhleri ve dervişlerinin halvet amelini şer’î şartlarına ve usûllerine uygun bir şekilde yaptıklarını belirten Fuâdî, halvetin şartlarını şu şekilde sayar: Devamlı halvet, devamlı abdestli olmak, devamlı oruç tutmak, Allah’ın zikri hariç hiç konuşmamak, belirlenen zikre devam etmek, havâtırı tamamen giderip kalbi şeyhe bağlamak, Allah’a ve şeyhe itirazı terk etmek.⁵³⁹

Fuâdî eserinde, Halvetî sûfîlerinin aslının acem olduğunu söyleyenlere de karşı çıkmakta, onların bu sözlerinin asılsız bir iftiradan ibâret olduğunu dile getirmektedir. Halvetî sûfîlerinin güzel hallerine ve amellerine bakmaksızın onlara iftirâ atan kimseleri “Allah bozguncuyu ıslâh ediciden ayırır”⁵⁴⁰ âyetini delil getirerek kınamaktadır.⁵⁴¹

⁵³⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*,38.

⁵³⁶ Yılmaz, *age*,39.

⁵³⁷ Ankebût:69.

⁵³⁸ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.34a.

⁵³⁹ Fuâdî, *age*,vr.34b.

⁵⁴⁰ Bakara:220.

⁵⁴¹ Fuâdî,*age*,vr.101.

III. BÖLÜM: *RİSÂLE-İ VİRDİYYE*

A. *RİSÂLE-İ VİRDİYYE'NİN TANITIMI*

A.1. Adı, Nüshaları ve Yazılış Sebebi

Risâle-i Virdiyye Ömer Fuâdî'nin Şâbâniyye Târikatı'nın âdâb erkân ve usûllerini dile getirdiği⁵⁴² eseridir. Vird, günlük olarak düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere ayet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş olan dualardır. Her tarikatın kendine özgü bir evrâdı vardır. Bu dualar günün ve gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir. Tarikat ehline ve sûfilere göre herkesin bir virdi olmalıdır. Virdi olmayanın vâridi olmaz; böylelerine feyz ve ilham gelmez⁵⁴³

Risâle-i Virdiyye'nin Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 2067/3 numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın hacmi diğer nüshadan daha küçük olup, 110 varaktan oluşmuştur. Okunaklı nesih hattı ile kaleme alınmış olan eserde dikkat çeken yerler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Risâle koyu sarı ve beyaz olmak üzere iki farklı kağıda yazılmıştır. Müellif hattıyla yazılan nüshada esere başlama ve bitiş tarihleri konulmamıştır.⁵⁴⁴

Çalışmamızda kullandığımız diğer nüsha ise 1232/3 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha 150X85mm ebatlarındadır ve 19b-102b varakları arasında bulunmaktadır. Risâle 17 satırdan oluşur ve kartal filigranlı kağıt üzerine yazılmıştır. Risâlede yazılar sayfanın tamamını kaplamayıp bir çerçeve içerisine düzenli bir şekilde yazılmıştır. Nesih hattıyla kaleme alınan eserde risâlenin adı ve bab başlıkları kırmızı kalemle yazılmıştır.⁵⁴⁵

Yazar, risâleyi tarikatın ikinci pîri kabul edilen Seyyid Yahya Şîrvânî (v.867/1464)'den⁵⁴⁶ kendi zamanına gelinceye kadar okunan duaları ve anlamlarını, tarikat hâl ve şerîat usûllerini öğrenmek isteyen tâliblerin elinin altında bulunması ve gerekli olduğunda yararlanılması için hazırladığını belirtir.⁵⁴⁷ Fuâdî'nin hemen hemen bütün eserlerinde ön plana çıkardığı öğreticilik amacı *Risâle-i Virdiyye*'de belirgin olarak görülmektedir.

Risâlenin diğer nüshaları Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2287, 173a-229a varakları arasında ayrıca Ankara Milli Kütüphâne 1724/2'de kayıtlıdır. Bu nüsha 210X140-170X10mm ebatlarında olup 21b-73a varakları arasında bulunmaktadır. Nesih hattı ile yazılmıştır. Eserin bir diğer nüshası da Çorum Hasan Paşa İl Halk

⁵⁴² bkz. Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, Kast. İ.H.Ktp. 1232/3, vr. 1b.

⁵⁴³ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2001,381-382.

⁵⁴⁴ Bkz. Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, Kast. İ. H. Ktp.2067/3.

⁵⁴⁵ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, 1232/3.

⁵⁴⁶ Vicdânî, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*, 281.

⁵⁴⁷ Fuadi, *Risale-i Virdiyye*, 1232/3, vr.2a.

Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 215X160-165X93mm ebatlarındadır. 59 varaktan oluşan bu nüsha kırma nesih hattı ile yazılmıştır.

Görüldüğü gibi girmiş olduğu tarikat yolunda beşinci Şâbânî şeyhi olarak kendinden önce gelen azîzlerin halefi olan Fuâdî ilk dönemlerden itibâren kendi zamanına kadar gelen tarikat virdlerini bu eseriyle zabt u rabt altına almış ve böylece mensubu olduğu ekole büyük hizmette bulunmuştur.

A. 2. Kaynakları

Risâle-i Virdiyye'nin yararlanılan kaynaklar açısından oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Fuâdî risâlede pek çok eserden alıntılara yer verirken bir kısmına da isimleriyle atıfta bulunmuştur.

Dînî- tasavvufî bir risâle olan eserde kaynak olarak en çok âyet ve hadislerden faydalanılmıştır. *Risâle-i Virdiyye*'de doksana yakın hadise yer verilmiştir. Çoğu sahih olan hadislerin içerisinde kaynağını tesbit edemediğimiz zayıf rivâyetler de bulunmaktadır.

Fuâdî, risâlesinde tasavvufî eserlerden nakiller yaptığı gibi, tefsir kaynaklarından da faydalanılmıştır. Yine eserde kendisinin de bir dönem yakından ilgilendiği fıkha⁵⁴⁸ ve fikhî eserlere de ayrıntılı olarak değinmiştir. Risâlede büyük bir yekûn tutan fikhî meseleleri açıklarken *Şir'atü'l- İslâm*⁵⁴⁹, *Kudûrî*⁵⁵⁰, *Dürer*⁵⁵¹ gibi tanınmış fıkıh kitaplarından nakillere yer vermektedir. Bunlarla beraber yazarın risâlede kaynak olarak faydalandığı eserleri şu şekilde sayabiliriz: İmâm-ı Âzâm Ebû Hanife (v.149/767)'nin *Fıkh-ı Ekber*'i, Sülemî (v.411/1021)'nin *Süneni's- Sûfiyye*'si, Fahreddîn Râzî (v.604/1209)'nin *Tefsîr-i Kebîr*'i, Kadı Beyzâvî(v.689/1291)'nin *Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't Tevîl*'i, Abdürrezzâk Kâşânî(v.728/1329)'nin *Istılâhât*'ı Akşemseddîn(v.862/1459)'nin *Risâle-i Nûriyye*'si, Sünbül Efendi (v.934/1529)'nin *Tahkîkiyye*'si ve Şeyh Şâbân-ı Velî'nin halîfelerinden Mahmud Efendi'nin *Tâciyye Risâlesi*. Fuâdî eserde ayrıca Cüneyd el-Bağdâdî ve Muhyiddin Arabî'den de nakillerde bulunur. Bunlarla beraber Sâdî-i Şîrâzî (v.689/1291) ve Molla Câmî (v.896/1492)'den

⁵⁴⁸ Çiftçi, *Hızır Şeyh Şâbân-ı Velî* 181.

⁵⁴⁹ Yâkub b. Seyyid Ali(v.1288/1871)'nin eseridir. Eser *Mefâtihu'l- Cinân Şerh-i Şir'atü'l- İslâm* adı ile 1992 yılında Hakikat Kitapevi tarafından basılmıştır.

⁵⁵⁰ Adı; Ebu'l- Hüseyin Ahmed bin Ebi Bekr Muhammed bin Ahmed el- Kuduri'dir.962 yılında Bağdat'ta doğmuş ve 428/1037 senesinde vefat etmiştir. Müctehid Hahefi alimlerinden.Burada bahsi geçen eseri "el- Muhtasar" fıkıh sahasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur.Kuduri'nin ayrıca *et-Takrib,et- Tecrid,Şerhu Muhtasari'l-Kerhi* gibi eserleri de bulunmaktadır.Bkz.Kallek,Cengiz,"Kudûrî," *DİA*, XXVI,321.

⁵⁵¹ Eserin tam adı *Dürerü'l-Hükkam*'dır.Molla Hüseyin(v.665/1480)'in fıkıh dair *Gurerü'l-Ahkam* adlı eserine kendisinin yazdığı şerhdır.*Dürer* Hanefi fıkıh kitapları esas alınarak hazırlanmıştır.*Dürer* ve *Gurer*'in defalarca baskıları yapılmış ve üzerinde yirmiyeye yakın şerh ve haşiye kaleme alınmıştır.Bkz.Akgündüz, Ahmet, "Dürer", *DİA*,X,28.

Farsça beyitlere yer veren Fuâdi'nin kendisinin de risâlede iki uzun gazeli ve beyitleri yer almaktadır.

Yazar, kendisine ait risâlesinde *Bülbüliyye*, *Risâle-i Tevhîdiyye*, *Risâle-i Hâbiyye*, *Muslihu'n- Nefs* gibi eserlerinden alıntılara da yer vermekte, ya da bu eserlerinin isimlerini zikrederek, ilgili konuda onlara müracaat edilmesini belirtmektedir.

Risâlede yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklardan da faydalanılmış, Fuâdi şifâhî yolla kendisine kadar ulaşmış bulunan menkıbe ve hikâyeleri eserinde anlatmıştır.

A.3. Üslûbu

XVII. Yüzyılın Arapça-Farsça sözcük ve dilbilgisi kurallarıyla ağırlaşmış nesir dili göz önüne alındığında ⁵⁵² *Risâle-i Virdiyye*'nin dilini “anlaşılır” olarak nitelenecek doğru olacaktır. Dilinin anlaşılır olmasında şâirin amacı, okuyucuya bir şeyleri öğretme ve dînî-tasavvufî bilgilerini aktarma endişesidir. ⁵⁵³ Zâten risâlenin telif sebebi olarak Fuâdi “tâliblere seleflerinin döneminden beri okuna gelen tarîkat virdlerinin öğrenilmesi ve onların elinin latında bulunması isteği” olduğunu belirtmektedir. ⁵⁵⁴

Ömer Fuâdi bir halk şâiridir. Buna paralel olarak da eserde basit Türkçe ile yazdığı ifadeler kullanır. ⁵⁵⁵ İfâdelerindeki akıcı ve yalın söyleyiş, kaçan, kim, kani, kanda vb. mahallî söylemler, deyimler, atasözleri ve veciz sözler, Ömer Fuâdi'nin kişiliğinin halkla bütünleşmesi noktasında önemlidir. ⁵⁵⁶

Yazar, bol bol âyet, hadis, kıssa, rivâyet, menkıbe ve vecizelerle risâleyi bezemiştir. Bazı âyet ve hadisleri önemine binâen tekrar etmektedir. Anlatımlarında tekrar ve benzetmelere yer vermektedir. Müellif risâlede kendisine has bir üslûb kullanarak, konuyu işlerken muhtevâ ve şekil yönünden standart bir yöntem izlememiştir. Eserin geneline baktığımız zaman, bir konu bütünlüğünden söz edemiyoruz. Fuâdi bir konudan diğerine geçerek, aynı anda değişik konuları ele almıştır. Değişik konuları “lâyhâ” başlıkları altında incelerken, yapacağı farklı yorumlar için de “beyân-ı diğer” şeklinde tasnifler yapmıştır. Yazar risâlede “ ey mümin-i ârif, ey esrâr-ı evliyâyâ vâkif” ⁵⁵⁷, ey mümin-i muvahhid ve ey tâlib-i mecîd, ⁵⁵⁸ gibi ifâdeler kullanarak muhatabın dikkatini çekerken, aynı zamanda onlarla sohbet ediyor izlemine vermektedir. Anlatmış olduğu konunun

⁵⁵² Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Fuâdi'nin Hâbiyye Risâlesi*, 111.

⁵⁵³ Zavotçu, *age*, 111.

⁵⁵⁴ Fuâdi, *Risâle-i Virdiyye*, vr.2a.

⁵⁵⁵ Yazar, *Ömer Fuâdi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*, 54.

⁵⁵⁶ Yazar, *age*, 52.

⁵⁵⁷ Fuâdi, *age*, vr.19a.

⁵⁵⁸ Bkz. Fuâdi, *age*, vr.3a,22b.

akabinde “ârife bir işâret yeter⁵⁵⁹, kalb gözüyle anla, kalbî ve rûhî bir anlayışla anla⁵⁶⁰, doğruluk ve önemle sözü anla⁵⁶¹ eğer ârifsen irfânî bir anlayışla anla,⁵⁶² anla” vs. gibi ifâdelere yer vermektedir. Yazar, eserinde “ve” bağlacıyla birbirine bağladığı uzun tamlamalarla cümleler oluşturmuştur.

Müellif, risâlede değişik eserlerden uzun uzun nakillere yer vermektedir. Yazar, kendi görüşlerini belirttikten sonra değişik kaynaklardan görüşünü destekler ifâdelere başvurarak, konuları ayrıntılı olarak işlemektedir. Aktardığı Arapça ifâdelerin bir kısmının anlamını belirtmesine rağmen çoğunu tercüme etmemiş ve “ehline mâlumdur” diyerek anlamı okuyucuya havâle etmiştir.⁵⁶³ Yine eserin bir çok yerinde “ehline mâlumdur” ifâdelerini kullanarak sözü kısa kesmiştir. Risâlede kelimeleri lugavî açıdan da ele alan yazar kelimelerin tekil ve çoğul hallerini belirtmiştir.

Müellif ayrıca risâlesinin değişik yerlerinde kendisinden önceki silsile şeyhlerinden olan, Seyyid Yahya Şîrvânî, Muhammed Erzincânî (v.877/1474), Cemâl Halvetî (Çelebi Sultan Aksarâyî) (v.901/1497), Hayreddin Tokâdî (v.938/1533) ve Şeyh Şâbân-ı Velî’yi sırasıyla saymaktadır.⁵⁶⁴ Yine eserin bazı yerlerinde “hayf ve yazıklar olsun, hâşâ, sümme hâşâ” gibi kesin red bildiren ifâdeler kullanarak, ilgili konunun önemine parmak basmaktadır.

Yazar eserde pek çok kaynaktan nakillere yer vermesine karşın Halvetîlik’de cehrî zikir ve buna karşı çıkanlara cevap verilmesi, Halvetî kılık kıyafetleri, itikâf ve halvetin şartları gibi konularda uzun uzun kendi görüşlerini yazmakta ve îzahlarda bulunmaktadır.

Risâlenin ilgi çekici yönlerinden bir tanesi de yazarın güzel ve uyumlu örneklerle konuları anlatmasıdır. Meselâ yazar risâlesinde tarîkat yoluna sülûk eden mürîdi bir şem’e benzeterek, “yağı halis ve fitili kuvvetli olan bir şem ne derece güçlü ışık veriyorsa, niyeti hâlis ve mürşidine bağlılığı güçlü olan mürîd de bu şem misâli basiret ve mârifet nûrunun kuvvetiyle hedefine çabucak ulaşacaktır” der.⁵⁶⁵ Risâlede bu türden benzetimlere rastlanmakta ve bunlar ilgili konunun akıllara ve gönüllere yerleşmesine katkıda bulunmaktadır.

⁵⁵⁹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.22b.

⁵⁶⁰ Fuâdî, *age*, vr.24a.

⁵⁶¹ Fuâdî, *age*, vr.27a.

⁵⁶² Fuâdî, *age*, vr.23b.

⁵⁶³ Bkz. Fuâdî, *age*, vr.21b,27a,20a,28b.

⁵⁶⁴ Fuâdî, *age*, vr.22a,33a.

⁵⁶⁵ Fuâdî, *age*, vr. 30-31.

A.4. Muhtevâsı

Risâle-i Virdiyye muhteva açısından oldukça zengin bir eserdir. Tasavvufî bir eser olmasına rağmen risâlede fikhî, itikâdî, sosyal konular da ele alınmaktadır. Yazar konulardan bir kısmını ayrıntılı olarak açıklarken, bazılarını da yüzeysel olarak değinmektedir.

Eser klasik dînî kaynaklarda olduğu gibi besmele, hamdele ve Rasullâh'a (sav) salât u selâmıla başlamaktadır.⁵⁶⁶ Daha sonra yazar risâlenin telif sebebini anlatarak⁵⁶⁷ izah etmek istediği konulara yavaş yavaş giriş yapmaktadır. Risâle sistematik olarak konulara ve başlıklara ayrılmamıştır. Farklı konular lâyhâlarla birbirinden ayrılmış bazen bir konu içerisinde diğer konulara değinilmiştir.

Müellifimiz risâlesinde seyr ü sülûk, zevk, tecellî-i berkî, varidât, fakr, akıl-nefs-ruh-kalb ve birbirleriyle olan ilişkileri, fenâ, bekâ, mâ'rifetullah, zikir, rüyâ, sûfîlerin kılık-kıyafet şekilleri, etvâr-ı seb'a, halvet, itikaf, vird, cezbe, cem-fark, telvin- temkîn, istiğrak, ubûdiyet vb. konulara değinmektedir.

Eserin başlarında şerîat-tarîkat uyumundan bahseden yazar, tarîkatın şeriattan doğduğunu ve sûfîlerin zâhirî ilim tahsili sonrasında Bâtınî ilme yöneldiklerini, hallerinin ve yollarının sağlamlığını da Akşemseddin'in *Risâle-i Nûriye* adlı eserinden yaptığı nakillerle anlatır. Özellikle sûfîlerin kılık-kıyafet ve tac şekillerinden bahsederek, onları bu yönde eleştirenlere cevablar vermektedir. Burada dikkatimizi çeken nokta Fuâdî sûfîlerin kılık-kıyafet ve özellikle de tac şekillerini uzun uzun anlatarak, bu yönde eleştiride bulunanlara karşı sûfîleri savunarak eleştirmenleri tamamen susturma gayreti içerisinde olmuştur. Ve savunduğu görüşü ispatlama gayesiyle kaynağına ulaşamadığımız hadisler kullanmıştır. Oysa tasavvuf hırka ve tacdan ibâret değildir. Bunlar öze göre kabuk mesâbesinde olan zâhirî şeylerdir. Kendisinin de Şeyhi Şâbân-ı Velî'den nakille "şerîat bademin kabuğu, tarîkat ise özüdür. Bademden kastedilen içindeki özü ve yağıdır."⁵⁶⁸ dediği halde risâlesinde kabuk mesâbesinde olan şeylerle ilgili bu denli açıklamaları ve bunları savunma gayretleri bize çelişki izlenimi vermektedir.

Risâlede ayrıca nefis, zikir, mârifetullâh gibi konular ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Yazar, etvâr-ı seb'a mertebelerine göre nefis konusunu işlerken müstakil olarak nefsin övülen ve yerilen sıfatları ile ilgili kaleme aldığı *Muslihu'n- Nefs*⁵⁶⁹ adlı eserinden kıtalara yer verir. Yazar Halvetî Tarîkatına mensub olması sebebiyle cehrî zikir

⁵⁶⁶ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr.1.

⁵⁶⁷ Fuâdî, *age*, vr.2.

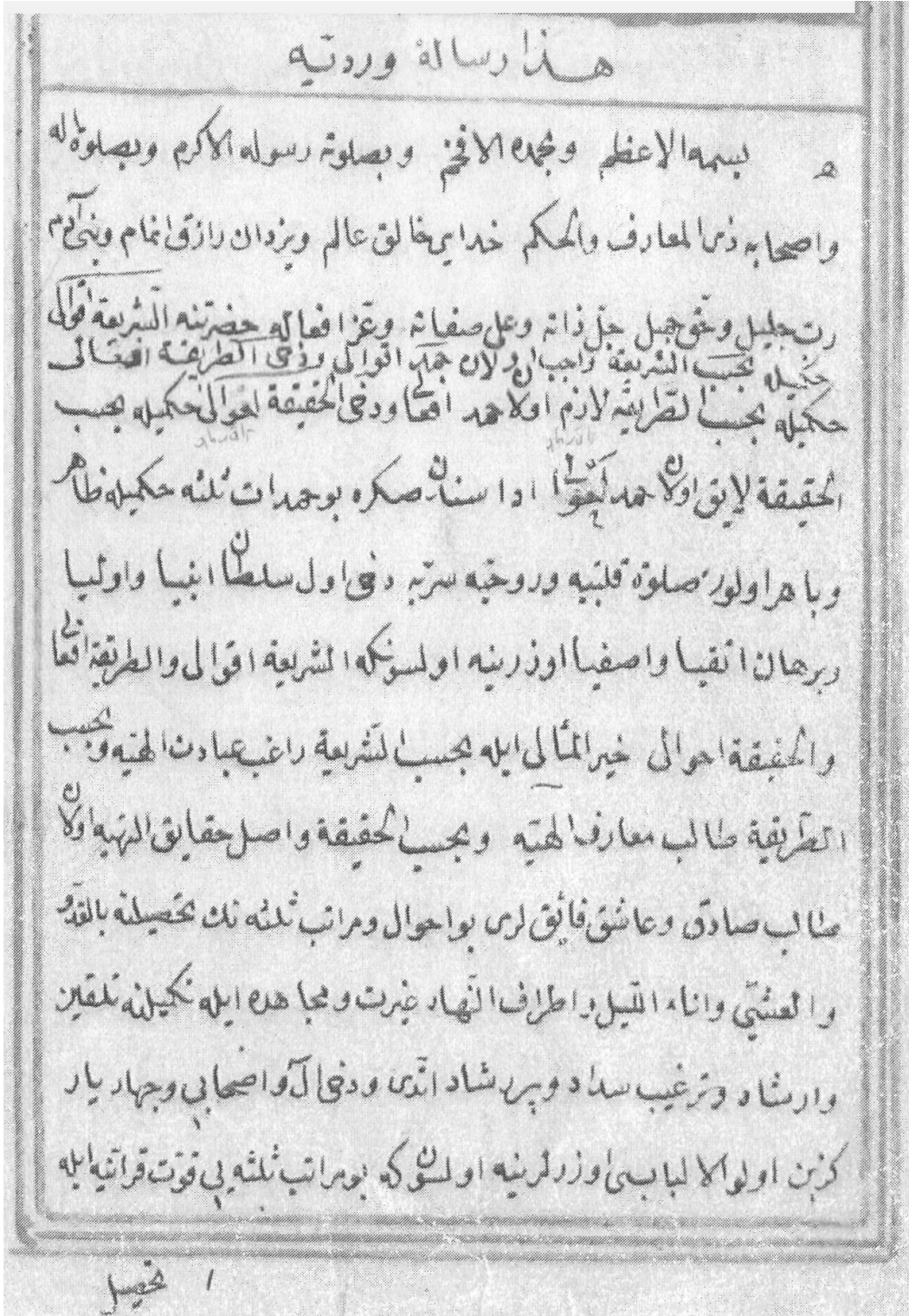
⁵⁶⁸ Fuâdî, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, 63.

⁵⁶⁹ Sayacı, *Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadefiyyesi*, 20.

benimsemiş ve Peygamberimiz (sav)'in Hz. Ali'ye öğrettiği zikir şeklini ayrıntılı olarak yazmıştır. Zikir bahsinde ayrıca hafı ve cehrı zikri açıklayıp cehrı zikrin cız olduğuna dair hadis rivâyetlerine yer vermiştir. Halvet, itıfak gibi konuları ele alırken Kudır, Dürer gibi fikhı eserlerden nakiller yapmıştır. Mârifetullâhı ise Allah'ı bütünıyla bilmenin imkânı, Allâh'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri yönüyle bilinmesi açılarından inceleyerek açıklamıştır. Daha sonra yazar risâlenin te'lif sebebi olan tarıfat virdlerinin izâhına geçerek virdi, vird içerisinde yer alan esmâ-i hüsnâ, hulefâ-yı râşidfinin güzel vasıfları ve menkıbeleri, Hz. Peygamber'in torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le amcaları olan Hz. Abbas ve Hz. Hamza'ya övgü bölümlerine yer vermiştir. Risâlenin sonlarında Hz. Peygamber'in ashâbına sevgisini ve onlara verdiği değeri gösteren “Ashâbım ümmetim için bir güvencedir; ashâbım gittiğinde ümmete vâ'd olunan gelir”, “Sizlerin en hayırlısı benim dönemimde yaşayanlarıdır”, “Beni Müslüman olarak göreni cehennem ateşi yakmaz” gibi rivâyetlerle ashâbın önemi anlatılmaktadır.

Risâlede bu hadislerle birlikte “Nefsini bilen Rabbini bilir”, “Ölmeden önce ölünüz” “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bilinmek için mahlûkâtı yarattım”, “Büyük cihaddan küçük cihada döndük” vb. tasavvuf konularıyla ilgili hadislerle de yer verilerek, önemlerine binâen tekrarlandıkları olmuştur. Eser, Allâh'a hamd ve duâ ile sona ermiştir.

A.5. Nüshadan Örnekler

معتبره ایله اهل سنت و جماعه اولاً جمهور مفسرین اهل دین و اهل یقین
 لفظ یقین د مراد بین العباد و قوی یقیناً مقرر و متحقق اولاموت صور
 دیو تفسیر اتمشده ایکن ملاحظه و زنادقه طائفه یقینی کنذین مضایب
 لغویسنه الرب و حتی کله سنه معنای انتها دخی مراد و اعتبار ایدو کنذو
 خیال باطل لرند و نفس حیثه لرند و قلوب قاسبه لرند اولاضلاف
 اظهار و زماناً جوئلرند عباد الهیه انتها اعتبار ایدو موتوا قبل ان تموتوا
 حدیث شریفی کنذو اعتقاد باطل لرند دلیل آنخا ذاتیکله بز اولدنه بزندن
 تکلیف ساقط اولدی دیوضلا و کفر یولنه کیدر لر حاشائهم حاشائهم
 رکدر تاویل باطل و فاسد و اعتقاد سافل و کاسد ناشی و ظاهر اولور بر حال
 بد و قال نه خرد در لایحه بودخی معلومه که بو کلام مستطاب حضرت رسول
 اکرمه خطابدر اند مجیب لرفقا و الایقافنای معنوس لرین و بقایر معنوس لرین
 کنذو قال لطف مظهر حالدری اولاموتوا قبل ان تموتوا مو حقیقه تکمیل ایدو
 هیچ حال و قال لرند و عباد و اعمال لرند انتها کور نیوب و موت صور بدین زمانه
 دکن اصل ترک طاعت و عباد اتمدله ملاحظه نک بطا و ضلالتی نه بی حال
 و قالدر غایتاً شکاره اولور لایحه کرحاک بو حال وارد و لکن علم باطنه و
 لدنی ده و خفایای عالم ملکوت و جبروتیه و حالاً اسرار الهیه مستغرق اولور
 و مسلوب الاعتبار و معلوم الاخبار اولامعجز و بلر حالند مقبردر اما جلالتی

و هر بری حالته کوره ظاهر و باطن مستفید و منتفع اولور لر بسیار یکی و بو
 ورد باعث طلوع شمس روح پر سعادت و هدرایت و سبب غروب زخمل نفس
 اماره بزرگیها و ضلالت صباح باختم اوقنعه تعیین اولدوغنه حکمت واضبر
 نفسک مع الذین بدعون ربهم اینه کریمه سنک مضمون هابونه اتباع و توجه
 واصحاب صنفه بر صفا ناک اعمال حسنه سعادت و نجات مقروندرینه تشبه در
 کس تشبهه قومًا فهو منها لاجنه مشعر فضائل ورد و بوورد شریف بو قدر
 مطلوب و اوقوب دکلیله خدا الله محبوب و عند الناس مرغوب اولدوغنه
 دخی حکمت بودر که مشایخ عظامک سائر ارکان شریف موصل عرفاندرینه
 اولو اعمال صالحه و حسنه ناک جمله سنی جامعده بوجه ذکر الله و تلاوت قرآن
 عظیم و صلوات رسول کریم و دخی احصاء استنها حسنی و دخی سائر تعجیبات
 و تهنیلات و تسبیحات و تعجیبات و تقدیرات و دخی نیاز و مناجات و دعوات و زنی اصحاب
 کبارن و چهار یار بزرگواریمی مدعا حاصل الکلام شریف مجتذبه و مطریقت
 اهدیه ده هر نه عمل حسن شجوره و ارایسه ورد شریف و مور و دده بکماله موجود
 اعمال شرعیه ناک و احوال طریقتک و اقوال حقیقتک افرادنه و انواعه عالم
 و عارف و اسرارنه و اوقف اولو اعتراف کرامه معلومده و بو عمل و وردده نماز دخی
 موجود در زرا اشراق و استخاره و استعاذه خت اولنا الی رکت نمازگر
 و دخی ورد در و عقیب وردده و یریلو سلا و مصافحه دخی ورد در زرا

B. KİTABIN LATİN HARFLERİYLE METNİ

(1b) Hazâ Risâletü'n-Virdiyyetün

Bismihî'l-â'zâm ve bi-hamdihi'l-efhâm ve bi-salâtihi Rasûlihi'l-Ekrem ve bi-salâti âlihî ve ashâbihî zi'l-maârifî ve'l-hikem. Hüdâ-yı Hâlık-ı Âlem ve Yezdân-ı Râzık-ı Enâm ve Benî Âdem Rabb-ı Celîl ve Hakk-ı Cemîl Celle Zâtü ve Alâ sıfâtü ve Azze Ef'alüh Hazretine "Eş-şerîatü akvâlî" hükmüyle bi-hasebi'ş-şerîa vâcib olan hamd-i akvâlî ve dahî "et-tarîkatü ef'âlî" hükmüyle bi-hasebi't-tarîka lâzım olan hamd-i ef'âlî ve dahî "el-hakîkatü ahvâlî" hükmüyle bi-hasebi'l-hakîka lâyıq olan hamd-i ahvâlî edâsından sonra bu hamedât-ı selâse hükmüyle zâhir ve bâhir olur. Salât-ı kalbiyye ve rûhiyye ve sırrıyye dahî ol Sultân-ı Enbiyâ ve Evliyâ ve Burhân-i Etkiyâ ve Asfiyâ üzerine olsun ki "eş-şerîatü akvâlî ve't-tarîkatü ef'âlî ve'l-hakîkatü ahvâlî" hayrî'l-meâlî ile bi-hasebi'ş-şerîa râğıb-ı ibâdet-i ilâhiyye ve bi-hasebi't-tarîka tâlib-i maârif-i ilâhiyye ve bi-hasebi'l-hakîka vâsıl-ı hakâyık-ı ilâhiyye olan tâlib-i sâdık ve âşık-ı fâyıkları bu ahvâl ve merâtib-i selâsenin tahsiline bi'l-ğudivvi ve'l-aşıyyi ve anâe'l-leyli ve etrâfe'n-nehâr gayret ve mücâhede ile tekmîline telkîn ve irşâd ve terğîb-i sedâd ve pür-reşâd etdi. Ve dahî âl ve ashâbı ve çahâr-ı yâr-ı güzîn-i ulü'l-elbâbı üzerlerine olsun ki bu merâtib-i selâseyi kuvvet-i Kur'âniyye ile (2a) tahsîl ve kudret-i irfâniyye ile tekmîl etdiklerinden sonra icrâ-yı şerîat-ı Muhammediyye ve îlâ-yı hakîkat-ı samedıyye kâdına tecellî-i ef'âl ve sıfât ve zâtı ilim ve irfân ile akvâl-i şerîat-ı Muhammediyye kitâbın ef'âl-i tarîkat-ı Ahmedıyye kalemiyle ahvâl-i hakîkat-ı samedıyye levh ve kırtâsına yazub ulemâ ve urefâdan âl-i Muhammed'i ve ümmet-i Ahmed'i hevâ-yı zındıka ve ilhâddan ve iktizâ-yı tefrikâ ve ifsâddan hidâyet-i hakla hıfz ve himâyet için safvet-i kalbiyye ve celvet-i rûhiyye ve selvet-i sırrıyye hâliyle zâhir ve bâtın ve sù'rî ve mâ'nevî mütûn ve şürûhda ve gâh kulûb ve ruhda harc-ı birrî ve derc-i sırrî ile takrîr ve tedkîk ve tahrîr ve tahkîk idüb bu hâlât ve hâl-i safâ-bahş ile kendüleri mesrûr ve pür-safâ olduklarından mâadâ lutf-ı azîm ve kerem-i amîmlerinden kulûb-ı evliyâ-yı izâma ve ervâh-ı asfiyâ-i kirâma dahî feyz-i rahmâni ve ilm-i rabbânî ile bi-kemâlihi in'âm ve irsâl ve îtâ ve îsâl eylemişlerdir.

Sebeb-i Te'lîf-i Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye: Bâ'de hamd-i senâ-yı Hüdâ ve gıbb-ı salât-i Rasûl-i Hüdâ. Ey tâlib-i sâdık ve muhibb-i âşık! Mâ'lûm-ı damîr-i münîr olsun ki bu hakîr ve fakîr ve pür-taksîr derviş Ömerü'l-Fuâdî (hedâhullâhü'l-hâdî) kutb-ı zaman ve gavs-ı insan ve mâ'rûf-ı cihân Kastamonu'da türbe-i pür-envâr ve merkad-i mazhar-ı kerâmet ve esrârlarında medfûn Şâ'bân Efendi Sultân Âsitânesi'nde kendi hulefâ-i izâmından istihkâk-ı tâm ile on bir yıl irşâd-ı tâlibân iden mürşid-i kâmil ve kutb-ı sâkî

Hazretü’ş-Şeyh Abdülbâkî (kuddise sirrahu’l-vâfi) Hazretlerinin telkîn ve irşâdıyla mücâhede-i â’mâl-i şerîat ve tarîkat (2b)ve müşâhede-i ahvâl-i mâ’rifet ve hakîkat şehi görünüb bâ’dehü yine sultânın bizzât halifesi olub on altı yıl seccâde-i sultanda istihkâk-ı kâmil ile telkîn ve irşâd iden Kutbu’l-Meşâyihî’l-Kâmilin Hazretü’ş-Şeyh Muhyiddîn Hazretleri telkîn ve irşâd ile tekrar istirşâd ve mücâhede de zâhir ve bâtın, sûrî ve mâ’nevî makâm-ı tefrîd ve tecrîd ve tekmîl-i hâl ve tevhîde vusûl müyesser olub bu tekmîl-i merâtib ve hâle vusulle duâ-yı latîfeleri ve seccâde-i sultânda irşâd-ı tâlibân için tahlifleri müyesser oldukda sırr-ı ve himmet-i Hazreti Sultân ve inâyet-i rabb-ı müsteân ile hâdim-i fukarâ-i âsitâne-i mercî-i cümle insan iken erkân-ı şeriflerinde Ser’çeşmemiz Kutb-ı Cihân Seyyid Yahyâ Sultân (ks) Hazretleri zamân-ı ma’ârif-i nişânlarından ilâ hâze’l-ân okunan vird-i şerîf-i bâis-i safâ ve irfânın bazı ihvân ve hıllân ve dervîşân-ı tâlibân şerîat ve tarîkat hâlinde ibaret-i zâhiriye ile kitâba ve nutka gelen mazmûn-ı zâhirî ve mantûk-ı behîsini ibâret-i sarîha ile beyân-ı mâ’rifet ve hakîkat hâlinde olan mazmûn-ı bâtınî ve gayr-ı mantûk-ı behîsini ibâret-i remziyye ve sırrıyye ile şerh ve ayân iltimâs ve murâd etdiklerinde fi’l-hakîka iltimas edenlerin recâ ve iltimâsına iz’âf ve icâbet ve iltimâs etmeyenlerin sülûküne muâvenet ve muzâharet kasd idüb bi-avnillâhi’l-Meliki’l-Mennân ve bi-şefâat-i Râsûl-i Kâffeti’l-İnsân ve bi-hürmet-i çahâr-ı yâr-ı güzîn-i zevi’l-lutf ve’l-ihsân ve bi-himmet-i Kutb-ı Cihân Şâ’bân Efendi Sultân (3a) şerh ve beyân-ı mâhûde ve tahkîk ve tedkîk-ı remz-i mev’ûde şürû müyesser oldu. ⁵⁷⁰ الحمد لله الذي يسر البداية و□رجو منه

الاختتام والنهاية

Risâle-i Virdiyye’ye Mukaddime-i Râziyye’dir: Ey tâlib-i ma’ârif-i ilâhiyye ve ey râgıb-ı merâtib-i gayr-ı mütênâhiyye. (كنت كنزاً مخفياً فأحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف) (Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bilinmek için de mahlûkâtı yarattım)⁵⁷¹ fehvây-ı pür esrârınca ibâdullâhın mâ hulika lehüsü olan mâ’rifet-i ilâhiyye tahsîl ve tekmîlinde şerîat, asl-ı tarîkat, asl-ı hakîkattır. Meselâ bâdemîn vücud ve husûlüne kuşûr-ı selâse vâkî sebeb olduğu gibi şerîat ve tarîkat hâli dahî bunun gibidir. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ ve Mürşid-i Evliyâ Rasûl-i Ekrem Hazretlerinin min-indillâh vahy olunduğu (فاستقم كما امرت) (Emrolunduğun gibi dosdoğru ol) ⁵⁷² emr-i şerîfenden murâd sıdk ve safâ ile ber-vech-i istikâmet şer’i şerîf ile ameldir. Ve ol dahî ol emr-i şerîfe atıfla (ومن تاب معك) (Ve

⁵⁷⁰ Allah’a hamd olsun ki başlamaya kolaylık nasib etdi ve O’ndan bitirmeyi ve nihâyeti de diliyorum.

⁵⁷¹ İbn Teymiyye bu rivâyetin Hz. Peygamber’in sözü olmadığını ve zayıf yada sahih aslının bulunmadığını söyler. Zerkeşi, İbn Hacer, Suyûtî de bu görüştedir. Aliyyü’l Kârî ise manasını sahih olduğunu çünkü âyette “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım”(Zâriyat:56) buyrulduğunu ve İbn Abbas’ın buradaki “ibâdet etmeleri için” ifâdesini “bilinmek için” şeklinde açıkladığını söylemektedir. Hadis için bkz. el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü’l-Hafa*, Şam, 2000, I, s. 132.

⁵⁷² Hûd:112

beraberindeki tevbe edenler de) ⁵⁷³ nâzil olduğundan mâ'lûm olur ki, istîkâmetle emir olunmak Rasûl-i Ekrem'e mahsûs olmâyub ümmeti dahî bu emirle sarâhaten memur olalar. İmdî ümmetinden mümin-i kâmil olanlar bu emre imtisâl etmeyüb şerîfatla âmil olmayanlar kemâl-i sıdk ve imânla imtisâl iden ve sıfât-ı istîkâmetle pür-hisâl olan erbâb-ı izâm ve ebrâr-ı kirâm zümresine dâhil olmayub ve onların hâlât-ı rûhâniyyelerinden ve sıfât-ı rabbâniyyelerinden hissedâr ve behredâr olmayıncak ma'ârif-i rabbâniyeden ve hakâyık-ı irfâniyeden mahrûm olmaları mefhûm ve mâ'lûm olur. اختصرت الكلام الساتي والبيان الجناني فافهم

⁵⁷⁴ (3b) بالفهم الرحماني واعلم بالعلم الرباني

Mukaddime-i Diğer li-Beyân-i Ahvâl-i Erkân-ı Tarîkat:

ای طالب اگر حب عزیزان داری ⁵⁷⁵

چون سلسلہ □ ذر تو بیرھان داری

Ashâb-ı şerîfat ve erbâb-ı tarîkat bu dahî dil ve cândan mâ'lûm olsun ki ahvâl-i tarîkat-ı ahadiyyesine akvâl-i şerîfat-ı Muhammediyye'den münşeîb ve müstenbât bir hâl-i güzîde ve kemâl-i pesendîdedir. Hakîkat-ı hâl ve meâlde ikisi li-ebin ve ümmîn ⁵⁷⁶ ahavayn-i sahîhayn hükmündedir. Zîrâ dîn-i Muhammedî'de tarîkat-ı meşâyih'i izâmın ve erkân-ı berâzih-ı kirâmın sıhhat ve hakîkatlerine ve fi'l-hakîka tarîkatlarının şerîfat-ı mutahharadan istihbât olduğuna âyat ve ehâdîsden ve âsâr ve menâkıbdan çok esânid-i nakliyye ve şer'iyye ve delâil-i sahîha-ı sem'iyye mütehakkaktır. Meşâyih ve dervîşâna her hususda tarîkat ve erkânlarına hasbeten-lillâh muâvenet ve muzâharet lâzımdır. Nitekim Kutbu'l-Enfûs ve'l-Âfâk Hazretü'ş-Şeyh Akşemseddin (ks) sûfiyye-i nûriyye hakkında cem ve te'lif ettikleri "Risâle-i Nûriyye" zikriyle yâd olunan kitâb-ı müstetâblarında

ان مودتي الصوفية النورية بمعرفة شرف حالهم وصحة طريقهم المبنية علي الكتاب والسنة المؤيدة من الله الكريم ذي الفضل والمنة حرصتني علي ان ادفع عن هذه الجماعة بهذا الاوراق المجموعة ظن من يظن ان حاصلهم راجع علي مجرد رسم وتخصصهم ⁵⁷⁷

Yâni kendilerini havâsdan ve ehâss-ı havâsdan addetmeleri âidü'n-ile'l-mutlak isim buyurdularından sonra (ان حاصلهم) kelâmına atıfla buyurdular. وان افعالهم بدعة وشمائلهم

⁵⁷³ Hûd:112

⁵⁷⁴ Dille söylemeyi ve kalble beyanı kısa tuttum. Rahmani bir anlayışla anla ve rabbani bir ilimle bil.

⁵⁷⁵ Ey tâlib, eğer azîzâna saygın varsa ,
Altın silsilesi gibi, sen delile sahipsın.

⁵⁷⁶ Ana baba bir olan.

⁵⁷⁷ Kuşkusuz benim nurlu sûfilere sevgim onların hallerinin şerefini ve fazilet ve lutuf sahibi kerîm olan Allah'ın teyid ettiği kitab ve sünnet üzerine kurulmuş olan yollarının sıhhatini bilmem sebebiyledir. Onların elde ettiklerinin ve hallerinin sadece örfe dayandığını zanneden kimselere karşı bu cemaati savunma gayretim beni bu sayfaları yazmaya teşvik etti.

خدعة⁵⁷⁸ (4a) buyurdular. Ve bu sūfiyye-i nūriyye ve tâife-i huzûriyyeye münkîrinin isnâd-ı mâ lem yekün etdikleri ahvâl-i zikirde sonra ol azizlerin şânına lââyık olmayub ve zât-ı şerîflerinde aslen ve vechen mine'l-vücûh mevcûd olmayanları harf-i red ile men ve def idüb 579 كلا انهم ورثها عن الرسول الذي تقدم وشنشنة اعرفها من اخزم Ve bu ref ve menden sonra semâ-yı ma'ârif ve hakâyıkda şems-i tâbân olan Akşemseddin Sultan (ks) bu te'lif ve beyanda Allah Teâlâ'dan niyet-i sahîha müyesser olub asla î'râz-ı nefsâniyeden bir zerre bulunmayub hâlis ve muhlîs olmak recâ idüb 580 قال من الله الكريم صحة النية والتخليص عن ثواب الفقير الي الله العزيز ان الفقراء الخالصين المخلصين يلبسون الثياب المرقعة الخلقة او السوداء القصيرة الكم Tercüme: Bu geçen kelâmın mâ'nâsı oldur ki Hz. Aziz buyurdular: Hâlis ve sâdik dervîşân-ı fakîrân yamalı ve eski ve siyah ve yeni kısacık ve eteği kısacık kaftan giyerler ve koyun ve keçi yününden kaftan giyerler. (ويلبسون الخرق) Hıraka: Hanın kesriyle ve rânın fethiyle cem-i hırkadır (من ايد مشايخهم) Yani bunlar libâs-ı fahrî terk idüb şeyhleri elinden bu zikr olunan sıfat (4b) üzere hırka giyerler بايديهم Dahi bunlar makâm-ı şerîatda iken makâm-ı tarîkata dühûl için şeyhleri ve mürşid-i kâmilleri elinden biat iderler. Ve (يقرون القرآن مسلسلين) dahî bunlar Kur'an'ı müselsel dahî okurlar. (وعطياهم) dahî bunlar padişahların ve sâir umerânın verdiği kabul iderler (ويقبلون جوائز الامراء) dahî bunlar kelimât-ı tevhiyyeyi Kur'anı Azîm ile bile dinlerler. Kendü mekanlarından olan meclislerde dahî beytullâh olan mecidlerde (ويتواجدون) dahî bunlar safât-engîz kelimât ve şevk-âmîz savt-ı hasen ile kalblerinde olan şevk-i hakkânîleri ve muhabbet-i ilâhiyeleri ziyâde olmakla tecellî-i cemâlullâha iştiyâk-ı tâm ârız olub ve bî-safâ ile akıllarına hayret ve hüzn târî oldukda urefâdan ehl-i hâlin ve âşıklardan ehl-i kemâlin mâ'rufları olan hâlet-i vecdiyye ile tevâcüd iderler (ويصعقون) Dîl ve cân âleminde zikr olunan hâlet-i vecdiyye ziyâde halle zuhûr etdükte nâgâh ve bî-ihiyâr nârâ ve sâikâ idüb bağırlar. Ve bu cümlemin meşrûiyetine ve ahvâl-i ehlûllahdan idüğüne *Risâle-i Nûriyye'nin* içinde delâil ve esânîdi beyân olunmuşdur. Murâd idenler ol risâlede görsünler ki Şâ'bân Efendi Sultân Âsitânesi'nde mevcuddur. (ويلبسون القلائس الكبيرة البسيطة) Dâhî bunlar büyük ve basît kalansuve yani kisve giyerler. (المسماة بتاج) Öyle kalansuve ki meşâyih ve dervîşân içinde ona tâc dirler.

⁵⁷⁸ Onların fiilleri bid'at ve görünüşleri aldatma, hile ve sözleri yalandır.

⁵⁷⁹ Hayır, kuşkusuz o sūfiler ilimlerini önceden tanıdıkları peygamberden vâris aldılar.

⁵⁸⁰ Ve Kerim olan Allah'dan niyetin sıhhatini ve nefsi şüphelerden kurtulmayı umuyorum. Allah (cc) her an ve nefesde yardımcıdır.

Halak: ويذكرون الله في الخلق. Dahî bunların şeyh ve şâbî asa getürürler. (ويتمتكون بالعصا) Hânın ve lâmin fethiyle cem-i halkadır.(5a) Dahî bunlar Allah Teâlâ Hazretini halka-i zikirde ref-i savtla cehren zikr iderler. (ويدخلون الخلوة اربعين يوماً) Dahî bunlar â'mâl-i şerîat ile kırk gün halvet iderler. (ويستعينون من الغير في وضوئهم) Dahî bunlar abdest aldıklarında rızâ-yı hâlisi ile gayrı kimesneden yardım taleb idüb âzâ-yı vuzua su koydururlar. Ve dahî bunlar (ويقولون ان الله سبحانه يري في المنام) dirler ki Hak Teâlâ Celle Şen'ühü ve Alâ Sübhânühü rüyâ-yı sâdika ile hâlet-i nevmde görünür. ويقولون رآه تعالي جل وعلي نبينا عليه . Ve dahî bunlar dirler ki Peygamberimiz Muhammed Ekrem (sav) leyle-i mirâcta Hak Teâlâ Hazretlerini baş gözüyle gördü. (ويقولون ان الصوفية في زماننا) (يرون الانوار) Dahî bunlar dirler ki bizim zamanımızda mücâhede iden şeyhler ve sûfîler nurlardan envâ-i nuru görürler (بل ما فوقها) Belki nurdan yukarı nice hâlet-i ilâhiye görürler.

Beyân-ı diğەر: Ve Sultânü'l-Evliyâ Hazretü's Şeyh tâife-i sûfiyenin bu kadar ef'âl ve akvâllerini alâ hidadin beyan etdikden sonra bu cümlemin bî-hasebi'ş-şer'îş-şerîf hakîkatine icmâlen istidlâlle işâret ve mukaddime beyan idüb lâm-ı tâlil ile لسبب اطلاعهم في الكتب . Yâni bu tâife-i sûfiyye bu â'mâl-i mezkûre ile âmil oldukları mü'teber olub ve makbûl-i ulemâ olan şerîat kitaplarında(5b)bulunub ve muttalî oldukları sebepten amel iderler.

Lâyihâ: Ve ittîlâları bu vech iledir ki bu zikr olunan ahvâl ve â'mâlin bazısı sünnet-i rasulullâh ola.⁵⁸² (وبعضها مستحسنات المشايخ). Yani bu ahvâlin bazısı sünnet-i rasulullâh değil ise de bid'at-ı seyyie olmayub istihsân vechiyle sünnet-i evliyâullahdan ola. Zîrâ ما رآه Müminin güzel gördüğü Allah katında da güzeldir)⁵⁸³ fehvâsinca meşâyih-ı izâmın ve ulemâ-yı fihâmın müstahsen gördükleri ahvâl-i hasene â'mâl-i şerîata takviyet ve takvâ ve ubûdiyete muâvenet oluncak Allah Teâlâ katında dahî makbûl ve müstahsen olduğundan iştibâh yokdur.

Lâyihâ: Ve sünnet-i evliyâullâhın vücûduna delîl-i sarîhdir ki Hz. Ali (ks) من لم يكن عنده فافهم ان كنت من اهل الذوق.⁵⁸⁴ سنة الله وسنة رسول الله وسنة اوليائه ليس في يده شيء

⁵⁸¹ Onlar, muteber kitaplarda zikredilenlerden bazılarının sünnet olduğunu bilirler.

⁵⁸² Onlardan bir kısmı şeyhlerin güzel gördükleri şeylerdendir.

⁵⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned I*, 379.

⁵⁸⁴ Kimin yanında Allah'ın sünneti ve rasûlünün sünneti veya evliyasının sünneti yoksa o kimsenin elinde bir şey yoktur.

⁵⁸⁵ Ve müstahsenât-ı ulemâ ve meşâyih beyânından sonra zevkiyyâtdan olanı dahî beyân kasdına ⁵⁸⁶(وبعضها ذوقيات ذاقوا بأنفسهم) buyurdular.

Lâyhâ-i Sâdika Der-Beyân-ı Zevkiyyât-ı Fâika: Hz. Aziz'in bu kelâm-ı şerîf-i hikmet-âmizlerinde zevkden murâd mâ'nâ-yi lügavisi değildir. Makâmât-ı evliyâda ve ıstılâhât-ı meşâyih-ı izâmde murâd olunan mâ'nâ-yi ıstılâhîdir. Nitekim Kutb-ı En'am ve İmâm-ı Hümmam Hazretü'ş-Şeyh İmam Kâşânî (ks) *Istılâhât* nâm kitâb-ı müstetâblarında beyân idüb ⁵⁸⁷ الذوق هو اول درجات شهود الحق بالحق في اثنا البوارق المتوالية عند ادني لبنة من التجلي البرقي (6a) buyurmuşlardır. Mâ'nâ-yi irfânî ve hakkânisi maârif ve hakâyık ehline mâ'lûmdur. Ve bu mahalde tahrîr ve tahkîk budur ki şerîat-ı Muhammediyye'de ahvâl-i lâyika ve tarîkat-ı Ahmediyye'de ef'âl-i sâdika ve hakikat-ı Samediyye'de ahvâl-i fâika ile âmil olan insân-ı kâmiller ve makâm-ı tecellîye vâsıllar Cenâb-ı Akdes-i ilâhî'den gâh tecellî-i berkî ve gâh vâridâtdan olan tevârüd-i hakkî kuvvetiyle zuhur iden ef'âl-i haseneyi ve ahvâl-i müstahseneyi her kutub ve insân-ı kâmiller meşreblerine ve hallerine ve Cenâb-ı Hak'dan ifâza olunan feyizlerine göre tarîkat-ı meşâyihda bazı ahvâl ve â'mâl-i hasene ihdâs iderler ki niyetleri ihdâs-ı bid'at değildir. Belki sâlik ve tâliblere mücâhedesinde mutlak lâzım olan fenâsına muâvenet ve fenâsının gâyeti ve hükmü olan bekâsının zuhûr ve kemâline müzâharetdir ki ليس للمرء الا ما نوى (Kişi için ancak niyet ettiği şey vardır)

İmdi Ser'çeşme-i Evliyâ Aliyyü'l-Murtazâ (ks) Hazretlerinin sünnet-i evliyâullah didiklerinin fehvây-ı pür-esrâr ve Hz. Aziz'in (وبعضهم ذوقيات) buyurdıkları kavli-i şerîflerine sıfat vâki olan kavli-i latîflerinin mâ'nâ-yi maârif-i iş'ârî bu tahrîr ve tahkîk ile remz olunan mânâ-yi gâmızdır. Ve bu remz olunan mâ'nâ-yi gâmızı ol âlim-i â'rif fehm ider ki mücerred ilm-i kitabda kalmayub Hak Teâlâ'nın واذكروا نعمة الله عليكم وما انزل عليكم من الكتاب والحكمة (Allah'ın üzerinizdeki nimetini (size öğüt vermek için) indirdiği Kitabı ve hikmeti hatırlayın)⁵⁸⁸ kavli-i şerîfnde atf-ı hâs ale'l-âm ile zikrolunan وما انزل عليكم من الكتاب والحكمة kelâm-ı hikmet-âmizinde kitaba atf olunan hikmetin(6b) mâ'nâsına ârif ve âlim İmam Kâşânî (ks) Hazretlerinin kelime-i hikmeti beyanda ve hikmetin ıstılâhâtının envâmı beyanda zikr etdikleri hikmet-i gâmızanın esrârına vâkıf ola. Ol kâmil bilür. (وما)

⁵⁸⁵ Şâyet zevk ehlinden isen anla.

⁵⁸⁶ Onlardan bir kısmı ise bizzat yaşadıkları zevkiyyât türündendir.

⁵⁸⁷ Zevk, peşpeşe gelen berkler esnâsında tecelli-i berkîden daha kısa bir süre içerisinde Hakk'ı Hak'la görme derecelerinin ilkidir.

⁵⁸⁸ Bakara:23.

(Onları ancak
bilginler düşünüp anlarlar)⁵⁹⁰ kabîlindedir.

Lâyhâ: Ve Hz. Aziz ehl-i tasarruf kâmil sultanların zevkiyyâtını remz ve beyândan sonra ol zevkiyyâtlarının batıl ve bid'at olmayub min indillâh olduğunu ve hakîkatini beyan için fâ-i târif ve tâkible (فعلما ان الحق لله) (Onlar da gerçeğin Allah'a âit olduğunu bilirler)⁵⁹¹ buyurdular. Ve bu ahvâl ve akvâllerini ve â'mâl ve ahvâllerini icmâli ihbâr ve beyândan sonra kelime-i emmâ-yi tafsîliyye ile her birini alâ hidatin tafsîl ve beyâna şûrû idüb buyurdular (اما لبسهم الثياب المرقعة والسوداء القصيرة الكم والزيل والصوف) buyurduklarından sonra bu gûne libasları kendü rey ve î'tibarları ile giymeyüb *Şir'atü'l-İslâm'da* görüb ol ecilden giydiklerini î'lâm için: Onlar Rüknü'l-İslâm'ın şu sözünü gördüler ⁵⁹²احب اللباس الي النبي القميص وكم قميصه الي الرسغ وكان يلبس النبي قميصا فوق الكعبين Sonra tekrar *Şir'atü'l-İslâm* sahibi Rüknü'l-İslâm (Aleyhi rahmetü's-selâm) Hazretlerinin kelâm-ı bâis-i kuvvet-i İslamların nakl idüb ve Rasûl-i Ekrem'in siyah dülbend sarındıkların ve dülbendlerinden sünnet irsâl etdiklerin (dülbend ucunu sarkıtmak) beyan için (وقد لبس امامة سوداء وسدل) ⁵⁹³buyurdular. Ve dahî meşâyihın ol giydikleri libas yamalı ve haşîn olduğu sünnet-i islâmdan olub ve bid'at olmadığı beyan için ⁵⁹⁴الخشن من الثياب buyurudular. Ve dahî ince ve harîr libası terk idüp kalın ve yamalı hırka ihtiyâr etdiklerinin vechini beyan için وفي الحديث من رق ثوبه رق دينه (Hadis'de: "Kim elbisesini inceltirse dinini de inceltmiş olur" denmektedir) buyurdular. Yâni bir kimsenin libası harîr ve ince olsa onun dahî dinî ince olur. Yani kavî olmayub zayıf olur dimekdir. Ve dahi haşîn libasın nef'ini beyan için ⁵⁹⁵والخشن انتشف للعرق واخشع للقلب buyurdular. Ve dahî koyun yünü sûf ve aba giymek hâlini beyan için ⁵⁹⁶وليس الصوف والشعر سنة الانبياء وانه اية buyurdular. Ve dahî ⁵⁹⁷لبس عبانة ايضا مستحبة واول من لبسها سليمان تشبها بالمساكين) buyurdular. Ve dahî ⁵⁹⁶التواضع Hâsulu'l-keâm ve netîcetü'l-merâm Kutbu'l-Enfûs Ve'l-Âfâk Ve'd-Dîn Hz. Şeyh Akşemseddin Kuddise Sirruhu'l-Metîn bundan akdem zikir ve işâret olunduğu üzere akâid-i mû'tebere ile mû'tekîd ve Ehl-i Sünnet ve Cemaât haliyle muvahhid olan meşâyih-ı

⁵⁸⁹ Râd:19.

⁵⁹⁰ Ankebut:43.

⁵⁹¹ Kasas:75

⁵⁹² Muhakkak ki Hz. Nebî'ye elbiselerin en sevimlisi gömlekti. O'nun gömleğinin yeni bileklerine kadardı. Hz Peygamberin eteği de topuklarının üzerindeydi.

⁵⁹³ Kuşkusuz Hz. Peygamber siyah sarık takardı. Ve sarığının ucunu omuzları arasına sarkıttı .

⁵⁹⁴ Yamalı ve sert elbise giymek İslâm'ın sünnetindedir.

⁵⁹⁵ Haşîn, sert elbise teri emer ve kalbin huşûsuna sebeptir.

⁵⁹⁶ Kıl ve yün elbise giymek peygamberlerin sünnetindedir ve tevâzu alâmetidir.

⁵⁹⁷ Aynı şekilde (yün ve kıldan) aba giymek de müstehabdır. Ve fakirlere benzemek amacıyla bu şekilde aba giyenlerin ilki de Hz. Süleyman'dır .

dervişâna â'mâl-i tarîkatlarında ve hey'ât-i libaslarında tân-ı sarîh ve kavî-i kabîh ile dahl idenlerin medhâllerini ala hidatin zikr ve beyân idüb onlara muâvenet ve müzâharet için cevâb-ı şâfî kaskına “*Nûriye*” zikriyle mezkûr risâlelerinin âhirine varınca Rûknü'l-İslam Aleyhi Rahmetü's-Selam(7b) Hazretlerinin *Şir'atü'l-İslam*⁵⁹⁸ makbûl-i ulemâ-i kiram ve mâ'mûl-i ubbâd ve zühhâd-ı fihâmlarında zikr olunan mesâil-i şer'iyye zikri ile ve İmâdü'ddîn Hazretlerinin *Fusûl-i İmâdileri'nde*⁵⁹⁹ ve Sâhibü'l-Hülâsâ'nın *Hülasatül-Fetâvîlerinde* ve gayrı fukâhânın Şer'at-ı Muhammediyye'de mü'teber kitablarında zikr olunan akvâl ile ala hidatin her birine kavî-i vâfî ile cevâb-ı şâfî virmişlerdir. Bu zayıf ve pür-taksîr dahî onlar mülküne mâlik olub hakîrâne ve zayıfâne onlara muâvenet ve muzâharet kaskına acz ve kusur ile cem'ine ikdâm etdiğüm *Risâle-i Virdiyye* nâm muhtasarımızda cümlesi zikr olunmaya imkân ve müsâade olmadığı ehline mâ'lûmdur. Aziz'in ol risâlesi nefis-i Kastamonu'da meşhûr âlim ve kutb-ı aktâb-ı benî âdem hazretlerinin âsitâne-i mercî-i en'âmalarında mevcûddur. Ve hakîrin takriri ile ketb ve vâz olunan Hücet-i Şer'iyye'de mastûrdur. Şüphesi olanlar onda görsünler ve ehlullâha sû-i zandan halâs olsunlar.

Ve Dahî Sûfiyye-i Sâfiye-i Mustafaviyye'nin Ef'âlen ve Sıfâten ve Â'mâlen Hakîkatlarına İstidlâl İçün Beyân-ı Diğer: Ve dahî Kutb-ı Hâdî Şâ'bân Efendi (ks) er-Reşâdî Hazretlerinin hulefâ-i kirâmından aktâb-ı meşâyihın ercümendi Hazretü'ş-Şeyh Mahmud Efendi (ks) bi'l-lutfi's-sermedî meşâyih ve dervişânın kisve ve hırka ve sünnetleri husûsuna mütâallık yazdıkları *Tâciyye*⁶⁰⁰ nâm risâle-i mergûbelerinde buyurdular:

لما كان لبعض الاخوان في معرفة هيأت القنوسة المسنونة التعارض الرجال المفتونة اراد الفقير الي ربه القوي التقدير محمود بن نفس بن كمال بن مسعود ان يجمع مما يفهم من الكتاب والسنة واجماع الامة وما يشار اليه من العلوم الدينية ليكون نفعا لايقان المؤمنين ورفعاً لشكوك المترددين ودفعاً لانكار المنكرين⁶⁰¹ (8a)

dediklerinden nice kelâm-ı makbûllerinden sonra tâc ahvâlin beyân ve hakîkatını ayân idüb

⁵⁹⁸ Yâkûb b. Seyyid Ali(v.931/1521)'nin eseridir. Eser 1992 yılında İstanbul'da *Mefâtihu'l- Cinân Şerh-u Şirati'l-İslam* adıyla basılmıştır.

⁵⁹⁹ İmâmmüddin b. Lutfillâh b. Ahmed er- Riyâzî el- Herevî(v.1145/1732)'nin Hâşiye-i Şerh-i Hülâsâtü'l-Hisâb adlı eseridir. Bahâeddin Amilî(v.1031/1622)'nin Hülâsâtü'l-Hisâb adlı eserine babası tarafından yazılan şerh için kaleme aldığı hâşiyedir. Eser hakkındageniş bilgi için bkz.Göksoy, İsmail Hakkı,DİA, XXII,209 .

⁶⁰⁰ Şeyh Şâbân-ı Veli'nin halifelerinden Kürelî Mahmud Efendi'ye âit bir risâledir. Eser Kastamonu İ.H.Ktp 2067/3 numarada kayıtlıdır.

⁶⁰¹ Bazı kardeşlerin sünnet olan kalansuvelerinin şeklini bilinmesi ve fitneye tutulmuş kişilerin itirazları sebebiyle Kavî ve Kâdir olan Rabbine muhtaç bu fakîr Mahmud b. Nefs b. Kemâl b. Mes'ud, müminlerin kesin olarak inanmalarına faydalı olup, tereddüt edenlerin şüphelerinin giderilmesi ve inkârcıların da inkârlarının def edilmesi amacıyla Kitap, Sünnet, İcmây-ı Ümmet ve dinî ilimlerin işaret ettiği şeylerden anladıklarını toplamayı istedi.

her kimse fehmi idüb nef'i herkese âmm olsun için Türkî ibâretiyle yazmışlardır. Hâlâ ol risâle Şâ'bân Efendi □sitânesi'nde vardır, görüle. Ve bundan gayrı bu mazmûnu ve istidlâli müfîd olur Arabî risâlelerinde Halvetî meşâyihinin tâclarının hey'etini ve hâletini beyân için buyurdular.

وفي المصابيح كتاب اللباس عن ابي كبشة (رض) قال: كانت كمام اصحاب رسول الله بُطْحاً معناه انها كانت مبسوطة لازقة برؤسهم غير مرتفعة عنها

(Mesâbih'de Kitâbü'l-Libas bölümünde Ebû Kebş (ra) Şöyle demiştir: Rasulullah'ın ashâbının başlıkları geniş yâni yaygandı. Başlarında daha yukarıda olmaksızın kafalarına yapıştı). Kelime-i kimmâm kesr-i kâfla cem-i küm'edir. Zamm-ı kâfla kümme, kalansuve-i müdevveredir. Ve dahi buyurdular. Rükâne (ra) zamm-ı râ ile esmâ-i ricâldendir. Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etmiştir: (فرق ما بيننا وبين المشركين العمائم) (Bizimle müşrikler arasındaki fark sarıktır)⁶⁰² El-amâim: Feth-i ayınla cem-i imâmedir. (على القلانس) (Kalansuve üzerine) cem-i kalansuvedir. Ve mâ'nâsın beyân idüb buyurdular. Yani

(8b) ⁶⁰³ (ان المشركين يعمون على رؤسهم من غير فلنسوة ونحن نعمم على القلانس)

ان القلانسوة المسنونة ان تكون العريضة المنبسطة غير مرتفعة فوقها عن العمامة ارتفاعا فاحشا وكان سطحها ملتصقا سواء كانت من قطعة واحدة او من قطعتين او اكثر وسواء كان كما ترك او لم ⁶⁰⁴ Yani, بالرأس علي الاطلاق ⁶⁰⁵ Ve Hz. Aziz يكن وسواء كانت من الصوف او الكرياس او غيرهما ما دام لم يكن في الحرام والمكروه bu beyândan sonra Akşemseddin Sultân'ın bundan akdem ef'âl ve akvâl-i meşâyihü beyandan istidlâl kasdına لبسب اطلاعهم في الكتب المعتمدة على ان بعض هذا المذكورات سنة وبعضها مستحسنات المشايخ وبعضها ذوقيات ذاقوا بانفسهم فعلموا ان الحق لله muttalî olmalarının sebebi, bu anlatılan şeylerden bazılarının sünnet, bir kısmının şeyhlerin güzel gördüğü şeyler ve bazısının da bizzat tatmış oldukları zevkler olmasıdır. “Onlar gerçeğin Allah'a ait olduğunu bilirler” ⁶⁰⁶ mazmûnu üzere âlem-i ulemâdan ve â'raf-ı

⁶⁰² Tirmizî, *Libas*, 42; Ebû Dâvud, *Libas*, 51.

⁶⁰³ Muhakkak ki müşrikler kalansuve olmaksızın başlarının üzerine sarık sararlar. Biz ise kalansuve üzerine sarık sararız.

⁶⁰⁴ Sünnet olan kalansuve sarıktan fazla yüksek olmayıp, yaygan ve enli olandır. Ve kalansuvenin ucu mutlaka başa yapıştıktır.

⁶⁰⁵ Kalansuvenin tek bir parçadan oluşması, iki ya da daha fazla parçadan meydana gelmesi, ucunun salıverilmesi veya salıverilmemesi, yünden, pamuktan veya mekruh ya da haram olmadığı sürece onların dışında herhangi bir şeyden yapılması da müsâvîdir.

⁶⁰⁶ Kasas:775.

urefâdan ehass-ı havassın ve ahâlî-i işârâtın meâni-i latîfe ve ahvâl-i dakîka işârâtın ve müşâru'n-ileyhin hakîkatini ve sır ve hikmetini beyan murâd idüb⁶⁰⁷

ولكن المشايخ لكونهم من اهل الخصوص والاشارات اشاروا على المعاني اللطيفة والاحوال الدقيقة ليوافق
الظاهر الباطن سيراً وطوراً في التاج والخرقة والعمامة وسائر اللوازم

انما الاعمال بالنيات ولكل ما نوى فمن الظاهر يتضاعف الثواب في العمل الواحد بنيات متعددة فبعضهم
اختار في التاج تركا واحدا على موجب قوله ان الله فرد يحب الفرد وبعضهم اختار تركين اشارة الي ترك
(الدنيا والآخرة وبعضهم ثلثا اشارة الي ترك الدنيا والآخرة وبعضهم ثلثا اشارة الي كون التائقين والتوحيد ثلثا
(Kim yaptığı bir işte değişik niyetlerle sevâbının katlanmasını isterse “ameller niyetlere
göredir. Herkes için niyet ettiği şey vardır).⁶⁰⁸ Onlardan bir kısmı Hz. Peygamber’in
“Kuşkusuz Allah tektir ve tek olanı sever”⁶⁰⁹ buyruğu gereğince sarıkları tek dilim
yapmayı, bazıları dünya ve âhireti terk etmeye işaret olması için iki dilimli yapmayı, bir
kısmı telkine ve tevhide işaretten üç dilimli yapmayı tercih etti) Biri tevhid-i ef'al ve biri
tevhîd-i sıfât ve biri tevhîd-i zâtdır. (9a) ربعاً □ اشارة الى الرباعيات من العلوم والنفوس (9a)
والطبايع والعناصر وبعضهم خمساً اشارة الى الحواس الخمس واركان الاسلام والصلوات وبعضهم اثني عشر
اشارة الى حروف كلام التوحيد والي اصول الاسماء فكلهم على الصواب فانهم لا يخرجون بهن النيات
والاشارات من العمل بالسنة وطريق الصحابة⁶¹⁰

Lâyihâ: Eğer ki kim bu hallerin sûreti bid'atdır velâkin niyetleri mâ'lûm oldu ki bu niyet-i
hasene ve işâret-i müstahsene ile (ما رآه المؤمنون حسنا فهو عند الله حسن) (Müminlerin güzel
gördüğü şeyler Allah katında da güzeldir)⁶¹¹ fehvâsınca ahvâleri makbûl-i Hak'dır. Bunu
âkil ve âlim olan inkâr eylemez. Meğer inâd ve istikbâr ile mutaassıb ola. Ve Hz. Aziz bu
husûsa taarruz idüb الى العاقل في حقهم فكيف يجترء المؤمن وينسبهم الى الجهل (Onların hakkında su-i zandan sakınmak her akıllıya gereklidir. Mü'min onları
cehâlete nisbet etmeye nasıl cür'et eder) buyurdular. Ve bundan sonra tâliblerin evâil
hâline ve evâsıd hâline ve kemâl hâline işâret idüb

⁶⁰⁷ Fakat şeyhler husûsi ve işârât ehlinden olmaları sebebiyle tac, hırka, sarık ve diğer gerekli şeyler
konusunda tavır ve seyir yönüyle zâhirin bâtına uyması için ince hallere ve latîf manalara işâret ettiler.

⁶⁰⁸ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Bidü'l-Vahy*, I; Ebu'l-Hüseyn Müslîm, *İmâre*, 155; Ebû Dâvud, *Talak*, II;
Ebu Abdurrahman Ahmed Nesâî, *Tahâre*, 59.

⁶⁰⁹ Rivayetlerde (وهو وتر يجب الوتر) şeklinde geçmektedir. Buhârî, *Daavât*, 68; Müslim, *Zikir*, 5-6; Ebû
Dâvud, *Vitr*, 1-3; İbn-i Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *İkâme*, 114.

⁶¹⁰ Onlardan bir kısmı da sarıklarını unsurların, tabiatların, nefislerin ve ilimlerin dört olması sebebiyle dört
dilim halinde, bazıları havâss-ı hamseye, islâmın şartlarına ve namazların sayısına işâret olarak beş dilimli ve
bazıları da kelime-i tevhidin harflerine işâreten on iki dilim halinde yapmayı tercih etti. Onların hepsi de
doğru yol üzeredir. Onlar bu niyetler ve işâretler sebebiyle sünnetle amel etmeden ve sahâbe yolundan
çıkamazlar.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/379.

الاربعة جنة افعال وجنة اخلاق وجنة صفات وجنة ذات ويجعل فيما بين الخطوط الاربعة ترك اربعة اشرة الى ترك لدنيا والعقبا والوجود والفنا⁶¹⁶

هست تاج عارفان بدنيا اين چار ترك⁶¹⁷

ترك دنيا ترك عقبا ترك هستى ترك ترك

(10a)

Hiz. Aziz (ks) meşâyih-ı halvetiyye tâcının hâlâ mâ'rûf ve melbûs olduğu üzere olan işârâtını ve eliflerini ve dallarını ziyâde tafsîl üzere beyan etmişlerdir. Mahall-i mâhûde de bu *Tâcnâme*'de görülsün ve bilinsün deyû ihtisâr olundu. Ve kalansuve üzerine tûlbend sarmanın hadîs-i şerîf ile on hâlini beyân idüb onuncu beyânında “Sünnet ahvâlimdir” olmakla onların elfâz-ı şerîfeleri ve işârât-ı latîfeleri ile yazıldığı budur.

والعاشرات يكور العامامة مع الذنب وذكر في شرح الطيبي للمشكلات ان التسويم من السنة المؤكدة في فعله وتركه في وعده وعيده وعن النبي الركعتان مع الذنب افضل من سبعين ركعة بغير ذنب وعنه عليه السلام: ذنبوا فان الشيطان لا يذنب وهذا يشعر الوعيد وسنته كان في غز □ البدر في السنة الثانية للهجرة والصحابة ثلثمائة وثلاث عشر والكفار تسعمائة وخمسين والله تعالى ارسل اليهم خمسة آلاف من الملائكة تعظيما وتشريفا وهم على الافراس الابلق مرسلين على اطراف عمائمهم بين اكنافهم كما قال تعالى جل وعلى : يمددكم ربكم بخمسة آلاف من الملائكة مسومين اي معلمين عمائمهم بان ارخوا انه ثابها بين اكنافهم⁶¹⁸

Bu mahâlden kitab âhirine varınca çok tafsîl vardır. Şâ'bân Efendi Âsitânesi'nde görüle.(10b)

Beyân-ı ve Tafsîl-i Müfîd Li-Muharriri'l-Risâle-i Virdiyye: Meşâyih-ı izâmın dülbendleri ucundan irsâl etdikleri zenb ki ehl-i tasavvuf içinde “sünnet” zikriyle mâ'rûfdur. Bid'at değildir. Eğerki bâzı bî-haberler tâ'n ve teşnî iderler, velâkin bu husûsda

⁶¹⁶ Halvetî kalansuvesinin üstünde vahdete ve bahr-i mutlaka işâreten tek bir dilim bulunur ve sarıkların dışında kesrete v edalgara işâreten harfler ve noktalar yer alır. Sarık kubbesinin ortasında mutlak hû'nun hesine işâreten küçük bir dâire vardır ve henin içindeki noktadan itibaren dört âleme, dört ilme ve cennet-i eflâl, cennet-i ahlâk, cennet-i sıfât, cennet-i zât olmak üzere dört cennete işâret olması için dört çizgi çizilmiştir. Bu çizgilerin arasında ise fenâyı, vücûdu, ukbâ ve dünyayı terk etmeye işâret olarak dört dilim bırakılmıştır.

⁶¹⁷ Dünyada âriflerin tâcı şu dört şeyi terk etmekle olur

Dünyayı terk etmek, ukbâyı terk etmek, varlığı terk etmek, terki terk etmek.

⁶¹⁸ Onuncu bölüm ucunu sarkıtmak suretiyle sarık sarmak hakkındadır. Tabîbî'nin “Müşkilât” şerhinde sarık ucunu sarkıtmanın yapılması veya terk edilmesi açısından ya da cezâ ve mükâfât yönüyle sünnet-i müekkede hükmünde olduğunu belirtti. Bu konuda Hiz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “Sarığın ucunu sarkıtmak suretiyle kılınan iki rekat namaz, bu şekilde kılınmayan yetmiş rekat namazdan daha faziletlidir. Sarıklarınızın uçlarını sarkıtınız. Kuşkusuz şeytan sarık ucunu sarkıtmaz.” Bu rivâyetler vâidi bildirir. Ve Hiz. Peygamber hicretin ikinci yılında Bedir Gazası'nda sarık ucunu sarkıtmıştır. (Bedir'de) sahabe üçyüz otuz ve kâfirler ise dokuzyüz elli kişiydiler. Ve Allah Teâlâ onlara tâzim ve teşrif için alacalı atlar üzerinde, sarıklarının uçlarını omuzları arasına doğru sarkıtmış beş bin melek gönderdi. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu: “Rabbiniz alâmetlenmiş beş bin melekle size yardım eder” (Âl-i İmrân: 125) Burada müsevvinîn, sarıklarının uçlarını omuzları arasına sarkıtmak suretiyle alâmetlenmiş, belirlenmiş anlamına gelmektedir.

sarâhaten âyât ve ehâdisden sened-i şer'ileri vardır. Sened-i şer'iden biri budur ki Bedir Gazâsı'nda asker-i islâmın bir miktar zaâf ve killeti ve küffârın kuvvet ve kesreti olduğu hıynde cümlesi fetih ve nusretten nevmiz olub kendülerini mâğlûb zan etdiklerinde asker-i islâmın kalblerine itmân ve kuvvet gelsün için beş bin melâike nâzil olduğunu î'lâm kaskına (بلى ان تصبروا وتتقوا ويأتوكم من فورهم هذا يمددكم ربكم بخمسة آلاف من الملائكة مسومين) (Evet sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder) ⁶¹⁹ âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Ebussuud Efendi (ra) bu rivâyeti nakl idüb iderler: Asker-i islâma yardıma gelen melâike ak dülbend ile ve Cebrâil (as) Zübeyr b. Avvam hey'etinde sarı dülbend ile, ve Urve b. Zübeyr (ra)'den nakl etdiler ki melâike ablak atlara binüb ve ak dülbendler sarunub ve dülbendlerinin bir miktârını arkalarına irsâl etmişler idi. Ve Kadı Beyzâvî ve Ebussuûd Efendi “müsevvin”in(11a) delâlet etdiği tesvîmde iki mâ'nâyâ î'tibar idüb tefsirlerinde ⁶²⁰ (من التسويم الذي هو اظهار سيما الشيء لقوله لاصحابه تسوموا فان الملائكة قد) (تسومت مسومين اى مرسلين من التسويم الذى بمعنى ⁶²¹ Hâsılı'l-keâm rivâyet olunur ki Sultân-ı Âlem (aleyhi's-selam) melâike bu alâmet ile kendülerine alâmet vâz etdiler. Siz dahî idün deyub ashâb-ı izâm dahî irsâl-i alâmet idüb dülbendleri ucundan taylesan koduklarında derhâl küffâr haksâr-ı münhezîm olub ashâb-ı izâm bi-avnillâhi'l-meliki'l-allâm gâlib-i mutlak oldular.

Suâl: Bu husûsda melâike bu üslûbu işlemek ile sûfilere dahî dâimâ işlemek lâzım olur mu dinilür ise cevabda icmâl-i kelâm budur ki, cihat iki kısımdır. Biri cihâd-ı asgâr ve biri cihâd-ı ekberdir. Muhakkıklar bunun üzerine der ki, küffâr ile gazâ cihâd-ı asgâr ve nefsiyle mücâhede cihâd-ı ekber ola. Nitekim Sultân-ı Âlem bir seferlerinde bâ'de'l-gazâ ashâb-ı izâm ile Medine-i Münevvere'ye ibiller ile dâhil olduklarında en başı çeküb ve ashâb-ı izâma hitab idüb (رجعنا عن الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر) (Küçük cihaddan büyük cihada döndük)⁶²² buyurdular. Yani küffâr ile gazâda nusret-i Hak'la mansûr olub feth-i mevfur ile mesrûr olduk deyu emr-i dünya ile (11b)bit'tamam meşgûl ve mukayyed olmayın. Hakikat-i hâlde cihâd-ı ekber yani büyük gaza (من عرف نفسه) (Kim nefsinin

⁶¹⁹ Âl-i İmrân: 125.

⁶²⁰ Tesvîm, Hz Peygamberin ashabına işaretlenen kuşkusuz melekler işaretlidirler buyruğunda olduğu gibi bir şeye işaret koymak anlamındadır.

⁶²¹ Müsevvin, yani “ mürselîn” ki isâme demektir. Bu da “irsâl” mânâsına gelir.

⁶²² Hâfız ibn Hacer bu rivâyetin meşhur olmasına rağmen İbrahim b. Ayle'nin sözü olduğunu belirtir. İrakî bu rivayeti İmam Beyhakî'nin zayıf bir senedle Câbir(ra)'den rivâyet ettiğini söylemektedir. Hatib el-Bağdâdî *Târih-i Bağdad* adlı kitabında rivâyete yer vermiştir. Hadis için bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 481.

bilirse)⁶²³ muktezâsınca irfâmı lâzım olan nefisle cihâddır. İbâdetinizde ve â'mâl-i şer'iyede terk-i ubûdiyyet etmeyin buyurdular.

Lâyhâ-i Li'l-Müellif: Hz. Sultân'ın bu kelâm-ı şerîflerinde hikmet-i mûcib-i kemâl ve hakîkatü'l-hâl oldur ki küffâr ile gaza bâis-i vusûl-i mâ'rifetullâh olan i'lâ-yı kelimetullâhın vücûduna ve kuvvetine sebebdır. Bizzat sebab-i mâ'rifetullâh değıldır.⁶²⁴

Ve ammâ nefisle cihat sıfât-ı zemîmesi sıfât-ı hamîde-i rûhâniyye ve sıfât-ı hamîde-i rûhaniyyesi sıfât-ı latîfe-i rabbâniyyeye vusulle bi'z-zât tevhd-i hakîkî ve mâ'rifetullâh-ı kâmile müyesser olub tekmîli halle mazhar-ı ism-i â'zâm olur (فافهم بالجهد والهم)⁶²⁵ Ve bu hadîs-i şerîfi İmam Kaşânî (ks) Hazretleri *Istılâhât* zikriyle mâ'rûf kitâb-ı müstetablarında zikretmişlerdir.

Lâyhâdır ki Sâliklerin Cihâd-ı Asgâr Ehlinin Hey'âtı ile Muttasîf Olduklarının Vecheyn Beyândır: Bu dahî mâ'lûm olsun ki meşâyıh-ı izamdan kutb-ı en'âm olan sultânlar kitablarında zikr olunan hâli sünnet-i evliyâ hükmüyle beyân idüb ehline mâ'lûm ve irfânlarında mefhûm-ı esfâr-ı erbaa ile yedi seyir itibârıyla sâlik-i ilâllâh olan tâlibler seyr-i ilallâhdan seyr-i billâha varınca ehl-i sefer olmuşlardır.(12a) Ve bu tâlibler eğer ki cihâd-ı ekberde ölmüşlerdir. Velâkin cihâd-ı asgârda olan gâzilerin hey'ât ve hâletine teşbîh etmişlerdir. Tâki nefis-i emmâre ve levvâmeyi ve onların yedişer sıfât-ı zemîme-i behîmiyyesini ifnâ idüb kuvvet-i melekiyye ile sıfât-ı hamîde-i rûhâniyye ve rabbâniyyeye vusûl ve bu vusûl ile tecelliyât-ı ilâhiyyeye vusûl için mücâhedelerinde imdâd-ı ilâhî ile onlara olan imdâd-ı melekî kuvvetiyle hâsıl olan fütühât-ı ilâhiye-i mâ'neviyye müyesser ola dırler. (ليس للمرء الا ما نوى)⁶²⁶

Lâyhâ: Ve bu azizler risâle ve kitabları tâife-i sûfiyye-i safiyyenin ahvâlleri ve esrârları indallâh hafî olan azizlerin fakr ve gınâlarının ve terk-i dünyâlarının ve tegayyür-i libâslarını tilkâ-i nefislerinden etmeyüb feyz-i Hak ile etdiklerine ve bu ecilden ef'âlleri bid'at ve şemâilleri hud'a ve akvâlleri kizbdır diyenlerin kelâmalarının iftirâ-i sırf olduğuna tekrar delîl ikâmet itmek bu zayıfın kalbine cânib-i Hakk-ı Fâtih'den ilhâm ile lâyh oldu ki budur: Bunlar her ahvâli kendileri ihdâs etmeyüb belki Sünnet-i Rasulullah'a ve ahvâl-i sahâbeye husûsan onlardan indallâh ve inde'l-rasûlillâh mertebeleri âlf olan ashâb-ı suffeye ittibâ ve teşbîh kaskına etdikleri ziyâde takviyet ve tahakkuk hâsıl olsun için Ehl-i Sünnet

⁶²³ İbn Teymiye bu rivâyetin mevzu olduğunu, İmam Nevevî de sabit olmadığını söylemektedir. İbn Arabî ise hadisin rivâyet yolu ile sahih olmasa da keşfen sahih olduğu görüşündedir. Bkz.Aclûnî, *age*, II, 309.

⁶²⁴Kuvvet ve bekâ ile Allah onu devam ettirsin.

⁶²⁵ Gayretle ve önemle anla.

⁶²⁶ Kişi için ancak niyet ettiği şey vardır.

suffenin küffâr-ı bed-enzâre bedenleri pür-denes ve çirk-nâk ve râyihâları münten-i mekrûh ve nâ-pâk görüldüğünün ve cheyn ve mâ'nâsında kemâl-i beyân ve tafsîl-i murâd iden azizler ve tâlibler bu âyet-i kerîmenin tefsîrine tettebbû ve îmânla nazar etsünler. Ve âyet-i kerîme ile istidlâlden sonra ehâdis-i şerîfeden biri oldur ki(13b)

قال الشيخ العارف ابو عبدالرحمن بن محمد بن الحسين بن محمد السلمى فى كتابه المسمى بسنن الصوفية فى بيان الدليل على ان الطائفة الصوفية رفقا النبى عليه السلام فى القيامة عن ابن عباس رضى الله عنهما وقف رسول الله على اصحاب الصفة فرأى فقرهم وجهدهم فطيب قلوبهم وقال: ابشروا يا اصحاب الصفة فمن بقى من امتى على النعت الذى انتم عليه راضيا بما فيه فانه من رفقائى فى الاخرة⁶³¹

Ve dahi Abdurrahman es-Sülemi (ra) Bâb-ı Sıfat-ı Ehli's-Suffe'de buyurdular: (عن واصلة) بن الاشععى رضى الله عنه قال كنا معاشر اهل الصفة مع رسول الله وما فينا رجل له ثوب تام وان العرق (لياخذ فى جلودنا فيكون طرقا من السخ والغبار⁶³² Mâ'nâsı ehline mâ'lûmdur. Ve Küffâr-ı Kureyş'e onların râyihâ-i müntenesi ve libaslarının çirki ne vechile görüldüğüne bu hadîsde işâret vardır ve dahi ol kitabında Hz. Şeyh Sülemî (ra) buyurdu: (عن ابي هريرة) (14a)(Ebû Hureyre (ra) Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir: Kimi Allah'la beraber oturmak sevindirirse, tasavvuf ehliyle otursun)⁶³³ (وعن الحسن قال سئل رسول الله من اقرب الناس الى الله) (يوم القيامة قال الانبياء ثم الشهداء ثم اهل التصوف Hz. Peygamber'e kıyâmet günü Allah'a insanların en yakın olanı kimlerdir diye soruldu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Nebiler sonra şehidler sonra da tasavvuf ehlidir). (عن انس قال) (Enes (ra)'dan gelen rivâyetde ise Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye bu soruya cevab olarak “miskinlerdir ve onlara yakın olanlardır. Allah kıyamet günü seni onlara yakın eylesin” buyurdular) (عن ابى امامة) قال قال رسول الله عرض على ربي ان يجعل بطحاء مكة ذهابا قلت يا رب اشبع يوما واجوع يوما فاذا جعت

⁶³¹ Şeyhü'l-Ârif Ebu Abdurrahman b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed es-Sülemî *Sünenü's-Süfîyye* adlı kitabında İbn-i Abbas'dan gelen rivâyeti delil getirerek süflerin kıyâmet gününde Hz. Peygamber'in arkadaşları olacaklarını belirtir. Yani İbn-i Abbas (ra)'dan rivâyet olunur buyurdular ki: Hz. Rasulullâh günlerden bir gün Ashâb-ı Suffe'nin mücâhede ve farklarına nazar idüb buyurdular: “Ya Ashâbe's-Suffe! Size muştuluk olsun ki, ümmetimden her kim sizin olduğunuz sıfat ve hey'et üzere sâbit ve dâim olub ve kendünde olan bu sıfat-ı fakr ve hâleti, Hak Teâlâ'dan bilüb ve ona cân ve dilden rızâ gösterub hasbete'n-lillâh kanaât etse ol kimesne âhirette bana refik ve yoldaş olur (Buhârî, *Salât*, 58, *Mevâkîf*, 41, *Menâkıb*, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 197-199) buyurdular.

⁶³² Vâsıla b. Eşfâ (ra) şöyle rivâyet etdi: Biz ehl-i suffe topluluğu Hz. Peygamber'le birlikte oturduk ve içimizde elbisesi tam olan bir adam yoktu. Derilerimiz terle kaplı olduğundan toz toprak yapışarak yollar oluşurdu.

⁶³³ Yaptığımız araştırmalarda hadisin kaynağını tesbit edemedik.

(تضرعت اليك واذا اشبعت حمدتك وذكرتك) (Ebû Ümâme (ra)'dan Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi. "Rabbim, bana Mekke vâdisini altına döndürmeyi teklif etdi. Dedim ki: Ya Rabbi bir gün aç kalırım, bir gün de tok olurum. Aç olduğum da sana yakarırım. Doyduğum zamanda sana hamd ederim ve seni zikrederim.)⁶³⁴

وقال الشيخ عن ابي هريرة قال قال رسول الله لا تطعنوا على اهل التصوف والخوف فان اخلاقهم اخلاق (الانبياء ولباسهم لباس الصوف)⁶³⁵

Ve bu zikr olunan ehâdîs-i şerîfenin mâ'nâsı ehline mâ'lûmdur. Ve âyât ve ehâdîsden maadâ âsâr ve menâkıbdan bâzısı dahî oldur ki

Hikâyet: Câfer b. Muhammed (ra) Hazretleri rivâyet iderler ki Hazretü'ş-Şeyh el-Hâdî el-Cüneydi'l-Bağdâdî (ks) ile Hacc-ı Şerîf'e giderken yolumuz Tur Dağı'na uğrayub mevkıf-ı Mûsâ (as)'da bâ'de's-salât zikr-i ilâhî kaskına halka-i zikrullâh olub Hz. Aziz dervîşân ve zâkirân ile halka-i zikirde şevk ve safâ ile tevhîd ederler iken hûb-âvâz ve elhanla(14b) zikr etmeğe âlim ve kâdir ve â'rif ve mâhir olan kavvâllerine kûlû kûlû (söyleyin, söyleyin) deyub avâz ile zikrullah emrettiklerinde onlar dahî Hz. Aziz'in emriyle zikrullâh iderler iken maârif ve hakâyıka müteâllik ve ol mazmûnu câmi ebyât-ı esrâr-ı şîâr ve ilâhiyât-ı pür-îfîbâr okuyub bu safâ-i rûhânî ile bir mertebe şevk-i hakkânî olmuşdur ki bu zevk ve halle kendümüz yerdemiyüz yoksa gökdemiyüz bilemedik. Ve bu şevkle olan tevhîd ile ilâhî tamam oldukda ol mahalle karîb kiliseden bir ruhbân (اجيبونى اجيبونى)⁶³⁶ deyû bize tazarrû ve niyazla hitâb idüb biz dahi hitâb-ı ruhbandır deyû cevap vermedik. Bâ'dehû and verub (بالله اجيبونى بالله اجيبونى)⁶³⁷ deyû niyaz etdükte ruhbâna cevap verilsün mü deyû Hz. Aziz'den izin taleb etdüğümüzde (اجيبوه لعل الله يهديه)⁶³⁸ deyub ve ruhbânın îmânı recâsına izin vermekle ruhbân ol mevzîye geldikde cümlemiz halka-i zikirden ferağımız üzere oturub bu ecilden Hz. Aziz sadr-ı meclisde bulunmayan Aziz ruhbana yakînen mâ'lûm olduğu bâisden bâ'de's-selâm (من رئيسكم) deyûb reisiniz olan mürşid-i kâmiliniz ve şeyh-i azîziniz hanginizdir deyû suâl etdükte ittîfâk-ı hitab ve suâl Hz. Aziz'e vâkî olub velâkin Aziz sıfât-ı enâniyetden hazer idüb ahlâk-ı cemîlelerinden benim dimeyüb (كلهم رؤساء)⁶³⁹ buyurdular. Yani bunların cümlesi reislerdir buyurdular. Ruhbân eğer ki kâfirdir velâkin

⁶³⁴ Tirmîzî, Muhammed b. İsâ, *Zühd*, 35; Ahmed b. Hanbel, 5, 254.

⁶³⁵ Şeyh, Ebu Hureyre (ra)'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etdi: Tasavvuf ve havf ehline tân etmeyiniz. Çünkü onların ahlâkı, peygamberlerin ahlâkı, libâsları sûf libasıdır.

⁶³⁶ Bana cevap veriniz bana cevap veriniz.

⁶³⁷ Allah için cevap veriniz, Allah için cevap veriniz.

⁶³⁸ Ona cevap veriniz, umulur ki Allah onu hidâyete erdirir.

⁶³⁹ Onların hepsi reisdirler.

ilim kuvvetiyle âkılâne ve âlimâne ve ârifâne muâmele(15a) idüb (نعم كلهم رؤساء)⁶⁴⁰
 Velâkin bu cümle gürûha bir reis lâzımdır diyincek biz dahî ruhbâna cevab için Hz. Aziz'e
 işâret idüb bunlardır didiğimizde tekrar Aziz'e ikram, î'râz ve hitâp ve niyâz idüb (هذه
 الحالات فى امة محمد □ مخصوص او معوم) Yâni “bu şevk ve zevkle ve vecd ve hareketle
 zikrullâh etmek ve bu fakîrâne koyun yünü sûf libas ve hırka ve palas giymek Dîn-i
 Muhammedî'de size mahsûs mudur; yoksa cümle ümmete mâmûm mudur” deyub Aziz
 dahî ehl-i tasavvuf dervişlere mahsûsdur deyince ruhbân: “İncil'de gördüm. Ümmet-i
 Muhammed'in sulehâsı ve sulehâsının urefâsı bu zikr olunan hey'etde ve sıfatda olsalar
 gerekdir deyub İncil'in sıdkı ve ümmet-i Muhammed'in sulehâsının hüsn-i hâli zuhûr etdi”
 deyû safâlar etdi. Ve ravî-i menkıbe (Câfer b. Muhammed (ra) ider ki, ol ruhbân ol
 mahâlde ol ân bî-şek ve bî-gümân kemâl-i sıdk ve îkânla îmâna geldi ve bize ittibâ idüb
 hacc-ı şerîfe giderken âlem-i fenâdan âlem-i bekâyaya intikâl idüb rahmetullâha vâsıl oldu
 buyurdu. Bu rivâyet Arabî elfâz ve ibâretle Sünbül Efendi (ks)'nin *Tahkikiyye* nâm kitâb-ı
 müstetâblarında ve *Avârifü'l-Maârif*'de ve sâir kütib-i mû'teberde mastûrdur.

Suâl: Bu kadar delâil ve esânîd-i sahîha, tâife-i sûfiyye-i sâfiyyenin hüsn-i halleri ve sıfât
 ve hey'atları ahvâl-i mesnûneden olduğun tahkîk ve isbat için tafsîlen beyân olunmuşdur.
 Şol ki musarrah-ı hadîs-i şerîfdir. Onunla sâbit olanlar(15b) ef'âl ve â'mâl-i mesnûneden
 olduğu teslîm olunur. Ammâ şol ef'âl ve â'mâl ki ef'âl-i ve â'mâl-i ashâb-ı Rasulullâhdır.
 Veyahud ef'âl-i ve â'mâl-i evliyâullâhdır ve onlara ittibâ ve onlara teşebbühle olmuşdur,
 ahvâl-i mesnûneden olmaz ve mesnûniyyetine istidlâl dahî sahîh olmaz dinilürse cevâb-ı
 şâfi oldur ki ashâb-ı izâmın Hz. Rasulullâh'ın huzûr-ı şerîflerinde işledikleri ef'âl ve
 â'mâlden her ne zuhûr etmiş ise Rasûl-i Ekrem görüb ve onlardan sarâhaten nehiy ve men
 mütehakkık ve mukarrer olmayub onların rızâlarını görüncek ef'âl-i marziyye ve
 haseneden ve â'mâl-i mer'iyye ve müstahseneden her ne zuhûr itmiş ise sünnet-i rasulullâh
 hükmünde olub müstahsenât ve müstehabbât-ı şer'iyyeden olduğundan iştibâh olmaz ve
 ashâb-ı izâmın ef'âl ve amelleri inde'l-rasûl marziyye ve makbûle oluncak indallâh dahî
 marziyye ve makbûle olduğundan iştibâh olmaz. Zîrâ Hz. Rasûl'den gayrı onlara îman
 getüren mûmîn-i kâmillerin ve insân-ı kâmillerin Şer-i Şerîf-i Muhammedî'de hasen
 gördükleri ahvâl ما رآه المؤمنون حسنا فهو عند الله حسن (Müminlerin güzel gördüğü şey Allah
 katında da güzeldir)⁶⁴¹ fehvâsınca indallâh hasen oluncak, Rasulullâh'ın hasen görüb nehy
 ve men itmedikleri indallâh hasen belki ahsen olmasında zerre iştibâh yokdur. Bu cümle

⁶⁴⁰ Evet hepsi reisdır.

⁶⁴¹ Ahmed b. Hanbel, I, 379.

ef'âl ve ahvâl-i mesnûne hükmünde olup asla bid'at olmaz. (والله اعلم بالصواب) (Allah doğruyu en iyi bilendir)

Suâl: Bu kadar tebyîn ve takrîr ve tahkîk ve tahrîr ki olundu. Teslîm idelim ef'âl ve ahvâl-i (16a)mesnûne hükmünde ola. Velâkin sûfîler evsâf-ı rasulullâh ve â'mâl-i ashâb-ı rasûlullâh ile muttasîf olup kemâ yenbagî amele kâdir olamazlar. Husûsan zâmâne sûfîleri ve şeyhleri dinilürse elcevâb-ı Sultân-ı Enbiyâ ve Burhâni'l-Asfiyâ (من تشبه قوما فهو منهم) (Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o da onlardandır)⁶⁴² (من تزي بزي قوم فهو منهم) (Kim bir kavmi şekil ve görünüş yönüyle taklit ederse o da onlardandır)⁶⁴³ buyurdıklarından maadâ bir hadîs-i şerîflerinde dahi: من احب قوما على اعمالهم حشر في زمريهم وان يعمل بـ□ اعمالهم (Kim bir kavmi yaptığı amelleri sebebiyle severse kendisi o amelleri yapamasa bile onların içerisinde haşredilir).⁶⁴⁴ buyurmuşlardır. (وان لم يعمل باعمالهم) (Onların amellerini yapamasa da) ibâre-i latîfesinden fehm olunur ki eğer onların â'mâl-i haseneleri ile kemâ yenbagî amel idemese de mücerred muhabbetle niyet-i teşebbühünde sâdık oluncak dünyâ ve âhiretde ve zâhir ve bâtında onlar ile haşr olunması mukarrer ola. Ve dahî bu ibâre-i mutlakadan fehm olunur ki bir kimesne â'mâl-i seyyie ehline â'mâl-i seyyie ve kabîhası eclinden muhabbet etse onların â'mâl-i kabîhasını işlemezse de yaramaz amel işleyenler ile haşr oluna. Hak Teâlâ Ümmet-i Muhammed'i kendü rızâsı olduğu amellere sevk ve hidâyet idüb ve kendü sevâbına lâyıık olur muhabbetler müyesser ide. Âmin Yâ Muîn.

Beyân-ı Diğer ez-Ahvâl-i İrşâd-ı Tarîkat: Mürşidân-ı kâmilân-ı kirâm ve meşâyih-ı fâzılân-ı fihâmın mûsıl-ı irfân-ı rabb-ı enâm olan tarîkat ve erkânlarında tâc ve hırkadan maadâ dört ahvâl-i hasene ve â'mâl-i sâliha ve müstahseneleri dahî vardır ki her biri rûkn-i âzâm hükmündedir. Evvelkisi, mübâyaa-i medhâl-i bâb-ı tarîkat ve inâbet-i mûsıla-i hâl-i hakîkat ve zikr-i tâbir-i rüyâdır. (16b) İkincisi, (وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) (Allah'ı çokça zikredin ki kurtuluşa eresiniz)⁶⁴⁵ muktezâsınca ecsâm ve ervâh âleminde mâ-bâis-i husûl-i maârif ve felâh olan kelâm-ı â'lî-i kebîr ile zikr-i kesîrdir. Üçüncüsü, halvet bâise-i celvet ve mü'cibe-i selvetdir. Dördüncüsü, vird-i şerîf-i sebeb-i vurûd-ı vâridât-ı rabbâniye ve bâis-i zuhûr-ı küşûfât ve ilhâmât-ı rahmâniyedir.

Ahvâl-i Hasene ve Â'mâl-i Müstahsene'den Evvelkisini Beyândır: Cümle meşâyih-ı ârifân-ı izâmın ve mürşidân-ı kâmilân-ı fihâmın mücâhede-i irfâniyelerinde ve müşâhede-i hakkâniyelerinde ve tâlibân-ı sâdikânın ve râgîbân-ı âşîkânın tevbe ve inâbetle ve teslîm ve

⁶⁴² Ebu Dâvud, *Libas*, 4; AHmed b. Hanbel, II, 50.

⁶⁴³ Yaptığımız araştırmalarda hadisin kaynağını tesbit edemedik.

⁶⁴⁴ Buhârî, *Fazâil-i Ashâb*, 6; Müslim, *Bir*, 163.

⁶⁴⁵ Enfâl:45.

istikâmet ile mürşid-i kâmil yedinden etdikleri bâat, bâise-i duhûl-i tarîkat ve tâbîr-i rüyâ-yı vûsûl-i hakîkatdır.

Kelâm-ı müstecmî-i câmiî'r-rumûz: Bâat, şerâat ve tarîkatda lâzım olan ziyâ-i mehtâbına misbâh ve kenz-i esrâr-ı mâ'rifet ve hakîkatin feth-i bâbına miftâhdır.

Beyân-ı Latîf ve Cemîl Ber-Vech-i Tasîr ve Temsîl: Hâlık-ı ber-Kemâl ve Hâdî-i Lâ Yezâl kendü hikmet-i ezeliyyesiyle vücûd-ı insanda dört cevher-i güzîde ve kuvây-ı pesendîde halk etmiştir. Biri nefis, mâ'rûf ki üç mertebesi vardır: Nefs-i Maâş, Nefs-i Maâd ve Nefs-i Kül dinmiştir. Ve biri dahî rûh, mâ'rûfdur ki onun dahî üç mertebesi vardır: Rûh-ı hayvânî, rûh-ı insânî ve rûh-ı sultânî dinmiştir. Ve biri dahî vücûd-ı insanda bi-kudretillâh nefisle ruh izdivâcından tevellüd etmiş kalb, mâ'rûfdur ki onun dahî üç mertebesi vardır: Sadır ve kalb ve fuâd vardır. Akl-ı Maâş (17a) ve Akl-ı Maâd ve Akl-ı Kül denilmiştir.

Lâyihâ-i Latîfe: Bu kuvây-ı erbaaya üçer meretebe îtibâr etmek Serçeşmemiz Kutb-ı Evliyâ Hazretü'ş-Şeyh Seyyîd Yahyâ (ks) Hazretlerinden Pîri Muhammed Erzincânî Hazretlerine, onlardan Cemâl Halvetî zikriyle mâ'rûf Çelebi Sultân Aksarâyî Hazretlerine, onlardan Mürşid-i Kâmil Ehl-i Yakîn Hz. Şeyh Hayreddin Tokâdî Hazretlerine, onlardan Kutb-ı Cihân Mürşid-i İns ve Cân nefis-i Kastamonu'da türbe-i pür-envâr-ı bî-pâyânlarında medfûn Şâ'bân Efendi Sultan Hazretlerine ittisâl ile teselsül eden irşâdlarında îtibâr ve amel olunmuştur. İle'l-ân dahî silsile-i şerîflerinde irşâd iden eizze-i kirâm bu usûl ve kânun üzere tâbir-i rüyâ ile irşâd iderler.

Lâyihâ-i Ber-Vech-i İstiâre Ve Kinâye: Bu kuvây-ı erbaayı câmî olan mümin-i Sâlih hadd-i bülûğa vâsıl olub tâlib-i ibâdet ve salâh ve râgıb-ı mâ'rifet ve felâh iken kuvây-ı akl-ı maâş bu ayın ihvânı ol mümin-i Sâlih Yûsufunu nefis-i maâş sıfatlarından hased ve kîn ve dalâl-i mübîn ile Yâkûb-ı Hidâyet ayından nice hîle ile alub hubb-ı dünyâ ve heves ve hevâ sahrâsına iletüb iğvâ-yı şeytân-ı laîn ile diyâr-ı Ken'ân-ı îmandan câh-ı isyâna atub ol câh-ı isyânda gâh nûrâniyet-i îmân ve gâh zulmâniyet-i isyân ile nedâmet ve hüsrân eylenür iken ve bu câhdan halâs için Hak'dan ihsan recâ ider iken hidâyet-i rahmân ve bu husûsda sebeb-i gufrân olan akl-ı maâd ve mâlikü'l-cihâd ve müdebbir-i ahvâl-i ibâd olan akl-ı maâd bezirgânı (تجارة لن تبور)⁶⁴⁶ için(17b) kalb-i mısra giderken bi-hikmetillâh câh-ı mezbûr üzerine mürûr ve ubûr edüb mümin-i Sâlih Yusuf'unu isyânda bulub habl-i metîn-i inâyetullâh ile ol hâl-i isyândan çıkarub ve kuvây-ı akl-ı maâş ihvânından ced ve

⁶⁴⁶ Kesintisiz bir ticâret (Fâtur: 29).

himmetiyle ve hubb-ı dünyâ-i denî olan (بخس درأهم معدودة)⁶⁴⁷ ile iştirâ idüb ziyâde kıymet ve bahâ ile bey etmek ve turuk-ı hakda –ticâraten len tebûr- hâsıl olmak kaskına ve mücâhede-i ubûdiyyet ile merâtib-i ilâhiyyede menzilü'n-bi-menzile revân olub mısır-ı kalbe vâsıl olub ve tevbe ve inâbet kapusundan mısır-ı kalbe dâhil ve tasfiyesine nâil oldukda akl-ı maâd bezirgânı câh-ı mâsiyetden halâs olmuş bu abd-i memlûkü ve mahzûnu sûk-ı şerîfat ve tarîkatta kalb mısırının azîzi olan rûh-ı sultânî mürşid-i kâmiline dünyâ-yı denî olub Hak Teâlâ katında mergûb olan ziyâde bihâ ile bey müyesser olub ve mübâyaa-i tarîkat dahî nasib oldukda iştirâ iden rûh-ı sultânî dahi Hak Teâlâ kendi kudret-i kâmileleriyle vücûd-ı insandan tezvîc idüb bi-hikmetillâh izdivac vâkî olan nefsi-i maâd Zelihası'na teslîm idüb ve râh-ı Hak'da bi-hasebi't-terk ve'l-uzlet hıfz-ı tâm için lâzım olan ikrâm-ı mesvâ-yı salâh ile tekrîm idüb ve zevk ve safâ ile ol makamda sâkin olub zikri ilâhî ile halvetinde zâkir ve fikri ilâhî ile celvetinde şâkir iken nefsi Zelihasının keydi azîmine ve mekr-i cesîmine bi-hıfzillah ve himâyetillâh mübtelâ olmayub yâni hilâf-ı şerîfat ve muhill-i tarîkat ismi azîm-i bâis-i nedâmet zâhir ve sâdır olmazsa Hz. Yusuf Sıddîkullâh gibi (18a) kuvvet-i sadâkât ve hâl-i istikâmet ile rah-ı Hak'da merâtib-i ulyâya ve makâmâta urûc ve tahsîl-i maârif ve hakâyık ve rûh ve kutbiyyet-i kübrây-ı pür-kemâlât sebebiyle mısır-ı kalbde olan taht-ı câna sultân-ı âlem-i ekvân olur.

Kıt'a-i Li'l-Müellif:

Mısır-ı dîle hân olan bulur kemâl-i devlet

Bâis-i rif'atdır billâhi işbu mansıb

Cân iline cân olub âleme sultân olur

Emrine hem râm olur ehl-i meşrik ve mağrib

Ve eğer ol tâlib Hz. Yûsuf Sıddîkullâh-vâr sıdk ve istikâmetinde ve mücâhede hâletinde ber-karâr olmayub ol tâlibin hevâ yüzünde cümle ef'âl ve sıfatı ahsen görülmekle nefsi Zelihası ziyâde meyl etdükde izhâr-ı nezâhat ve sadâkat kaskına (إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ)⁶⁴⁸ dimeye yânî rûh-ı sultânî mürşid-i kâmilinin ol tâlibe bu kadar himmet-i aliyyesi ve halvet-i kalbinde cây-ı felâh-ı seniyyesi olub ikrâm-ı mesvâ-yı salâh ile beytullâh-ı kalbde cây-ı felâh vermiş iken nefsi Zelihasının keyd ve mekrinden ictinâb-ı tâm idemeyüb zarûret yâhud rızâyıla emrine imtisâl ve dâvetine icâbet sûretinde görünse, nefsi emmâre ve

⁶⁴⁷ Birkaç sayılı dirheme (Hz. Yusuf'u sattılar) (Yusuf: 20).

⁶⁴⁸ Muhakkak (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı (Yusuf: 23).

levvâme makâmına tenezzül idüb sıfât-ı zemîme zindânında envâ-i nedâmet ve hüsrarla bir zaman mahbûs-ı zindân olur.

Beyân-ı diğer: Ve ammâ ol dervişin kalb ve rûhunda ve mürşid-i kâmile teslîminde sakâmet olmayub belki kemâl-i sadâkât ve istikâmetinde ve dahî tevbesinde ikâmet ve inâbetde idâmet olub tekrar mücâhede-i sâdika ile dâmen-i mürşide pek yapuşub bundan akdem zikr olunan nefis, kalb, rûh ve akıl ve üçer merâtibi olan kânûn-ı (18b)hümâyun üzere tâbîr-i rüyânın âfâkisini ve enfûsisini temyîz ve teşhîse kâdir ve edgâs-ü ahlâmı farkda mâhir ve avâlim-i erbaadan âlem-i mülk ile âlem-i melekût beyninde vâki âlem-i misâlde ve berzahda zuhûr iden hayâlâtı ve rüyâ-yı sâdikayı fark ve teşhîsde ve tâbirinde mâhir ve ârif olan mürşid-i kâmil himmetiyle ve tâbîr-i rüyâ ile ve Hz. Yusuf hakkında (ولنعلمه من تأويل الاحاديث)⁶⁴⁹ mazmûn-ı pür-hikmeti ile kuvvet-i ruhâniye, gâlib olmayan nefis-i emmâre ve levvâme sıfât-ı zemîmeleri zindânından halâs olub ve nefis-i mülhime ve mutmâinne ve râziyye ve marzıyye sıfât-ı hamîdelerini hâlde tekâmül etdüğü ecilden ve kânûn-ı hümâyun üzere kendi dahî ehil olub (وكذلك مكنًا ليوسف في الأرض)⁶⁵⁰ mazmûn-ı hümâyunca bâ'de tekâmîlî'l-hâlât Hz. Yusuf misâl kuvvet-i hâliyye ve bâliyye ile mısır-ı kalbe ve sevâ-yı rûha ve tahtgâh-ı sırra hâkim-i âlî ve sultân-ı müteâlî olmasında zerre iştibâh yokdur. Bundan akdem zikr ve ketb olunan kıt'a ki "ol mısır-ı dile hân olan olur kemâl-i devletdir" bu mahalle dahî münâsibdir.

Lâyhâ: Ve bu sây ve mücâhede ve inâbet ve müşâhede ile hâl ve kemâl tahsil idüb dil ve cân mısırına sultan oldukda bundan akdem nefis-i emmâre ve levvâme sıfât-ı zemîmesi ki *Muslihu'n-Nefs* nâm risâlemizde mezkûrdur. Nazm olunmuşdu.

Kıt'a ki: Nefis-i Emmâre yedi sıfât-ı zemîmelerini li-muharriri'l-risâle

Nefis-i emmâre sıfâtı heftidir

Kibir ve hırs ve hased ve şehvetdir

Dördü bu, üçünü dahî böyle gör

Buhl ve hıkd ve gazab ve hiddetdir.

(19a)Bu sıfât-ı zemîmeleri câmî olub ve bin cân ile câh-ı isyâna atan kuvây-ı nefis-i maaş-ı dîl-i hirâş ve akl-ı maaş yedi maaş-ı ihvânı galebe-i sıdk ve hidâyet cezbesiyle ihvet-i Yusuf-vâr bi'z-zarûrî sultân-ı irfân Yusufunun divân-ı hümâyun-ı saâdet-i makrûruna

⁶⁴⁹ Biz Yusuf'a (rüyâda görülen) olayların yorumunu öğrettik (Yusuf: 21).

⁶⁵⁰ İşte böylece biz Yusuf'u o yere (Mısır'a) yerleştirdik (Yusuf: 21).

gelüb varır. Devletinde her biri kul olub bu ubûdiyetle nîmet-i mâ'rifet-i maârifte müstehâk ve fazâil-i hakîkata müstağrak olurlar.

el-Lâyihatü'l-Latife Li Muharrir-i Hâzihi'r-Risâle: Ey mümin-i ârif ve ey esrâr-ı evliyâyâ vâkıf, âgâh ol ki li-muharriri'l-hakîr Fuâdî ان لكل شىء بابا وان لكل باب دخولا وان لكل باب دخول مرادا وان لكل مراد حكما وكما لا سواء كان كلها سوريا ومعنويا deyû lâyh olan kelâm-ı mûcib-i irfân-ı kâlî ve beyân-ı müşîr-i irfân-ı hâlî muktezâsınca ilel-i erbaa enmûzeci her şeye sûrî ve mâ'nevî bir gûne kapu ve her kapuya bir gûne dühûl ve her duhûle bir gûne murâd ve her murâda bir gûne gâyet ve hükmün husûlü lâzımdır.

Lâyihâ: Ve bu zikr olunan ahvâl, ehl-i irfân kâlinde bi-hasebi't-temsîl gâh sûrî olur ve gâh mâ'nevî olur. Mâ'nevîden biri budur ki, Sultân-ı Enbiyâ (sallallâhü aleyhi ve sellem) vahy-i hak ve vâridât-ı vücûd-ı mutlâk ile sahrâ-yı âlem-i zâhirde binâ etdikleri bâğ-ı şeraîte kapu îman ve islâmdır. Ve ol bâğ-ı şerîatı muhît olsun için binâ etdikleri sarây-ı tarîkata kapu tevbe ve inâbetdir. Ve ol sarây-ı tarîkatda binâ etdikleri büyût-ı mâ'rifete kapu ol tevbe ve inâbetde sıdk ve devâm ve mürşid-i kâmile teslîm ve istirşâdında ve ahd ve mübâyaasında ziyâde teslîm(19b)ve mütâbaatdır. Ve ol büyût-ı mâ'rifetde sebât ve karâr ve riyâset ve siyâdet-i mâ'neviyye ile tasarruf etdikleri için binâ etdikleri serîr ve tahtgâh-ı â'lî-i hakîkate kapu bu mertebede "lillâh" ve fî-hulûs ve mücâhede ile hâl-i fenâ ve kemâl-i fenâ ile fenâ ender fenâ hâliyle bekâ ender bekâ hâli ayn-ı şuhûda gelüb Hz. Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem) رب ارنى الاثياء كما هي (Rabbim, bana eşyâyı olduğu gibi göster)⁶⁵¹ deyû etdikleri duâ-i karîni'l-icâbetleri hükmüyle hakâyık-ı eşyâyâ â'rif ve feyz-i rahmânî ile her şeyin sırrına vâkıf olmaktır. Ve bu kapulara dâhil olmayanlar maârif-i hakâyıka ve bu hakâyık kuvvetiyle tecellî-i zâta bi-kemâlihi vâsıl olamaz. Beyt-i şeriat bilmeyenler âmil olamaz. Tarîkat görmeyenler kâmil olamaz. Hakîkat bulmayanlar vâsıl olamaz. İrenlerdir erenler bu visâle.

Ber-Vech-i Lâyihâ Beyân-ı Diğer: Ve bu dahî mâ'lûm ola ki her şeyin sûrî ve mâ'nevî bir bâbı ve her amelin kavâid üzere bir kitâbı vardır. Bunların bâbı olduğu gibi ilm-i kulûb ve ilm-i bâtın ıtlâk olunub mugayyebât-ı ilâhiyye-i gayr-ı mantûk-ı bihâdan olan ilm-i ledünnî ki, Sûre-i Kehf'de zikr ve hikâyet olunduğu üzere Hz. Hızır (aleyhi's-selam) şânında ve ona verilen kemâlât-ı ilâhiye beyânında nâzil olan (أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا)⁶⁵² ki Tefsîr-i Kâdî'de⁶⁵³ (مما يختص ولا يعلم الا بتوفيا وهو علم الغيوب) deyû beyân olunan mazmûn-

⁶⁵¹Yaptığımız kaynak araştırmalarında hadisin kaynağını bulamadık.

⁶⁵²Biz ona katımızdan bir rahmet verdik (Kehf: 65).

⁶⁵³Özel olan ve ancak bizim yardımımızla öğrenilen ilimdir ki o da gayb ilmidir.

ı hümâyunca âlem-i kalb ve ruhdan sırr-ı hafî ve sırr-ı ahfâ ve hafâ-i mutlak hâliyle tahsîl ve tekmîl olunan yani elfâz ve ibârât-ı melfûziyye ve mektûbiyye ile tahsîl ve tekmîl olunmayub ancak tâbîr-i(20a) rüyâda ve te'vîl-i ehâdisde ve tahkîk-i vâridât-ı Hz. Yusuf misâl ehl-i kemâl olan mürşid-i kâmiller tâbir ve tahkîki ve zikr olunan tâbir-i rüyâ kânunu üzere tâlibin enfüs âleminde olan sıfât-ı nefsiyye ve kalbiyye ve rûhiyye ve akliyyesi eğer zemîmedir ve eğer hamîdedir. Ârif-i kâmilin mâ'rûfu olan mülk ile melekût beyninde vâki âlem-i misâl ve berzahda temessül etdükte mürşid-i kâmil kuvvet-i irfâniyye ile rüyâ kitâbından ol tâlib-i râiyi tâ'lîm ve irşâd idüb tâlib dahî bu tâ'lîm ile kendünün hüsn-i hâlini ve feth-i sıfâtını ve tenezzülünü ve terakkîsini bilüb ve sıdk ve mücâhede ile istirşâd ve taallüm etdikde ilm-i ledünnî ve tasarruf hâlinde olan muğayyebât-ı irfâniyye ve rabbâniyyenin cümlesi mürîd ile mürşid ortasında sırrânî mâ'lûm olub (من عرف نفسه فقد عرف ربه)⁶⁵⁴ fehvâsınca tekmîl-i hâl ve kemâl ider.

Nazım:

Evvelimiz dersin ilm-i sırr alîm

Halka harf ü sadâ ile tâlîm

Sözü ve'l-hâsıl ehl-i hâl anlar

Bu rumûzu ker ü ricâl anlar

Lâyihâ: Ve dahî (من عرف نفسه) de merâtib ve meânî çokdur. Ednâ mertebesi sâlik vücûdunda olan bu dört şeyleri muâyeneten ve müşâhedeten bilmekdir. Ve nefisden murâd sâlikin ayn-ı vücûdudur ki ehline mâ'lûmdur.

Beyân-ı diğەر: Ve dahî racûl-i sâlihden vâkî olan rüyâ-yı hasene ve sâlihâ celâyây-ı âlem-i mülk mücâhede ve mükâşefesinde ilm-i ledünnînin melekûtu sırta tahsîl-i tehnîye kitâb-ı mübîn olduğuna delîl-i kat'î ve sened-i mer'îdir ki Hz. Rasûl-i Ekrem'den Buhârî Hadîslerinde Hz. Enes (ra) rivâyet buyururlar:(20b) (الرؤيا الحسنة من الرجل الصالح جزء من ستة واربعين جزء من النبوة) (Sâlih bir kişinin gördüğü güzel bir rüyâ nübüvvetin kırk altı cüzünden biridir)⁶⁵⁵ buyurdular. Ve dahî, şârihu'l-hadîs İbn-i Melek Hazretleri muzaaf takdîr edüb yani (من اجزاء علم النبوة)⁶⁵⁶ buyurdular. Ve dahî Şârih Hazretleri hâl-i rüyâ ile hâl-i nübüvvetin mâbeynlerinde cihet-i câmia ve vech-i şebeh beyan idüb (من حيث ان فيهما)

⁶⁵⁴“Kim nefsinı bilirse Rabbini bilir.” İbn Teymiye hadisin mevzû olduğunu söylemiştir. Ondan önce İmam Nevevî de sâbit olmadığını söylemektedir. İbn Arabî ise hadîs hakkında rivâyet yoluyla sahih olmasa da keşfen sahih olduğunu söylemektedir. Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ, II, 309*.

⁶⁵⁵ Buhârî, *Bidü'l-vahy*, 3, *Tefsîru's-Sûre*, 96; Müslim, *Salât*, 7, 2-8; Nesâî, *Salât*, 148.

⁶⁵⁶ Nübüvvet ilminin cüzlerindedir.

buyurdular. ⁶⁵⁸ (والنبوة غير باقية لكن علمها باق) buyurdular. ⁶⁵⁷ (اخبار عن الغيب hadîs-i âhâr ile temsîl idüb) ⁶⁵⁹ (وهذا كقوله ذهب النبوة وبقيت الميراث) buyurdular. Ve dahî kavî-i âhâr beyân idüb ⁶⁶⁰ (وقيل معناه تعبير الرؤيا كما اعطى ذلك يوسف Saîd (ra) rivâyetinde) (Sâlih rüyâ yani güzel rüya peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür) dahî buyurdular. Mâ'nâsı ehline mâ'lümdür ve İmâm-ı Buhârî hadîslerinde Ebû Katâdetü'l-Hâris rivâyetinde dahî (الرؤيا من الله والحلم من الشيطان) (Rüyâ Allah'dan, hulüm ise şeytandandır) ⁶⁶¹ buyurdular. Bu hadîs-i şerîf hakkında Şârih Hazretleri buyurdular:

الرؤيا والحلم يعبر بهما بما يراه النائم لكن غلب استعمال الرؤيا في المحبوبة والحلم في المكروهة ولهذا اضاف الرؤيا الى الله اضافة تشريف والحلم الى لشيطن وان كان كل منهما يقضى الله ولا فعل للشيطن في ذلك ⁶⁶² Mâ'nâ-yı şerîf budur ki: "Rüya, Allah Teâlâdandır. Hulüm şeytandandır" buyrulmuş iken Şârih Hazretleri: " Rüyâ ile hulümün bi-hasebi'l-lugat farkı yoktur. İkisi dahi râî uykusunda ne gördü ise ondan ibâretidir " didikten sonra kelime-i "lâkin" ile istidrâk idüb rüyâ gökçek görünen vâkıada istî'mâl olunmak ve hulüm mekrûh görünen vâkıada istî'mâl olunmak gâlib(21a) olmuşdur buyurdular. Hikmeti şârihin ilmüne mufavvazdır.

Ber-Vech-i Lâyhâ Beyân-ı Şerîf: Ona binâendir ki meşâyih-ı mürşidân-ı ârifân beynlerinde vâkıânın envâi vardır. Bazı mütaâref olan bunlardır ki rüyâ-yı rûhâniyye ve nefsâniyye ve rüyâ-yı rahmâniyye ve şeytâniyye ve rüyâ-yı mülkî ve melekûtî ve rüyâ-yı sâdika ve kâzibe dirler. İmdi mürşid-i kâmil oldur ki bu husûsda zikir ve tahrîr olunan ahvâlde zan ve hayâlde kalmayub şuhûd ve ıyânla temyiz ve teşhîse kâdir ola. Zîrâ rüyâ, ilm-i ledünnînin kitâbı oluncak muallim ne kadar kudret-i ilmiyye ve kudret-i tâlîmiyyeye kâdir olursa, müteallim dahî ol kadar istifâde ve tahsîl ider. Mürîd ile mürşid dahî öyledir.

Beyân-ı Diğêr: Bu envâ ve esnâfın ahkâm-ı latîfesindedir ki savâhib-i etvardan olan mürşid, mürîdin vâkıâsından: ان للقرآن ظهرا وبطنا ولبطنه بطنا □ لى سبعة □ بطن وان للانسان ظهرا □ بطنه ابطن الانسان والقران توأمان ⁶⁶³ Bu hadîs-i şerîf-i makbûl-i ehl-i irfân

⁶⁵⁷ Her ikisinin de gaybdan haber vermesi yönünden.

⁶⁵⁸ Nübüvvet bâkî değildir. Fakat onun ilmi bâkîdir.

⁶⁵⁹ Bu Hz. Peygamber'in şu sözündeki gibidir: "Nübüvvet gitti, mirâsı bâkîdir" (İbn Mâce, Rüyâ, 1; Dârimî, Rüyâ, 3.

⁶⁶⁰ Denildi ki onun mânâsı Hz. Yusuf'a verildiği gibi rüyâ tâbiridir.

⁶⁶¹ Buhârî, Tâbir, 3; Müslim, Rüyâ, 1.

⁶⁶² Rüyâ ve hulüm uyuyan kimsenin gördüğü şeyler için kullanılan tâbirlerdir Fakat çoğunlukla rüyâ sevilen şeylerde, hulüm ise hoşâ gitmeyen şeyler için kullanılır. Bunun için rüyâ izâfet-i teşrifîyye ile Allah'a izâfe edilir. Hulüm ise Şeytana nisbet edilir. Rüyâ ve hulüm Allahın dilemesiyle gerçekleşir . Bu konuda şeytanın müdahalesi yoktur.

⁶⁶³ Kuşkusuz Kur'ân'ın zâhiri ve bâtını vardır. Bâtınının da yedi bâtına kadar bâtını vardır. Muhakkak insanın da zâhiri ve bâtını ve bâtınının da yedi bâtına kadar bâtını vardır. İnsan ve Kur'an ikizlerdir.

ve ehl-i hâlât fehvâsınca, yedi tavr-ı mâ'rûfdan tavrına göre ve yedi seyrinden seyrine göre ve mefâtiḥ semâsından âsumân ve miftâhına göre ve merâtib-i erbaadan şerîat ve tarîkat ve mâ'rifet ve hakîkat itlâk olunan mertebe ve hâline göre tevîl ve tâbîr olunmak dahî lâzımdır.

Ber-Vech-i Lâyihâ Beyân-ı Latîf: Ve bir hâl-i güzîde dahî oldur ki, meşâyih-ı izâmın tâbir-i rüyâsına hâle ve mahalle göre şerîat ve tarîkat hâlinde ve makâmında görülen vâkıa hıyn-ı tâbirde lisâna ve nutka gelür. Zîrâ İmâm-ı Kâşânî (ks) *Istılâhât* nâm kitâbında kelime-i(21b) hikmet beyânında: “İlm-i şerîat ve tarîkat mantûk-ı bihâ olan hikmet-i ilâhiyyedendir” buyurmuşlardır. Ve ammâ hâl-i mâ'rifetde görülen rüyâ her zamanda ve her hâlde lisânla nutka gelmez. Gelürse de görünen hayâlât-ı misâliyyeyi her şeyh ve mürşid-i kâmil ve muabbir ibâretiyle hakîmâne ve ârifâne remz ve işâret ider ve mürîd dahî keşf-i mâ'nevî yüzünde ve hâlinde tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb ve tecliyeye-i rûh ve sırr-ı irfâna ne kadar vâkıf olmuş ise ibâret-i mürşid-i kâmilden remz ve işâreti dahi ol kadar fehm ve iz'ân ider. Feyz-i rahmânî ile sırrânî halle mâ'rifetullâh tahsîl ider ve hakîkate vâsıl olan tâlib-i hakîkinin dahî vâkıâ-i hakîkiyyesinin tâbir ve tahkîki ve hâl-i tekâmîl takrîr ve tahrîr olunan beyân-ı vâfîlerden fehm ve iz'ân oluna (فافهم الكلام الحقانى بالالهام الربانى)⁶⁶⁴

Beyân-ı Diğêr: Rüyânın bi-hasebi'l-etvâr ve'l-merâtib tâbir ve te'vîli olduğu gibi kesret ve vahdet ve dahî mecâz ve hakîkat hasebiyle dahî tâbîr ve te'vîl ve takrîr ve tahkîki vardır.

Beyan-ı Diğêr: Kesreti ve mecâzı tâbîr ve te'vîlde makâmına ve hâline göre mübtedîler ve bâzı mutavassıtlardan etfâl-i tarîkat telkin irşâd olunmakla olur. Ve vahdeti ve hakîkati tâbirde bâzı ehl-i istîdâd mutavassıtlardır. Bu rumûzât-ı esrâriyye ile erbâb-ı hakîkat olan kâmil ve müntehîler dahî irşâd olunmuş olur. Zîrâ merâtib-i ilâhiyye ve maârif ve hakâyık-ı gayr-ı mütenâhiyyeye aslâ ve kat'â gâyet yokdur. Ehline mâ'lûmdur. Bu hâlin tafsîli ve beyânı bu risâlemizde kâle gelmez. Bu dahî ehline mâ'lûmdur. Husûsan Şeyhü's Şüyûḥ Kutbiyyet-i Kübrâ ile Ser'çeşme-i(22a) Evliyâ Hazretü's-Şeyh Seyyid Yahyâ (ks) Hazretlerinden Molla Pîr Muhammed Erzincânî Hazretlerine onlardan dahî Cemâl Halvetî zikr-i cemîli ile mâ'rûf Çelebi Sultan Aksarâyî Hazretlerine onlardan dahî Hayreddin Tokâdî Hazretlerine, onlardan dahî şeyhimiz ve sultânımız mürşid-i kâmil ve muvahhid-i vâsıl mürşid-i ins ve cân Şâ'bân Efendi Sultan Hazretlerine muttasıl ve müteselsil olan silsile-i sedîdemizde irşâd iden eizze-i kirâmın her birinin hulefâları ve ihtirâmı olan sultanların ahvâl-i mezkûreye ve merâtibine ziyâde ilim ve şuûr nâmları vardır. Ve bu merâtib-i mezkûrenin mertebe-i ulyâsına ve hakîkatine vukûf ve irfân murâd iden ihvân ve

⁶⁶⁴ Hakkânî sözü, rabbânî ilhamla anla.

her mertebesinde ârifin hâl ve kemâline göre zâkir ve mezkûr olmaya ârife işâret vardır. (للعارف يكفى الإشارة) ⁶⁶⁹ Hemen tâlib-i sâdika zikr-i kesîr lâzımdır.

Lâyihâ: Ve bu dahî mâ'lûm-ı şerîf olsun ki sâlik-i zâkir, telkîn-i mürşid ile zikrullâhı gâh emmâre gâh levvâme makâmında eder. Etvâr-ı seb'adan bu iki tavrın(23a) yedişer sıfât-ı zemîme ve hayvâniye-i mâ'rûfeleri fenâ bulub zâil olsun için gâh mülhime ve mutmâinne makâmında zikr eder ki bu iki tavrın yedişer sıfât-ı hamîde-i rûhâniye-i mâ'rûfeleri tecellî-i sıfât hâliyle zuhûr idüb kemâl kuvvetiyle vücud bulsun için ider. Ve gâh râziyye ve marziyye makâmında ider. Bu iki tavr-ı âlâların sıfât-ı hamîde-i rahmâniyye ve rabbâniyyeleri tecellî-i sıfât ve zât hâliyle zuhûr etsün için.

Beyân-ı Diğer: Ve bu vechile zikr-i ilâhî iden zâkirlerin gerek her biri bir mertebededir. Gâh zikr-i lisânî ve gâh zikr-i kalbî ve gâh zikr-i rûhî ve gâh zikr-i sırrî iderler. Ve bu zikirleri gâh tenhâ halvetinde ider ve gâh iktizâ-yı mahalle göre ehl-i şevk tâlibi âşıklar ile bi's-şevk ve s-safâ halka-i zikirde iderler. (ولكل وجهة هو موليها) ⁶⁷⁰

Lâyihâ: Ve şeyh-i kâmile ve ârif-i vâsıla zikr-i cehrî ve lisânî layık değildir, dahî hareket ile zikir hiç münâsib değildir dirler. Amma öyle değildir. Ve bu zikir ile onlardan noksân zân olunmaz. Onlar cemî-i merâtibin zikrine ehil olmuşlardır. Kesret sûretinde olan zikirleri vahdet-i hâlî ve hakîkiye ile olan zikirlerine zarar vermez. Zîrâ onların ameli fark bâ'de'l-cem ve telvîn bâde't-temkîn hâliyledir. Nitekim bundan akdem Câfer b. Muhammed rivâyetiyle beyân olunan hikâyesinde Cüneyd Bağdâdî (ks) er-Reşâdî Hazretlerinin Tur Dağı'nda şevk ve hareketle zikr-i cehrîsi rivâyet olunur ki Hz. Aziz'in dervişleri şevk ve hareket ile zikr iderler iken bir kimesne niçün kalkıp onlar ile şevk ve hareket etmezsin didiklerinde: (وترى الجبال تحسبها جامدة وهي تمر من السحاب) ⁶⁷¹ âyet-i kerîmesi ile cevap verdiler. Bundan mâ'lûm oldu ki, kâmillerin ef'âli ve â'mâli fark bâ'de'l-cem hükmüyle iktizâ-yı hâlî ve mahalle(23b) göre ola. (فافهم بالفهم العرفاني) ⁶⁷²

Beyân-ı Diğer fi-Ahvâli'z-Zikr: Ve dahî ulemâ-i şerîat ve tarîkat katında zikir itlâkı mücerred kelime-i tevhîde değildir. Ve â'mâl-i şer'iyyenin cümlesine zikir denilir. Amma tarîkat-ı evliyâullâhda (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اكْتُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا) ⁶⁷³ âyet-i kerîmesi muktezâsınca tâlibe ve kâmile hafiyen ve cehren ve zâhiren ve bâtunen zikr-i kesîr lâzımdır. Ve dahî bu kadar zikrullâh itlak olunan â'mâl-i şer'iyyenin içinden kelime-i

⁶⁶⁹ Ârife bir işâret yeterlidir.

⁶⁷⁰ Her ümmetin doğrulduğu bir kıblesi vardır.(Bakara:148).

⁶⁷¹ Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi harekete derler(Neml:88).

⁶⁷² İrfânî bir anlayışla anla.

⁶⁷³ Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin (Ahzâb: 41).

tevhîd zikrinin (افضل الذكر لا اله الا الله) (Zikrin en faziletlisi “lâ ilâhe illâllâh” sözüdür)⁶⁷⁴
hadîs-i şerîfî mûcibince nef’i ve fethi ziyâdedir. Ziyâde oluna. Kesret ile iştiğâl odur.

Beyân-ı Latîf: Ona binâendir ki eş-Şeyh Necmeddin Râzî Hazretleri tefsîr-i şerîf-i hakîkilerinin mâ-kablinde bu kelâma atıfla

ثم اخبر عن كثرة الذكر وترجيحه على الفكر بقوله تعالى يا أيها الذين امنوا اذكروا الله ذكراً كثيراً يشير الى ان من احب الله بكثرة ذكره لان النبي قال : من احب شيئا اكثر ذكره فوجب الله محبته بالاشارة فى الذكر الكثير وانما اوجيها بالاشارة دون العبارة الصريحة لان اهل المحبة هم الاحرار عن رق الكونين والحر يكفيه الاشارة وانما لم يصرح وجوب المحبة لانها مخصوصة بقوم دون سائر الخلق كما قال تع فسوف يأتي الله بقوم يحبهم فعلى هذا قوله فاذكرونى اذكركم ان تحبونى احببكم وفا تعالى ائل ما احى اليك من الكتاب واقم الصلوة ان الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر ولذكر الله اكبر ثم اشارة بقوله ولذكر الله اكبر اى اكبر لهنى العبد عن الفحشاء والمنكر وهما من امارات مرض القلب وقسوته ومرض نسيان الله كما قال تعالى نسوا الله فنسيهم انما كان لازال ومرض النسيان فعلى قضية العلاج بالاضداد فلذكرالله اكبر فى اذالة مرض النسيان على القلب من تلاوة القرآن واقامة الصلاة لأن تلاوة القرآن على نسيان القلب موجبة لعن كما قال رب تعالى القرآن يلعنه فكذلك صلوة الساهى مستوجبة للويل كما قال تعالى فويل للمصلين الذين هم عن صلواتهم ساهون واما الذكر فله اختصاص فى ازالة مرض الشيطان عن القلب بقوله تعالى الا بذكر الله تطمئن القلوب وعند ⁶⁷⁵ الاطمينان توجد سلامة القلب عن الامراض كما قال ابراهيم ولكن ليطمئن قلبى

⁶⁷⁴ İbn-i Mâce, *Edeb*, 55.

⁶⁷⁵ Sonra çokça zikretmekten haber verdi ve Allah’ın “ Ey imân edenler, Allah’ı çokça zikredin”(Ahzâb:41) buyruğu sebebiyle zikr-i kesiri tefekküre tercih ettiğini bildirdi. Bu âyet kişinin zikr-i kesiri sebebiyle Allâh’ın sevgisini kazanabileceğine işaret eder. Çünkü Hz. Nebi şöyle buyurdu: “Kişinin çokça zikretmesindenedaha sevimli bir şey yoktur. Zikr-i kesire işaret ederek, Allah Teâlâ bu zikir sebebiyle muhabbetini o kuluna gerekli kılar”. Ancak burada Allâh Teâlâ muhabbetini vâcib kıldığı kimseyi açık bir ifâde olmaksızın işaretlerle bildirmiştir. Çünkü muhabbet ehli iki âlemin köleliğinden de kurtulmuşlardır. Ve hür olan için de bir işaret yeterlidir. Ve muhabbetin gerekliliği de açık bir ifâde ile gelmedi. Çünkü bu durum Allah Teâlânın “ Allah yakında kendisinin sevdiği bir kavim getirecektir”(Mâide:54) buyruğunda belirttiği gibi bütün halka değil bir gruba mahsustur. Ve bunun üzerine şöyle buyurur: “ Beni anın ki ben de sizi anayım”(Bakara:152). Ve yine Allah Teâlâ buyurur “ Sana kitaptan vahyedileni oku ve namaz kıl. Kuşkusuz namaz fuhşiyattan ve kötülükten alıkoyma ve Allah’ı anmak elbette en büyüktür ibâdetdir”(Ankebût:45). Sonra “Allah’ın zikri en büyüktür” buyruğuna işâreten yani kulu fuhşiyattan ve kötülükten alıkoyma konusunda en büyüktür.Fuhşiyât ve kötülük , Allah’ın “ Allah’ı unuttular ve Allah da onlara unutmama muâmelesi yaptı”(Tevbe:67) buyruğundaki gibi, Allah’ı unutmama, kalb katılığı alâmetlerindedir. Unutmama hastalığının giderilmesi de ancak zıdlarıdır. Kalbden unutmama hastalığının giderilmesi husûsunda daAllah’ın zikri, Kur’an okumak ve namaz kılmaktan daha büyüktür. Çünkü Hz. Peygamber’in “Kur’an ona lânet eder” buyruğunda belirtildiği gibi kalb gâflet hâlinde olduğu halde Kur’an okumak lânet sebebidir. Ve yine Allah’ın “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar”(Mâûn:4-5) buyruğunda belirttiği gibi ciddiye almaksızın namaz kılan kimsenin kınanması da bunun gibidir. Zikre gelince, Allah’ın “ Dikkât ediniz. Kalbler Allah’ın zikriyle tatmin olur”(Râd:28) buyruğuyla belirttiği gibi kalbden şeytanın hastalıklarının giderilmesi konusunda zikrin özel bir yeri vardır, ve Hz. İbrahim’in “ Fakat kalbimin tatmin olması için” (Bakara:260) dediği gibi itmînân hâlinde kalb hastalıklarından kurtulmuş olur” buyurdular.

(24a)Mâ' nâsı ve kelime-i tevhid zikrinin gâyet lâzım olduğu ehline mâ'lûmdur فافهم بالفهم
القلبي والروحي⁶⁷⁶

Beyân-ı Diğer: Ve bu zikr-i ilâhî, husûsan kelime-i tevhîd sâlikin ibtidâ-i sülûkünde makâm-ı “Küntü kenz” e teveccüh ve sülûküne râh-ı rahrâh ve etvâr-ı seb'a kenzinin feth-i bâbına miftâh ve tecellî-i selâsenin zuhûr-ı envâr-ı hamsesine misbâhdır.

Gazel-i Li-Muharriri'l-Risâle Min Gazeliyyâti'l-İrfâniyye

Matlâ-ı Gazel

Bûy-i misk-i maârif misk-i Hutun'den⁶⁷⁷ ezfer⁶⁷⁸

Meşâm-ı cân-ı ârif olsa sezâ muattar

Misbâh-ı cân içinde yanmaya misbâh-ı dil

Zeyt-i tecelli-i zât itdi anı münevver

Şerîat ve tarîkat mâ'rifet ve hakîkat

Nûrun alâ nûr olub cân ve dil oldu enver

Gülzâr-ı dilde esdi bâd-ı sabâ-yı irfân

Hak gülünden getirdi can bülbülüne envâr

Bin cân değer vaslını almak için Fuâdî

Bin özr ile getirdi bir cânını mâ-kader

Ve bu mazmûnu müeyyed ve mukarrer olub, ahbâr-ı Rasûl-i Muhtar'dan *Mişkâtü'l-Envâr'da*⁶⁷⁹ (24b)Hz. Ali Murtazâ'ya isnâd ile mastûr bir hadîs-i şerîf mezkûrdur.⁶⁸⁰

Esedullâhi'l-Gâlib Ali b. Ebî Tâlib (kv) Sultânü'l-Enbiya ve Evliyâü'l-Mürşidîn ve Burhânü'l-Asfiyâ ve'l-Etkiyâü'l-Muvahhidîn Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve selem)'den istirşâd-i reşâdî kaskına hitâb-ı müstetâb idüb Ya Rasûlallâh (دنلى الى اقرب)⁶⁸¹ buyurdularında onlar dahî cevâb-ı pür-

⁶⁷⁶ Kalbî ve rûhî bir anlayışla anla.

⁶⁷⁷ Çin Türkistan'ında miski ile ünlü bir şehir.

⁶⁷⁸ Güzel kokulu.

⁶⁷⁹ İmam Gazâlî(450/1058)'nin son dönem eserlerinden olup felsefi muhtevâsından dolayı eleştirilmiş ve Gazzâlî'ye nisbeti tartışılmışsa da gerek Gazzâlî'nin hayatından bahseden klasik kaynaklarda zikredilmesi, gerekse İbn Rüşd ve İbn Tufeyl gibi düşünürler tarafından yapılan atıflar sebebiyle Gazzâlî'ye âidiyeti kesinlik kazanmaktadır. Eserin çeşitli baskıları vardır.Bkz. Çağrııcı, Mustafa, "Gazâlî", DİA, (İstanbul, 1996), XIII, 522

⁶⁸⁰ Cehriye tarikâtına göre Hz. Peygamber Hz. Ali'yi diz çöktürüp gözlerini yumdurmuş ve üç kere "La İlahi İllallah" demiş, aynı cümleyi ona da üç defa tekrarlatmıştır. Zikri sesli olarak yapan tarikâtların silsilesi genellikle Hz. Ali'ye dayanır. Bkz. Aynî, Mehmet Ali, Tasavvuf Tarihi, Sadeleştiren: H. Rahmi Yananlı, İstanbul, 1992, 242-243.

⁶⁸¹ Bana Allah'a en yakın, Allah katında en faziletli ve kullarına en kolay gelen yolu göster.

savâb ve hitâb-ı müstetâblarında (يا على عليك بما نلت به النبوة)⁶⁸² buyurdular. Tekrar Hz. Ali suâl idüb (ما ذاك يا رسول الله)⁶⁸³ didiklerinde Onlar dahî müdâvemet-i zikrullâh-i teâlâ buyurdularında Hz. Ali tekrar suâl idüb (اهكذا فضيلة الذكر وكل الناس ذاكرون)⁶⁸⁴ didikde, Hz. Rasulullâh cevâb-ı latîflerinde (Ey Ali! يا على لا تقوم الساعة وعلى وجه الارض من يقول الله الله) (Ey Ali! Yeryüzünde “Allah Allah” diyenler olduğu sürece kıyâmet kopmaz) buyurdular.⁶⁸⁵ Ve âhâr rivâyetde ider ki (فقال على كرم الله وجهه يا رسول الله كيف اذكر) Yâni Ya Rasulâllâh ne hâlde zikr edeyim.

(فقال م غمض عينيك وانصت حتى اذكر ثلث مرات وانت تسمع منى ثم قلت انت ثلث مرات وانا اسمع منك) Yani Hz. Ali keyfiyet-i zikirden suâl etdikde Ya Ali gözlerin yum ve sâkit olub dur, ben üç kere Allah Teâlâ’yı zikredegim. Sen beni cân u gönülden dinle. Ve ondan sonra üç kere sen zikreyle. Ben seni dinleyeyim buyurdular. Rivâyet de dahî ider ki Hz. Rasûlullâh diz çöküp ve mübârek ellerini dizine koyup (فقال م لاله الا الله ثلث مرات نافيا عن يمينه مثبتا الى شماله) (مغمضا عينيه رافعا صوته وعلى يسمع cânibinden Allah Teâlâ gayrıdan ulûhiyyeti nefy idüb ve sol cânibinde ulûhiyyeti ispat idüb ve gözlerin yumup ve avâzın kaldırub ref-i savtla bu hâlde üç kere “Lâ İlâhe İllallâh” dedi. Ve Hazret de istirşâd kaskına cân ve gönülden dinlerdi.

ثم قال على كرم الله وجهه لا اله الا الله ثلث مرات نافيا عن يمينه مثبتا الى شماله مغمضا عينيه رافعا صوته⁶⁸⁶ والنبى م يسمع فتح الله قلبه ورأى ما رأى

Yâni Hz. Rasûlullâh (sallallâhü aleyhi ve sellem) Hz. Ali’yi irşâd ve ifâza-i mâ’rifetullâh kaskına bu hey’et ve halle üç kere “lâ ilâhe illallâh” didikden sonra Hz. Ali ol hey’et ve hâlet ile Hz. Rasulullâh’dan istirşâd ve istifâza-i mâ’rifetullâh kaskına üç kere “lâ ilâhe illallâh” deyince, Allah Tebâreke ve Teâlâ, Hz. Ali’nin kalbini açub ve feth-i ilâhî müyesser olub feth-i karîb bâ’dehü feth-i mübîn bâ’dehü feth-i mutlâk zuhûru ile dîde-i dîl-i cândan şuhûd-ı hâl-i âlem-i mülk müyesser olub bâ’dehü bu kuvvetle âlem-i melekûtu ve ceberûtu ve lâhutı tecellî-i ef’âl ve sıfât ve tecellî-i esmâ ve zât ile şuhûd-ı tâma

⁶⁸² Ya Ali benim kendisiyle nübüvete ulaştığım şey ile amel etmek sana gereklidir.

⁶⁸³ O nedir Ya Rasulallâh.

⁶⁸⁴ Zikrin fazileti bu kadar çok mu? İnsanların hepsi zikrediyorlar.

⁶⁸⁵ Müslim, *İman*, 234; Tirmîzî, *Fiten*, 35.

⁶⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 99.

götürüb, Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem) (اللهم ارني الاشياء كما هي)⁶⁸⁷ duâsıyla vâsıl oldukları ayne'l-yakîn ve hakkâ'l-yakîne vâsıl olub hakâyık-ı eşyâya kemâ yenbagî vâsıl ve ârif olub bu zikr-i kesîr ile hayât-ı câvidânî buldular. Ve bu mâ'nâyâ delâlet ider *Minhâcü'l-Müzekkin*'de mezkûr ki Sehl Hazretleri buyururlar:(25b)

(حياة الروح بالذكر وحياة الذكر بالذاكر وحياة الذاكر بالمذكور)⁶⁸⁸

Lâyahâ: (ورأى ما رأى)⁶⁹⁰ kelâmına atf olunan (فتح الله قلبه)⁶⁸⁹ ibâretinde bu kadar maârifte ve esrâr-ı hakâyık ve dakâyıka remz ve işâret vardır. Etvâr ve merâtible tekmîl-i hâl iden ârif-i kâmillere mâ'rûfdur.

Lâyahâ: Ve bu hadîs-i şerîf ve haber-i latîfden mâ'lûm oldu ki tâlib-i sâlikin nefsinin sıfât-ı zemîmeden tezkiye ve kalbini kasvet ve küdürerden tasfiye ve rûhunu hicâb ve zulmetden tecliye ve sırrını şuhûd-ı tâm ile tahliye husûlü ve bu husûl ile tâlibin merâtib-i âliyye ve makâm-ı müteâliyye vusûlü zikr-i kesîr ile ve sıdk-ı cedîr ile ola.

Kıt'â:

اكر خواه شدن مرد مسلمان
مكن خالى دلت از ذكر سبحان
هميشه جهد كن از خدمت او
بان نزديك شود بنده بسلطان⁶⁹¹

Tevhîd faslında Zuhru'l-Âbidîn'den şöyle rivâyet edildi. Bu vechile zikrullâhın nef'ini ve sıhhatini delâil ile beyândan sonra dahl ve inkâr idenlerin kelâmına cevâb için

Beyân-ı Diğer: Zikrullâh beyânının evvelinden bu mahalle gelince zikr olunan delâil ile zikrullah'ın cevâzı müsbet ve mukarrer iken ulemâ-ı zâhirden ve urefâ-i şerîatden bazıları bu hey'etle zikri, Rasulullâh etmedi, bid'atdır deyû dahl ve inkâr iderler. Ve iderler ki, sulehâ-i ashâb mescidde bu hey'et ile zikri derler iken İbn-i Mesûd (ra) bunları görüb, bunu Rasulullâh etmedi, bid'atdır deyû mescidden çıkarub, men etdi dirler. İbn-i Mes'ûd rivâyeti sahîh olduğu takdirde men'e ve adem-i cevâza ve bid'at olmasına delîl olmaz.

⁶⁸⁷ Allah'ım, bana eşyayı olduğu gibi göster.

⁶⁸⁸ Rûhun hayatı zikirle, zikrin hayatı zâkir ile ve zâkirin hayatı da zikrettiği şeyledir.

⁶⁸⁹ Allah Hz. Ali'nin kalbini açtı.

⁶⁹⁰ Gördüğü şeyi gördü.

⁶⁹¹ Müslüman adam olmak istiyorsan
Gönlün Sübhân'ın zikrinde hâli olmasın
Her zaman onun hizmetinde olmaya çalış
Kul rabbına böyle yakın olur.

Husûsan(26a) *Miškâtü'l-Envar*'da ve gayrı mevâız kitablarında mezkûrdur ki, bir gün bir meclise vaazlarında Hz. Rasulullâh (aleyhi's-selam) (اذا مررتم برياض الجنة فارتعوا)⁶⁹² Yâni cennet bahçesine mürûr ettiğinizde eşcârının meyvelerinden alın buyurdularında, ashâb-ı izâm: Ya Rasûlallâh biz cennet-i â'lâya girdiğimizde onun bâğ ve bostanlarından meyve almak mı vardır ki öyle buyurursunuz, dediklerinde Hz. Rasûlullâh dahî benim dediğim âhirette olan cennet değildir. Dünyada bir meclis vardır. Onda olan â'mâl-i sâlihâ sebebi duhûl-i cennet ve bâis-i husûl-i rahmet olmakla ol meclîs-i şerîfe cennet ıtlak olunur deyub, onlar dahî ol meclis ne meclisdir didiklerinde: (خلق الذكر)⁶⁹³ buyurdular. Hılak, feth-i lâmla cem-i halka ki kesr-i lâmla dahî câizdir. Ve bu hâl mâ'lûmları olmadan dahl iderler. Husûsan ki İbn-i Mes'ûd kavli delâil-i şer'iyye ve nassıyyeden değildir. Ve bundan gayrı bir hadîs-i şerîfin zâhiriyle istidlâl ve zikr-i cehrîyi inkâr idüb Sultân-ı Enbiyâ'nın bir seferlerinde asker, savt ve cehrî gülbank-ı ilâhî ile zikr-i cehrî etdiklerinde ashâba hitab idüb (اربعوا على انفسكم فانكم لا تسمعون اصم ولا غائبا انكم تدعون سميعة قريبا وهو معكم) (Orta halli olunuz. Siz görünmeyen ve sağır olana işittirmiyorsunuz. Kuşkusuz siz, sizi duyan, yakınınızda bulunan ve sizinle berâber olana duâ ediyorsunuz)⁶⁹⁴ buyurmuşlardır dirler. Ve bu zikr ile ale'l-ıtlâk zikr-i cehrîyi inkâr iderler. Velâkin öyle değildir. Zîrâ hilâfına yani zikrullâhın ilânına ve ichârına ve zikrullâhda tevâcüd ve hareketin vücûduna ibâret-i sarîha ile emir ve işaret idüb Buhârîde Hz. Enes rivâyetiyle Hz. Rasulullâh اذكروا الله ذكرا كثيرا حتى يقول المنافق انكم مراون (Münâfiklar size riyâkârsınız deyinceye kadar Allah'ı çokça zikredin) buyurmuşlardır. Ve dahî Ebu Saîd el-Hudrî rivâyetiyle (اذكروا ذكر لا اله الا الله حتى) (Size deli denilinceye kadar "lâ ilâhe illâllâh" zikrini çoğaltınız)⁶⁹⁵ buyurmuşlardır. İmdi Buhârî hadîslerinden bu hadîs-i şerîflerin î'lâna ve iksâra ve şevke ve tevâcüde delâleti oluncak, cehr-i sarîhe dahî sarâhaten delâleti mukarrer ve muhakkak olur.

Suâl: Ve eğer (اربعوا) hadîsi ile bu hadîsler beyninde tehâlûf ve tezâd-ı tâm vardır dinülürse cevâb, Hz. Râsûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem)'in (اربعوا على انفسكم) kelâm-ı şerîfleri mutlâka bi-hasebi'l-mefhûm zikr-i cehrîyi men için olmaya mahsûs olduğu takdirde tehâlûf ve tezâd vardır. Lâkin öyle değildir. Zirâ Kelâm-ı Rasulullâh lafzen ve mâ'nen tehâlûf ve tezaddan münezzehtir. Ve tatbîk-i kelâm budur ki onları ol mahâlde zikr-i cehrîden li-hikmetin men itmişlerdir ki: يؤتى الحكمة من يشاء و من يؤتى الحكمة فقد اوتى

⁶⁹²Bu hadisi İbn Hanbel, Tirmizi ve Beyhakî Hz. Enes'den rivâyet etmişlerdir. *Câmiü'l-Kebir*'de rivâyetin hasen ve garib olduğu belirtilir. Hadis değişik lafızlarla rivâyet edilmiştir. Hadis için bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 119.

⁶⁹³Zikir halkalarıdır.

⁶⁹⁴Buhârî, *Cihâd*, 131, *Megâzî*, 38; Ebu Dâvud, *Vitr*, 26; İbn-i Hanbel, IV, 394.

⁶⁹⁵Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 193.

(خيرًا كثيرًا)⁶⁹⁶ fehvâsınca Râsûl-i Kerîm ve Nebiyy-i Halîmden hikmetsiz ef'âl ve akvâl sâdır olmaz.

Beyân-ı Hikmet-i Rasûl-i Pür-Himmet: Ulemâ-yı izâm ve urefâ-yı fihâmdan ehl-i hikmet ve ehl-i sır olan bazı eizze-i kirâm kitâb-ı müstetablarında ol sır ve hikmete işâret idüb buyurmuşlar ki: Sefer yüzünde ol gülbank-ı ilâhî idüb zikr-i cehrî etdikleri mahalle karîb dağın ardında küffâr askerinden â'dâ olub ve Râsûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve selem) ol hâle vahy-i ilâhî ile vâkıf olub asker-i islâma beşeriyet hasebi ile vehm-i kalbî târî olmasun için bu yüzden bu kelâm-ı mûcib-i ahfâ ile onları himâye için bu zikr-i cehrîden men eylediler. Yoksa bi hasebi'ş-şer'i-şerîf(27a) zikr-i cehrînin adem-i cevâzına binâen men etmemişlerdir. İmdî bu takdirde zikr-i cehrînin adem-i cevâzına ve hürmetine bu hadîs-i şerîf delîl-i sarîh olmaz (فافهم الكلام بالصدق والاهتمام)⁶⁹⁷

Beyân-ı Diğer fî-Ahvâli'z-Zikr: Bu kadar sevk ve beyân olunân ahbâr-ı sahîha ve rivâyet-i sarîha zikr-i cehrînin efdaliyyet ve ulviyetine sarâhaten delâlet ider. Yukarıda zikr olunan Necmeddîn Râzî Hazretlerinin⁶⁹⁸ (ثم اخبر عن كثرة الذكر وترجيحه على الفكر بقوله تعالى يا ايها الذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا) tahrîr ve tefsîri dahî zikr-i cehrînin cevâzına ve ulviyetine delîl olmak değil, belki ulviyetine delildir. Zîrâ ki zikr-i hafî ibâdet olmakda zikr-i kalbî hükmündedir. Ve bazı makâmda ve mertebede bâzı ârifler hâlinde zikr-i hafî fikr-i kalbîden ibâretidir ki ehline mâ'lûmdur. Ve bu mâ'nâdandır ki, Sadru'ş-Şehîd Aleyhi Rahmetü'l-Mecîd *Metn-i Şir'atü'l-İslâm'da* (ذكر الله اشد الاعمال على النفس وانه مقال القلب وعلم)⁶⁹⁹ buyurdu. Ve dahî⁷⁰⁰ (ومن سنة حضور القلب وخلوص السر) buyurdular. Ve dahî⁷⁰¹ (ومنها اخفاء الذكر اللسان فانه يفضل على الذكر الظاهر) buyurdularından sonra şerîat ve tarîkatda hâle ve mahâlle göre zikr-i cehrînin cevâzını ve ulviyetini beyân için, Yâkup b. Seydî ulemâ-yı ehl-i din ve müttekîn ve urefâ-yı kâmilin ve mürşidîn içinde kemâl-i kabûl ile makbûl ve matlûb ve bu kabûl ile mâ'mûl-i bih ve mergûb-ı *Şir'atü'l-İslâm'a* vâkî olan şerh-i şerîflerinde ve *Kûdûri*'de:(27b)

⁶⁹⁶ Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse kuşkusuz ona çok hayır verilmiş demektir (Bakara: 269).

⁶⁹⁷ Doğruluk ve önemle sözü anla.

⁶⁹⁸ Sonra zikr-i kesîrden ve Allah'ın (cc) "Ey îmân edenler! Allah'ı çokça zikredin" buyruğu sebebiyle zikr-i kesîri tefekküre tercih ettiğinden bahsetti .

⁶⁹⁹ Zikrullâh, nefse en zor gelen ameldir. Kuşkusuz ki zikrullâh kalbin sözü ve îmânın alâmetidir.

⁷⁰⁰ Ve zikrullâh sırrın kurtuluş ve kalbin huzur yollarındandır.

⁷⁰¹ Ve gizli zikir zikr-i zâhirden daha faziletlidir.

وفى الحديث امثاله مما يدل على استحباب الاخفاء في ذكر الله لكن ذكر شارح الكشف هذا بحسب المقام والشيخ المرشد قد يأمر المبتدى برفع الصوت ليقنع من قلبه الخواطر الراسخة فيه كذا في شرح المشارق⁷⁰² و**يوافق** □ □ □ **مشاهده** ما ذكر فى المظهر حيث قال الذكر برفع الصوت جائز بل مستحب اذا لم يكن عن رياء ليغتم الناس باظهار الدين وصل بركة الذكر الى السامعين فى الدور والبيوت والحيوانات واليشاهد القائل من يسمع صوته ويشهد له يوم القيامة ولا رطب ولا يابس الا فى كتاب المبين صوته وبعض المشايخ اختار اخفاه لان ابعد من الرياء وهذا يتعلق بالنية فمن كان نيته صادقة فرفع صوته بقراءة القرآن والذكر اولى لما ذكرنا⁷⁰³

Ve dahî Hak Teâlâ'nın (Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da bilendir)⁷⁰⁴ kavlı kerîminde Kadı Beyzâvî (ra) Hazretlerinin tefsîr-i şerîflerinde beyân-ı latîfleri bu zikir olunan hâle ve kâle delîl-i sarîh ve zikir-i cehrîyi münkîr olanlara cevâb-ı melîhdir. Tefsîr:

وان تهجر بذكر الله ودعائه فاعلم انه غنى عن جهرك فانه يعلم السر وأخفى منه و فيه تنبيه على شروع الذكر والدعاء والجهر فيما ليس لاعلم الله بل التصوير النفس بالذكر ورسوخه فيها ومنعها عن الاشتغال بغيره وهضمها بالتضرع⁷⁰⁵

Beyân-ı Ahvâli's-Sâliki's-Sâdik fî Zikrullâhi'l-Hâdii'r-Râzî: Bir sâlik-i tâlibe ve âşık-ı râğıba bundan akdem zikir olunduğu üzere Hz. Ali gibi amel-i şerîfata müdâvemetle tahsîl-i mâ'rifetullâh için mürşid-i kâmil telkîni zikrullâhla meşgûl olsa hakîmâne meşgul(28a) olmak gerekdir. Mürşid ne vechile et dirse zerre mikdârı muhâlefet etmeyüb ve kendi meşrebine tâbî olmak gerekdir. Zîrâ anâsır-ı erbaa hasebiyle dervîş bi-hikmetillâh dört tabiatdan hâli değildir. Ya nârifdir, ya âbîdir, ya bâdîdir, ya hâkîdir. Ve ahlât-ı erbaa hasebi

⁷⁰² Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye: Radıyyüddin es- Sâgânî(v.650/1252)'nin derlediği bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre düzenlediği eseridir. Bkz.Hatiboğlu,İbrahim, “Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye”,DİA, (Ankara, 2004), XXIX, 362

⁷⁰³⁷⁰³Bu hadîs ve benzerleri zikrullâhın gizli yapılmasının müstehab olduğuna delâlet eder. Fakat Keşşâf Şarihi bu konuyla ilgili olarak der ki: Mürşid olan Şeyh, mübtedîye kalbinde kökleşmiş olan havâtırın sökülmesi ve kalbinin zikre mahzâr olabilmesi için yüksek sesle zikri emreder (Meşârik Şerhinde de böyle ifade edilmiştir) Der ki: Yüksek sesle zikir câizdir, hatta riyâ ihtimâli söz konusu olmadığında dînin ortaya konulması sûretiyle insanların faydalanmaları, zikir bereketinin evlerinde ve binâlarında dinleyenlere ve hayvanlara ulaşması için ve “Yaş kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır” (En'am: 59) âyetinin belirttiği gibi kıyâmet gününde dinleyen kimsenin zikredene şahit olması için müstehabdır. Bazı şeyhler riyâ tehlikesinden en uzak olması sebebiyle gizli zikri tercih ederler. Bu durum niyetle ilgilidir. Niyeti sâdik olan kimse için saydığımız sebeplerden dolayı yüksek sesle zikretmesi ve Kur'an okuması daha evlâdır.

⁷⁰⁴ Tâhâ:7.

⁷⁰⁵ Zikrullâhi ve Allâha duayı açıkça yaparsan bil ki Allah senin bunları açıkça söylemeden münezzehtir. “Çünkü O, gizliyi ve ondan daha gizli olanı bilendir”(Tâhâ:7). Bu âyette cehrî zikrin ve duânın meşrû olduğuna dâir tenbih vardır. Cehrî zikir zikri Allah'a bildirmek için değil, zikirle nefsin ve onun derinliklerindeki şeylerin zayıflatılması, nefsin zikir hârici şeylerle uğraşmaktan men edilmesi ve yalvarmak sûretiyle nefsin ezilmesi için yapılır.

ile ya demevîdir, ya balgamîdir, ya sevdâvîdir. Bieyy-i vech-i kân nârî meşreb ola zekâvet ve kıyâseti gâlib olub, mürşid-i kâmil olanlar onu bilirler. Zikrullâhı ve darb-ı tevhîdi meşrebine göre telkîn iderler. Ve nârî meşreb olursa zikr-i cehrîyi ne mertebe şevk ve savtla iderse hâline ve mahalline göre ruhsat verirler. Ammâ yine ifratdan sakınmak gerekir. Ammâ âbî meşreb olub, balgamî tabiat olursa şevk ve savtı ziyâde etmeyüb itidâl üzere itmek gerekir. Zîrâ, menbâ-ı hayat olub ve kalb-i cimsîsi ve sû'rîsi olan lahm-ı sûrîsine ziyâde savtla hâlel gelüb ziyâde kesel hâsıl olub tahsîl ve tekmîlden kalur.

(خير الامور وسطها)⁷⁰⁶ fehvâsınca her umûrda ve hâlde î'tidâl lâzımdır. Ve ammâ bâdî meşreb olub ve balgamî tabiat olursa onu dahî mürşid şevk ve savt ile zikirde ifratdan gâyetle sakınmak gerekir. Tâlib, ahlât hükmü ile eğer demevîdir, ve eğer balgamîdir ve eğer safrâvîdir. Anâsır hasebiyle hâkî meşreb olsa onda kemâl eğlenmez. Eğer kemâl olursa da binde birdir. Bu dört anâsır ehinden sevdevî meşreb olsa mürşid onu her halde şevk ve harâretten sakınmak gerekir.

Beyân-ı Diğeri: Ve âdâb-ı zikirde tafsîl-i hâl ve teybîn-i makâl çokdur.(28b) Ehline mâ'lûmdur. Cümle âdâbdan biri halvetinde ve gayrı mevzîde zikrullâhda Rasûlullâh'ın Hz. Ali'ye telkîn-i zikr etdiği üslûb üzere, (*Mişkâtü'l-Envâr*'da yukarıda nakl olundu) ellerini iki dizi üzerine koyub, kıbleye müteveccih olub, sağına “lâ ilâhe” deyub ulûhiyyeti gayrıdan nefy ide. Ve soluna “illâllâh” deyüb ulûhiyyeti Allah Teâlâ Hazretine isbât idüb ve “illâllâh” kelimesini rıfkla olan savtından kalbine ve rûhuna işitdirmek hâli ve teveccühü ile diye ki: Hak Teâlâ hayât-ı kalb ve hayât-ı rûh müyesser ide. Nitekim Sehl Hazretleri “Rûhun hâyatı zikirle, zikrin hayâtı zâkir ile ve zâkirin hayâtı da zikrettiği şey iledir” buyurmuşlardır. Ve ber-vech-i zikirden hayat müyesser oluncak, kalbine dahî hayat sirâyet etmek mukarrerdir. Zikr-i hâlisin ve zikr-i nâfiin tafsîl-i menâfi çokdur. Kütüb-i mû'teberede mezkûr ve mürşid-i kâmile mâ'lûmdur.

Pür-Şevk Derviş-i Tâlibde Olan Ahvâlin Bazısını Beyândır: Derviş-i sâdık, hâlet-i cevânîsinde ve ibtidâ-yı sülûkünde ve cemî-i â'mâl ve etvârında ve mücâhede ve ezkârında hubb-ı ilâhî ile aşkı ve şevkisi ve harekât-ı pür-şevk ve zevkîsi mukarrerdir. Velâkin bazı derviş etvâr-ı seb'adan sükûtla ve bazısı cihâren pür-şevk ve pür-safâ olub â'mâl-i şerîat ve tarîkatını şevk ve safâ ile iderken hâline bir kesel vâkî olub velâkin cibillet-i asliyesinde gayret ve hamiyet ve aklında nûrâniyyet ve gönünde saâdet maddeleri gâlib olmakla dâd-ı hak olan istîddâdan düşmeyüb hidâyet-i rabbâniyyeye mazhar olursa yine husûl-i(29a) irâdet-i hakkâniye ve nüzûl-i füyuzât-ı rahmâniyye ile ve mürşidden himmet ve inâyet ile

⁷⁰⁶ İşlerin en hayırlı olanı itidâl üzere olandır.

bir gûne şevk ve gayret hâsıl olmakla yine evvelki hâl zuhûr idüb ol şevk-i zâhirî zuhur etmeyüb derûnunu sekinet ve vakar ile ve ol hâlinde mürşid-i kâmil kuvveti ile turûk-ı hakda zâyî olmayub sırrânî tekmîl-i hâl ve kemâl ider. (يسر الله الطالب الصادق)⁷⁰⁷. Ammâ bâzı dervîş ol kesel ve halel ile kalub bir hâle düşer ki; mücâhedesinde ne kendü başına çaresi olur ve ne mürşid onu irşâda kâdir olur. Ehl-i tarîkat içinde kendü ıstılahları ile “dervîş bî-dîn çıktı” derler. اعاد الله الطالبين للعرفان من هذه الحالة والخذلان⁷⁰⁸

Lâyihâ-i Sâliha A'lâ Vechi't-Temsîl Li'l-Muharriri'l-Fakîri'l-Alîl: Meselâ bir şem bir meclis ehli cem'i de şû'ledâr olub ziyâ-bahş iken li-maslahatin çerağdâr soyündürüb bâ'dehu li-maslahatin tekrar çerağ fitîl-i şem'e âteş virüb ol kara fitilde mevcûd olan yağ kuvvetiyle şem yanub ziyâ gösterüb safâ-perver iken ol yânan kara fitil ile şem beyninde olan yağın kuvveti olmayub yahûd fit'il ile şem beyninde bir illet-i mânia olub şemden yağ cezb iden fitil kuvvet-i âteş ile yağ cezb idemese fitile ve çerâğa çerâğdârdan iş'âl ve îkâde bir tedârik müyesser olursa yine âteş fitîl-i şem'in yağına ulaşub yağ cezb etmekle çerağ ziyâde şû'ledâr olur.(29b) Eğer tedârik müyesser olmaz ise söyünüb meclise zulmet târî olur. Ammâ şem'in fitili kavî ve yağî hâlis ve illetden berî olursa âteş ol kavî fitilin ve hâlis yağın kuvvetiyle bi'z-zât şem'in yağından yağ cezb idüb şû'ledâr ve pür-envâr olub ve tamam olunca söyünmeyüb ve ehl-i meclis zulmetden halâs olub ziyâ ile pür-safâ olurlar. Ve bu hususda şem ile dervîş teşbîhinde olan vech-i teşbîh ve cihet-i câmia zâhir ve bâtın ârif olan ihvân-ı safâya mâ'lûmdur. Erkân-ı meşâyıhın dört rûkn-i âzâmı hükmünde olan zikrullâhdan sonra üçüncüsü halvet-i bâis-i celvet ve selvet beyânına şürû olundu.

Beytü'l-Hâfız Şîrâzî (kaddesallâhu's-sırâhu'r-râzî)

روضه □ خلد برين خلوت درويشانست
 ما □ مختشمی خدمت درويشانست
 قلب انسانکه طلسمان عجایب دارد
 فتح ان در نظر رحمت درويشانست
 حافظ ار اب حیات ابدی می طلبی
 منبعش خاک در درويشانست⁷⁰⁹

⁷⁰⁷ Allah sâdik tâlibe kolaylık versin.

⁷⁰⁸ Allâh irfân tâliblerini bu hâl ve hizlândan korusun.

⁷⁰⁹ Kalıcılık bahçesi, dervîşin bu halvetindedir

Acâib tılsımlara sahip olan kalp, dervîşlerin rahmet nazarının açılmasıdır

Hafız, eğer ebedî hayat suyunu istiyorsan

Dervîşlerin kapısının toprağına düşme.

Li'l-Müellifi'l-Fuâdî

Serây-ı şâh-ı âlemden dîl-i vîrânemiz yeğdir.
Dahî cây-ı tecellîdir halvethânemiz yeğdir.
Dem-i akl-ı maaşda kalan şâdân-ı dâñadan
Gam-ı Leylâ ile mecnûn olan dîvânemiz yeğdir
Serverinin ilmiyle kalan hayrân-ı gâfilden
Sinan Ümmî gibi ârif olan mestânemiz yeğdir
Kalan kesretde dil bahrinde esdâf-ı maârifden
Bu dem gavvâs-ı vahdetle çıkan dürdânemiz yeğdir
Recâ etme Fuâdî nîmet-i bisyâr gayrîden
Bize gayb-ı hüviyetden gelen yekdânemiz yeğdir.

Der-Beyân-ı Fazâil-i İtikâf ve Halvet ve Beyân-ı Ahvâl(30a)

Sultânü'l-Enbiyâ ve Burhânü'l-Asfiyâ ve Evliya (sallallâhü aleyhi ve sellem) Hazretlerinin “Şerîat sözlerim, tarîkat fiillerim ve hakîkat de hallerimdir” buyurdıkları merâtib-i ilâhiyyede bu üç mertebenin amel-i sâlihi vardır ki ehline mâ'lûmdur. Onlardan biri Tarîkat-ı Halvetiyye'nin meşâyih ve dervişâmı bi hasebi't-tarîkat sekiz şart ile etdikleri halvet-i bâis-i celvet ve selvetdir. Ve hakîkat-i hâl budur ki, halvet-i sûfiyye-i ehl-i safâ, itikâf-ı şer'iyyeden münşeib ve müstenbît bir amel-i bâis-i safâ ve sebep-i tecellî-i vefâdır. İnşâallâhü Teâlâ şurût-ı mâ'rûfesi ile an-karîb mâ'lûm olur.

Der Beyân-ı Ahvâl-i Halvet: Ve ehl-i lugatin cümlesi kelime-i itikâfı ale'l-ıtlâk ihtibâs mazmûnu üzere tahkîk ve beyân etmişlerdir. Ve ehl-i fetvâdan fukahâ-i müctehidîn ve onlara ittibâ iden ulemâ-yı muhakkikîn ve fuzalâ-yı müttekîn furû-ı kütüblerinde الاعتكاف اللبث والدوام على الشئ وشرعها لبث رجل في مسجد جامعة بنية⁷¹⁰ buyurmuşlardır. Ve zikr olunan fukahânın urefâsından olan ulemâ-yı kirâm ve fuzalâ-yı fihâm bi hasebi'l-fetvâ bu vechile amel olunan î'tikâf-ı şer'îyi haddi ile beyândan maadâ amel-i takvâya tergîb kasdına furû-ı kütüblerinde (*Kudûrî Şerhi'nde*) tasavvufâne ve ârifâne târif idüb⁷¹¹ الاعتكاف تقریغ القلب عن امور الدنيا وتسليم النفس buyurdıkları amel-i şerîfatın ve amel-i tarîkatın fevâid-i sûriyye ve ameliyesinden maadâ fevâid-i mâ'neviyye ve bâtıniyye vücûduna ve husûlüne dahî işâret

⁷¹⁰İtikâf lugatta, bir şey üzerinde devam edib, oyalanmak anlamındadır. Şer'î anlamı ise, bir kişinin niyet ederek câminin mescidinde kalmasıdır.

⁷¹¹ İtikâf, kalbin dünya işlerinden boşalması ve nefsin teslîm olmasıdır.

ve tâ'rif etmişlerdir. Ve şerîat ve tarîkat ve hakîkat kâmilî olan İmam Kâşânî (ks)(30b) Hazretleri makbûl-i havâs-ı enam olan *Istılâhâtlarında* hadd-i hakîki ile tâ'rif idüb⁷¹² الخلوۃ⁷¹³ (هذا حقيقة الخلوۃ) 713 buyurdularından sonra محادثة السر مع الحق بحيث لا يرى غيره buyurdular. Üçüncü mertebe olan halvet-i hakîkiyyeye işâretidir. Bu tâ'rifin mâ'nâsı etvâr-ı seb'ada mürşid-i kâmil irşâdı ile ve kuvvet-i usûl-i esmâ ile ve her mertebede tâbîr-i vâkıât ile ve yedi seyrin evvel mertebesi olan seyr-i ilâllâh ve yedinci mertebe olan seyr-i billâh makâmına hâl-i mahmûd ve zevk-i şühûd ile vâsıl olan ehl-i hâle mâ'lûmdur.

Beyân-ı Diğer: Ve dahî halvet-i kalbiyye ile, halvet-i rûhiyye ve halvet-i sıriyye dahî mukarrer ve muhakkaktır. Ehline mâ'lûmdur. İmdi amel-i itîkâf şerîat ve tarîkat ve hakîkat ehli katında üç mertebenin îtibâr-ı sahîhî ve îtikâf ve halvetin mazmunları bir oluncak halvetin mertebesi üç olur. Zikr olunan üç tâ'rifâtla üçüne bile sarâhat-i kâliyye ve hâliyye ile âlim-i ârife remz ve işâret vardır. (ان كنت عارفا فافهم بالفهم العرفانى) 714

Beyân-ı Diğer fi-Hâli'l-Halvet: Sultân-ı Enbiyâ'nın (أنا نبي وآدم بين الماء والطين) (Âdem çamurla su arasındayken ben peygamberdim)⁷¹⁵ buyurduları kelâm-ı pür-esrârları fehvâsınca ezel-i ezelde onlara verilen nübüvvet-i teşrîiyenin hâl ve kemâlî zuhûr etsün için “ve dahî kütüb-i ilâhiyyeden *Tevrât ve İncil'de* sarâhaten nübüvveti zikr olunan, âyet-i kerîme-i İncil: ابتون از ربون پرفبتون لغسلين ينثي افشر لار كه كالوش توتمند موامث اسندوس تاكر دليس پست “چوس Âdemoğullarından bir oğlan Âzer neslinden peygamber ola. Âdemî ola. Mubârek mevlîdî kâbetullâh ola. Evvelden Sâlihlik ile gelmiş olan mubârek âdemî Muhammed ola. Ona uyanlara bu cihân âsî ola. Ol iki cihân âsî ola” ayet-i kerîmelerinin (31a) bi-emrillâh sîdk ve hikmeti zuhûr etsün için sevk ve şevk-i vücûd-ı mutlak ile Hıra Dağı'na müteveccih olub kemâl-i inkîtâ ve infisâl hâliyle bi'l-gudivvi ve'l-âsâl husûl-i murâdullâha sebep olur ameile iştigâl gösterüb Cebel-i Hıra'da mağaralardan bir mağara-yı mübârekede bi's-sîdk ve's-safâ mücâhede etmekle kalb ve ruh âleminde (عرفت ربي بربي) (Rabbimi rabbimle bildim)⁷¹⁶ hadîs-i şerîf-i pür-esrârî fehvâsınca ilm-i şerîat ve tarîkatda mektebi arş ve muallimi Allah Teâlâ olub ve mâ'rifet ve hakîkat tahsîl ve tekmîlinde halvet-i sû'riyye ve zâhiriye Mağara-yı Hıra gibi cây-ı âlâ ve mürşidi Allah Teâlâ olub min-indillâh verilen ulûm-ı evvelîn ve âhirîn kuvvetiyle nübüvvet-i tâ'rifîyye hâl ve makâmına vâsıl olub bu

⁷¹² Halvet, Allah'dan başkasının göremeyeceği bir şekilde sırrın Hak'la konuşmasıdır.

⁷¹³ İşte bu halvetin hakîkatidir.

⁷¹⁴ Eğer ârif isen irfânî bir anlayışla anla.

⁷¹⁵ Buhârî, *Edeb*, 119; Müslim, *Fazâilü's-Sahâbe*, 28; Ahmed b. Hanbel, IV, 406.

⁷¹⁶ Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, VI, 181.

kuvvet-i hâliyye-i tâ'rîfiyye ile nübüvvet-i teşri'yye dahî zuhûr etsün için Hüdâ-yı Azim ve Celîl ol Sultân-ı bin Cemîl Hz. Cibrîl ile

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا) (Ey Peygamber! Biz, seni şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allah'ın izni ile kendi yoluna çağırıcı bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik)⁷¹⁷ Ve dahî ادع الي سبيل ربك بالحكمة (Ey Muhammed) Rabbininyoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzle şekilde mücadele et)⁷¹⁸ âyet-i kerîmelerini inzâl ve bu vechile irsâl etdikde teblîğ-i ahkâm-ı şer'iyye ve icrâ-yı ahvâl-i mer'iyye etdiler. Ve gayr-i enbiyâ-yı izâmdan dahî bu gûne hâl ve amel zuhûr itmişdir. Ammâ hâlâ (ان الدين عند الله) (Allah katında din İslamdır)⁷¹⁹ hükmüyle din, Muhammed (aleyhi's-selam) dînidir.

Beyân-ı Halvet Menkîbe-i Pîr Ömer Halvetî (ks): İmdî bu sıfat-ı uzlet ve hâl-i halvet amel-i enbiyâdan olduğuna bu delîl-i sarîh ve sahîh zikrinden sonra bil ve âgâh ol ki, amel-i evliyâullâh olduğuna edille-i nakliyye ve sem'iyye ve menâkıb-ı sarîha ve mer'iyye dahî çokdur ki(31b) urefâyâ mâ'lûmdur. Cümleden biri Hz. Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem)'den silsile-i sûriyye ve mâ'neviyye silsilemiz sultanlarından Pîr Ömer Halvetî (ks) Hazretlerine gelinceye kadar, ehl-i tasavvuf ve sûfiyye itlâk olunan azizler halvetî zikri ile mezkûr değiller idi. Ammâ Pîr Ömer Hazretlerinin şân-ı şerîflerinde dâd-ı Hak'la konan haslet-i uzlet ve hâlet-i vahdet galebesiyle Hz. Aziz tâlib-i vahdet ve râgıb-ı halvet olmaya üns-i Hak ve cezbe-yi vücûd-ı mutlâk ve hikmet-i rabbâniyye bir gün halk-ı cihândan ve ehlibbâ ve dervîşândan nefret ve uzlet murâd idüb umrândan baîd bir kühsâr-ı karîb-i orman ve çemen-zâr içinde ve tenhâ yerde uzdaki çürüyüb mücevvef ve hâlî olmuş bir eski çınâr ağacı bulub izdiyâd-i safâ-yı kalb ve devâm-ı cilâ-yı rûh için izz ü vakâr ile çınârın içine halvet-vâr girüb bu halvetde müşâhede-i rubûbiyyetden nâşî olur hâl-i ubûdiyet ve amel-i şerîat ve tarîkat ile anâe'l-leyl ve etrâfe'n-nehâr ashâb-ı suffe-sıfat mâbûd-ı bi'l-Hakka hayli zaman tek ve tenhâ taat ve ibâdet etdiler. Ve Aziz'in firkât ve hicrânı ile ehlibbâ ve dervîşân ziyâde muzdarîb ve hayrân olub her biri hevâ ve arzu ile ve kalblerinde olan âteş-i firkât ve hicrân ile âb-ı dîdelerini hâk-i zemîne dökerek sahrâ bî-sahrâ köşe bî-köşe arayub nice eyyâm ve rüzgârdan sonra Aziz'i ol çınâr içinde bulub envâ-yı safâ ve esnâf-ı niyâz-ı bî-şümâr ile halvetlerinden çıkarmak murâd etdiklerinde safâ-i vahdet ve cilâ-i(32a)halvet

⁷¹⁷ Ahzab:45-46.

⁷¹⁸ Nahl:125.

⁷¹⁹ Âl-i İmrân: 19.

ile karar bulmuş üns-i tecellî-i cemâl-i zü'l-celâlden ve müşâhede-i dîdâr-ı bâ-kemâlden müfârakât ihtiyâr etmeyüb çınâr içinde olan halvetlerinden sakîn ve ber-karâr oldular. Lâkin ehibbâ ve dervîşân pür-hicrân halvetlerinden çıkmayacaklarını bilüb tekrar ziyâde izhâr-ı muhabbet ve iş'âr-ı meveddet ile tazarrû ve niyâz etdiklerinde Hz. Azîz, onlara ziyâde muhabbetlerinden merhamet ve şefkat idüb ve tenezzül ihtiyâr idüb ve halvetden ızdırârî çıkub mahall-i irşâdları olan hankâh-ı saâdetlerine teveccüh ve azîmet etdiklerinde şân-ı şerîf-i mazhar-ı sadâkât ve vücûd-ı latîf-i menbâ-i kerâmetlerinde dâd-ı Hak ve kuvvet-i velâyet ile mevcûd ve muhakkâk olan harîkulâde kerâmetleri zuhûr idüb yani hadd-i zâtında ve âdet-i sıfâtında çınâr-ı mezbûrda meşy mâ'rûf ve mutasavvır değil iken bi-kudretillâh iki ayaklı gibi bir ayağı üzere Azîz'in ardınca yürüyüb, yani firaklarına tahammül idemeyüb üstüvâne-i mescid-i Rasûlullâh gibi zî-rûh-vâr tazarrû ve zâr etdiğinde, Hz. Azîz şecer-i çınara hitâb idüb “Ya çınar, senin içinde bi'l-aşiyi ve'l-ibkâr bu kadar zaman tâat ve ibâdet nûruyla derûnunu pür-envâr idüb zâtına ve sıfâtına şeref ve safâ verdim. Şimdi sen benim estârî lâzım olan esrârımı ağyâra ifşâ idüb ihsâna isâet mi idersin” deyû hitâb-ı itâb bu gûne cevab edince bi-emrillah çınar yerine varub orada karar etdi. Bârekallah kerâmet-i vâzıha ise ancak ola.

Lâyihâ: Azîz'de bu zuhûr-ı kerâmet acib değildir. (قل ان كنتم تحبون الله فالتبوعوني يحبكم الله) (De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin) ⁷²⁰ fehvâsınca hubb-ı hakîkî(32b) ile Allah Teâlâ'ya muhîb olub ve sünnet-i Rasûlullâh'a ittibâ ile ibâdet iden kimseye Hak Teâlâ'nın kerâmet vermesi lutf-ı Hak'dır. Nitekim Habîbî Hazret-i Rasûlullâh'a mirâcî vermişdir. İttibâ ve muhabbetle bi-hasebi'l-verâset gerçek evliyâyâ kerâmet verilmesi acib değildir. Ve üstüvâne-i mescid mucizesi bu hâl ve kâle delîl-i vâzıhdır.

Beyân-ı Hâl-i Üstüvâne: *Mişkâtü'l-Envâr'da* Hz. Enes (ra) rivâyet iderler ki: İbtidâ-yı hâlde mescid-i Rasûlullâh'a minber olmayub cumâ günlerinde mübârek arkalarını üstüvâne-i mescidden bir direğe virüb hutbe ve nasihat ve tâ'lîm-i ahkâm-ı şer'at iderler iken ashâb-ı izâm çoğalub ol üstüvâne kifâyet etmeyince Hz. Sultan minber binâsına emr idüb cuma günü ol direği terk idüb ol minbere urûc etdiklerinde râvî hazretleri rivâyet iderler ki (نالت الاسطوانة وتضرعت من فراق رسول الله حنين الوالد لولده حتي احترقت قلوب السامعين) (بحنينها) Yâni ol direk Hz. Rasûlullâh'ın firâkı eclinden ata ve ana, oğul firâkıdan nice ağlayub nâle ve efgân iderse ol dahî zî-rûh gibi nâle ve efgân etdi. Hatta ashâb-ı izâmndan

⁷²⁰ Âl-i İmrân: 31.

nâlesini işitenlerin kalbini iniltisi ile yakdı buyurdular.⁷²¹ Ve bu hususda *Mişkâtü'l-Envâr*'da çok ibret-nümâ beyân vardır. Murâd iden onda görsünler. İmdî bu hâlet-i pür-hikmet şân-ı şerîflerine ziyâde izzet-bahş olduğu ecilden zât-ı şeriflerine Pîr Ömer Halvetî sıfatı ve zikri gâlib olub bu nâmla şühûr oldular. Ve onlardan Ser'çeşme-i Halvetiyyân Seyyid Yahyâ Sultân(33a) Hazretlerine bi-hasebi't-teselsül gelince irşâd iden sultânların cümlesine “halvetî” itlâk olunmuşdur. Ve onlardan Molla Pîr Muhammed Erzincânî ve onlardan sonra Cemâl Halvetî zikriyle meşhûr Çelebi Sultan Aksarayî ve onlardan sonra Hayreddin Tokâdî Hazretlerine ve onlardan nefsi Kastamonu'da türbe-i pür-envâr ve merkad-i mazhar-ı kerâmet ve esrârlarında medfûn olan Kutb-ı Cihân Şâ'bân Efendi Hazretlerine gelince irşâd iden sultanların cümlesine Meşâyih-ı Halvetiyye ve tarîkatlarına Tarîkat-ı Halvetiyye itlâk olunmuşdur.

Beyân-ı Müfîd: Bundan akdem zikr ve tahkîk olunan üç halvetin ve halvetînin hikmeti ve hâli bunların cümlesinde mevcûd ve mütehakkâkdir.

Meşâyih-ı Halvetiyye'nin Halvetlerine Dahl ve Taarrûz İdenlere Cevâb-ı Şâfîdir: Meşâyih-ı Halvetiyye'nin etdikleri halvetlerinin bu kadar esânîd-i kaviyyesi ve merâtib-i aliyyesi var iken bu esânîd ve merâtibden haberdâr olmayub mücerred ilm-i şeriata âlîm olan kimesneler sûfîlerin etdikleri halvet î'tikâf-ı şer'iyyeye muhâlifdir. Ve halvetlerinde î'tikâf idenler asla ve kat'â söylemeyüb samt-ı dâim ider ve itikâf-ı şer'iyyede mutlakâ mekrûhdur deyub *Dürer ve Kudûrî* kavliyle ve gayr-ı fukâhâ kavliyle istidlâl idüb husûsân metn-i *Kudûrî'de* (وكره احصار المبيع والصمت)⁷²² buyurmuşdur dirler. Velâkin şerhde kerâhat-i samt mutlak değildir. Niyet ve amele göredir. Bu adem-i kerâhate nakil yazub (قال الامام حميدالدين هذا اذا اعتقد ان الصمت قرينة والا فلا يكره) Yani eimme-i hanefiyye muktedâlarından(33b) merâtib-i ulûmda ilme'l-yakîne ve ayne'l-yakîne vâsıl-ı kâdir Hamîdüddîn-i Emîn Hazretleri buyurdular ki: İ'tikâfda samtın mekrûh olması mutlak değildir. Belki mû'tekifin niyetine göredir. Yani mû'tekifin ettiği samt kurbettir. Mücerred samtla amel etmek Hakk'a karîb olmaya sebep olur. İbâdetdir. Ve bu samt iderse kerahat vardır. Ve eğer samtı bu niyetle itmez ise kerâhat yokdur didikden sonra kerahat olmadığına bu hadîs-i şerîf ile Hz. Peygamber'in kavli ile (من صمت)⁷²³ (kim susarsa)

⁷²¹ Buhârî, *Menâkıb*, 25; Tirmîzî, *Cuma*, 10, *Menâkıb*, 6; Nesâî, *Cuma*, 17; İbn-i Mâce, *İkâme*, 199; Dârimî, *Mukaddime*, 6.

⁷²² Konuşmayı keserek susmak mekruttur.

⁷²³ نجا من صمت نجا şeklinde. Tirmîzî, *Kiyâme*, 50; Dârimî, *Rikâk*, 5; İbn-i Hanbel, II, 159-177.

افهم المراد بحسن الاعتقاد⁷²⁴ Ve kütüb-i furû-ı *Hidâye*'de, *Şeyh-i Ekmel*'de ve *Sadru's-Şeria* Hâşiyesi *İhyâ'da* dahî bu mazmûnun ifâde-i mesâil-i mukarrerdir. Görüle.

İ'tikâd Olunmazsa Beyân-ı Diğer: Bazı nâkıslar dahî bunların halveti kâfir ruhbanlar halvetidir ki ruhbanlar halvetlerinde asla tekellüm etmeyüb samt-ı dâim ider deyû halvet-i tarîkatla amel iden dervişlere ruhbâniyet isnâd ider. Ve Hz. Rasûlullâh'ın لا رحبانية في الاسلام (İslâm'da ruhbâniyet yoktur)⁷²⁵ kavliyle istidlâl iderler. Amma öyle değildir. Kavli zûr ve bühtân-ı pür-fütûrdur. Zîrâ meşâyih ve dervişânın etdikleri halvetlerinde ve kendülerinde ne bi-hasebi'l-lugat ruhbâniyyet vardır ve ne bi-hasebi'ş-şerîat ruhbâniyyet vardır. Ammâ bi-hasebi'l-lugat ruhbâniyyet olmadığına delil *Lugat-ı Ahterî'de* ider: Ruhbâniyyet ruhbanlara mahsûs ve mensûb hasletdir. Muvâsalat-i savm gibi lûbs-i mesûh ve terk-i ekl-i lahm gibi ve gayrı hâl gibi. Ve meşâyih ve dervişânda bu hâlin olmadığı mukarrerdir. Ve ammâ bi-hasebi'ş-şerîat ruhbâniyyet(34a) olmadığı budur ki, ruhbanlarda din ve şerîat ve bi-hasebi'l-islâm amel-i tarîkat yoktur. Ve eğer ki ziyâde mücâhede iderlerse de “lillâh” ve “fi'llâh” değildir. Zîrâ Allah Teâlâ'nın والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا (Bizim için mücâhede edenleri yollarımıza hidâyet ederiz)⁷²⁶ kavli kerîmi mutlak değildir. (فينا) ile mukayyetdir. (والذين جاهدوا في حقنا)⁷²⁷ demekdir. İmdi bu kayıt hasebiyle onlarda din ve İslâm olmayub amelleri “lillâh” ve “fillâh” olmayıncak mücâhedeleri hiçbir nesneyi müfîd olmaz. Yâ-i masdariyye ile ruhbâniyyet didikleri budur. Bu mâ'nâ ve hâl ehline mâ'lûmdur. Amma bi-hasebi't-tarîkat hey'et-i mâ'rûfe üzere halvet iden şeyh ve dervişânın ehl-i sünnet ve cemaatden akîde-i mû'tebere ile mû'tekîd ve mesâil-i müctehid-i fihâ ile âmil ve müctehîd oldukları ecilden î'tikâf-ı şerîat etseler, erkân-ı mâ'lûmesi ve şurût-ı şer'iyye-i mâ'rûfesi ile iderler. Ve halvet ve tarîkat etseler, â'mâl-i şer'iyyeden gayrı tarîkatda mâ'rûf olan şurût-ı mâ'rûfe ve mâdûdesi ile iderler ki, ehline mâ'lûmdur. Halvetin şurût-ı semâniye ve mâ'rûfesi bunlardır:

دوام الخلوة ودوام الوضوء ودوام الصوم ودوام السكوت عن ذكر غير الله ودوام الذكر المعين ونفي الخواطر⁷²⁸ باسرارها وربط القلب بالشيخ المرشد له وترك التعرض علي الله وعلي الشيخ

Lâyahâ-i Sâlihâ: İmdi (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) (Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım)⁷²⁹ Ve dahî; اعرف فخلقت الخلق لاعرف

⁷²⁴ Kastedileni güzel bir inançla anla.

⁷²⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 463.

⁷²⁶ Ankebut: 69.

⁷²⁷ Bizim hakkımızda mücâhede edenler.

⁷²⁸ Devamlı halvet, devamlı abdestli olmak ve devamlı oruç tutmak, Allah'ın zikri hâricinde sürekli sükût etmek, belirlenen zikir devam etmek, havâtırı tamâmen giderip kalbi şeyhe ve mürşide bağlamak Allah'a ve şeyhe muhalefet etmemek.

(Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bilinmek için mahlûkâtı yarattım)⁷³⁰ fehvâsınca tâlibin mâ hulika lehüsü olan mâ'rifetullâh tahsîlinde lâzım tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb ve tecliyeye-rûh ve tahliye-i sır mücâhedeyle tekmîl-i mâ'rifetullâh için evkât-ı hamsesini ve bi(34b) hasebi't-tarîkat sâir erkân-ı namazlarını ve sâir â'mâl-i müstahsenesini halvetinde edâ idüb sekiz şart-ı mezkûresiyle zikr olunan hey'et-i mâ'rûfe üzere halvetde edâ iden tâlib-i âşıkın ve kâmil-i fâikın kendünde ve ef'âl ve â'mâlinde hiç ruhbâniyyet ameli olma ihtimâli olur mu?

Lâyiha: Hayf ve yazıklar ol âlime ki mesâil-i şer'iyye ve fıkhîyenin ilminde ve amelinde mümin-i tâlibe enfâ ve erfâkını ve her âmilin amelini ve hâline göre evlâ ve üstün bilmeyüb ve dahî kâfir fiili ile müslüman fiilini fark etmeyüb ve merâtib-i selâsesiyle ve keşf-i sûrî yüzünden hakikat-i hâle ârif ve keşf-i mâ'nevî yüzünden esrâr-ı hakâyık-ı eşyâya vâkıf olmadan ve kendü noksanını bilmeden recme'n bi'l-gayb ve bi's-sıfâti's-şuûmet ve'l-ayb Ehl-i Sünnet ve Cemaat'den olan sulehâya tâ'n-ı sarîh-i teşnî ve zemm-i kabîh-i tadcî-i mâsiyet-i kebîreye ve mezâlim-i kesîreye mazhâr ve mübtelâ ola. Hayf sümme hayf sümme hayf ki bu kimesneler perde-i gafletde ve hicâbda kalub ve kendünüm ilm-i nâfi ile âmil ve âlim sanub ve hikmetini ve sırrını taharrür ve tecessüs etmedikleri ecilden Hz. Rasûl-i Ekrem ve Nebiy-yi Muhterem'in (sallallâhü aleyhi ve selem) (اللهم اعوذ) (بك من علم لا ينفذ ومن قلب لا يخشع) (Allah'ım! Faydasız ilimden ve korkmayan kalbden sana sığınırım)⁷³¹ deyû taavvüz etdikleri ilme mazhar olub ve dahî kitabları ve amelleri makbûl-i ulemâ-yı Ehl-i Sünnet ve Cemaat'den olan ârifân-ı kâmilân Mollâ Câmî ve Hâfız Şîrâzî (ks) Hazretlerinin kelâm-ı tenbîhâmizlerine mâ-sadak ola.

Beyt-i Mollâ Câmî

زر شیخ شهی طعنه □ اسرار دل

المرء لا یزل عدوا لما جهل⁷³²

Beyt-i Hâfız Şîrâzî⁷³³

بروای زاهد خود بین مرا خرده مکین

تو بس پرده چه دانی که که خوبست ذکر زلشت

⁷²⁹ Zâriyât: 59.

⁷³⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 132.

⁷³¹ Müslim, *Zikr*, 73; Ebû Dâvud, *Vitr*, 32; Tirmîzî, *Daavât*, 68; Nesâî, *İstiâze*, 13.

⁷³² Şehrin şeyhi, ehl-i dilin esrârıyla ta'n doludur. İnsan bilmediğinin düşmanıdır.

⁷³³ O zahidde kendini hurdemekin gör. Sen perdeyi ne bilirsin ki.

(35a)Meşâyih-ı izâmın tarîkat ve erkânlarının rûkn-i âzâm-ı olan â'mâl-i sâlihânın dördüncüsü, ânâe'l-leyl ve etrâfe'n-nehâr okunan vird-i şerîf-i sebeb-i vürûd-ı vâridât-ı rabbâniye ve bâis-i vücûd-ı maârif-i hakkâniyedir. Hak budur ki, meşâyih-ı izâmın nûr-efzâ vird-i şerîflerinin ziyâ-i mâ'nevîsi sabâh ve akşam sâmi olan tâlib-i sâdıkların kalb ve ruhlarına lâmîdir. Husûsan ki âdâb-ı virde riâyet idüb hudû ile istimâ ide. Ve hudûdan murâd kalbinde huşû ve teyakkuz olmakla vird okunurken uyumayub hâzıru'l-kalb ola. Ve dahî maânîsini fehme âlim ise her kelâmında kendü mertebe ve makâmına göre bir mâ'nâ ve hâl fehmi idüb istimâ ide ki vird-i şerîf min-indillâh sebeb-i vürûd-ı vâridât-ı rabbâniye ve bâis-i nüzûl-i hikmet-i hakkâniyye ola. Ve eğer maânîsine âlim değil ise de hâzıru'l-kalb olub teveccüh-i tâm ile istîmâ idince hâline ve istîdâdına ve makâmına göre zâhir ve bâtın dünyâ ve ukbâ murâdından ve irfânından mahrûm olmaz. Ve cümle âdâbından biri oldur ki, tâlib- i sâdik alâyık-ı efkâriyye ve ef'âliyyeden mücerred olub gâyet zarûret icâb etmeden virdden kalmaya. Ve biri dahî bilâ-özr murabbâ oturmayub sekînet ve vakâr ile dizi üzerine otura. Ve yeri(35b) murâkabe ider gibi başın eğmeyüb namazda durur gibi dura ve zikrullâhda gözünü yumduğu gibi yummaya. Meğer vird safâsıyla veyâhud derûnuna vâridât-ı ilâhiyye ve gayr-ı havâtır-ı rûhâniyye gelüb fehminde ve hazmında ve keşfinde âciz olub ol ecilden yuma. Ol terk-i edeb değildir. Belki terk-i taabbüddür. Velâkin baş-kadem ve muhtâr ve ser-tarîk olan azizler ve dervişler onun zuhûr iden hâlimden suâl idüb ve bu haller vâki ise hâli üzere terk ideler. Mürşidi keşf ider. Ve eğer değil ise tarîk olub ve hâline göre te'dîb ve tenbîh ideler. Ve ol derviş hata etmiş ise hatasını ketm etmeyüb ve noksânını izhâr iderse nice zaman sıdkla mücâhede etmiş gibi ziyâde terakkiye ve irfân-ı tecellîye mazhar olmaya lââyık olur. Ve ammâ ketm idüb ve kelâmında kizb idüb, hîle-i nefisle muhâlif haber virirse mazhar-ı tenezzül ve tezellül olub iyâzü billâh yolu devrilir. Erkân-ı tarîkatın gayrı ahvâlinde dahî böyledir.

Der-Beyân-ı Delîl-i Sihat-i Vird-i Şerîf: Bu vird-i şerîfin â'mâl-i şerîatdan ve ef'âl-i tarîkatdan olduğuna sarâhaten ve işâreten delâlet ider âyât ve ehâdis vardır. Ve âyet-i kerîmeden biri ashâb-ı suffe-i ehl-i safâ hakkında nâzil olan

(وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ) (Sabah akşam Rablerine, O'nun rızâsını dileyerek duâ edenlerle birlikte ol)⁷³⁴ âyet-i kerîmesidir. Evâil-i risâlede sebeb-i nüzûlü ve mâ'nâsı beyân olunmuşdur. Ona rucû oluna. Ve ehâdis-i şerîfeden biri *Mişkâtü'l-Envâr*'da Fazâil-i Kelime-i Tevhîd'de mezkûrdur.(36a)

⁷³⁴ Kehf: 28.

بعث رسول الله بعثنا اي قطعة من جنوده قبل نجد فغنموا غنائم كثيرة واسرعوا الرجعة فقال رجل منهم (مارأينا بعثنا اسرع رجعة وافضل غنيمة من هذا البعث فقال م الا ادلكم علي قوم افضل غنيمه واسرع رجعة منكم هم قوم شهدوا صلوة الصبح ثم جلسوا يذكرون الله حتي طلعت الشمس فاولئك اسرع رجعة وافضل غنيمة) Yani Sultân-ı Âlem (sallallâhü aleyhi ve sellem) asker-i sahâbeden cânib-i Necid'e bir bölük gönderdi. Vilâyet-i küfâra varub çok mâl u ganimet getürüb ve hem sâir zamanda giden bölükden tez geldiklerinde gâzilerden biri bu safâ ile Hazretin huzûr-ı şerîflerinde bu zamana gelinceye kadar gazâdan tez gelmede ve ziyâde mâl u ganîmet getürmede bu askerden (iyisini) görmedik. İnşâallâh Hak Teâlâ ve Rasûlü katında onlardan biz ehâb ve ziyâde makbûlüz mefhûmunu iş'âr etdükte Hz. Rasulullâh (aleyhi's-selâm) buyurdular: Ümmetimden bir kavim vardır ki onlar sizden bu husûsda ehâb ve evlâdır. Onlar dahî Ya Rasulullâh onlar kimlerdir? Bize î'lâm idin sadedinde onlar şol kavimdir, sabah namâzına hâzır olub namazlarını edâdan sonra mescide oturub gün doğuncaya kadar Allah Teâlâ'yı zikr idüb ibâdet ideler. Onlar sizden ehâb ve evlâdır buyurdular⁷³⁵ Ve bir rivâyetde dahî ikindi namazını kılıb gün dolanincaya kadar Allah Teâlâ'yı zikr ideler buyurdular. Bu mâ'nâ ve hâldendir ki bir rivâyet de dahî Hz. Rasulullâh (aleyhi's-selam) Hz. Ali'ye (ra): اذا صليت الفجر فاقعد مكانك حتي تطلع الشمس فان الله يكتب لمن جلس مكانه حجة تامة تامة تامة (Sabah namazını kıldığında güneş doğuncaya kadar yerinde otur. Muhakkak ki Allah yerinde oturan kimseye tam bir Hac sevâbı yazar)⁷³⁶ buyurdular.⁷³⁷ وكذا اذا جلس بعد صلوة العصر الي Yani Hz. Rasulullâh (sallallâhü aleyhi ve sellem) Hz. Ali'ye: Yâ Ali kaçan sabah namazını kılsan seccâden üzerinde(36b) otur. Tâ gün doğuncaya kadar dirler.

Lâyahâ: Zâhir budur ki samt ve sükûtla zikrullâh ve sâir amel-i şer'iyye ve tarîkat olan ibâdetullâh ile otur dimekdir.

Lâyahâ: Hz. Ali (ra) her zamanda ve mekânda ibâdetullâh şanlarında mukarrer olmakla ibâdeti tasrîh etmeyüb ibâdâtı ol mergûbda etmeye tergîb için ancak (فاقعد) buyurdular. (وكذا بعد العصر فاقعد) buyurdularının mazmûnu zikr olunan mazmûndur.

Fazîlet-i Virdde Beyân-ı Diğer: Ahbârda gelmişdir ki, Hak Teâlâ mü'min kullarına menâfi ve fevâid için her diyâra bir bölük melâike gündüzün gönderir. Ve bir bölük melâike gece gönderir. Ve İmâm-ı Fâhrü'r-Râzî (ks) *Tefsîr-i Kebir*'lerinde buyururlar. Müminler sabah namazın edâ idüb ve duâları tamam olub el yüze sürünce gece melekleri mekânlarına urûc idüb akabince gündüz melekleri gelürler. Ve müminler akşam namazını

⁷³⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 175.

⁷³⁶ Nesâi, *Sehiv*, 99; Ahmed b. Hanbel, V, 91-97-105.

⁷³⁷ Ve ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar oturmak da böyledir.

edâ idüb bâ'de'd-duâ el yüze sürünce gündüz melekleri mekânlarına urûc idüb akabince gice melekleri gelürler. Tâ kıyâmete kadar bi-emrillâh ve hikmetillâh bu hâlde devâm iderler.

Rivâyet-i diğ̃er: Bu husûsda bir rivâyet dahî oldur ki, gice ve gündüz melekleri mekânlarına vardıklarında Hak Teâlâ kullarının ahvâl ve ef'âllerine âlim ve dâna iken li-hikmetin meleklerle suâl idüb ider ki: Ya meleklerim, yeryüzünde mü'min kullarımı ne hâlde ne amelde koyub gıtdiniz didikde melekler cümlesi iderler ki: Ya Rabbi! Sana mâ'lûmdur. Ehl-i şerîatden ve ehl-i tarîkatden bazı sâlih ve abid kulların sabah namazın edâ idüb seccâdelerinden ve yerlerinden kalkmayub kimi münferid kimi müctemian halka olub oturub(37a) tâ güneş doğuncaya kadar zikrullâh ve sâir ibâdâtla meşğûl oldular. Bâ'de de ikindi namazını edâ idüb yerlerinden kalkmayub tâ akşama değ̃in gün dolanuncaya kadar zikrullâhla ve sâir ibâdâtla meşğûl oldular deyu bu vechile haber virdiklerinde Hak Teâlâ kemâl-i kerem ve fazlından ider ki: Ya meleklerim! Çünkü onlar يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَبَحُّوا بُكْرَةً وَأَصِيلًا اذْكُرُوا اللَّهَ (Ey imân edenler! Allah'ı çokça zikredin ve sabah akşam onu tesbih edin) ⁷³⁸ fehvâ-yı şerîfince sabah ve akşam bu amelle âmil oldular. Siz cümleliz şâhid olun ki ol kullarımı yarlığadım ve dîdâr-ı şerîfimi onlara nasib etdim deyu buyurur. Ey ihvân-ı şerîat ve ey erbâb-ı tarîkat! Ashâb-ı tarîkatı Hak Teâlâ nice yarlığamasın ki? Bunlar sabah ve akşam virden ve sâir ibâdât ve ezkârlarını dahî etmek ile gecelerin ve gündüzlerin cemî-i evkâtında Allah Teâlâ'ya zikir ve ibâdet etmiş olurlar. Zîrâ ashâb-ı suffe hakkında nüzûl iden (واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي) ⁷³⁹ (Sabah akşam Rablerine, onun rızâsını dileyerek duâ edenlerle birlikte ol) âyet-i kerîmesi tefsîrinde müfessirin (غداة و عشي) 'den murâd sabah ve akşamdır didiklerinden gayrı zikr-i kül ve irâde-i cüz fehvâsınca gicenin ve gündüzün cemî-i evkâtı murâddır deyu dahî tefsir etmişlerdir. Bu takdirde onlar gecenin ve gündüzün cemî-i evkâtında ibâdet etmiş olurlar. (اللهم اجعلنا منهم واحشرنا في زميرتهم) ⁷⁴⁰

Lâyhâ-i Beyâniyye: Ve dahî vird-i meşayih-ı izâma rağbet ve bu rağbetle Hakk-ı Mâ'bûda ibâdet ve bu ibâdete sabah akşam müdâvemet iden sulehâ ve fukarânın bâzısı makâm-ı şerîatde ve bâzısı mertebe-i tarîkatde ve bâzısı dâire-i mâ'rifetde ve bâzısı hâl-i hakîkatde istimâ ederler.(37b) Ve her biri hâline göre zâhir ve bâtın müstefîd ve müntefî olurlar.

⁷³⁸ Ahzâb: 41-42.

⁷³⁹ Kehf: 28.

⁷⁴⁰ Allâh'ım! Bizi onlardan eyle ve bizleri onlarınçerisinde haşreyle.

Beyân-ı Diğer: Ve bu vird-i bâis-i tulû-i şems-i pür-saâdet ve hidâyet ve sebab-i gurûb-ı zahl-i nefis-i emmâre pür-cehâlet ve dalâlet sabah ve akşam okunmaya tâ'yîn olunduğuna hikmet (واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم) âyet-i kerîmesinin mazmûn-ı hümayununa ittibâ ve teveccüh ve ashâb-ı suffe-i pür-safânın â'mâl-i hasene-i saâdet ve necât-ı makrûnlarına teşbîhdır. (من تشبه قوما فهو منهم)⁷⁴¹ (Kim bir topluluğa benzerse o da onlardandır)

Lâyhâ-i Müşîre-i Fazâil-i Vird: Ve bu vird-i şerîf bu kadar matlûbdur. Ve okuyub dinleyenler indallâh mahbûb ve inde'n-nâs mergûb olduğuna dahî hikmet budur ki, meşâyih-i izâmın sâir erkân-ı şerîf-i mûsıl-ı irfânlarında olan â'mâl-i sâliha ve hasenenin cümlesini câmidir. Bu cümle zikrullâh ve tilâvet-i Kur'ân-ı Azîm ve salavât-ı Rasûl-i Kerîm ve dahî ahsâ-yı esmâ-i hüsnâ ve dahî sâir tahmîdât ve tehlîlât ve tesbîhât ve temcîdât ve takdîsât ve dahî niyâz ve münâcât ve daavât ve dahî ashâb-ı kibârı ve çahâr-ı yâr-ı güzîni medhât, hâsıl-ı kelâm Şerîat-ı Muhammediyye'de ve Tarîkat-ı Ahmediyye'de her ne amel-i hasene-i mahmûde var ise vird-i şerîf ve mevrûdda bi-kemâlihi mevcuddur. Â'mâl-i şeriyyenin ve ahvâl-i tarîkatın ve akvâl-i hakîkatin efrâdına ve envâna âlim ve ârif ve esrârına vâkıf olan eizze-i kirâma mâ'lûmdur. Ve bu amel ve virde namaz dahî mevcuddur. Zîrâ işrâk ve istihâre ve istiâze niyet olunan altı rekat namazlar ve dahî virddendir. Ve akîb-i virde virilen selâm ve musâfaha dahî virddendir. Zîrâ(38a) vird amelinin tamamı bunlar ile olur. Anla.

Lâyhâ: Ve bâzı nâdân virde virilen selâma mahall-i selam değildir deyu dahl iderler. Eğer ümmîlerden ise, ehl-i zûm ve kemâl-i cehlindedir. Veyâhud yarım fakihlerden işitmiştir. Ona tövbe ve istiğfar lâzımdır. Ve eğer ulemâdan geçinib kendü zâ'mınca taassüben ve inkâren dahl iderse aslen ve hakîkaten tetebbû etmediği için bu ecilden dünyada ve âhiretde selâmet-i ilâhiyyeden mahrûmdur. Zîrâ selâmın cümle-i ibâdet-i ilâhiyyeden olduğunda iştibâh yokdur. Ve selâma hiç mahall-i muayyen yokdur.

Lâyhâ: Ve selâmın cümle âdâbındandır ki selâma elif ve lâm getirmeyüb (السلام عليكم) dimeyüb, elif lâmsız (سلام عليكم) diye. Hikmeti ulemâdan ehline mâ'lûmdur.

Lâyhâ-i Mühimme: Ve bu vird-i bâis-i fazâil-i irfâniyye meşâyih-i izâmın cümleden ziyâde rükn-i âzâm olduğu ecilden aslen ve kat'en terk olunmamak gerekdir deyu tenbîh buyurulmuştur. Hak budur ki tarîkatın â'mâl-i nâfilesinde kazâ lâzım değildir. Ammâ nâfilenin en faziletlisi devamlı olanıdır mûcibince bazı meşâyih-i izâm amelinde ikdâm ve ihtimâm idüb vird fevt olmamak gerekdir. Ve dahî fevt olsa bu hadîs-i şerîf mûcibince

⁷⁴¹ Ebû Dâvud, *Libâs*, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 50.

وحدیث فی المشارق من نام عن حزبه من اللیل او عن شیئی منه فقراً ما بین صلواة fevt-i kazâ lâzımdır. الفجر وصلوة الظهر كتب له كانما قرأ من اللیل من نام اي غفل عن حزبه بكسر الحاء ما يوظفه المرء علي نفسه من قرأ اي صلوة من اللیل او عن شیئی منه اي بعض حفزه فقراً ما بین صلوة الفجر وصلوة الظهر كتب له كانما قرأ من اللیل یعنی من فات حزبه او بعض منه عن الوقت الذي كان يفعل فيه ففعله في وقت اخر 742 كتب له من الاجر مثل لم يفت buyurulmuşdur.(38b)

Lâyihâ: Ve bu hadîs-i şerîfde Hz. Rasûlullâh'ın kelâm-ı şerîflerinden fehm olunur ki tâlibin virdi gafletle fevt olsa yine edâ idincek fazâil-i virdden ve menâfiinden aslâ bir zaman hâlî ve mahrûm olmamış olur. Kazâ lâzım olduğu ona binâendir. الله تعالى اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب⁷⁴³

Vird-i -i Şerîfin Bâis-i İnşirâh Olan Şerhine Mukaddime-i Kâliyye ve Sebeb-i İftitâh Olan Fethine Münebbih-i Hâliyyedir: Meşâyih-ı izâmın ulemâ-yı kirâmdan kutbu'l-aktâbları ve kâmilîn-i â'licenâbları olan eizze-i fihâm kendü tarîkatlarında ve silsilelerinde feyz-i Hak ve vücûd-ı mutlak ile her biri bir vird-i latîf-i bâis-i mücâhede ve zikr-i şerîf-i mûcib-i müşâhede vâ'z ve tâ'yîn etmişlerdir. İle'l-ân her birinin silsileleri erkânında ve ehl-i tarîkatları lisânında kıraat ve istimâ olunur. Ammâ Azîzimiz Kutb-ı Cihân Şâ'bân Efendi Sultân silsilesinde ve erkânında okunan vird-i bî-hemtâ Kutb-ı Âlem Hazret-i Şeyh Seyyid Yahya'nın vâ'z ve tâ'yîn ettikleridir. Velâkin meşâyih-ı halvetiyyeden bazıları ibâretinde ziyâde ve noksân etmişlerdir. Ammâ bizim Şâ'bân Efendi silsilesinde ile'l-an bir noktaca ziyâde ve noksân olmamıştır.(39a) Hattâ Hz. Sultân'la türbe-i pür-envâr ve kubbe-i pür-esrârlarında böylece medfûn olub ve hulefâ-yı kirâmından olmakla seccâdelerinde on altı yıl mürşid-i tâlibîn olan Muhyiddîn Efendi rivâyet iderler ki: Bir gün Hz. Aziz, hulefâ ve dervîşâna hitâb idüb hâlâ bizim erkânımızda okunan vird-i şerîf Seyyid Yahya Hazretleri huzurunda okunan vird-i sahîhdır. Ve onlar huzurunda okunan vird-i melîh kalem-i âlâ ve emr-i hüdü ile levh-i mahfûza ve kitâb-ı mübîninde yazılan vird-i â'lî-i şândır. Zinhâr sakının levh-i muhfûza muhâlif bir harf ziyâde ve noksân etmeyün deyu dâimâ tenbîh iderlerdi buyurdular.

Lâyihâ: Ve bu tenbîhin hıfzı lâzımdır. Mademki seccâde-i mercî-i benî âdemlerinde irşâd eden eizze-i kirâmda kuvvet-i kalbiyye ve salâbet-i rûhiyye ve sadâkat-i sıriyye ile tahsîl-i

⁷⁴² *Meşârik Şerhi'nden:* Kim uyku sebebiyle gece hizbinin tamâmını ya da bir kısmını kaçıırır ve onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, kendisine sanki gece okumuş gibi sevab yazılır. Kim de okumakla yükümlü olduğu hizbinden gaflet ederek uyur ve ondan aklında kalanları sabah ve öğle namazı arasında okursa, ona gece okumuş gibi sevab yazılır. Yani kim ki hizbinin tamamını ya da bir bölümünü vaktinde okuyamazsa başka bir vaktide bunu yerine getirir ve o kimseye hizbinin vaktini kaçırmamış gibi sevab yazılır(Müslim, *Müsâfirîn*, 142; Ebû Dâvud, *Tatavvû*, 19; Tirmîzî, *Cuma*, 56; Nesâî, *Kıyâmü'l-Leyl*, 56).

⁷⁴³ Allah Teâlâ doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve varış O'nadır.

maârif-i ilâhiyye olub ilâ inkırâzi'd-devrân inşaallâhü'r-rahman aslâ bir harf ziyâde ve noksân görünmeye. Nitekim seccâde-i mercî-i cihânlarında aslâ â'mâl-i şeriyye ve tarîkiyye inkıtâ ve tegayyür ve noksân görünmeyüb ânen fe ânen yevmen fe yevmen kuvvet-i mürşid-i kâmil ile hâlet-i irşâdiyye-i reşâdiyye ve halk-ı cihânın ve Cenâb-ı Hakk'a müteveccih olan ervâh-ı hâcâtın rûh-ı mukaddeslerinden istimdâdları munkatı olmayub sıdk ve teveccühât ile sadâkat-i îtikâdiyye-i sedâdiyye ziyâde bir ziyâde olmadığı gibi vird-i şerîfe ve sâir erkân-ı latîfeye dahî asla tenezzül ve noksân gelmiye.(39b) Bin otuz sekiz senesi zilhiccesinin aşrinde bi-hasebi'l-feyz ve't-tulû-i şerh-i mâhûde bi'z-zât şurûdur.⁷⁴⁴

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm. Güvenim, dayanağım ve selâmetim onunladır. اللهم : قيل اصله يا الله انا بالخير⁷⁴⁵ idi. Evvelâ harf-i nida hazfıyla tahfîf olundu. Ve dahî ümmü'l fiilinin mütaallâkı ola sîga-i tekellüm ile bi'l-hayr hazf olundu (الله ام) kaldı. Hemze dahî hazf olunub lafzattullâha zâm olunmakla “allâhümme” oldu.⁷⁴⁶ Bu vird-i şerîfi cem ve vâ'z ve te'lîf ve kıraat Seyyid Yahyâ-yı Kutb-ı Celîl evvelâ bir î'tîbâr-ı cemîl kasd idüb esmâ-i izâmından “Settâr” ismiyle bed eyledi ki Yâ Allah! Huzûr-ı âline geldim. Ber-vech-i ubûdiyyet senin şânını tâ'zîm ve zâtını tebcîl ve rızânı tahsîl için gün doğuncaya kadar envâ-i ezkârla iştigâl murâdımdır. Velâkin zât-ı celîl ve yüceni lâyük ezkâra kâdir değilim. Ammâ Cenâb-ı Âlî'den avn ve ihsân ricâ iderim ki zâtına layık zikir ve ibâdete iştigâl tâ'bîr idüb acz ve hatâ ile ayb ve noksânım zuhûr iderse sıfat-ı af ve gufrânla setr idüb kemâl-i fazlından yüzüme vurmayasın deyub duâ ve nidâsında ziyâde tazarrû kasdına tekîden İsm-i Settâr'ı tekrar etdi. (يا عزيز يا غفار يا جليل يا جبار) İsm-i şerîflerini zikr etmekden murâd zikr olunan duâ ve niyâzında ziyâde ihtimâm içindir. يا⁷⁴⁷ مقرب القلوب والأبصار⁷⁴⁷. Bu nidâ ile dahî tekrar Cenâb-ı Hakk'a nidâ ve niyâz idüb, Ya Rabbi, kalbim ve basarım yed-i kudretindedir. Kalbim ağyâra meyl ve basarım âhara nazar iderse kemâl-i (40a)kereminden (قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء) (Müminin kalbi Rahmân'ın iki parmağı arasındadır. Dilediği gibi çevirir)⁷⁴⁸ muktezâsınca kendü hallerine komayıb bunları ağyâr ve âhardan taklib idüb teveccühümü cenâb-ı

⁷⁴⁴ Halvetiyye Tarîkatı'nın ikinci pîri kabul edilen Seyyid Yahyâ Şirvânî(v. 1457)'nin derlediği *Virdü's-Settâr* adlı eserdir. Halvetilik'te bu eserin okunmasına önem verilir. Bkz. Muslu, Ramazan, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul, 2007,122.

⁷⁴⁵Denildi ki (Allâhümme)'nin aslı “Ya Allah hayra inandık”dır.

⁷⁴⁶ Ey günâları örten.

⁷⁴⁷ Ey kalbleri ve gözleri evirip çeviren.

⁷⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 251.

izzetine mahsûs et dimekdir. (ويا مدبر الليل والنهار)⁷⁴⁹ Sıfat-ı müdebbirin bi-hasebi'l-lugat mazmûnu budur ki, hikmet-i kâmile ile kudret-i şâmilenin bir âsârı dahî budur ki geceyi giderub ardınca gündüzü getirsün. Sıfat-ı kâmilesinden birini dahî beyan etmişdir. Ve bundan akdem غداة وعشي zikrinden ber-vech-i istiâre zikr-i mahâl irâde-yi hâl hükmüyle cemî-i evkât-ı leyl ve nehâr olduğu gibi, bunda dahî bi-hasebi't-tevîli'l-karîb leyl ve nehâr cemî-i mevcûdâtın kifâyet ve ibâret olması câizdir. Zîrâ cemî-i mevcûdâtın kıyâm ve deâmı felek-i devvârın devrânıyla hâsıl olan leyl ve nehâr vücûduyladır. Ehl-i nücûm ve ehl-i rasad olan ulemâ-yı kâmilîn bi-hasebi'l-hikmeti'l-ilâhiyye mâ'lûmlarıdır ki, bu muhtasarda tafsîl ve beyânı kâbil ve makbûl değildir.

Murâd-ı Hüdâ-yı Celîl'in Sıfât-ı Cemîlini Beyândır: Ve dahî âlem-i kevn ve mülke, âlem-i gayb ve melekûtdan şeb ve rûzun zuhûru ve burûzu âfitâb-ı âlem-i tâbânın tulûu ve ğurûbu ile olduğudur. Anla. Ve dahî Vâzîü'l-vird bu defa dahî nidâ ve niyâzında zikr olunana murâdâta vusûlüne ziyâde ihtimâm ve Hak Teâlâ'nın kudret-i kâmilesine î'timâd ve lutûf ve keremine istinâd idüb (خلصنا من عذاب القبر والنار)⁷⁵⁰ okudu. Yâni Yâ Rabbel-Âlemîn Sen Kadîr-i ber-Kemâlsin ve ben hakîr ve âciz ve bî-mecâlim. Cemî-i umûr-ı âlem yed-i kudretinde ve kabza-i kuvvetindedir. Hatâ ve isyândan hıfz ve himâyet etmekle azamet ve celâlin hürmeti için nefsen ve(40b) rûhen ve zâhiren ve bâtunen mûcib-i azâb olur ahvâlden halâs eyle dimekdir.

Şerh-i Kelâm-ı ilâhî "Üstûr Uyûbenâ:" Ve dahî setr-i ayb ve gafr-ı zenb ve tathîr-i kalb ve tenvîr-i kabîr ve şerh-i sadr ve tekfîr-i seyyiât cemî-i ahvâl ve merâtibde ibâdullâha husûsan sâlik-i ilallâh olanlara dünyâ ve ukbâlarında lâzım ve nâfi ve nice fevâid-i sülûkiyyeyi câmi hâlet-i ilâhiyyeden olduğu için Vâzîü'l-vird (ks) bunu dahî maksûd-ı aksâ î'tibâr idüb ibtidâen virde sıfat-ı settâriyyetle nidâsını bi'l-kifâye etmiş iken bu defa dahî bu menâfi-i lâzımının zuhûrunu recâ idüb tekrar sıfat-ı ulûhiyyet ile duâsında tasrîh idüb (الهي استر عيوننا واغفر ذنوبنا وطهر قلوبنا ونور قبورنا واشرح صدورنا وكفر سيئاتنا)⁷⁵¹ okudu. Ve bu eltâf-ı ilâhiyyeye recâ ve duâsından sonra بلطف الله مستور العيوب ومغفور الذنوب ومطهر القلوب ومنور القبور ومشرح الصدور ومكفر السيئات⁷⁵² lerden olan kimesneler âlem-i bekâda ve civâr-ı Hak'da ahyâr ve mukarrebîn ve ebrâr ve vâsîlîn ile haşr olunması ahbâr-ı sahîha da mukarrer olmakla âlem-i fânîden âlem-i bâkiye intikâl göründüğünde onlar hâli gibi

⁷⁴⁹ Ey geceyi ve gündüzü tedbir eden!

⁷⁵⁰ Bizi kabir azabından ve cehennemden kurtar.

⁷⁵¹ Allah'ım! Ayıplarımızı ört, günahlarımızı bağışla, kalblerimizi temizle, kabirlerimizi nurlandır, göğüslerimizi aç ve günahlarımızı ört.

⁷⁵² Allah'ın lutfu ile ayıpları örtülen, günahları bağışlanan ve kalbleri temizlenen, kabirleri nurlanan, göğüsleri açılan ve seyyiatları affedilenlerden kıl.

kemâl-i irtihâl müyesser idüb ve onlar gibi civâr-ı Hak'da haşr olunmak recâsına *توفنا مع* 753 okudu. Vird-i şerîfde sübhânın (*ما عبدناك حق عبادتك*)⁷⁵⁴ kelâmının kemâl-i şânına ve hâline mukaddime-i irfâniyyedir: Ve mâ'lûm olsun ki: (*وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون*)⁷⁵⁵ (Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım)⁷⁵⁵ fehvâsınca mâ'bûd-ı bi'l-hak olan zât-ı kâmiline mukaddemen mâ'rifeti nice(41a) lâzım ise zâtıyla kâim ve sâbit olan sıfat-ı rubûbiyyet muktezâsınca ibâdet-i ilâhiyye dahî öyle lâzımdır. Hâsilü'l- kelâm ve beyan bir birine lâzımdırlar ve mâ'rûf-ı ehl-i irfândırlar.

Lâyihâ-i Li'l-Müellif: Ve bu dahî ulemâ-yı kâmilîne mâ'lûm olsun ki, urefâ-yı kâmilîn ve fuzâlâ-yı vâsılîn tahkîk ve tedkîklerinde nübüvvet iki nev'idir. Nübüvvet-i tâ'rîfiyye ve teşrîfiyye dirlar ki ehline kemâ-kân mâ'lûm ve mâ'rûfdur. Velî-yi kâmil ü sâdık nübüvvet-i tâ'rîfiyyeye vâsıl olur velâkin nübüvvet-i teşrîfiyyeye vâsıl olamaz. *Şerh-i Akâid'de* ve *Îtikâdât bâbında* velî derece-i nübüvete vâsıl olmaz didikleri nübüvvet-i teşrîfiyyedir. Nübüvvet-i tâ'rîfiyye değildir. Ehline mâ'lûmdur. Ve dahî velînin bu vechile vusûlü mücerred irfân-ı kâmil ile değildir. Ancak amel-i şerîat-ı Muhamediyye ve taât ve ibâdet-i samediyye kuvvetiyle ve bu hâlde devâm-ı istikâmetle vâsıl olur. Bu ecildendir ki ârif-i sâdıklar fenâ-yı mâ'nevî ve bekâ-yı mâ'nevî hâlini ve bi-hasebi'l-bâtın mevt-i mâ'nevî kemâlini bulduktan sonra fenâ-yı sûrî olan mevt-i sûrî ve zâhirî hükmüyle âlem-i sûret-i vüçûd-ı zilliden âlem-i bekâya vâsıl olunca asla amel-i şerîatı ve hâl-i ibâdeti terk itmez. Ârif-i kâmile bu remz yeter ki: (*كل جمع بلا تفرقة وكل تفرقة بلا جمع تعطيل*)⁷⁵⁶ der. Ve insân-ı kâmil oldur ki, bu kelâm-ı mazhar-ı kemâlin mazmûn-ı hümâyûnunda olan hâli terk etmezler. (*فافهم الاشارة بكمال الاذعان والبصارة*)⁷⁵⁷

Lâyihâ: Ârif-i kâmil telvînden hâlâs olub temkîn-i sırfa ve hâl-i ehâdiyyet ve hüviyet olan makâm-ı cem'e vâsıl(41b) oldukda ol makâmı kalub kuvvet-i irfâniyye ile cem'î cem'ül-cem'e ve temkînî telvine ve vahdeti kesret-i ef'âl ve sıfâta vâsıl ve mübeddel olmayub ve vahdet-i sırfı makâm-ı cem ve istiğrakta kalsa ve bu hâl ve makâmı harâret-i ilâhiyye ile aklın evvel mertebesi olan akl-ı maaş zâil ve ikinci mertebe olan akl-ı maad hâl ve makâmında tevhdî-i ef'âl ve tevhdî-i sıfât ve tevhdî-i zât hâliyle meczûb-ı sırf olub zevâl-i akl-ı maaş ile, teklîf dahî sâkit olursa ricâlullâhdan bir ferd-i ferîd ve veliy-yi vahîddir. Tâat ve ibâdetinde hâli ve kâli Hak Teâlâ'ya kalmışdır. Bu makâm ve hâl vâsıl olan ehline

⁷⁵³ Bizleri iyilerle berâber vefat etdir.

⁷⁵⁴ Sana gerektiği şekilde ibâdet edemedik.

⁷⁵⁵ Zâriyat: 59.

⁷⁵⁶ Farksız Cem zındıklıktır ve Cemsiz Fark da tâtıldır.

⁷⁵⁷ Bâsiret ve anlayışın kemâliyle işâreti anla.

mâ'lûmdur. (انما يعرف ذو الفضل ذوقه)⁷⁵⁸ Ammâ akl-ı maaş zâil olmayub akl-ı maada Kur'an'la mâ'rûf ve urefâ-yı kâmilîn olub ehlûllâh telkîn ve irşâdında Cem'ül-Cem ıtlak olunan fark-ı sâniyeye halle vâsıl olmayub ve dahî akl-ı maadı aklın üçüncü mertebesi olan akl-ı kül kuvvet ve perteviyle musaffâ ve münevver olmayub belki kuşûr-ı kesret ile mahcûb olub ve akl-ı maaş pertevi ve âsârı gâlib olmakla nefis-i maaş ve nefis-i levvâme takazası dahî görünse bu makûle ârif kesrete ve vahdete yetişdim deyû tedbîr-i akl-ı maaş ve takaza-i nefis-i maaş ile alâyıık-ı kesrete ve avâyık-ı fetrete düşüb bu hevâ ve heves ile mağrûr dahî olmayın. Mücâhede-i kalbiyye ve rûhiyye etmeyüb hatta müşâhede-i rubûbiyyetle hâlâ şeriat ve tarîkat ile üzerine farz olan â'mâl-i şerîatı ve ibâdât-ı ilâhiyyeyi bilâ öZR terk etse ıyâzü billâh vücûdunda zındıka ve ilhâd hâli zuhûr(42a) etmiş olub cehâlet ve batâlete belki ayn-ı dalâlete mübtelâ olur. Allâh Teâlâ Ümmet-i Muhammed tâlib ve sâliklerini bu makûle irfânda ve hâlde kalmaktan saklaya (Amin). Zîrâ bu hâlin alâmet-i ilhâd olduğunda zerre iştibâh yokdur.

Lâyhâ: Ve bu dahî mâ'lûm-ı ulemâ ve mâ'rûf-ı urefâdır ki ârif-i billâh enbiyâ sıfatlı olub merâtib-i erbaa olan şerîat ve tarîkatın ve mâ'rifet ve hakîkatın her birine bâ-kemâlle âlim ve ârif olub makâmına ve hâl ve mahalline göre meh-mâ-ımkân her biriyle amel idüb şerîatın ve tarîkatın hükmünü vere.

Lâyhâ: İmdi velî-yi vâsıl ve insân-ı kâmil oldur ki, bu zıkr olunan ahvâlden kendisini sakınub cem'î farksız ve farkı cem'siz olmaya. Zîrâ sâfî cemde kalub ve akl-ı maaş dahî yerinde olub evliyâ-yı kâmilîn ve meşâyih-ı müttekîn halinde ve kemâlinde olan fark-ı sâniye ve cemü'l-cem'e vâsıl olmasa ârifine göre zındikiyyet havfı dahî vardır. Fark-ı sâniye ve cemü'l-ceme vâsıl olub velâkin hâlet-i cem'e taalluk itmeyüb sâfî farkda kalsa muattılîn ve bâtılînden olmak hafvı vardır. Bi-gayet hazer lâzımdır. Zîrâ urefâ-yı kâmilîn ve meşâyih-ı vâsılîn ve müttekîn (كل جمع بلا تفرقة وكل تفرقة بلا جمع تعطيل)⁷⁵⁹ buyurmuşlardır. Makâm ve hâle zevk ve şuhûdla vâsıl olmayan bu kelâmın mâ'nâsını bilmez. Ve dahî (من لم يذق لم يعرف)⁷⁶⁰ dahî kelâm-ı meşhûr ve makbûl-i ûlu'ş-şuurdur.

Lâyhâ: Ve Hak Teâlâ nice âyet-i kerîme ile kullarına ibâdet emr itmiş, husûsan واعبد ربك وحتي يأتيك اليقين (Yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et)⁷⁶¹ âyet-i kerîmesiyle emr etmiş iken ve akîde-i(42b) mû'tebere ile Ehl-i Sünnet ve Cemaat'den olan cumhûr-ı müfessirîn-i ehl-i dîn ve ehl-i yakîn lafz-ı yakînden murâd beyne'l-ibâd vukûu yakînen

⁷⁵⁸ Onun zevkini ancak fazilet sahibi anlar.

⁷⁵⁹ Farksız cem zındıklıktır ve cemsiz fark da tâtilidir.

⁷⁶⁰ Tatmayan bilmez.

⁷⁶¹ Hicr:99.

mukarrer ve mütehakkak olan mevt-i sûrîdir deyû tefsir etmişler iken mülâhade ve zenâdika tâifesi yakîni kendi mâ'nâ-yı lugavisine alıb ve “hatta” kelimesinde mâ'nâ-yı intihâ dahî murâd ve îtibâr idüb kendü hayâl-i bâtıllarında ve nefsi habîselerinde ve kulûb-ı kâsiyelerinde olan dalâleti izhâr ve zamân-ı hayatlarında ibâdet-i ilâhiyyeye intihâ î'tibar idüb (موتوا قبل ان تموتوا) (Ölmeden evvel ölünüz)⁷⁶² hadîs-i şerîfi'ni kendü î'tikâd-ı bâtıllarına delîl ittihâz itmekle “biz öldük, bizden teklif sâkıt oldu” deyu dalâlet ve küfür yoluna giderler. Hâşâ sümme hâşâ sümme hâşâ öyle değildir. Tevîl-i bâtl ve fâsidden ve itikâd-ı sâfil ve kâsiden nâşî ve zâhir olur bir hâl-i bed ve kâl-i bî-hıreddir.

Lâyhâ: Bu dahî mâ'lûmdur ki bu kelâm-ı müstetâb Hz. Râsûl-i ekrem'e hitâbdır. Onlar bi hasebi'l-irfân ve'l-ikân fenâ-yı mâ'nevîlerini ve bekâ-yı mâ'nevîlerini kendü kâl-i latîf-i mazhar-ı hâlleri olan (موتوا قبل ان تموتوا) mûcibince tekmîl idüb hiç hâl ve kâllerinde ve ibâdet ve amellerinde intihâ görünmeyüb ve mevti sûrîleri zamanına değin asla terk-i tâat ve ibâdet itmediler. Mülâhadenin batâlet ve delâletini beyân-ı hâl ve kâlden gâyet âşikâre olur.

Lâyhâ: Gerçekten bu hâl vardır. Velâkin âlem-i bâtında ve ledünnîde ve hafâyâ-yı âlem-i melekût ve ceberut da ve hâlât-ı esrâr-ı ilâhiyyede müstağrak olub ve meslûbü'l-itibâr ve mağlûbü'l-ihtiyâr olan meczûblar hâlinde mû'teberdir. Amma celâyâ-yı(43a)âlem-i mülkde ve zâhirde meczûbü'l-akl ve meslûbü'l-ihtiyâr olmayub akl-ı maaş ve akl-ı maad kuvvetiyle umûr-ı kesret ve ef'âl-i ihtiyâriyye-i hakîkiyye ile ehl-i tasarrûf olan ârif ve kâmil ve muvahhid-i vâsıl hâlinde mû'teber değildir. Bu halde ve kemâlde iken onlar gibi terk-i amel ve ibâdet etmek Şer-i Şerîf-i Muhammedîye ihânet ve izhâr-ı ilhâd ve dalâletdir.

(العياذ بالله المالك من هذه المهالك)⁷⁶³

Beyân-ı diğere ve latîf: Ve dahî vâzîû'l-vird (ks) akîde-i mû'tebere ile Ehl-i Sünnet ve Cemaatden olub ibâdetin lüzûmunu ve her ibâdullâha bi-hasebi'l-luzûmü'ş-şer-i umûmunu ve ibâdetin ve mâ'bûd-ı bi'l-hakk'ın uluvv-i şânını ve mekânını kemâ yenbagî bildiği sebebden ibâdetin edâsında izhâr-ı acz ile ve mütekellim-i mea'l-gayr sîgası ile سبحانه ما عبود⁷⁶⁴ okudu. Fi'l-vâkî Allah Teâlâ'nın zât-ı ulûhiyyetine ve sıfât-ı rubûbiyyetine lâyıık ve sezâ-vâr ibâdet ve tâat-ı bî-şümâr mümkün olmadığı ecildendir ki İmâm-ı Â'zâm ve Hümâm-ı Ekrem Hazretleri *Fıkh-ı Ekber* nâm kitâb-ı muhteremlerinde

⁷⁶² Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 346.

⁷⁶³ Bu helâk edici şeylerden Melîk olan Allah'a sığınırız.

⁷⁶⁴ Yâ Mâbud olan Allah'ım! Sana gerektiği gibi ibâdet edemedik.

hal-i mâ'rifet-i ilâhiyyeyi beyândan sonra hâl-i ibâdet-i ilâhiyyeyi dahî beyan idüb ليس يقدر 765 buyurdular. Ve İmâm-ı Â'zâm'ın kemâl-i hâline ârif olub ve *Fıkh-ı Ekber'i* şerh iden Şârih-i Ekrem ve Â'lem dahî Hz. İmam'ın murâd ve merâmını beyân sadedinde (قال ابو منصور ما تريدي : ليس وسع احد ان يتق الله حق تقاته) 766 buyurdularını nakilden sonra onların harf-i tenbîh ile beyân etdikleri kelâmılarını tavzîh(43b) ve beyân için:

الا تري ان الملكة مع انهم لا يفترون ولا يسأمون عن العبادة طرفة عين يقولون يوم القيامة سبحانك ما 767 buyurdular. Yâni melâike-i mukarrabînin göz açıp yumuncaya dek ibâdetlerine kesret ve fetret gelmiş değil iken yevm-i kıyâmetde izhâr-ı acz idüb bu kelâmı diseler gerekdir dimekdir. Ve şârih-i ekrem mezbûr bu hâle delîl-i âhâr ikâmet idüb: قال بعض العارفين العبادة اجلال الرب وتعظيمه ولا نهاية لجلاله وتعظيمه فلا يقدر عبد ان يأتي بالعبادة اللايقة 768 buyurdular. بجلال الله وعظمته وكبريائه

Suâl Alâ Vech-i Lâyhâtî'l-Makâl: Belki ibâdullah bu amele ehil olmayub hakk-ı ibâdetle âbid olmayınca etdikleri ibâdet makbûl olmayub ve amelleri lağv olmaz mı deyu hâtıra olunursa el-cevâb: Hz. İmâm bu kelâmılarından sonra kelime-i istidrâkle bu suâlê cevâb kaskına (ولكنه يعبدوه بامرهم كما امره) 769 buyurdular. Ve Hz. İmâm'ın bu kelâm-ı şerîfinin mazmûnunu teyîd kaskına ve emr olunduğunun hikmet ve gâyetine tâlîl kask idüb لان الله لا (فاتقوا الله ما استطعتم) 770 Ve dahî Allah Teâlâ şöyle buyurdu; يكلف الله نفسا الا وسعها yettiği kadar Allah'dan sakının) 771 buyurdular ki ehline mâ'lûmdur.

Lâyhâ Berây-ı Cevâb-ı Diğêr: Bir cevâb dahî budur ki (وفوق كل ذي علم عليم) (Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır) 772 fehvâsınca amel-i ibâdetde ve kuvve-i îmâniyede ve gayret-i ameliyede ibâdullâhın cümlesi bir değildir. Lâ-büd mütefâvitdir. Herkes hâline ve kudretine göre amel ve ibâdet ider. Ona binâendir ki, Hak Teâlâ (فاتقوا الله) (Gücünüz yettiğince Allah'dan korkun) 773 buyurdu. Muhassalü'l-keâm kavlı

⁷⁶⁵Hiç kimse, lâyhık olduğu şekilde Allah'a ibâdet etmeye güç yetiremez.

⁷⁶⁶Ebû Mansûr Muhammed Mâturîdî dedi ki: Kimsenin Allah Teâlâ'dan gerektiği şekilde korkmaya gücü yetmez.

⁷⁶⁷Görmez misin melekleri göz açıp kapayıncaya kadar gevşeklik göstermeden ve usanmadan ibadet etmelerine rağmen kıyâmet gününde: Allah'ım! Sana hakkıyla ibâdet edemedik derler.

⁷⁶⁸Âriflerden bazıları dediler ki: İbâdet, Allah'ı ululama ve yüceltmedir. Allah'ın azametinin ve celâlinin sonu yokdur. Bu durumda kulun Allah'ın celâline, azametine ve kibriyâsına lâyhık ibâdeteye gücü yetmez.

⁷⁶⁹Fakat, Allah'ın emrettiğini emrettiği şekilde yapanlar O'na ibâdet etmiş olur.

⁷⁷⁰Çünkü Allah "Hiçbir nefsi taşımayacağı bir şeyle sorumlu kılmaz (Bakara: 286).

⁷⁷¹Tegâbün:16.

⁷⁷²Yusuf:76.

⁷⁷³Tegâbün:16.

mücerred ve hak-ı ibâdete ve hakk-ı takvâyâya kâdir olmamakla ednâ(44a) hallilere hakk-ı ibâdete kâdir olmadım deyu cümle ibâdetini terk lâzım olmaz.

Vird-i Şerîf'de (سبحانك ما عرفناك حق معرفتك يا معروف)⁷⁷⁴ **Kelâmının Kemâl-i Fazlına ve Hâline Mukaddime-i Hâliyye ve Kâliyyedir:** Ey tâlib-i irfân bu dahî mâ'lûm olsun ki Hz. Dâvûd (as) Hak Teâlâ'ya (لماذا خلقت الخلائق)⁷⁷⁵ deyû suâline ان كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لا اعرف (Gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve bilinmek için de mahlûkâtı yarattım)⁷⁷⁶ kelâm-ı kudî ile verdiği cevabdan fehm olunan mâ'nâ-yı sırrânî muktezâsınca ve dahî (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) (Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım)⁷⁷⁷ âyet-i kerîmesinde cumhûr-ı müfessirîn⁷⁷⁸ (الا ليعرفون) ibâretiyle tefsirleri mû'cibince insanın mâ hulika lehüsü mâ'rifetullâh olduğunda zerre iştibâh yokdur. Ve dahî cezbe-i ilâhiyye ile bu hâli fehm idüb mâ'rifetullâh için tarîkat-ı meşâyîha sülûk iden dervîşân-ı sâdikânın â'mâl-i sâlihâlarına muâvenet kasdına vird okuyan vird-hânların ve hâline göre vird dinleyen müminlerin cümlesinin murâdları ma hulika lehüleri olan mâ'rifetullâh ve rızâullâhdır. Velâkin bi hasebi'l-kalb ve'r-rûh ve's-sır ve hâl ve şühûdla ve zevk-i tâm ile mâ'rifetullâhdır. Tahsîl ve tekâmînde gâyet suûbet olub ve Hak Teâlâ'yı hakk-ı mâ'rifetiyle bilmek muhâl mertebesinde görünmek ile bu husûsda azamet ve Kibriya ve celâl-ı Hakk'ı iş'âr için vâziü'l-vird (سبحانك ما عرفناك حق معرفتك يا معروف)⁷⁷⁹ okudu.

Beyân-ı müfîd: Bu kelâm-ı şerîf-i mâ'rifet-âmiz ve makâl-i latîf-i hakîkat-engîz mazmûn-ı (44b)hümâyununda ulemâ-yı ehl-i kâl ive urefâ-yı ehl-i hâl beynlerinde bi hasebi'z-zâhir ve'l-bâtın çok kâl ve kâl vardır. Cümlesini bu muhtasarda tafsîl ve beyan mertebe-i imkânda değildir. Cümleden biri ulemâ-yı izâmdan ve meşâyîh-ı kirâmdan olan Şemsü's-Saâde ve Necmü'l-Hidâye Mürşidü'l-Ubbâd ve Müellifü'l-Mersâd Necmeddîn Râzî Hazretleri *Menâzilü's-Sâirîn* nâm kitâb-ı mâ'rifet-meâblarında maârif-i ilâhiyyeyi beyân sadedinde قال الله تعالى وما قدر والله حق قدره (Allah Teâlâ buyurdu: Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler)⁷⁸⁰. Tefsirde (وما عرفوا الله حق معرفتك)⁷⁸¹ buyurdularından sonra اعلم ان السنة الفصحاء عن ذكر امور المعرفة محتبسة وقلوب العراء عن الشرح دقايقها مختنسة عن التكشف بكيفيتها عقول

⁷⁷⁴ Ey mârûf olan Allah'ım! Biz seni hakkıyla bilemedik.

⁷⁷⁵ Mahlûkâtı niçin yarattın?

⁷⁷⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 132.

⁷⁷⁷ Zâriyât:56.

⁷⁷⁸ Ancak bilinmek için.

⁷⁷⁹ Ey mârûf olan Allah'ım. Seni hakkıyla bilemedik.

⁷⁸⁰ Zümer:67.

⁷⁸¹ Allah'ı gerçek mârifeti ile bilemediler.

وهو الذي عناه سيد البشر : حيث قال لا احصي ثناء عليك انت كما اثنيت علي نفسك لا ابغ كل ما فيك وقال: لو عرفتم الله حق معرفته لعلمتم الذي ليس معه جهل وما بلغ احد ذلك وقال داود النبي: سبحان من جعل اعتراف العبد بالعجز عن شكره شكرا كما جعل اعترافه بالعجز عن معرفته معرفة وقال رئيس الطائفة الصوفية جنيد البغدادي: لا يعرف الله الا الله وصاحب الكتاب وفي هذا المعني ورد من العلماء الخيار⁷⁸⁴ والمشايخ الكبار كلمات دالة عليه كم في هذا الافضل اقدمهم وكنت دون الوصول الي الحق افهامهم

dahî buyurdular. Ve bu cümle kelimâtın mâ'nâsı ehline mâ'lûmdur. Türkî'ye tercüme olunmadı. Zîrâ keşf-i sırr-ı rubûbiyyet vardır. (ويحذركم الله) (Allah sizi sakındırır)⁷⁸⁵ fehvâsınca bu keşifden hazer idüb beyân ve ayân olunmadı.

Lâyihâ: Ve mürşid-i kâmil oldur ki Hazretü'ş-Şeyh Cüneydü'l-Bağdâdî Hazretlerinin mevhibe-i rabb-ı fâiz olan kelâm-ı gâmızlarının mâ'nâ-yı hakîkisine ârif ve dahî el-ân kemâ kân buyurdıkları kelâmın esrârına hâl ve şühûd ile vâkıf ola.

Beyân-ı diğەر: Bu cümle tafsîl-i kâl ve tebyîn-i hâl (ما عرفناك) kelâmında olan mâ'nâ-yı nefyin meâlen beyânıdır. Ve zikr olunan eizze-i kirâm mâ'nâ-yı nefyi mü'teber görüb hakîmâne onun üzerine tahkîk ve beyân etmişlerdir. Ve mâ'nâ-yı nefy itibâr edenleri ârifâne tasdik etmişlerdir. Feemmâ imâd-i beyt-i dîn-i ümmet-i Muhammed ve muktedâ-yı fuzalâ-yı ehl-i sünnet İmâm-ı Â'zâm ve Hümâm-ı Efhâm (ra) *Fıkh-ı Ekber (46a)* nâm kitâb-ı müstetâb-ı mü'teberelerinde Ehl-i Sünnet mezhebinde ibâdullâha lâzım ve lâyıık olan mâ'rifetullâhın hâlini beyân idüb bilâ-nefy-i isbât ile (نعرف الله حق معرفته)⁷⁸⁶ buyurmuşlardır. Bu mahâlde bu kitabı şerh iden Şârih-i Â'lem Hazretleri lafz-ı hakkın bi hasebi'l-lugat vücûb mâ'nâsına olduğunu beyân kâsına harf-i tefsîr ile (اي واجب معرفته)⁷⁸⁷ buyurmuşlardır. Ve dahî lafz-ı atıfla (وما يحق منها)⁷⁸⁸ deyub şârih dahî mâ'nâ-yı vücûbu tasrîh kâsına (من حقه بمعني وجب و ثبت)⁷⁸⁹ ve dahî (من في منها)⁷⁹⁰ beyân-ı mâ buyurdıklarından sonra bu kelâm ve ibâretlerinden müntîc ve muhassal olan mazmûn-ı

⁷⁸⁴ Seyyidü'l-Beşer olan Peygamberimiz buyurdu ki: Senin kendini övdüğün gibi seni övemen. Ve Sen'de olan şeylerin tamâmına ulaşamam.⁷⁸⁴ Ve Hz. Peygamber "Eğer Allah'ı gerçek anlamda bilmiş olsaydınız, siz de cehâlet olmazdınız. Bu mârifete kimse ulaşamaz" buyurdu. Hz. Dâvûd Nebî de "Allah Teâlâ, kişinin kendisini bilmekten acziyetini, itirâf etmesini mârifet kıldığı gibi, şükürden âcizliğini itiraf etmesini de şükür kıldı" demiştir. Sûfî tâifesinin başı olan Cüneyd Bağdâdî de şöyle dedi: "Allah'ı Allah'dan başkası bilmez" Hayırlı âlimler ve büyük şeyhler de bu mânâ da sözler söylemişlerdir. Onlar bu faziletleri elde etmek için yaptıkları her atılımda anlayışları ile Hakk'a ulaşmaktan yorgun düşmüşlerdir.

⁷⁸⁵ Âl-i İmrân: 28-30.

⁷⁸⁶ Allah'ı gerçek marifetiyle biliriz.

⁷⁸⁷ Yani Allah'ın marifeti ve kemâlinin bilinmesi vâcibdir.

⁷⁸⁸ Ve o mârifetin gerektirdiği şeyleri.

⁷⁸⁹ O'nun hakkında vücub ve sübût mânâsıdır.

⁷⁹⁰ Ondandır olan şeyleri.

buyurdular.⁷⁹¹ نعرفه الله المعرفة التي تجب وتحق له علينا ile harf-i tefsîr ile muhassalî beyân için Hz. Bâ'dehû Hz. İmâm murâdlarını kemâl ve beyân ve îzâh için temsîl vechiyle (كما وصف نفسه) buyurdular.⁷⁹² Ve Şârih-i Ekrem ve Â'lem, kelime-i nefsin bu mahâlde bi-hasebi'l-kinâye zâtullâhdan ibâret olduğunu beyan idüb harf-i tefsîr ile اي ذاته⁷⁹³ الوجب الوجود buyurdular.

Lâyihâ: Ve Lisânü'l-Arab'da kelime-i nefis ale'l-ıtlâk zâta ve ayn-ı vücûd-ı şeye ıtlâk olduğu nefy ve istidlâlle tekîd-i mâ'nevîde (جائي زيد نفسه)⁷⁹⁴ misâli kâfidir. Ve dahî اي نعرف الله حق معرفته بجميع صفاته Şârih (بجميع صفاته) kelâmının mefhûmunu beyan için buyurdularından sonra ifâde-i umûm için⁷⁹⁵ التي وصف نفسه بها في كتابه العظيم وكلامه القديم tekrar atıfla⁷⁹⁶ وبجميع اسمائه الحسنی التي في الكتاب والسنة buyurdular. Ve kitabdan murâd Kur'ân-ı Azîm ve sünnetden(46b) murâd Ehâdîs-i Şerîfe-i Rasûl-i Kerîm'dir. Ve bu kelâm-ı şerîf-i icmâlinin mazmûnunu tafsîl ve şerh ve beyan kasdına Şârih-i Ekrem⁷⁹⁷ (اي نقدر علي معرفته بصفاته واسمائه علي التفصيل والكمال ولا نقدر علي معرفته كنه ذاته) buyurmuşlardır. Ve dahî Şârih-i Â'lem⁷⁹⁸ وفي جواز العلم بحقيقة الله خلاف buyurdular. Yâni Hz. İmam (نعرف الله حق معرفته ويحق منها)⁷⁹⁹ buyurdular. Ve bâzıları (لا نعرف حق)⁸⁰⁰ منعہ الفلاسفة وبعض اصحابنا beyân idüb⁸⁰¹ (معرفته) منهم من توقف كالقاضي ابو بكر الباقلان وضراب بن عمرو⁸⁰² Ve dahî⁸⁰³ كالامام الغزالي وامام الحرمين الصوفية في الاكثر مشعر ile⁸⁰⁴ و تفصيل هذا البحث في المواقف⁸⁰⁴ ile⁸⁰³ (و كلام) بالامتناع buyurdular. Ve dahî Şârih-i Ekrem Hazretleri İmâm-ı Â'zâm Hazretleri'nin kelâmına قال الله تعالى في حق الكافرين وما قدره الله حق قدره اي ما

⁷⁹¹ Bize lâyık ve gerekli olan bir mârifetle Allah'ı biliriz.

⁷⁹² Allah'ın kendisini bütün sıfatlarıyla kitabında anlattığı gibi.

⁷⁹³ Yani O'nun zâtı Vâcibü'l-Vücûddur.

⁷⁹⁴ Bana bizzat Zeyd geldi.

⁷⁹⁵ Yani Allah'ı ezeli kelâmında ve yüce kitâbında kendisini vafettiği bütün sıfatlarıyla gerçek mârifetiyle biliriz.

⁷⁹⁶ Ve Kitap ile Sünnet'de yer alan bütün güzel isimleriyle.

⁷⁹⁷ Yani Allah'ı sıfatları ve isimleri vâsıtasızlama ve ayrıntılı olarak bilmeye gücümüz yeter. Fakat zâtını tamamıyla bilemeyiz.

⁷⁹⁸ Ve Allah'ı hakîkatıyla bilmenin cevâzı hakkında ihtilaf vardır.

⁷⁹⁹ Allah'ı gerçek mârifetiyle ve mârifetinin gerektirdiklerin ibiliriz.

⁸⁰⁰ Allah'ı gerçek mârifeti ile bilemeyiz.

⁸⁰¹ Bu konuda konuşmayı filozoflar ve İmâm Gazâlî ve İmâmü'l-Haremeyn (İmâm Gazâlî'nin hocasıdır) gibi arkadaşlarımızdan bazıları yasakladı.

⁸⁰² Ve Kâdî Ebu Bekir Bakıllânî ve Dirab b. Amr gibi onlardan bazıları da bu konuda yorum yapmadan bekledi.

⁸⁰³ Ve sūfîlerin sözlerinin çoğu da bu hususdan çekinmeye yöneliktir.

⁸⁰⁴ Bu konuyla ilgili ayrıntılar *Mevâkıf* dadır.

عرفوا الله حق معرفته فقد اوقع التسوية بين المؤمن والكافر معرفة الله⁸⁰⁵ buyurdular. Velâkin bu husûs çok tafsîl ve bahs götürür. Ve feyz-i hak ve vücûd-ı mutlak ile beyânı kâbîldir. Velâkin bu muhtasarın tahammülü yokdur.

Suâl: İlm-i Hak'la ulûm-ı evvelîn ve âhirîne âlim ve ârif ve nice ahbâr-ı sahîha ile bi hasebi'z-zât ve's-sıfât esrâr-ı ilâhiyyeye vâkif olan Sultân-ı Enbiyâ ve Evliyâ Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem)(47a) hakk-ı mâ'rifetullâhı nefy idüb (سبحانك ما عرفناك)⁸⁰⁶ buyurdular. Ve ammâ İmâm-ı Ümmet-i Muhammed-i Muhterem ve Muktedâ-yı Cümle Â'râf ve Â'lem Bi'l-Fazl Ve'l-Kerem Hazretleri hakk-ı mâ'rifetullâhı *Fıkh-ı Ekber* nâm kitâb-ı mü'teberlerinde (نعرف الله حق معرفته)⁸⁰⁷ buyurdular. Zâhir ve mütehakkık budur ki Hz. İmam Hz. Rasûl-i En'amdan â'râf ve â'lem değildir deyu suâl olunursa el-cevâb Allâhü â'lemu bi's-savâb: Ârifin iki hâli vardır. İrfân-ı zâtî: Hak'la kâim olan sıfât-ı ezeliyyesine taalluk etmek vardır. Yahud perde-i sıfât ona hicâb olmayub bi'z-zât zât-ı mukâddese taalluk etmek vardır. Bu mâ'nâdandır ki bâzı urefâ-yı kâmilîn ve fuzalâ-yı vâsılîn künh-i sıfât-ı Hakk'ı hakkıyla mâ'rifet mümkündür. Velâkin künh-i zât-ı Hakk'ı hakkıyla mâ'rifet mümkün değildir buyurmuşlardır.

Der-Beyân-ı Tevcîh-i Cevâb: İmdi bu vechile tevcîh ve tahkîk olunur ki Hz. İmam (ra), mâ'rifet-i sıfâtullâha nisbet (نعرف الله حق معرفته)⁸⁰⁸ demiş olalar. Ve Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem), mâ'rifet-i zâtullâha nisbet (ما عرفناك حق معرفتك)⁸⁰⁹ demiş olalar. Ve efsâh-ı urefâdan bir azîz-i kâmil nazımla ber-vech-i iktibâs bu mazmûna işâret etmiştir.

Nazım: (عجز الخلاق عن كنه ذاته هو و عنده مفاتيح الغيب لا يعلمها الا هو)⁸¹⁰

Lâyihâ: Şârihü'l-*Fıkh-ı Ekber* Şerh-i Şerîflerinde bu husûsu ziyâde beyânlarının âhîrinde

وما يقال ويروي في ما عرفناك حق معرفتك معناه ما عرفنا حقيقة ذاتك معرفة حقه كاملة بل عرفناك⁸¹¹

بالصفات السلبية والثبوتية

⁸⁰⁵ Allah Teâlâ "Allah'ı gereği gibi takdir edemediler" (En'am: 91; Zümer: 67) buyruğunu kâfirler hakkında söylemiştir. (Bu buyruk genelendiği takdirde) mârifetullâh konusunda müminler kâfir aynı derecede ele alınmış olur.

⁸⁰⁶ Allah'ım seni gereği gibi bilemedik.

⁸⁰⁷ Allah'ı gereği gibi biliriz.

⁸⁰⁸ Allah'ı gerçek mârifetiyle biliriz.

⁸⁰⁹ Allah'ım! Seni gereği gibi bilemedik.

⁸¹⁰ Mahlûkât O'nun zâtını tamamen bilmekten âcizdir. Gaybın anahtarları O'nun yanındadır ki, onu sadece Allah bilir.

⁸¹¹ "Seni hakkıyla bilemedik" sözünün mânâsı senin zâtının hakikatini tam ve hakîki bir mârifetle bilemedik demektir. Yoksa seni subûtî ve selbî sıfatlarıyla biliriz.

(47b) buyurdıkları bu mâ'nâ-yı mastûra ve cevâb-ı mezkûra delîl-i sarîh ve tahkîk-i melîhdir.

Der-Cevâb-ı Diğer: Ve bir vechile cevab dahî kâbildir ki Râsûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem) künh-i zât-ı Hakk'a hakk-ı mâ'rifetden âciz değıllerdir. Velâkin Hak Teâlâ'nın şân-ı âlisini î'lâ ve zât-ı celîlini iclâl kaskına demişlerdir. Ve kendüleri (لا احصي ثناء عليك) سبحان من جعل اعتراف العبد بالعجز⁸¹² buyurdıkları gibi ve Hz. Dâvûd عن شكره شكرا كما جعل اعترافه بالعجز عن معرفته معرفة⁸¹³ buyurdıkları gibi murâd tâ'zîme'n-li'ş-şân ve izhâr-ı aczdır. (من عرف نفسه فقد عرف ربه) (Nefsini bilen Rabbini bilir)⁸¹⁴ hâlini merâtib-i mâ'rûfesiyle tekâmîl iden her mahâlde izhâr-ı aczin mâ'nâsını kemâ-kân fehm ve iz'ân eder.

Lâyihâ: Gülzâr-ı aşka gül ve gülüstân-ı irfâna bülbül urefâ-yı kâmilînin ercümendi müellif-i *Gülistân* Sâdî Efendi (ks) *Gülistân*larında âkifâne

كعب □ جلالش بتقصير عبادت معرفتدرکه

ما عبدناك حق عبادتك وواصفان حلي □ جمالش

بتحير منسوب که ما عرفناك حق معرفتک⁸¹⁵

buyurdıkları hâl-âmiz ve taksîr ve acz-engîz olan kelâm-ı şerîf dahî cevâb-ı sâniyi bir vechile müeyyedir. Vird-i Şerîf'de (سبحانك ما ذكرناك حق ذكرك)⁸¹⁶ kelâmının hâlini ve tâlib-i zikrin lüzûmunu beyandır. Sebeb-i duhûl-i cennet-i sıfâtiyye ve bâis-i vusûl-i zâtiye olan zikrullâh, ibâdet ve mâ'rifet gibi ehl-i irşâd ve etvâr ve savâhibü'l-etvâr ve mazhar-ı esrâr olan meşâyih-ı kibârın erkân-ı pür-esrâr ve pür-envârlarında sâlik-i ilâllâh (48a) olan âşık-ı sâdıklara lisânen ve kalben ve rûhen şerîat ve tarîkat hasebiyle ânâe'l-leyl ve etrâfe'n-nehâr lâzım olduğuna vâziü'l-vird (ks) işâret idüb velâkin zikr olunan ibâdet ve mâ'rifet gibi şân-ı mezkûrun uluvvüne ve zât-ı âlisinin kemâl-i semmüne nisbet Hakkâ lâiyık zikr-i fâiyık mümkün olmadığına remz idüb⁸¹⁷ سبحانك ما ذكرناك حق ذكرك يا مذكور⁸¹⁸ okudu. Ve bu mânâ-yı gâmıza delîl (فانكروني انكرکم) (Beni anın ki ben de sizi anayım)⁸¹⁸

⁸¹² Ben seni, senin kendini övdüğün gibi övemem (Müslim, *Salât*, 222; Ebû Dâvûd, *Salât*, 148; Nesâî, *Kıyâmü'l-Leyl*, 51).

⁸¹³ Allah, kulun kendisini bilmekten âciz olduğunu itirâf etmesini mârifet kıldığı gibi, şükürden âciz olduğunu itirâf etmesini de şükür kıldı.

⁸¹⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 309.

⁸¹⁵ Celâlinin kâbesi ibâdetin taksiriyle mârifetlidir ki sana gereği gibi ibâdet edemedik Cemâlinin hilyesini vasfedenler tahayyüre mensub olur ki seni gereği gibi bilemedik.

⁸¹⁶ Allah'ım! Seni hakkıyla zikredemedik.

⁸¹⁷ Ey Mezkûr olan Allah'ım! Seni gereği gibi zikredemedik.

⁸¹⁸ Bakara: 152.

(ان للقرآن ظهرا وبطنا ولبطنه بطناً الي سبعة ابطن)
 (Kuşkusuz Kur'ânın zâhiri ve bâtını vardır. Bâtınının da yeti bâtına kadar bâtını vardır)⁸¹⁹
 hadîs-i şerîfinin fehvâ-yı â'lâsınca tahkîk ve tedkîk zâhiren ve bâtinen nice merâtibi
 müştemil olmak üzere tefsîr ve tahkîk etmişlerdir. Â'lâ mertebesi zikr-i hakîkî efnâ-yı
 ef'âl, efnâ-yı sıfât ve efnâ-yı vücûd ile fenâ ender fenâdan bekâ ender bekâ hâline vâsıl
 olub tecellî-i ef'âl ve tecellî-i sıfât ve tecellî-i zât hükmüyle ve gâyetiyle zâkir hakîkat
 âleminde ve hâlinde hakîkat-ı mezkûr olmaktır. Nitekim Hz. Şeyhü'l-Ekber, makâm-ı
 hüviyet ve ehadiyyetde (هو الذاکر والمذکور)⁸²⁰ buyurmuşlardır.

Beyt-i min gazeli'l-müellif: “Beni” “O” dese acemî ârif iltifatla hüviyet bulmuş Bu
 mâ'nâdandır ki Hz. Sehl (ks) *Mihâcü'l-Mezkûrîn'de* حيوة الروح بالذکر وحيوة الذکر بالذاکر وحية
 الذاکر بالمذکور⁸²¹ buyurmuşlardır. Anla.

Lâyhâ: Ve Türkî lisânda zikrin mâ'nâsı mutlakâ anmaya dirler ki mukâbil-i nisyândır. Ve
 bazıları lafz-ı zikirde unuttuğun anmak mefhûmuna îtibâr etmişlerdir. Ve bu îtibâra delîl-i
 sarîhdir ki, (لما احتضر الجنيد البغدادي قيل له لا اله الا الله) (48b) Yâni Cüneyd Bağdâdî Hazretleri
 mevt-i sûfilerine muhtazır olduklarında hâzır olan, (قل له لا اله الا الله) deyû telkîn-i kelime-i
 şehâdet etdiklerinde (ما نسيته فاذکره) Yani rabbimi unuttum mu ki zikr edeyim buyurdular.
 Kâmillerin zikr-i hakîkileri bu mertebede olur.

Lâyhâ: Ve zikrin merâtib-i aliyyesi vardır. Zikr-i lisânî ve zikr-i kalbî ve zikr-i rûhî ve
 zikr-i sırrî dirler. Bu merâtibi tahsîl idüb ârif, makâm-ı sırta belki sırr-ı hafâyâ ve sırr-ı
 ahfâyâ ve ahfâ-yı mutlaka vâsıl olsa kuvvet-i hâliyye ve sırrıyye ile zikr-i hakîki ile zâkir
 olub asla kalbine ve rûhuna ve sırrın merâtib-i mezkûresine gaflet ve nisyân târîf olmayub
 (اللهم ارزقنا هذا الذکر الدائم)⁸²² hâlinde dâim ve sâbit olur.

Lâyhâ: Bu beyândan fehm olunur ki, ârif-i hakîki Hak Teâlâ'yı hakk-ı zikriyle zâkir ola.
 Ammâ bu vechile zâkîr-i hakîki olmak vâhiden bâ'de vâhiddir demek câizdir.

Lâyhâ: İmdî öyle oluncak vird-i şerîfde mezkûrun şânını î'râz ve î'zâm ve zâkirin şânını
 izhâr-ı acziyle teşrîf ve ikrâm kaskına (سبحانك ما ذكرناك حق ذكرناك يا مذکور)⁸²⁴ okudu. Vird-i
 şerîfde (سبحانك ما شكرناك حق شكرناك)⁸²⁵ kelâmının hâlini ve tâlibe şükürün lüzûmunu

⁸¹⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 209.

⁸²⁰ O zâkir ve mezkûrdur.

⁸²¹ Ruhun hayatı zikirle, zikrin hayatı zâkirle ve zâkirin hayatı da mezkûrladır.

⁸²² O zâkir ve mezkûrdur.

⁸²³ Allâh'ım! Bizi bu daimî zikirle rızıklandır.

⁸²⁴ Ey mezkûr olan Allah'ım! Seni hakkıyla zikredemedik.

⁸²⁵ Allah'ım! Sana hakkıyla şükredemedik.

beyandır. Ve mâ'rifet ve ibâdet ve zikrullâh min-indillâh verilmiş niam-ı uzmâdan olduğu ecilden ve dahî (اشكروا الله ان كنتم اياه تعبدون) (Eğer siz yalnızca Allah'a kulluk ediyorsanız, Allah'a şükredin)⁸²⁶ âyet-i kerîmesi muktezâsınca ve müfessirînin فان عبادته لا تتم الا بالشكر⁸²⁷ tefsîr-i şerîfleri fehvâsınca ehl-i ibâdete şükür lâzım olmakla(49a) vâziü'l-vird (ks) ve istîmâ iden tâlibler من عرف نفسه فقد عرف ربه (Nefsini bilen muhakkak rabbini bilir)⁸²⁸ fehvâsınca Allah Teâlâ'nın azamet ve kibriyâsını ve kendülerinin acz ve noksânını ve ulüvvü'z-zât olan mün'im-i hakîkî olandan verilmek ile semmû'ş-şân olan nîmet-i uzmâya hakk-ı şükr ile şükür lâzım olduğunu ve bunda dahî izhâr-ı acz lâzım olduğunu tâ'rîz ve işâret itdüğüne سبحانك ما شكرناك حق شكرناك يا مشكور⁸²⁹ okudu.

Beyân-ı Diğer: Ve bu kelâm-ı latîf bu vird-i şerîfde okunduğu lâyıık ve sezâ-vârdır ki Cenâb-ı Hakk'a izhâr-ı acz her hususda makbûl ve mû'teber â'mâl-i sâlihâdandır. Zîrâ enbiyâ-yı izâm ahvâlinden ve evliyâ-yı kirâm dahî bu hâl ve hisâl üzerelerdir. Sultân-ı Enbiyâ'dan çok ahbâr-ı pür-esrâr vardır. Mâ'lûm-ı ulemâ ve mâ'rûf-ı urefâdır ki bu mahâlde tafsîl ve beyânı kâbil değildir. Bu hikâyeden fehm oluna ki ve mâ'lûm-ı ulemâdır ki şarkdan garba dört kimesne saltanat ile bi-hikmetillâh hükm etdiler. İki ehl-i islâm dan ve ikisi ehl-i küfürdendir. Eh-i İslâm'dan olanlar, biri Hz. Süleyman'la, İskender-i Zülkârneyn'dir. Ehl-i küfürden olanlar, Nemrûd ile Câlût'dur. Hz. Dâvûd (as) zamân-ı saltanatlarında Câlût'un üzerine gazâ et deyû min-indillâh emr olundukda Hz. Dâvûd dahî Câlût'la muhârebe eylediklerinde bi-avnillâh nusret-i mâ'nevî kuvvetiyle feth-i sû'rî müyesser olub bi'z-zât sinân-ı berrân-ı cân-feşân ilen kahraman-vâr Câlût'un sîne-i pür-kînesine bî-mehâbe çalub helâk oldukda bu gazâ-yı ekber ile Câlût'un asker-i bî-pâyân-ı ehl-i tuğyânı münhezim ve perîşan olmakla(49b) hilâfet min-indillâh Hz. Dâvûd'a verildikde, Yâ Davûd انا جعلناك خليفة في الارض⁸³⁰ mazmûn-ı hümâyununca azamet ve şevketle sultân-ı cihân ve halife-i zaman olduklarında ve Hak Teâlâ: Yâ Dâvûd sana bu gûne fetih ve zafer ve hilâfet-i pür-fer virdim. Bu nimete şükr eyle didikde Hz. Dâvud Nebî (aleyhi's-selam) kendü nefsine ve hâline ârif ve bu ecilden sıfat-ı acz-i tâmda olduğundan ve Hak Teâlâ'nın azamet ve şânına ve Kibriyâ-yı sultânına irfân-ı tâm olmakla: Ya Rabbi! Senin gibi celîlü'ş-şân ve azîmü'l-burhân sultânı, benim gibi zayıf ve bî-dermân ve âciz ve

⁸²⁶ Bakara: 172.

⁸²⁷ Allah'a ibâdet ancak O'na şükretmekle tamam olur.

⁸²⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 309.

⁸²⁹ Ey Meşkûr olan Allah'ım! Seni hakkıyla şükredemedik.

⁸³⁰ Seni yeryüzünde halife kıldık.

hayrânın ne şekilde sana lâyük şükri-bî-şümâra nice iktidârı olur deyû bu sıdkla î'tizâr ve aczini izhâr etdikde, Hak Teâlâ (اللان شكرت)⁸³¹ Yâ Dâvûd buyurdu.

Beyân-ı Diğer Fî Hâl-i Şerh-i Vird: Ve dahî vâziü'l-vird (ks) â'mâl-i sâlihâdan indallâh ehab ve makbûl olan izhâr-ı aczi mutazzammın kelimât-ı mergûbe zikrinden sonra izhâr-ı aczin muktezâsı ve dahî gayeti olan fazl ve rahmet recâsına ve izhâr-ı acziyle zuhûr iden in'âm-ı ilâhînin şükrüne kasd idüb الحمد والمنة⁸³² فضلا من الله ورحمة شكراً من الله ونعمته الله الحمد والمنة okudu (شكراً من الله) dimenin mâ'nâsı ârife mâ'rûfdur.

Lâyihâ: Ve dahî (الحمد هو الثناء باللسان)⁸³³ alâ kasdî't-tâmim mefhûmundan gayrı (الثناء هو)⁸³⁴ (لسان الحال انطق من لسان القال)⁸³⁵ fehvâsınca vird-hanın cümle makâlâtı ve ezkârı bu mahalle gelince lisân-ı hâlde olan hamd-i müş'irdir. Ve bu mefhûmu teyid ve tasrîh için ve kendü vücûdunda(50a) ve sıfâtında ve ef'âlinde olan nimetlere hamdi ve şükrü tâmîm etdikden sonra tahsîs-i bâ'de't-tâmim î'tibâr-ı latîfiyle ibâdet ve tâat ve tevfiik ve hidâyet nîmetine dahî tahsîse'n-hamd kasdına (الحمد لله علي الطاعة)⁸³⁶ (والتوفيق) okudu.

Beyân-ı Diğer: Ve sıfât-ı aczde gurûrdan ziyâde hazer ve firâr ve cemî-i günahlardan tevbe ve istiğfar lâzım olduğunu ve envâ-ı zünûb-ı kesîreye mübtelâ olduğunu iş'âr ve zünûb-ı kesîresine tevbe ve istiğfar kasdına ve cümleye tâmîm için mütekellim mea'l-gayr sigâsıyla (نستغفر الله العظيم من كل ذنب عمدا وسهو وخطاء ونقصان)⁸³⁷ okudu. Ve Hak Teâlâ'nın ibâdullâha verdiği nimete hamd etdikde hamd-i vâfi ve ziyâde verdiği nimete mükâfi olur hamd-i vâfi ve kâfi kâbil değil iken izhâr-ı fazl-ı ilâhîye î'timâd idüb vâfi ve mükâfi olur hamd etmek kasdına (اللهم لك الحمد حمداً يوافي نعمك ويكافي مزيك)⁸³⁸ okudu. Ve niam-ı ilâhîden edâsı lâzım olan hamd-i Hüdâ'dan sonra, enbiyâ ve mürselîn ve sâir suleha-yı hâmidîne hâl ve kâl ile ve ne ibâret ve makâle iderler ise biz ol muhâmmedin cümlesine âlim ve ârif değülüz. Ve ârif olduğumuz muhâmmedle ve hâlâ ârif olduğumuz muhâmmedle dahî hamd iderüz deyub cümle muhâmmedle ber-vech-i umûm hamd etmek

⁸³¹ İşte şimdi şükrettin.

⁸³² Allah'ın fazlına ve rahmetine şükür olsun, O'nun nîmetin ve iyiliğine de hamd olsun .

⁸³³ Lisanla olan övgüyle O'na hamd olsun.

⁸³⁴ Tâzimle hatıra gelen övgülerle de O'na senâ olsun.

⁸³⁵ Hâl dili, kâl dilinden daha açıktır.

⁸³⁶ Taât ve tevfiik nimetleri için de Allah'a hamd olsun.

⁸³⁷ Yüce Allah'dan bilerek ve unutarak yaptığımız bütün günahlardan, hata ve noksanlardan dolayı bağışlanma diliyoruz.

⁸³⁸ Allah'ım nîmetlerine hamd-i vâfi ile ve daha fazla lutfettiğin nimetlerine karşı da hamd-i kâfi ile sana hamdediyorum.

kasdına istînâf-ı kelâmıla نحمدك بجميع محامدك ما علمنا منها وما لم نعلم⁸³⁹ okudu. Ve dahî hamdinde devam ve sebât ve istiğrâk-ı ahvâl ve evkât kasdına(علي كل حال)⁸⁴⁰ okudu. Ve kendü nefsinde ve istimâ idenlerin vücûdunda ve amelinde olan â'mâl-i sâlihâyı mahv ve lağv iden ucub ve gurur olmaktan hazer kasdına vâcibü'l-vücûd(50b) ve sâhibü'l-cûdun cenâb-ı âlisine teveccüh ve sülûkda ve â'mâl-i sâlihada kemâl-i hüsn-i hâlde olmadığını يا محول الحال حول حالنا الي احسن ile⁸⁴¹ okudu.

Ve dahî her umûrunu ahvâlini Hak Teâlâ'ya tefvîz ve Cenâb-ı Akdesi'nden istimdâd üzere olduğunu tâ'rîz kasdına istînâf-ı kelâm ile اعددت لكل هول لا إله إلا الله⁸⁴² okudu. Yani ehvâl-i dünyeviyyeden ve uhreviyyeden ve ehvâl-i nefsâniyyeden ve şeytâniyyeden ve ehvâl-i insiyyeden ve cinniyyeden ve zâhir ve bâtın sülûküne ve tahsîl ve tekmîline mâni olur her muzırâtandan ve mühlikâtdan halâs için kelime-i tevhîdi tehiyye idüp hazırladım dimektir. Ve lafz-ı hevlin tenvîninden fehm olunan hevl-i azîm ve hevl-i şedîdden kelime-i tevhîdin halâs ettiğinin vechi ulemâyâ mâ'lûm ve urefâyâ mâ'rûfdur. Husûsan kelime-yi tevhîdin hısn-ı hasîn olduğu nass-ı sarîh-i mübîn ile sâbit ve mukarrerdir. Bu kelâmın üzerine atıfla
ولكل نعمة الحمد لله ولكل رياء الشكر لله ولكل اعجوبة سبحان الله ولكل ذنب استغفر الله ولكل مصيبة إنا لله
ولكل ضيق حسبي الله ولكل قضاء وقدر توكلت على الله ولكل طاعة ومعصية لاحول ولا قوة الا بالله ولكل هم
وغم ماشاء الله⁸⁴³

okudu. Mâ'nâsı ehline mâ'lûmdur.

Beyân-ı Müfîd: Ve bu kelâmıda olan mâ'nâ-yı ehâdiyyete ve muktezâ-yı hüviyete ve kendü vücûdunda olan sıfat-ı tefrîd ve ehâdiyyete remz ve işâret idüp üslûb-ı sâbık üzere mütekellim meâl gayr sîgasıyla okumayub mütekellim vâhid sîgasıyla اعددت⁸⁴⁴ okudu.

Beyân-ı diğêr: Ve dahî vâziü'l-vird (ks)(51a) Hak Teâlâ (وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ) (Allah işinde gâlibdir)⁸⁴⁵ kavlı-i şerîfi fehvâsınca Cenâb-ı Akdesine kemâl-i îtimâd ve î'tikâdda olduğunu ihbâr ve Hak Teâlâ'nın kemâl-i kudret ve kuvvetini iş'ar kasdına ve tâlîl ifâde eder kelâm-ı

⁸³⁹ Bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün hamdlerinle sana hamd ediyoruz.

⁸⁴⁰ Her durumda.

⁸⁴¹ Ey halleri değiştiren! Hâlimizi güzel hallere çevir.

⁸⁴² Korkulacak her türlü şey için Lâ ilâhe illallâh sözünü hazırladım.

⁸⁴³ Verilen her nimet için Allah'a hamd olsun, her mutluluk ve rahatlık sebebiyle Allah'a şükr olsun, her beğenilen şey için Allah'ı tesbih ederiz, işlenen her günah için Allah'dan bağışlanma diliyorum, her musîbete karşı biz Allahınız, her sıkıntıya karşı Allah bana yeterlidir, kaza ve kaderin getirdiği her olaya karşı Allah'a tevekkül etdim, her taat ve mâsiyet için güç ve kuvvet ancak Allah'dandır ve her türlü tasa ve üzüntüye karşı da Allah'ın dilemesidir "diyorum.

⁸⁴⁴ Hazırladım.

⁸⁴⁵ Yusuf:21.

müste'nif ile zikir ve evrâdını kendünün kemâl-i î'timâdının sıdkına istidlâl ve istişhâd kaskına (لن يغلب الله شئ وهو غالب علي كل شئ)⁸⁴⁶ okudu. Ve bu mazmûnu ifâde ider kelâmdan sonra tekrar ol mazmûnu ifâde ve iş'âr ider kelâm zikr idüp حسبي الله وكفى سمع الله لمن دعاه لا غاية له في الآخرة والاولي⁸⁴⁷ okudu. Mazmûn-ı hümâyunu ehline mâ'lûmdur.

Beyân-ı diğەر: Ve sülûk ettiğî tarîk-ı Hak'da kendinin ve istimâ iden tâliblerin gâyet-i maârifde ve nihâyet-i hakâyıkda tevhîd-i hakikî murâdları olmakla yine kelime-i tevhîde şurû idüp (لا إله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو علي كل شئ قدير واليه المصير)⁸⁴⁸ (Allah'dan başka ilâh yoktur, O tekdir, ortağı yokdur. Mülk ve hamd O'na aittir. Allah her şeye kâdirdir. Dönüş O'nadır.) okudu. Ve dahî vücûduna ve zât-ı Hakk'ı tâ'zîm için tekrar Hak Teâlâ katında makbûl olub bundan akdem zikrolunan izhâr-ı aczde tasaddî idüp لا احصي ثناء عليك انت كما اثنيت علي نفسك عز جارك وجل (Allahım" Senin kendini övdüğün gibi seni övemem. Senin himâyen üstündür ve Senin övgün yücedir. Senden başka ilâh yokdur)⁸⁴⁹ hadîs-i şerîfini okudu.

Beyân-ı Mukaddime-i Esmâ-i Hüsnâ: Ve dahî من الله تعالى تسعة وتسعين اسماً مائة الا واحد من (Allah Teâlâ'nın yüzden bir eksik doksan dokuz ismi vardır. Kim onları sayarsa cennete girer)⁸⁵⁰ hadîs-i şerîfi mûcibince sıfâten ve ef'âlen cennet-i ulyâya duhûl murâd iden tâlib-i sâlike mefâtîh-i etvâr-ı seb'ada olan usûl-i esmâdan gayrı esmâullâhın cümlesinin zikri husûsan hadîs-i şerîfde zikr olunan doksan dokuz(51b) esmâ-i hüsnânın zikri lâzım olduğı ecilden sebep-i vurûd-ı vâridât-ı rabbâniye vird-i şerîf-i hakkânîde ber-vech-i ahsâ zikri murâd olundukda tahsîl-i zevk ve safâ ve tekâmîl-i şevk ve vefâya bâis ve sebep olur mukaddime ve tutiyye-i zikr etmek kaskına

(الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى وَإِنْ تَجَاهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى)

(Allah arşa istivâ etdi. Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, O'nundur. Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da)⁸⁵¹ okudu. Ve dahî bu zikr olunan hakk-ı sıfât-ı kemâlleri

⁸⁴⁶ Hiçbir şey Allah'a galib gelemez, Allah herşey üzerine gâlibdir.

⁸⁴⁷ Allah kuluna yeterli olandır. Kendisine dua edeni iştirici olarak Allah kâfidir. Dünya ve âhirette O'nun sonu yoktur.

⁸⁴⁸ Allah'dan başka ilâh yoktur, O tekdir, ortağı yokdur. Mülk ve hamd O'na aittir. Allah her şeye kâdirdir.

Dönüş O'nadır.

⁸⁴⁹Müslim, *Salât*, 222; Ebû Dâvûd, *Salât*, 148; Nesâî, *Kıyâmü'l-Leyl*, 51; Tirmîzî, *Daavât*, 75; İbn-i Mâce, *Duâ*, 3; İmam Mâlik, *Muvatta*, *Mes'ül-Kur'an*, 31.

⁸⁵⁰ Buhârî, *Tevhîd*, 12; Tirmîzî, *Daavât*, 82; Ahmed b. Hanbel, III, 285-267.

⁸⁵¹ Tahâ: 5-6-7.

Hak Teâlâ kitâb-ı kerîminde kendü zât-ı celîlini isbat ve takrir etdiği hâle vâkıf ve ârif olub mukaddimesinde zikr etdikden sonra ism-i zât ve müstecmî-i cemî-i sıfât olan ism-i celâl ve ism-i â'zâm zikr idüb (الله لا اله الا هو له الاسماء الحسني فادعوه بها) (Allah'dan başka ilâh yoktur. O'nun güzel isimleri vardır) ⁸⁵² (Onlarla Allah'a duâ edin) ⁸⁵³ okudu. Mâ'nâ-yı murâd ehline mâ'lûmdur.

Lâyiha: Ey tâlib-i esmâ-i ilâhiyye ve ey râgıb-ı sıfât-ı gayr-ı mütenâhiyye! Hak Teâlâ'nın esmâsının hakâyıkına irfân ve vusûl murâd idersen nass-ı sarîh ve sahîh ile âlem-i zâhirde ve şehâdetde sâbit olan doksan dokuz esmâ-i hüsnânın zikrine iştigâl-i dâim üzere ol ki, Allah Teâlâ'nın âlem-i bâtında ve gaybda olan esmâ-i bî-nihâyesinde dahî zâkir ve ârif olasın. Fi'l-hakîka âlem-i mülk ve şehâdetde olan efrâd-ı eşyâda ne kadar fert ve kesret var ise âlem-i gayb ve melekûtda olan esmâ-i sıfât-ı ilâhiyyede dahî ol kadar fert ve kesret vardır. Demek ki kimse hakîkatını bilemez, illâllâh bilir. Ve dahî enbiyâ-yı iz'âm ve aktâb-ı kirâmdan tecellî-i zâta ve makâm-ı hüviyet ve ehâdiyyete vâsıl olan bilir. Ve mazhar olan ehlûllâh bilirler. Nitekim Hak Teâlâ(52a) kelâm-ı mecîdinde العالم الغيب فلا يظهر على غيبه احدا الا (O gaybı bilendir. Seçtiği rasûller hâriç kimseye gaybını bildirmez) ⁸⁵⁴ buyurdu. Ve dahî Sultân-ı Enbiyâ ve Burhân-ı Evliyâ (sav) bu mâ'nâya işâret idüb duâ-yı şerîflerinde (واستأثرت به في علم غيبك)

(O, gaybların ilmini kendisine tahsis etti) ⁸⁵⁵ buyurdu. Ve dahî Şârihu'l-Fusûsi'l-Hikemiyye ve'l-Hakkâniyye ve Mâdihü'n-Nüsûsi'l-Azamiyye ve'r-Rabbâniyye Kudvetü'l-Muhakkikîn ve Umdetü'l-Muvahhidîn eş-Şeyhu'l-Kâmil ve'l-Mürşidü'l-Vâsıl Dâvüdü'l-Kayserî (ks) Hazretleri, Kutbü'l-Ârifîn ve İmâmü'l-Muvahhidîn Hâtemü'l-Velâyeti'l-Muhammediyye ve Kâşifü'l-Esrâri's-Samediyye Şeyh Muhyiddîn Arabî (ks) makbûlü'l-evliyâ'i'l-izâm ve mahmûdü'l-asfiyâ'i'l-kirâm olan *Füsûsü'l-Hikem* nâm kitablarına mukaddime vâ'z idüb ve "Mütâlaa" tesmiye etdikleri on iki faslı müştemil kitablarının ikinci faslında esmâ ve sıfâtı beyânda buyururlar:

اعلم ان للحق بحسب كل يوم هو في شأن شؤنا وتجليا في المراتب الالهية وان له بحسب شؤنه ومراتبه صفات
واسماء والصفاء اما ايجابية واما سلبية ⁸⁵⁶

⁸⁵² Tahâ: 18.

⁸⁵³ Ârâf:7.

⁸⁵⁴ Cin: 26-27.

⁸⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 391.

⁸⁵⁶ Bil ki Hakk için her gün şüunâtından bir şân ve ilâhî mertebelerden bir tecellî vardır. O'nun mertebeleri ve şüunâtı sebebiyle isimleri ve vücûbî ya da selbî olan sıfâtları vardır.

buyurdular. Bu mahâlde tafsîl-i müfîd ve gâmız vardır. Velâkin ihtisâr için tay olundu. Murâd iden *Mutâlâ*'da görüb müstefîd olsunlar.

Beyân-ı Diğêr: Ve dahî taksîm-i sîfât beyânından sonra taksîm-i esmâ beyân idüb (52b)

والاسماء ايضا تنقسم بنوع من القسمة الي اربعة اسماء هي الامهات وهي : الاول والآخر والظاهر والباطن ويجمعها الاسم الجامع وهو الله والرحمن قال الله تعالي : قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن ايّ ماتدعوا فله الاسماء الحسنی انتهى الي قوله وتنقسم الاسم بنوع من القسمة ايضا الي اسماء الذات واسماء الصفات واسماء الافعال وان كان كلها اسماء الذات لكن باعتبار ظهور الذات فيها يسمي اسماء الذات وبظهور الصفات وبظهور الافعال فيها يسمي اسماء الافعال واكثرها يجمع الاعتبارين او الثلث اذ فيها ما يدل علي الذات باعتبار وما يدل علي الصفات باعتبار آخر وما يدل علي الافعال باعتبار اخر ثالث كما لرب فانه بمعني الثابت للذات وبمعني المالك للصفة وبمعني المصلح للفعل⁸⁵⁷

Zât İsimleri: Allah Teâlâ, er-Rab, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Âli, el-Azîm, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Evvel, el-Âhir, el-Kebîr, el-Celîl, el-Mecîd, el-Hakk, el-Mübîn, el-Vâhid, el-Mâcid, es-Samed, el-Müteâl, el-Ganî, en-Nûr, el-Vâris, Zü'l-Celâl, el-Karîb

Sîfat İsimleri: el-Hayy, eş-Şekûr, el-Kahhâr, el-Kâhir, el-Muktedîr, el-Kavî, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Kerîm, el-Gaffâr, el-Gafûr, el-Vedûd, er-Raûf, el-Hakîm, es-Sabûr, el-Bir, el-Alîm, el-Habîr, el-Muhsî, el-Halîm, eş-Şehîd, es-Semî, el-Basîr.

Fiil İsimleri: el-Mübdî, el-Vekîl, el-Bâis, el-Mücîb, el-Vâsî, el-Hasîb, el-Mukît, el-Hafîz, el-Hâlık, el-Bârî, el-Musavvir, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Kâbiz, el-Bâsîd, el-Hâfız, er-Râfî, el-Muîz, el-Müzill, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Vâlî, et-Tevvâb, el-Müntekim, el-Muksîd, el-Câmî, el-Ganî, el-Mânî, ed-Dâr, en-Nâfî, el-Hâdî, el-Bedî, er-Reşîd.(53a)

هكذا عين الشيخ الاسماء في كتابه المسمي بانشاء الدوائر ونقلتها من غير تبديل وتغيير تبركا وتيمنا بانفاسه المباركة⁸⁵⁸

⁸⁵⁷ Allah'ın isimleri de sıfatları gibi bölümlere ayrılır. Evvel, Ahir, Zâhir ve Bâtın isimleri diğêr bütün isimlerin anasıdır. Yine Allah'ın “ De ki (rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur.”(İsrâ: 110) buyurduğu gibi Allah ve Rahmân isimleri diğêr bütün isimleri içerir. Yine Allah Tealâ'nın isimleri zâtî isimleri, sîfâtî ve fiilî isimleri olmak üzere kısımlara ayrılır. İsimlerin hepsi de zâtına âittir , fakat zât yönüyle zuhûr bulanlara zâtî, sıfatları yönüyle zuhûr bulanlara sîfâtî ve fiilleri yönüyle zuhûra gelenlere de fiilî isimler denilir. Yine hem zât, hem sîfât ve hem de fiil yönüyle alâkalı ve onların hepsine de delâlet eden isimler de vardır, Rab ismi gibi ki, zât yönüyle Sâbit, sîfat yönüyle Mâlik ve fiil yönüyle de Muslih mânâlarına gelir.

⁸⁵⁸ Şeyh(Dâvûd Kayserî) adı geçen kitabında mübârek nefeslerinin uğur ve bereketine ermek için Muhyiddin Arâbî'nin yaptığı terkîpte hiç değışiklik yapmaksızın naklettim (demektedir).

Beyân-ı diğەر: Dâvud Kayserî Hazretleri bu vechile ve tertîb ile beyân etdiler. Ammâ Seyyid Yahyâ Hazretleri vird-i şerîflerinde (فادعوه بها)⁸⁵⁹, den sonra bu üslûb-ı mergûb üzere tâyin ve tastîr ve tertîb ve tahrîr etmişlerdir ki ikisi dahî hûb ve mergûbdur. (وَكَلَّ)
(وجهة هو مؤليها) (Herkesin yöneldiği bir yön vardır)⁸⁶⁰

Esmâ-i Hüsnâ: (هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ)

(O Allah ki O'ndan başka ilâh yokdur)⁸⁶¹ er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bârî, el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbız, el-Bâsîd, el-Hâfîz, er-Râfî, el-Muiz, el-Müzill, es-Semî, el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Alî, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Cemîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsî, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kavî, el-Metîn, el-Velî, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdî, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hay, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, el-Ahad, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müteâlî, el-Birr, et-Tevvâb, el-Müntekîm, el-Afüv, er-Raûf, Mâlikî'l-Mülk, Zü'l-Celâl-i Ve'l-İkrâm, el-Muksıt, el-Câmî, el-Ganî, el-Muğnî, el-Mânî, ed-Dâr, en-Nâfî, en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî, el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr

Layiha: Ve bu esmâ-i(53b) şerîfe kelime-i hüsnâ ile sıfatlandı. Maânî-i haseneye delâleti olduğu için mâ'nâ-yı te'nîs ehline mâ'lûmdur.

Lâyhâ-i Mufassala ve muayyene: Bu esmâ-i hüsnânın fi'l-hakîka bu vechile müretteb ve mastûr olduğunun sıhhatine ve uluvvîyetine delîl-i sarîh ve sahîhdîr ki Azîzimiz Kutb-ı Cihân Şâ'bân Efendi Sultân Hazretleri türbe-i pür-envarlarında böylece medfûn olan Azîz-i Ehl-i Temyîz'imiz Muhyiddin Efendi Hazretleri bir meclis-i mazhar-ı irfânlarında celîs oldukları ihvân u hillâna ve dervîşâna safâ-şâne hitâb idüb: "Bizim erkânımız ve huzurumuzda okunan vird-i şerîfin elfâz-ı mübârekesi asla tagayyür olunmayub bir nokta taklîl ve taksîrden ve bir nokta izdiyâd ve tekbîrden bî-gâyet hazer olunsun ki bizim huzurumuzda okuna vird-i şerîf kalem-i Rahmân ile Levh-i Mahfûz'a yazılıdır" buyurdular. Ve î'tikâdımız oldur ki, ol Sultân ashâb-ı mükâşefe ve burhân-ı erbâb-ı müşâhede-i kuvvet-i kutbiyyetle Levh-i Mahfûz'dan öyle müşâhede-i şuhûd-ı tâmla haber vermişlerdir.

⁸⁵⁹ Onlarla duâ edin.

⁸⁶⁰ Bakara:148.

⁸⁶¹ Haşr:22.

Beyân-ı diğer: Ve dahî kıyas budur ki Kur'ân-ı Azîm'de husûsan Sure-i Haşr'in âhirinde okunan esmâ-i şerîfe gibi üslûb-ı arabîyyet üzere hemzât-ı vasılları fasl olunmayub vasılla okuna. Velâkin fasıl olunub ferden ferden okunduğuna hikmet budur ki ashâb-ı hakâyık ve dakâyıkdan erbâb-ı işârât (من احصاها دخل الجنة)⁸⁶² mefhûm-ı hümâyûnunda ehl-i ihsâ kânunu üzere bu ahsâya merâtib ve ahvâl itibâr idüp ahsânın ednâ mertebesi bir kimesne (54a)kıraatine kâdir olmayub velâkin ahsâ faziletine vâsıl ve cennet-i ulyâya dâhil olmak kasdına sahâyıfda ve evrakda yazılan doksan dokuz esmâ-i hüsnâyı bî-mugayyer vâhiden vâhiden saysa bu itikâdıyla ahsâ-i esmâ-i hüsnâ faziletine nâil ve bu niyet ve savtıyla cennet-i ulyâya dâhil olur.

Ahsâda Beyân-ı Diğer: Çünkü tâ'dâd ve ahsâ bu vechile efrâd ve esmâ-i hüsnâda bulunacak kıraatine kâdir ve âlim kimesne için bu hâle î'tibar olunub mâ'nâ-yı ahsâda ihtimâm kasdına her birinde olan hemzât-ı vasıl etmeyüb fasılla okunmuştur.

Beyân-ı diğer: Hatta bazı meşâyıh-ı mürşidîn bu ahsâ mazmûnunda ziyâde ihtimâm idüb ve âhâr esmânın cümlesine hiç hareket vermeyüb vakıf sûretinde cümlesini sâkin okumuşlardır. Ammâ hâlâ Şâ'bân Efendi erkânında okunan vird gibi hareketle okunub ehl-i kıraat âdet-i üzere bâzısında vakf idüb ve bâzısında sâkin okunsa câizdir. Bu hâl î'tibâra ve niyete göredir.

Beyân-ı diğer: Ve bu vird-i şerîfin cümle âdâb-ı müstahsenesinden biri dahî oldur ki esmâ-yi hüsnâ kıraat olundukda istimâ idenler her bir esmâda cebr-i sarîhle ferden ferden celle celâlüh yahud celle ve alâ veyâhud azze ve celle celâlüh deyüb ve ihtimâm iderek, mümkün oldukça terk itmeyeler.

Beyân-ı diğer: Ve dahî kemâlât-ı ilâhiyyeye delâlet iden esmâ-i uzmâyı ahsâ ve zikirde sonra vâziu'l-vird (ks) mevsûlün sılasına mutazammın olan maânî-i takdîsi ve tenzîhi(54b) ve sâir sıfât-ı celîle ve cemîleyi mü'şîr olub ve zâtullâhdan ibâret olan ism-i mevsûl ile tekrar tavsîf idüb

الذي تقدست عن الاشباه ذته وتنزهت عن مشابهة الامثال صفاته وشهدت بربوبيته اياته ودلت علي وحدانيته مصنوعاته واحداً لا من قلة وموجود لا من علة بالجود معروف وبالاحسان موصوف معروف بلاغاية وموصوف بلا نهاية اول قديم بلا ابتداء وآخر كريم مقيم بلا انتهاء وغفر ذنوب المذنبين كرماً ولطفا وفضلا

⁸⁶² Kim onları sayarsa cennete girer.

الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً أحدٌ لیسَ کَمِثْلِهِ شَیْءٌ وَهُوَ السَّمِیعُ البَصِیرُ نَعَمَ المَوْلٰی وَنَعَمَ النَّصِیرُ
غفرانک غفرانک 863

Kutb-1 Cihân Şâ'bân Efendi Sultân (ks) huzûr-ı âlîşânlarında ile'l-ân “gufrâneke” tekrar olmak üzere okunagelmıştır. Hâlâ öylece dahî kıraat oluna

رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ بِقُدْرَتِهِ
ويحكم ما يريد بعزته ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالمين

“Rabbimiz, dönüş sanadır”⁸⁶⁴ “Allah bize yeterlidir, O ne güzel dosttur”⁸⁶⁵ Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük olan Allah’ındır. Kudretiyle dilediğini yapar ve izzetiyle dilediği şekilde hükmeder. “Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O’na mahsûsdur. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şânı yücedir”⁸⁶⁶ Vird-i Şerîf’de esmâ-i hüsnâ ve sâir sıfât-ı ilâhiyye-i ulyâ ittihâd ve ittisâliyle tahsîs ve Levh-i Mahfûz’da yazılan kelime-i şehâdet şehâdetiyle sâbit ve tahsîs olub ve hükm-i ilâhî ve emr-i pâdişâhî ile hüccet olan mukârenet ile mukârenet-i sû’riyye hasebince esmâ-i rasûlullah ve sâir evsâf-ı celîlesi ve ahlâk-ı cemîlesi zikr olunduğunun irtibât ve tenâsibini ve hikmet-i bî-irtiyâbını tafsîl ve beyandır. (55a)Vaziü’l-Vird (ks) Hazretleri bu esmâ-i sıfât-ı ilâhiyyeyi zikr ve kıraatdan sonra تخلقوا (Allah’ın ahlâkıyla ahlaklanınız)⁸⁶⁷ Hadis-i Şerîf’i mûcibince tecellî-i ef’âl ve sıfâta ve zâta mazhar olub bi-ahlâkillâh ile mütehâllik ve sıfâtullâhla muttasıf ve müteallik olan Muhammed-i Muhterem ve Ahmed-i Ekrem (sav) her halde vâsıl-ı hak ve mazhar-ı vücûd-ı mutlak olduğu hâl ile Sultânü’l-Ulemâ ve Meşâyihu’l-Müttakîn ve Burhânü’l-Urefâ ve’l-Berâzihu’l-Muhakkikîn Sâhib-i Mersadü’l-İbâd-ı li’s-Sâlikîn ve Müellif-i Kitâb-ı Menâzilü’s-Sâirîn eş-Şehîr Necmeddin (ks) bu *Menâzilü’s-Sâirîn* nâm kitâb-ı maârif-i hitâb ve hakâyık-ı meâblarının evâilinde zikr etdikleri (فلما خلق الله القلم قال له اكتب) (Allah Teâlâ kalemi yarattığı zaman ona yaz buyurdu. Kalem, ne yazayım dediğinde: “Allah’dan başka ilâh yokdur ve Muhammed O’nun elçisidir” yaz buyurdu.)⁸⁶⁸ bu hadîs-i şerîf delâlet ider ki kalem-i âlâda ve kitâb-ı

⁸⁶³ O Allah ki zâtı yönüyle benzerlerden uzaktır. Sıfatları yönüyle kendisine benzer olmaktan münezzehtir. Âyetleri O’nun rubûbiyyetine şâhidlik eder ve tek tek yarattığı şeyler O’nun vahdâniyetine delâlet eder. O’nun varlığı için bir azalma ve herhangi bir sebep yokdur. O sonsuz cömertlik ve ihsanla nitelenmiştir. Başlangıcı olmayan Kâdim ü Evvelidir. Ve sonu olmayan Mukîm ü Kerîm ü Âhirdir. Ve fazlı, keremi ve lutfuyla günahkârların günâhını bağışlar. O, “Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O’na benzer ve denk değildir” (İhlâs: 3-4). “Hiçbir şey O’nun benzeri değildir; O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir” (Şûrâ: 11) “O ne güzel dosttur, O ne güzel yardımcıdır” (Enfâl: 40). “Senden bağışlanma dileriz” (Bakara: 285).

⁸⁶⁴ Bakara:285.

⁸⁶⁵ Âl-i İmrân: 173.

⁸⁶⁶ A’raf:54.

⁸⁶⁷ Gazâlî, *İhyâ-i Ulûmuddin*, III, 400; Ebû Abdillâh Muhammed, *Medhal*, I, 25-293.

⁸⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 16; Tirmîzî, *Kader*, 17; Ahmed b. Hanbel, V, 317.

mübînde intisâb-ı sû'rî ile ism-i Muhammed ismullâhdan dûr olmayub âlem-i mülk ve melekût olan kitâb-ı sû'rîde bu vechile karîn oluncak hakîkat âleminde dahi bi-hasebi'z-zât ve's-sıfât vâsıl-ı Hâk ve karîn-i vahdet-i vücûd-ı mutlâk ola.

Ber-vech-i Lâyiha Beyân-ı Diğêr: Ve bu hâl-i gâmız ve meâl-i fâizdendir ki Seccâde-i Şâ'bân Efendi'de hâdimü'l-fakîr iken Molla Câmî Hazretlerinin kelime-i tevhîd hâlinde ve şânında müellefât-ı mü'şîr-i kemâlâtlarından bunda bir mahalle münâsib yazılmış iki Fârisî beyt-i şerîflerini görüb feyz-i rahmânî ve keşf-i irfânî ve hâl-i hakkânî ile elfâz-ı arabîyye ile tahrîr olunmuş *Tevhîdiyye* nâm risâle-i muhtasaramızda ol beyitlerin icmâl-i hafîsini teybîn ve tafsîl ve meâl-i(55b) senîsini ber-vech-i hakîkat tahkîk ve tafsîl etmiş idim ki, besmele ve hamdele ile dibâcesi budur:

وباسمه يسمو من يسمو في التوحيد الحقاني الرباني وبحمده يعلو من يعلو في العرفان الا هي الرحماني الحمد لمن هو حقيق بالحمد الذاتي بحسب الذات ولايق بالحمد الصفات والصلاة علي من هو حقيق بالصلاة الذاتية ولايق بالصلاة الصفاتية وعلي آله الذين عرفوا بالعرفان حقيقة الحمد الصفاتي لود انهم قرب النوافل بحسب اعمالهم النوافل وقفوا بالوقوف الذاتي علي سر الحمد الصفاتي لعرفانهم قرب الفرائض بحسب اعمالهم الفرائض فنحمد الله معهم بالحمد الذاتي والصفاتي والافعال وسئله الهداية والعناية بالعرفان الذوقي والشهود الحالي اما بعد فاعلم ياخي إن القرآن الجميل المعنوي والتوحيد الجليل الحقيقي لما نزل بالوحي الحقاني علي القلب المحمدي ظهر كلمة التوحيد بالامر الا هي الرباني من اللسان الاحمدي علي اثنتي عشرة حرفا في قول الله فاعلم انه لاإله الاالله واصل هذه الطيبة العلية في أجزاء الحروف السنية كلمة آله كما اشار اليه سلطان العارفين وبرهان الواصلين الساقى في مجلس الموحدين بكأس يشرب بها عبادالله المقربين ملا جامي في بعض اقواله الحقيقة وأبياته التوحيدية⁸⁶⁹

نيست در لا اله الا الله

در حقيقت بجزسه حرف اله

جمله اجزائ اين خجسته كلام

⁸⁶⁹ Rabbânî ve hakkânî tevhîdle isimlenen adıyla ve rahmânî ve ilâhî irfânla yücelen hamdiyle. Allah'a zât yönüyle hakîkî olan hamd-i zâtî ve sıfatları yönüyle de O'na lâyıık hamd-i sıfâtî ile hamd olsun. Ve zâtî salâtıde ve O'na lâyıık olan sıfâtî salâtıde Hz. Peygamber'e (SAV) ve O'nun, hamd-i sıfâtînin hakâkatini irfanla bilen âli üzerine de salât olsun. Ki onlar nâfile amelleriyle (Allah'a) yakınlık buldular ve farzların O'na yakınlık sağlamadaki önemini bildiklerinden farz olan amelleriyle, hamd-i sıfâtînin sırrı ile zâta vâkıf oldular. Biz de onlarla beraber zâtî, sıfatları ve fiilleriyle Allah'a hamd ediyoruz. Ve O'ndan şuhûd-i hâlî ve irfân-ı zevkî ile yardım ve hidâyet istiyoruz. Bundan sonra bil ki ey kardeş, kuşkusuz mânevî ve güzel olan Kur'ân-ı Kerîm ve hakkânî yüce tevhîd, hakkânî vahiyle Hz. Muhammed'in kalbine nâzil olduğunda rabbânî ve ilâhî emirle kelime-i tevhîd, Ahmedî lisanda on iki harf olarak zuhur etdi. Bil ki Sultânü'l-Ârifîn ve Burhânü'l-Vâsılîn "Allah'ın mukarreb kullarının içtiği bir kadehtir" buyruğunda Allah'ın belirttiği muvahhidler meclisinin sâkisi olan Mollâ Câmî'nin bazı hakîki sözlerinde ve tevhîdî beyitlerinde işâret etdiği gibi bu yüceliklere ulaşırın –Lâ ilâhe illâllâh- kelimesinin yüce harflerini aslı (اله) kelimesidir.

⁸⁷⁰شد بتكرار اين حروف تمام

فلما رايته بالرؤية القلبية وشاهدته بالقوة الروحية توجهت في الحال الي اللوح المحفوظ وقد خلت فيه ما هو المكتوب والملفوظ من ظهور المقالة التوثيقية وصدور الرسالة التوحيدية فطالعت في نضمه الجلي قدس سره العلي بعين القلب والروح فوق من سره الانكشاف والفتوح الرباني في فوادي بعون الله الملك الهادي وبهمة شيخنا وشيخ الانس والجان حضرت الشيخ شعبان افندي المدفون في تربته في القسطنوني قدس سره العالي⁸⁷¹

Beyân-ı Hâl-i Kelime-i Tevhîd:(56a) Kelime-i Tevhîd'e ve lafzatullâh'a ve ism-i hû'ya müteallik bunda çok te'vîl ve tafsîl vardır. Murâd idenler Şâ'bân Efendi Âsitânesi'nde vakfiyyetle mevcûd olan *Tevhîdiyye* nâm risâlemizde göreler.

Lâyiha-i Ber-Vech-i Terceme: *Risâle-i Tevhîdiyyemizde* olan bu mâ'nâdır ki Mollâ Câmi Hazretleri'nin iki beyt-i şerîfinin mazmûnundan fehm olunan oldur ki, kelime-i tevhîdin aslı üç harfdir. Öyle ki kelime - اله - dir. Hak Teâlâ ezel-i ezelde kalem-i âlâya kitâbetle emr etdükte - اله - kelimesinin “elif”ine bi-hasebi'l-lafz ve'l-hat dört elif daha ziyâde idüb elifi beş olmuş ola. Ve “lâm” ına dahî dört lâm ziyâde idüb lâmi dahî beş olmuş ola. Ve “hâ”sına dahî bir hâ ziyâde idüb he dahî iki olmuş ola. Cem'an oniki harf olur. Ve دمحم داهي لوسر dahi harfi on ikidir. Bu takdirde kelime-i şehâdet cem'an yirmi dört harf olur. Bu hâlde dahî ittihâd-ı lafzîsi ve sûrîsi olunca bi hasebi'd-delâle ittihâd-ı mâ'nevîsi mukarrer olur. Ve bu hâlin tahkîkinden ve kemâлиндendir ki rivâyet olunur. Bir kimse safâ-yı kalble zikrullah kaskına sıdkla bir kere “lâ ilâhe illâllâh Muhammedün Rasûlullah” dese(56b) yirmi dört saatin cümlesinde Allah Teâlâ'yı zikr etmiş olur.

Lâyiha: Ve dahî kelime-i şehâdetde bu vechile ittihâddan maadâ câmi ve müştemil-i müsemmâ oldukları iki ism-i şerîflerde dahî ittihâd vardır. Biri lafzatullah'dır ki ism-i zât-ı Ahmed ve müstecmî-i sıfât-ı hamîde ve cemîledir. Zirâ bi-hasebi'l-lugat Muhammed hisâl-i hamîde ve mahmûdesi ve ahlâk-ı hasene ve merğûbesi çok olan kimseye dirler.

Lâyiha-i diğere: Ve dahî sûre-i Fâtiha'da -elhamdü lillâh- tefsîrinde cumhûr müfessirinin tefsiri üzere ulemâya mâ'lûmdur ki lafzatullâh'ın aslı kelime-i - اله - dir. Vasatında olan lâm üzerine bir lâm ziyâdesiyle harf dört olduğu gibi bi-hasebi'l-iştikâk lafza-i Muhammed'in dahî aslı kelime-i hamd ola. Vasatında mektûb ve melfûz olan bir mim üzerine bir mim dahî ziyâde etmekle harfi lafzatullâh gibi dört olub Muhammed olmuşdur.

⁸⁷⁰ Lâ ilâhe illallta hakîkate “ilah”ın üç harfi dışında (harf) yoktur

Onun cümle parçaları kelâmın saadeti uğurudur.

⁸⁷¹ Onu kalbî görüşle gördüğümde ve rûhî kuvvetle müşâhede ettiğimde bu halle Levh-i Mahfuz'a yöneldim. O'nda olan lafızlar ve yazılar *Risâle-i Tevhîdiyye*'nin ortaya çıkmasında ve *Makâlât-ı Tevsikiye*'nin zuhûrunda geçmişti. O'nun yüce nazmını kalb ve ruh gözüyle mütâlaa ettim. Melikü'l-Hâdî olan Allah'ın yardımını ve Şeyh-i İns ve Cân Kutbu'l- Aktâbi'z-Zaman Kastamonu'daki türbelerinde medfûn bulunan Şeyh Şâbân-ı Velî'nin himmeti ile kalbimde rabbânî fetihler meydana geldi ve onun sırrı ortaya çıkmış oldu.

Muhassalu'l-kelâm Allah ile Muhammed beyninde bi lâ-hulûl-i sûrî ve mâ'nevî bir mertebe ittihâd vardır ki lisanla takrîr ve kalem ile tahrîr mertebe-i imkânda ve iz'anda değildir.

Beyân-ı Diğer ve Lâyiha-i Latîf: Ve bu ittihâd ve mukârenetin tahkîkidir. Ulemâ ve urefâyâ mâ'lûm ve mâ'rûf olan (الم نشرح لك صدرك) (Biz senin göğsünü açmadık mı?)⁸⁷² mûcibince kalb-i kâbil-i inşirâh ve vüs'at ve rûh-ı fâiz-i iftitâh ve vüs'at hükmü Hz. Muhammed'de zâhir ve mütehakkık olmakla (ورفعنا لك ذكرك) (Senin Şânını yüceltmedik mi?)⁸⁷³ muktezâsınca ism-i ref'îş-şanları nâm-ı âlf-i Yezdân ile minberlerde ve dahî ezan ve ikâmetlerde ve cemî-i ezmânda savt-ı âlâ ve elhânla mean zikr olunmadan dûr ve mehcûr değildir.

Lâyiha-i Latîfe ve Sâliha: Bu mâ'nânın min-indillâh tahakkukuna delâlet ider bir hâl-i güzîde dahî rivâyet olunur ki salât-ı(57a) ferâizin evkât-ı hamsesini î'lâm lâzım oldukda Sultân-ı Enbiyâ ashâb-ı Güzîn-i zevî'l-ulûm ile bu husûsu müşâvere etdikde bazıları, çân saat çalunsun deyüb ol amel-i nasrânîdir deyu kabul etmediklerinde bazıları dahî âteş yansun deyub ol amel Mecûsilerindir dediler. Hâsılı'l-kelâm ne amel didilerse kabul etmeyub min-indillâh kendülerine vahy-i ilâhî ile mâ'lûm olan hâl ol meclisde cümle huzûrunda mefâtihi-i gaybdan zuhûr etsün için müterakkıb ve muntazır iken Zeyd b. Sâbit Hazretleri ayağı üzerine kalkıp Ya Rasûlallah bu gece vâkıamda gördüm. Semâdan bir melek-i azîm nâzil olub Kâbe-i Mükerrreme'nin damı üzerinde hüsn-i edâ ve savt-ı âlâ ile bir kelâm-ı latîf okudu. Kemâl-i safâ ile asfâ ve istimâ idüb ve bi't-tamam hıfz edim. Eğer buyurursanız okuyayım deyub ezân-ı şerîfleri ile hâlâ Şerîat-ı Muhammediyye'de mesnûn ve evkât-ı hamsede okunan ezânı aynı ile okuyub Hz. Rasûlullah: “Bana dahî vahy olunan budur” deyub evkât-ı hamsede ezân ve ikâmet için tâyin buyurdular.

Menkibe-i Ebu Bekri's-Siddîk (ra): *Miškâtü'l-Envâr'da* “Mûcizâtü'n-Nebî” babında mezkûrdur ki Sultân-ı Enbiyâ ve Hâtemü'n-Nebiyîn bir gün Sultân-ı Erbâb-ı Ehl-i Tasdîk Ebû Bekri's-Siddîk Hazretlerine hâtem virüb mühür ki mücerred –lâ ilâhe illâllâh- kelimesini nakş etdir deyüb onlar dahî nakkaşa mücerred –lâ ilâhe illallâh- yaz dimeyüb - Muhammedün Resûlullah- bile yazmaya işâret idüb nakş-ı hâtem tamam oldukda Hz. Siddîk, Hz. Rasûlullah'a götürdüklerinde gördüler ki mücerred –lâ ilâhe illallâh- nakş olunmayub “Muhammedün Rasûlullah ve Ebû Bekir Siddîk”(57b) beraberce nakşolunmuş. Hz. Peygamber: Yâ Ebâ Bekr ben sana mücerred “lâ ilâhe illallâh” nakşına emr etdim. Bu

⁸⁷² İnşirah:1.

⁸⁷³ İnşirah:4.

ziyâdelikler de nedir diye buyurdularında Hz. Ebu Bekir (ra) Yâ Rasûlallah sizin ism-i şerîfinizi Allah Teâlâ'nın ism-i şerîfinden ayru olmasını revâ görmeyüb “Muhammedün Rasûlullah” bile nakş olunmasına nakkâşa emr etdim. Velâkin bâkîsine işâret etmedüm deyub amma kendü kelâmlarına muhâlif hâtemde kendü nâmı nakş olmuş bulunmakla ziyâde hacâlet gelüb istihyâ ile ziyâde ızdırâb çektiklerinde Hz. Cebrâil hâzır olub itdiler ki: “Yâ Rasûlallah Ebû Bekir Sıddîk sizin isminizi Allah Teâlâ isminden ayru olduğunu revâ görmediği ecilden hâtemde Ebu Bekir Sıddîk kelâmını bi-kudretillâh ve bi-emrillâh ben yazdurub nakş etdim” buyurdu. Ve Hz. Cebrâil'in bu kelâmıyla Hz. Ebû Bekr (ra) hacâletden halâs olub ve bu amel-i sâliha ve hasene mazhar olduklarına safâlar iderler.

Lâyiha: İmdi bu haber ve menâkıbdan mâ'lûm oldu ki eğer enbiyâullah hakkında ve eğer sâir ulemâ ve sulehâ hakkında ve eğer cümle mü'minîn hakkında Hz. Ebû Bekir gibi ehl-i mürüvvet ve fütüvvet olub hayır ve ihsânla amel etse kendüsü dahî من خدم خَديمَ ومن احسن من خدم خَديمَ ⁸⁷⁴ mücibince ihsânâ ve ikrâma lâyük ve mazhar olmasında zerre iştibâh yokdur.

Ber-Vech-i Tergîb Beyân-ı Diğer: Ve bu husûsda Vâziü'l-Vird Seyyid Yahyâ Sultan'ın murâd-ı şerîfleri bu mâ'nâ ve hâl olduğu mukarrerdir. Ve onlardan sonra hâlâ virdhân olanlar ve istimâ idenler ve bu zikr ve tafsîl olunan hâle ve kemâle ârif ve bu sır ve hikmete vâkîf olub sıdk-ı(58a) niyet ile amel etseler Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk (ra)'ın mazhar oldukları gibi ol fazîlet ve ikrâma min-indillâh ziyâde ihsâna ve ikrâma mazhar olmalarında iştibâh yokdur.

Beyânü'l-İrtibât: Ve bu ittihad ve irtibat ve mukârenet hükmünü takrîr ve tahkîk için Vâziü'l-Vird evsâfı-ı Rasûlullah zikrine kelime-i tevhîdi takdîm idüb ber-vech-i ittisâl (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا) (Allah'dan başka ilah yokdur. En güzel isimler O'nundur. O isimlerle Allah'a duâ edin) ⁸⁷⁵ deyub akabinde kelime-i şehâdet ittisâl ve mukârenet bulunsun için üzerine bir atf-ı sarîh-i murâbata ile ونشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له ⁸⁷⁶ kelâmından sonra mütaârif olan üzere (عبده ورسوله) dinilecek mahâlde Hz. Rasûlullah'ın esmâ-i şerîfeleri hükmünde olan sıfât-ı hamîde-i rûhâniyye ve sıfât-ı celfîle-i rabbâniyye ve sıfât-ı cemîle-i hakkâniyyelerinden bâzı sıfât-ı kemâllerini zikr idüb

⁸⁷⁴ Hizmet edene hizmet edilir, iyilik eden iyilik bulur ve ikrâm edene ikram olunur.

⁸⁷⁵ Tâhâ: 8.

⁸⁷⁶ Şehâdet ederiz ki, Allah'dan başka ilah yokdur. O tekdir, şerîki yokdur. O, Âdil, Cebbâr, Melik, Kâdir, Kâhâr olan günahları Gaafâr ismiyle affeden ve ayıbları Settâr ismiyle örtendir. Ve şehâdet ederiz ki Hz. Muhammed.

عبدہ مصطفیٰ ورسولہ المجتبیٰ وامینہ المقتدی شمس الضحیٰ بدر الدجی نور الوری صاحب قاب قوسین او ادنی رسول الثقلین ونبی الحرمین وامام القبلتین وشفیع من فی الدارین رسولاً مکیا مدنیا ہاشمیا قریشیا کروبیاً روحیا روحانیا تقیا کوباً دریا شمساً مضیاً قمراً نوریا نورانیا بشیراً نذیراً سراجاً منیراً⁸⁷⁷

okudu. Ve bazı virdhânlar “kamerân” kelimesini “kameriyen” deyu yâ-i nisbetle okudular. Lâkin hatâ-i fâhişdir. Zirâ ehline mâ'lûmdur ki mahall-i nisbet değildir.(58b) Nitekim “şemsen” kelimesi yâ-i nisbîsiz okunur.

Beyân-ı Latîf: Ve dahî Rasûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve selem) zikr-i şerîfleri katında ahbâr-ı sahîha ile rûh-ı mutahharalarına salât vâcib olub ve âl-i izâm ve ashâb-ı kirâmlarına ve evzâc ve evlâd-ı fihamlarına dahî salât lâzım olduğu ecilden⁸⁷⁸ صلی الله علیه وعلی آله okudu. Ve dahî hilâfet-i hakîkiyye ile hulefâ-yı izâmı olan çehâr-ı kibâr zikri âl-i ashab zikrine dâhil iken çahâr-ı yâr-ı güzîn ve hulefâ-yı râşidîn ve mürşidinin zâhir ve bâtın her vechile azamet şânları olmakla (تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ) (Melekler ve Ruh iner)⁸⁷⁹ kâidesi ve atf-ı hâs ale'l-âmm zâbitası kâdına ve dahî icrâ-yı fesâhat-i kelâm kâdına ve dahî “evzâc” ibâretine atıfla ulanan ve “evlâd” kelimesinin âhirine “min bâ'di” kelimesinin âhiri muvâfık olmakla kelâm-ı müstecmî olsun için وعلی okudu. Ve dahî (وعلی خلفائه) de olan umûmu Hz. Ebû Bekir ile tahsîs kâdına masdariyyet kelimesini zikr etdiğinden maadâ hulefâ-i râşidîn zât-ı şerîf-i mazhar-ı sıfât-ı latîfleri ile kâim sıfât-ı hamîde-i celîle ve ahvâl-i pesendîde-i cemîleleriyle medh ve vasf kâdına الشفیق⁸⁸⁰ okudu. Ve dahî خصوصاً علی الشیخ⁸⁸¹ okudu.

Beyân-ı Sıfât-ı Ebû Bekir (ra): Evvelâ şefkat sıfatıyla zikr ve tavsîf etdiğî bu sıfat ile muttasıf olduğu îmânlarının ziyâde izdiyâdından ve kemâl-i kuvvetindedir ki الشفقة من⁸⁸² bu hâle delîl-i sarîhdir. Zirâ müminin imânı ne mertebe kuvvetde olsa şefkati ona göre olur.(59a) (یا اخی الشفیق فافهم التحقیق)⁸⁸³

Beyân-ı İzdiyâd-ı İmân-i Ebî Bekr (ra): Ahbâr-ı sahîhada gelmişdir ki bir kimse dîn-i Muhammedî'de müminlere nâfi bir amel-i sâlih peydâ idüb ibtidâen ol amelî peydâ iden

⁸⁷⁷ Allah'ın seçilmiş kulu ve seçkin rasûlü ve kendisine uyulan emîni, sabahın güneşi, gece karanlığının ayı, halkın nûru, “kâbe kavseyn ev ednâ” makâmının sâhibi, insan ve cinlerin peygamberi, haremeynin nebîsi, iki kıblenin imâmı, iki âlemde de şefâatçi olan Rasûl, Mekkî, Medenî, Hâşimî, Kureyşî, Allah'a en yakın, rûhî ve rûhânî, müttakî, temiz, beyaz inci, parlak güneş, nurlu ay, müjdeleyici, uyarıcı ve nur saçan bir kandildir.

⁸⁷⁸ Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e, âline, ashâbına, eşleri ve evlâdlarına salât eylesin.

⁸⁷⁹ Kadr:4.

⁸⁸⁰ Ve ondan sonra doğru yol üzerinde olan, rehberlik ederek yol gösteren ve hidâyete ermiş bulunan hulefâ-i râşidîn üzerine de selâm olsun.

⁸⁸¹ Özellikle çok şefkatli Şeyh (Hz. Ebu Bekir) üzerine salât olsun.

⁸⁸² Şefkat imandandır.

⁸⁸³ Ey şefkatli kardeş! Hakîkati anla.

işlese tâ kıyâmete kadar ol amel-i sâlihi her kim işlerse ol işleyen kimselerin her birinin ameli adedince ol amel-i sâlihi peydâ iden âmîle dahî cümlesi kadar ecir ve sevâb ve hâline göre kuvvet-i izdiyâd-i ameliyye virilür. *Meşâriku'l-Envâr'da*⁸⁸⁴ zikr olunan *ومن دعا الي الهدى كان له من الاجر مثل اجور من تبعه لا ينقص ذلك من اجورهم شيئا* (Kim doğru bir yola davet ederse o kimseye o yola girenlerin eciri kadar ecir verilir. Onların ecirlerinden de hiçbir şey eksiltilmez.)⁸⁸⁵ hadîs-i şerîfi bu mâ'nâyâ delîl-i sarihdir ki Sultân-ı Enbiyâ'ya min-indillâh nübüvvet virildikde Hz. Rasûlullah ibtidâen Ebû Bekir Sıddîk Hazretlerini imâna davet etmişlerdir. Onlar dahî bilâ-tezkîb sıdkla îmana gelüb amel-i îman ve kabûl-i dîn-i İslâm ibtidâen onlardan sâdir olmakla tâ kıyamete değin ne kadar ehl-i îman gelürse ona dahî her birinin îmânı kadar kuvvet-i îmâniyye ve ecirden ol kadar ucûr-ı hakkâniyye virilir.

Beyân-ı Latîf: Hattâ rivâyet olunur ki Hz. Ebû Bekir'in îmânı ins ve cinden olan ehl-i îmânın cümlesinin îmânı ile vezn olunub tartılsa Hz. Ebû Bekir'in îmânı onların cümlesinin îmânından ağır gelir denilmiştir.

Hikâyet: İmdî bu sıfat-ı şefkat sıfat-ı hamîdenin gayet güzîde ve pesen-dîdesi olduğuna bu rivâyet delîl-i sarihdir ki bir gün Hz. Mûsâ Rabb-ı Erhamü'r-Râhimîn ve Hakk-ı Eşfeku'l-Müşfikîn Hazretlerine idüb: Ya Rabbi cümle kullarından sana ziyâde sevgili olan ehâb-ı ibâdın kimdir didikde, Hak Teâlâ: Ya Mûsâ(59b) meşrıkda bir mümin kulun ayağına diken batub mağribde bir mümin kul onun acısına ve ızdırâbına vâkıf olub bu husûsa şefkat hasebiyle onun yüreği acıyub ve elem çekse cümle kullarımdan bana ehâb ve ziyâde sevgili ol kuldur buyurdu.

Lâhiyâ: Ve bu dahî mâ'lûm olsun ki bir zâlim-i bî-emân ve mürüvvet bir mazlûm-ı lâıyk-ı merhamet ve şefkate bi-gayr-i hak cevri ve zulmetse ol zâlimin bu zulmü dîn ve îmanı olmadığındandır. Yâhud îmânında ziyâde zayıf olduğundandır ki “şefkat îmândandır” kelâm-ı dahî meşhûr ve makbûl-i ulü'ş-şuurdur.

Beyân-ı diğeri: Ammâ şimdi bin kırk tarihinde bir zamana kaldık ki mağribde ayağına bir diken batan gibi vâkıf olmak değil bu zulmü bi'l-muvâcehe görseler ol mazlûma ziyâde şefkat idüb yüreği acır kimse az bulunur. Onun için mazlûma muîn az kaldı. Nakl-i Münâsib: (وقال ابو عبدالله النياحي قليل الشفقة للمسلمين انفع من كثير الدعاء لهم)⁸⁸⁶ Vâziü'l-Vird Hz.

⁸⁸⁴ *Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviye Min Sıhahî'l-Ahbârî'l-Mustafaviyye*: Râdiyyüddin es-Sâgânî(v.650/1252)'nin derlediği bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre düzenlediği eseridir. Bkz. Hatiboğlu, İbrahim, “*Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye*” DİA, Ankara, 2004,XXIX, 362.

⁸⁸⁵ Müslim, *İlim*, 16; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 6; Tirmîzî, *İlim*, 15; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 14.

⁸⁸⁶ Yani *Lü'liyyât* nâm kitabda mezkûrdur ki Ebû Abdullâh en-Nihâyî de şefkat bâbında der ki: Ümmet-i Muhammed'e az şefkat onlara yapılan çok duâdan hayırlı ve faydalıdır.

Sıddîk'ın ikinci sıfatını (قاتل الزنديق)⁸⁸⁷ okudu. Zındîk, kıyâmeti inkâr idene dirler ve mülhîd, itikâd-ı fâside meyl idüb ve şerîat-ı Muhammediyye ile ameli terk idene dirler. Ve *Mişkâtü'l-Envâr'da* gelmiştir ki Sultân-ı Enbiyâ'dan sonra Hz. Sıddîk (ra) zamân-ı hilâfet-i hakîkiyelerinde Medîne-i Münevvere içinde olan münâfıkları, mülhîd ve zındıkları teftûş idüb cümlesini katl etmeden Medîne'den taşraya gazâ müyesser olmayub kendülerinden sonra Hz. Ömer-i Faruk (ra) ibtidâ-i hilâfetlerinde Medîne-i Münevvere'yi münâfikûn(60a) ve mülhîdînden pâk bulub zamân-ı hilâfetlerinde taşraya sefer idüb ziyâde fetih ve zafer vâkî olmakla beşyüz altmış minber vâz olunub salât-ı cum'a ve salât-ı îyd kılındı. Bu ecilden Hz. Sıddîk'a kâtilü'z-zındîk dinildi. Ve bir sıfat-ı güzîdeleri dahî وفي الغار الرفيق⁸⁸⁸ okudu. Ona binâen ki ahbâr-ı sahîha da gelmiştir. ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ. (Rabbinin yoluna güzel öğüt ve hikmete çağır)⁸⁸⁹ mûcibince küffâr-ı kureyşî dîne dâvet ettiklerinde sanâdîd-i kureyş Hakk'a tâbî olmadıklarından maadâ kelâm ve zemle Hazrete gâlib olamayub akıbet katl murâd etdiklerinde necât ve halâs için Cenâb-ı Akdes-i Hüdâ'dan Gâr-ı Hıra'ya varmakla emr ve vahy olundular. Onlar dahî Hz. Sıddîk ile mağaraya girdiklerinde küffârın ziyâde hücumundan Hz. Sıddîk'a beşeriyet hasebiyle havf ve hüzn târî oldukda إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا (Hz. Peygamber arkadaşına (Hz. Ebu Bekir) “üzülme Allah bizimle berâberdir” diyordu)⁸⁹⁰ mefhûmunca Hz. Sıddîk'a teslîmiyet için Ya Ebâ Bekr! Havf idüb, mahzûn olma. Allah Teâlâ bizimledir buyurdıkları mukarrer olduğu hâl ile ve dahî (ثَانِي اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ) (Hani, kâfirler O'nu iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı)⁸⁹¹ hükmüyle ve dahî Resûlullah Hz. Ebû Bekir'e bir mahâlde hitab idüb (انت صاحبي في الغار) (Sen benim mağarada arkadaşımın)⁸⁹² buyurdıkları hadîs-i şerîf mûcibince ve dahî يا ابا بكر ماظنك باثنين الله ثالثنا (Ey Ebû Bekir! Sen ikiden üçüncümüzün Allah olduğunu zannetmiyordun)⁸⁹³ Buhârî rivâyeti mefhûmunca ve pür-esrârınca (وفي الملقب بالعتيق والصدیق لقب بالاول لعتقه من النار □ خرج الترميذي ان رسول الله قال ابو بكر عتيق ki وله لقبان العتيق والصدیق لقب بالاول لعتقه من النار □ خرج الترميذي ان رسول الله قال ابو بكر عتيق

⁸⁸⁷ Zındıkları öldüren.

⁸⁸⁸ Mağarada arkadaşı.

⁸⁸⁹ Nahl. 125

⁸⁹⁰ Tevbe:40.

⁸⁹¹ Tevbe:40.

⁸⁹² Tirmîzî, *Menâkıb*, 16.

⁸⁹³ Buhârî, *Fazâilü's-Sahâbe*, 2; *Menâkıbu'l-Ensâr*, 45; Tirmîzî, *Tefsîr-i Sûre*, 9.

⁸⁹⁴ Mağara arkadaşı.

⁸⁹⁵ Atîk ismiyle lakaplanandır.

الله من النار (60b)(Hz. Ebû Bekir'in iki lakabı vardır: Atîk ve Sıddîk. Tirmîzî'nin tahrîc ettiği hadîsde Hz. Peygamber'in "Allah'ın cehennemden ilk azâd ettiği kişi Ebû Bekir'dir".⁸⁹⁶ buyruğu gereğince cehennemden kurtulanların ilki olması sebebiyle bu isimle lakaplandı) Ve bir sıfat-ı hamîdeleri olarak dahî (الامام علي التحقيق)⁸⁹⁷ okudu. Metn-i Akâidde

وافضل البشر بعد نبينا ابو بكر الصديق ثم عمر الفاروق ثم عثمان ذي النورين ثم علي المرتضي رضوان الله عليهم اجمعين و خلافتهم علي هذا الترتيب ايضا يعني ان الخلافة بعد رسول الله لأبي بكر ثم لعمر ثم لعثمان ثم لعلي رضوان الله عليهم اجمعين⁸⁹⁸

kelâmı bu husûsa delîl-i sarîh ve sahîhdir. Tafsîl-i makâle ve tahkîk-i hâle ittılâ murâd idenler *Şerh-i Akâide*⁸⁹⁹ mazar etsünler. Ve bir sıfat-ı hamîde-i hakîkîleri Sıddîk'dır ki Emîrû'l-Mü'minîn Ebû Bekri's-Sıddîk okudu. Bazıları sîga-i mübâlağa ile ittisaflarına sebep Hz. Rasûlullâh arz-ı nübüvvet etdükde bilâ-tereddüd velâ-inkâr îmân getürdikleri ecildendir dirler. Amma sahîh rivâyet budur ki Hz. Sultan mîrâc haberini söylediklerinde Ebû Cehl-i laîn, Ya Ebû Bekr musâhıbın yine bir muhâl hâlden haber virüb bir gicenin bazı saatinde göklere, arşa ve kürsîye çıkub Tanrı'yı görüb ve doksan bir kelimât idüb yine hemen ol saatde Ümm-ü Hani evine geldim der. Bu kelâmını dahî tasdîk ider misin didikde, bu husûs değıl bundan ziyâde nice mertebe muhâl görünür hâl ve kemâlden haber virse aslâ ve kat'a ve veche'n-mine'l-vücûh tereddüd ve teennî etmeyüb cân ve dilden tasdîk idüb îmân iderim demekle "Sıddîk" zikriyle muttasıf ve meşhûr oldular. Allah (cc) Hz. Ebû Bekir'den râzı olsun ve(61a) Ebu Cehil'e lânet etsin.

Beyân-ı Menâkıb-ı Hz. Ömer: Ve Hz. Sıddîk'dan sonra vâziu'l-vird Hz. Ömer Fâruk'un sıfât-ı hamîdelerini (ثم السلام من الملك الوهاب الي امير الاواب)⁹⁰⁰ okudu. Yâni cümleden Emîrû'l-Evvâbdır ki kelime-i evvâb, bi-hasebi'l-lügat cân ve dilden rucû ve inâbet iden kimesneye itlâk olunur. Ve bi-hasebi'l-hâl ve'l-mâ'nâ Cenâb-ı Hakk'a rucû ve inâbet kasdına ve hâlet-i mâsiyetden hâlet-i ibâdet ve tâat kasdına ve hâlet-i kesretten hâlet-i vahdet kasdına ve tecellî-i sıfâtdan tecellî-i zât kasdına hâsıl-ı kelâm herkes hâline ve makâmına göre mâsivâdan Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretine rucû ve inâbet etse ona evvâb itlâk olunur. Ve Hak Teâlâ kelâm-ı şerîfde Hz. Dâvûd hakkında kemâl-i medh

⁸⁹⁶ Tirmîzî, *Menâkıb*, 16.

⁸⁹⁷ Hakîkate eren imam.

⁸⁹⁸ Peygamberimizden sonra insanların en üstünü Hz. Ebû Bekir Sıddîk, sonra Hz. Ömer Farûk, sonra Hz. Osman ve sonra da Hz. Ali'dir. Ve hilâfetleri de bu sıra ile olmuşdur.

⁸⁹⁹ *Şerhu'l-Akâidi'l-Adûdiyye*: Seyyid Şerif Cürçânî(v.816/1413)'nin Adûdüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf* adlı eserine yapılan şerhlerin en meşhûrudur. Eser hakkında geniş bilgi için bkz.Gümüş, Sadreddin, "Cürçânî, Seyyid Şerif", DİA, İstanbul, 1993, VIII, 134-135.

⁹⁰⁰ Sonra Melîk ve Vehhâb olan Allah'ın selâmı Evvâb (çok tevbe eden, tamamen Allah'a yönelen) olan Emîr (Hz. Ömer) üzerine olsun.

sadedinde (وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ) (Dâvûd'a Süleyman'ı bağışladık. O ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.)⁹⁰¹ buyurduğu ve tefsîrinde kemâl-i mertebe-i evvâbiyetlerine işâret idüp: “Ey tevbe ve tesbihle Allah'a dönen” buyurdular ve dahî Hz. Eyyûb hakkında نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا (Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi)⁹⁰² buyurduğu ve müfessirîn Hz. Eyyûb'un bu sıfatda kemâline işâret idüb (يقبل علي الله بشرا يده)⁹⁰³ buyurdıkları evvâbın bu mâ'nâsına delîl-i sarîh ve sahîhdur. Ve bu beyândan ve tafsîl-i hâlden mâ'lûm olur ki Hz. Ömer (ra) enbiyâ-i izâmın sıfât-ı kirâmı ile muttasıf ola. Ve dahî bu hâl ve mâ'nânın tahakkukuna delîl-i sarîhdur ki Sultân-ı Enbiyâ: “Eğer benden sonra peygamber gelseydi Hz. Ömer b. Hattâb'a gelirdi”⁹⁰⁴ buyurmuşlardır. Haber-i sahîh ve meşhûrdur.

Beyân-ı Müfîd: Ve emîr kelimesi tarîkımızda kelime-i evvâba muzaâf okuna gelmiştir. İzâfetle okunduğu takdirde(61b) muktezâ-yı kavâid-i Arabiyye budur ki “Emîru'l-Evvâbîn” okuna. Velâkin âhirinde Ömer b. Hattab'a secî-i belîğ riâyeti kâdına evvâbın kendü kelimesi itibârı ile ve onun mutazammın olduğu ism-i mevsûlün mâ'nâ-yı cinsiyyesi itibâriyle mâ'nâ-yı cem'iyet tazmîn ve îtibâr olunub bi-hasebi'l-mazmûn evvâbîn hükmünde olmuştur. Eğer kavâid ehlinden isen kâsedilen maksadın faydalarını anla.

Beyân-ı Diğer: Ve eğer lâm-ı târif ile “el-Emîru'l-Evvâb” okunsa câizdir. Velâkin itibâr-ı evvel, evlâ ve ahsendir. Zîrâ lâm-ı tâ'rîf ile okunduğu takdirde sıfat-ı evvâbiyyet ve bu sıfatla zikir Hz. Ömer (ra)'a mahsûs olur. Ve amma izâfetle okunsa ashâb-ı Resûlullah ve gayriden (evvâbîn) olan ibâdullahın emîridir demek olur. Bunun gibi “evvâbîn-i emîr oluncak kendülerinin evvâb olması bi tarîkı'l-evlâ olur. (الناس علي دين ملوكهم) (İnsanlar başlarındakilerin dini üzerindedirler)⁹⁰⁵ î'tibar olmak câiz olur. Ve bunda mübâlağa-i mû'tebere vardır ki ehline mâ'lûmdur. Ve Hz. Ömer'in bir sıfat-ı hamîdelerini dahî زين الاصحاب⁹⁰⁶ okudu ki bu mahâlde bu sıfat-ı mâ'neviye hâlden zâhir ve nâsî olur. Sıfat-ı sûriyye dahî î'tibâr olunmak câizdir.

Lâyihatü'l-Makâle: Ve Hz. Ömer'ül-Fâruk'un nefsi müzekkâlarında ve kalb-i musaffâlarında ve rûh-ı mücellâlarında sıfât-ı hamîde ve sıfât-ı pesendîde ile tezyin

⁹⁰¹ Sâd: 30.

⁹⁰² Sâd: 44.

⁹⁰³ Kendisini terk ederek kovmalarına karşılık Allah'a yöneldi.

⁹⁰⁴ Buhârî, *Edeb*, 109; Tirmizî, *Menâkıb*, 17; İbn Mâce, *Cenâiz*, 27.

⁹⁰⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 373.

⁹⁰⁶ Ashâb'ın süsü.

olunmuş zînet-i mâ'neviyyelerinden maadâ zînet-i sûriyyelerinden biri budur ki, ashâb-ı rasûlullah otuz dokuz iken Hz. Ömer islâma geldikde mîm-i mübârekeleri işâretiyle ashâb-ı izâm kırk olub mîm-i Ahmed-asâ hâl-i ehadiyyetle(62a) âlem-i imkânda kuvvet-i diniye ve şer'iyeleri ziyâde olmuştur. Yani هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ (O, Peygamberini hidâyet ve hak dîn ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı) ⁹⁰⁷ fehvâ-yı latîfinin hükmü zâhir olub dîn-i Muhammed cümle edyâna gâlib olmak recâsına Sultân-ı Enbiyâ Cenâb-ı Akdes-i Hüdâ'ya duâ ve niyâz idüb İbn-i Abbas rivâyetinde اللهم اعز الاسلام بابي الحكم بن هشام او باسلام عمر بن الخطاب (Allâhım! İslâm'ı Ebû Hakem b. Hişâm ya da Ömer b. Hattâb'ın Müslümanlığı ile güçlendir)⁹⁰⁸ buyurdular. Duâları indallâh hayr-ı kabûle vâkî olub hidâyetullah ile Hz. Ömer İslâm'a geldikde evkât-ı hamselerini Ebu Cehil ve sâir küffâr-ı kureyşden mahfî kırlarlar iken Hz. Ömer'in kuvvet-i salâbetleri ve şân-ı azîmlerinde bi-emrillâh konan mehâbet ve şecaatleri sebebiyle Hz. Resûlullah namazlarını mesâcid ve mehâribde bî-mehâb ve âşikâre kılub ve sâir ibâdetlerini dahî âşikâre ider oldular. Bi-hasebi'd-dini'l-Muhammedî ashâb-ı güzîne zînet-i sûriyye ise ancak ola ki *Mesâbih*'de mezkûrdur. Ve dahî bi hasebi'd-dîn-i zînet-i sûriyyedendir ki *Mişkâtü'l-Envâr*'da mezkûrdur. Ve Hz. Ebû Bekir kendü zamân-ı hilâfetlerinde Medîne-i Münevvere'nin zenâdika ve fâsıklarını ve mülâhide ve münâfıklarını tefûş idüb katilleri ile mukayyed olmakla Medîne'den taşraya gazâ idemediler. Ve ammâ Hz. Ömer (ra) Medîne-i Münevvere'yi zındıklardan ve münâfıklardan hâlî ve pâk bulmakla taşraya ibtidâen onlar gazâ idüb feth-i ve nusret-i ilâhiye ile zamân-ı hilâfetlerinde etrâf-ı Medîne-i Münevvere'de beşyüz altmış minber-i şerîf vâ'z olunub dîn-i Muhammedî(de bu kadar hutbe okundu. Bu hâletin dahî zînet-i sûriyyeden olduğunda(62b) iştibâh yoktur.

Lâyihâ-i Temsîliyye: Ve bu dahî mâ'lûm-ı ulemâ-i ehl-i dîn ve mâ'rûf-ı urefâ-i ehl-i yakîndir. Ve ashâb-ı izâmın bu zikr olunan hâletle şerîat ve dinleri tezyin itmek libâs-ı fahr olan mâ'nevî libâs-ı takvâ ve amel-i şerîat-ı ulyâ ile vücûd-ı şerîflerini ve vücûd-ı şerîfleri ile kâim olan vasf-ı cemillerini dahî mâ'nevî tezyîndir.

Beyân-ı Latîf: Ve dahî cihet-i zînet ve kuvvetde dîn-i Muhammedî'ye nâfî olan mehâbet ve âmâl-i şer'iyye-i mer'iyye de dahî herkes Ömer Fâruk'dan havf ve hicâb idüb, hilâf-ı şer-i mâsiyetden ihtirâz ve ictinâb ider gibi havf ve ictinâb iderlerdi. Bu hâle ve kâle delîl-i sarihdir ki *Mesâbih*'de Sâd b. Ebî Vakkas (ra) rivâyetiyle mezkûrdur ki, Kureyş

⁹⁰⁷ Fetih: 28.

⁹⁰⁸ Tirmîzî, *Menâkıb*, 7; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, II.

hâtunlarından bâzısı Sultân-ı Enbiyâ'nın meclîs-i izzet ve safâ-bahşlarına gelüb huzûr-ı şerîflerinde savt-ı âlâ ile kelîmât-ı şer'iyye ve musâhabet-i örfiyye iderler iken, Sultân-ı Enbiyâ'nın vüzerâ-i kibârından olan Hz. Ebû Bekir Sıddîk ve gayrılar bazı mesâlih için beyt-i Resûlullah'a dâhil olduklarında hâtunlar evzâlarını tağyîr etmediler. Ammâ Hz. Ömer meclîs-i Resûlullah'a dahil olmazdan mukaddem izin taleb etdiklerinde hâtunlar bu hâli bildikleri ecilden Hz. Ömer'den havf ve hicâb idüb savt-ı âlâ ile olan mükâlemelerini kısıb sükûta vardıklarından maadâ şitâb ve hicâb ile ayakları üzerine kalkub, Hz. Rasûlullah bunların bu hâline taaccüben güler iken Hz. Ömer (ra) mahall-i dühûde güldüklerine(63a) vâkîf oldukda Hz. Rasûlullah'a: Sizi güldüren nedir Ya Rasûlallah? buyurdular. Hazret dahî cevab kasdına, ol hâtunlar benim yanımda senin avâzın işitdiklerinde senden havf ve hicablarından sükûta varub siz gelmeden şitâb ve acele ile ayakları üzerine kaldılar. Ona güldüm diyince Hz. Ömer (ra) hâtunlara hitab idüb: Benim mehâbetimden korkub hicâb idersiniz iki cihân sultânı mehâbetinden niçün korkmayub hicâb etmezsiniz buyurdıklarında: (نعم انت افظ واعظ)⁹⁰⁹ deyû cevab etdiler. Lügatları ehline mâ'lûmdur. Mâ'nâ-yı mazmûnu oldur ki Hz. Rasûlullah (aleyhi's-selam) (انك لعلي خلق) (Kuşkusuz ki sen üstün bir ahlak üzerindesin)⁹¹⁰ mefhûmunca ahlâk-ı haseneleri ve latîfeleri ile mahbûbü'l-kulûbdur. Lutuf ve keremlerine mâ'rûfuz diyüb Sultân-ı Enbiyâ'nın ahlâk-ı hasenelerine nisbet Hz. Ömer'in mehâbet-i dîniyye ve hâliyyeleri hâtunlara fâz ve galîz görünüb ol ecilden bu lafızla cevab etdiler. (فافهم المراد بفتح الفؤاد)⁹¹¹ ve dahî *Mesâbih*'de Menâkıb-ı Hz. Ömer'de mezkûrdur ki Hz. Âişe (RA) rivâyet iderler. Hz. Rasûlullah ile otururduk. (سمعنا لفظاً وصوت صبيان) Yani bir âlî savt ve sabî oğlanlar savtı işitdik. (فقام رسول الله ونظر) Yani Rasûlullah kalkub kapudan bakdılar. (فاذا حبشة تزفن) Meğer gördü ki Habeşe tâifesi imiş. Oynaşub ve raks idüb dönerler ve oğlanlar bunların etrafında oynarlar. Hz. Rasûlullah bana buyurdu ki Ya Âişe (تعالي فانظري) Yani gel ve Habeşe tâifesine bak. (فجعلت اي شرعت انظر اليها ما بين المنكب الي رأسه) (Hz. Peygamber'in (sallallâhü aleyhi ve sellem) başı ile omuzları arasında bakmaya başladım.) (فنظرت فقال اما شبيعت اما شبيعت مرتين) (63b) Ve baktım. Hz. Peygamber iki defa doydun mu diye sordu. (ف جعلت اقول لا) Yani doymadım, daha nazar iderim. Yani lâyıık olan sözlerini red itmemek idi. Fakat hayır dedim. (لا نظر منزلتي عنده) Yani Rasûlullah (aleyhi's-selam) yanında mertebem ve hâlim nicedir bilmek için şibe gelmedi didim. Ârif-i nüktedân bu

⁹⁰⁹ Evet sen daha katı ve sertsin.

⁹¹⁰ Kalem: 4.

⁹¹¹ Kastedilen mânâyı kalb açıklığı ile anla.

nükteyi fehm ider. (اذ طلع عمر) nâgâh ben nazar iderken ol mahâlde Hz Ömer (ra) çıkageldi. (فأرض الناس عنه) Yani Hz. Ömeri görünce cümle nâs dağıldılar ve bu mahâlde Hz. Rasûlullah اني لا نظر الي شياطين الانس قد فروا من عمر (Kuşkusuz ben insan şeytanlarına bakmam. Onlar Ömer'i görünce kaçtılar)⁹¹² buyurdular.

Lâyiha: Hâşâ sümme hâşâ sümme hâşâ Hz. Rasûlullah hakîkate ins ve cinden olan şeyâtin-i mâ'rûfe ve mâ'hûdeye nazar etmezler. Ve Hz. Âişe'yi dahî nazar etdirmezler. Bu husûsda murâd-ı Rasûlullah'ın ne olduğunu tafsîl-i hâl ve tatvîl-i makâl icab ider. Makâm-ı cemden makâm-ı cem'ül-ceme ve fark-ı sâniye vâsıl ve kâşif olan âlim ve ârif ehl-i hakîkate mâ'lûmdur.

Lâyiha: Ve bu hadîs-i şerîf'i nakl ve tahrîrden murâd Hz. Ömer'in din ve devlete takviyyet için ihtimâm-ı tâmda olduklarını ve bu husûsda salâbet ve gayret ve ziyâde mehâbetlerini beyândır.

Lâyiha: (وزين الاصحاب) mefhûmunca ashâba zînet-i sûriyyelerinden dir ki ramazân-ı şerîfde hilâfetleri zamânında Hz. Ebû Bekir (ra) mescide terâvihe geldiklerinde evvelkinden ziyâde kanâdîl-i kesîre yanmış görüb: Bu kanâdîli kim ikâd etdi didiklerinde karındâşınız Ömer Fâruk yakdı deyu cevablarında ve kanâdîl safâsından üç kere Ya Ömer (نور الله قبرك)⁹¹³ deyû duâ etdiler. *Tenbîhu'l-Gâfilîn*'de⁹¹⁴ mastûrdur. Ve Hz. Ömer'in(64a) bir sıfat-ı hamîdelerini dahî (مجاور المسجد والمحراب)⁹¹⁵ Mücâvir lügat-ı Arab'da komşu olmaya ve mescide î'tikâf etmeye dirler. Ve Hazret bi hasebi'l-î'tikâf mescidde çok eğlenüb ve ekseriyâ ibâdeti mescidde olmakla hem lugaten ve hem şer'an ve hem amelen bu sıfat-ı cemîle ile muttasıf oldular. Ve rivâyet olunur ki bir gulâm-ı sagîr oğlancık seyirdüb giderken Hz. Ömer koluna yapışub böyle seyirdüb nereye gidersen didikde, yâ emîre'l-mü'minin mescide giderim deyû cevap virincek Hz. Ömer, ya niçün seyirdirsün yavaş gitsen de olur didikde, yâ emîre'l-mü'minin, mescide giden mümin Allah'ın evine (فاسعوا الي ذكر الله) (Allah'ın zikrine koşunuz)⁹¹⁶ fehvâsınca sây-ı belîğ ile gitmek gerekdür deyub, onlar dahi: Yâ gulâm sen daha küçüksün buyurdukda, Yâ Ömer benden küçük vefât idüb mescide varmak müyesser olmadı. Benim ol hâle erişmeyeceğimde hük-m-i ilâhînin ne olduğu mâ'lûm değıldir. İmdi fırsatı ben fevt etmeyeyim deyû etdiği kelâm-ı mü'tebere

⁹¹² Tirmîzî, *Menâkıb*, 17.

⁹¹³ Allah kabrini nurlandırın.

⁹¹⁴ *Tenbîhu'l-Gâfilîn*:Ebu'l- Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Semerkindî(v.? 983) tarafından yazılmıştır. Yazar IV/X. Asrın ikinci yarısında yaşamış Hanefî fakihî ve kelamcısıdır.

⁹¹⁵ Mihrab ve mescid komşusu.

⁹¹⁶ Cuma:9.

Hiz. Ömer (ra) ulü'l-elbâbdan olmakla ibret-i tâm olub bu ecilden mücâvirü'l-mescid ve'l-mihrâb oldular. Ve *Tenbîhü'l-Gâfilîn*'de Hiz. Ömer kendileri rivâyet iderler ki:

(المساجد بيوت الله في الارض والمصلي فيها زائر الله وحق علي المزور ان يكرم الزائر)⁹¹⁷ İmdî musallî mescidde Allah Teâlâ Hazretini beş vakitte ziyâret etmiş oluncak, ikrâm-ı Hakk'a mazhar olmasında asla iştibah yokdur. Ve dahî *Tenbih*'de mastûrdur. Hiz. Hasan b. Ali (ra) buyururlar: (64b) On kimesne civârullâhdadır. Onun evvelkisi şol kimsedir ki "lillâh" ve "fillâh" ibâdet için mescide dâhil ola. O kimesne mescidden çıkıncaya kadar dayfullâhdır. Yani Allah Teâlâ'nın konuğu olmakla Allah Teâlâ'nın ikrâmına mazhar olmasında zerre iştibâh yokdur. يا اخي فاعتبر ان كنت المعبر⁹¹⁸ Ve Hiz. Ömer'in bir sıfat-ı hamîde-i sahîhalarını dahî (الناطق بالصواب)⁹¹⁹ okudu ki والله وضع الحق علي لسان عمر وقلبه⁹²⁰ (Kuşkusuz Allah Teâlâ doğruyu Ömer'in diline ve kalbine koymuşdur.)⁹²⁰ buyurmuşlardır. Hak Teâlâ bâtılın hilâfı olan hakkı ve sıdkı bir lisanda ve kalbde komuş ola. Ol kalb dâimâ hakka ve sıdka makarr ve ol lisân dâimâ kelâm-ı hakk'a mazhar olamak mukarrerdir. Zîrâ lisân, tercümân-ı cinândır. Kalbde ne hâl olursa lisânda ol hâl ve kâl ile zâhir olur.

Hâzihî Li-Muharriri'l-Risâle-i Bülbül Nâm Risâlemizde Mastûrdur:

Nîk ü bedden ne olsa dilde hâzır

Lisâna ol olur elbette zâhir

Dahî dilde ne olsa hayır ve şerden

Gelür ef'âle hayvân ve beşerden

Bilir kalbde iden hikmet-i tefî

Ki bardakda olan ider terşîh

Beyân-ı diğêr: Ve dahî nâtık-ı bi'l-hak ve's-savâb olduklarına delâil-i kaviyyedir ki, *Mesâbih* Hadislerinde Sultân-ı Enbiyâ (aleyhi's-selam) (لو كان بعدي نبيا لكان عمر) (Eğêr benden sonra peygamber olsaydı kuşkusuz Ömer olurdu)⁹²¹ buyurmuşlardır. Kemâl-i ulûm ve maârifle bi-feyzillâh nübüvvet-i târifîyyeye vâsıl olub ve hadîs-i şerîf mûcibince nübüvvet-i teşrîyyeye dahî müstaîd olmuşlardır. Ve lâkîn Sultân-ı Enbiyâ hâtemü'n-nebiyyîn olub nübüvvet-i teşrîyye zuhûruna irâdet-i ilâhiye-i ezeliyye taalluk etmemekle

⁹¹⁷ Mescidler, yeryüzünde Allah'ın evleridir. Orada namaz kılan kişi Allah'ın misâfiridir. Ve ev sahibinin kendisini ziyâret eden misâfirine ikram etmesi gerekir.

⁹¹⁸ Ey kardeş! Eğêr ibret alanlardan isen ibret al.

⁹¹⁹ Doğruyu konuşan.

⁹²⁰ Tirmîzî, *Menâkıb*, 17; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, II; Ahmed b. Hanbel, II, 53-95.

⁹²¹ Buhârî, *Edeb*, 109; Tirmîzî, *Menâkıb*, 17; İbn-i Mâce, *Cenâiz*, 27.

min-indillâh nübüvvet-i teşrîfiye(65a) verilmemiştir. Bu kelâmın mâ'nâsı oldur ki, eğer zuhûr-i nübüvvet-i teşrîfiyeye irâdetullâh taalluk etse, Hz. Ömer'e taalluk iderdi dimerdir. Ve *Mesâbih*'de mezkûrdur ki Hz. Ömer'e Hz. Ebû Bekir (ra): “Ey Rasûlullah'dan sonra insanların en hayırlısı olan” buyurdularında Hz. Ömer dahî *لقد سمعت رسول الله يقول ما طلعت الشمس علي رجل خير من عمر* (Kuşkusuz Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işitdim: Güneş Ömer'den daha hayırlı birinin üzerine doğmamıştır) buyurdıkları dahî nâtık-ı bi's-savâb ve âmil-i bi'l-hak olmalarına delîl-i akvâdır. Ve dahî nâtık-ı bi's-savâb olduklarından ki rivâyet ve hikâyet-i meşhûr ve mâ'lûm-ı ulemâdır ki, Sâlebe oğullarına bir vechile hadd-i zinâ lâzım olub eflâh nam kulları Hazretin emriyle yüz hadd-i zinâ vurur iken tahammül idemeyüb doksan darbede intikâl ettiğini eflâh haber verdükde hudûdullahdan hadd-i zinâ yüze tamâm olsun için Hz. Ömer onunu dahî meyyite vurdurub hadd-i zinâ bu vechile tamam olmuştur. Adâlet ise ancak ola.

Beyân-ı Latîf: Ve dahî ehlullâh-ı kâmilîn rivâyet tahkîkinde hikmet-i gâmızdan olan اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه ⁹²² hadîs-i şerîfi'nin ve duâ-yı Rasûlullah'ın kemâl-i irfân-ı hâlîle sırrına ve hakîkatine vâsıl bu kelâm-ı latîfin mâ'nâ-yı gâmızı ile ârif ve âmil oldukları sebepten Ömer Fârûk zikriyle mevsûf ve mâ'rif olmuşlardır. Ve bu mâ'nâ-yı gâmızın hakîkatine vusûlle bir sıfât-ı hamîde ve hâl-i pesendîdeleri dahî *(المذكور في الكتاب)* ⁹²³ okudu. Kitabdan murâd Kur'an-ı Azîm'dir. Bu vechile “mezkûru'n-fi'l-kitab”dır ki tefsir ve haberde mezkûrdur ki (65b)

(İslâm'ı وَالسَّابِقُونَ الْأَوْلَىٰ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ (İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensâr ile, iyilikde onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır.) ⁹²⁴ Ve da *وإذا جاءك الذين يؤمنون بآياتنا فقل سلام* (عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ) ⁹²⁵ âyet-i kerîmeleri ashâb-ı güzînden çahâr-ı yâr-i kibâr (ra) hakkında nâzil olmuştur. Ve dahî Tefsîr-i Vasît'de Sûre-i Asr dahî onlar hakkında nâzildir denilmiştir. Ve dahî çahâr-ı yâr-ı kibârın şân-ı şerîfleri ve hâl-i latîfleri hakkında inât ve husûmet ve ifsâd iden utât ve gulât olanları ilzâm için te'lîf olunan “*İlcâmü'l-Utat ve İlzâmü'l-Gulât*” nâm kitabda her birinin ala hidatin ahvâl-i hasenelerini beyân ve tahkîk için haklarında nâzil olan âyât-ı kerîme ile ve vârid olan

⁹²²Allahım! Bize hakkı hak olarak göster ve bizi hakka uymakla rızıklandır. Ve bize batılı batıl olarak gösterib, ondan uzak durmakla bizi rızıklandır.

⁹²³ O, kitabda anılandır.

⁹²⁴ Tevbe:100.

⁹²⁵ En'am:54.

ehâdîs-i şerîfe ile ve ahbâr ve âsâr-ı sahîha ile zikr ve istidlâl olunmuşdur ki ihtisâr-ı matlûb için cümlesi zikr olunmadı.

Beyân-ı latîf: Gerçi haklarında delâlet-i mutâbık ile ve ism-i şerîflerini zikr ile delâlet ider âyât-ı kerîme yoktur. Velâkin tazammunen ve iltizâmen delâlet ile zikr olunmuş oluncak Hz. Ömer Fârûk'a bu vechile “el-mezkûru fi'l-kitâb” demek sâdık ve lâyıq olur.

Beyân-ı Zikr-i Menâkıb-ı Hz. Osman (ra) (ثم السلام من الملك المنان الي امير الأمان)⁹²⁶

Evvel sıfat-ı hamîdelerini vâziü'l-vird “ilâ emiri'l-emân” okudu. Ona binâen ki Hz. Osman'ın (ra) zamân-ı hilâfetleri Hz. Ömer'in (ra) zamân-ı hilâfetlerine müstashib ve müteâkıb olub ve Hz. Osman kendülerinin dahî dîn ve devletle sehâvet ve sadâkatleri ziyâde gâlib olmakla zamân-ı hilâfetlerinde emn ve emân ziyâde olduğu ecilden “Emîrû'l-Emân” dinildi. Hak budur ki(66a) emîr-i âkil ve hâkim ve âdil oldur ki zamân-ı hilâfet ve tasarrufunda hall-i ukudda kaviyyü'l-burhân olub onun zamânında olan halka zulüm ve taaddî olmayub emn ve emânda olalar. Yahud zulüm ve taaddî ile nizâm-ı âleme hâlel ve fesâd gelmiş olsa zulüm ve taaddî kalkıb emn ve emân ve râhat müyesser ola.

Lâyihâ: Gülistân-ı maârife gül ve gülzâr-ı hakâyıka bülbül meşâyih kelâmının ercümendi Hz. Şeyh Sâdî Efendi Hazretleri'nin zamân-ı pür-emânlarında halka ziyâde fetret ve fesâd vâkî oldukda emn ve râhat için vilâyetlerinden dışarı gidüb ol asrın Sultân-ı Âdili Ebu Bekir b. Sâd b. Zengî zamânında emn ve emân müşâhede ettiği ol sultânın taht-gâh ve iyâleti olan vilâyetine gelüb sâye-i devletlerinde halkı âsûde-i hâl bulub sebeb-i nizâm-ı âlem olan Sultân-ı Âlî'yi adâletle medh ve beyân etdikleri kelimât-ı hikmet-âmiz ve nazm etdikleri ebyât-ı ibret-engîz bu zikr oluna hâlin tahkîkine delâlet iden menâkıb-ı aliyyelerindendir.

برون رفتم از تنگ ترکان که دیدم
جهان در هم افتاده چون موی زنگی
همین آدمی زاده بودند لیکن
چو کرکان بخون خوارکی بتر چنگی
جو باز ادم کشور اسوده دیدم
پانکان رها کرده خوی پانگی
چنین شد در ایام سلطان عادل

⁹²⁶ Sonra Melik ve Mennân olan Allâh'ın selâmı güvenilir emir üzerine olsun.

Beyân-ı Diğer: Ve Hz. Osman (ra), bâis-i emn-i ashâb-ı kirâm ve emîrû'l-emân olmaları gâh lisân-ı ilim ve urefâ ile ve gâh gazâyâ mal-ı ferâvân virmekle idi. Hazretin dîn-i ve (66b) devlet-i Muhammediyye'de bâis-i î'lâ-i kelime-i tevhîdi Yezdan ve sebep-i izdiyâd-ı emn ve emân olduklarına delâlet iden menâkıb-ı âliyye ve seniyyelerindendir ki hadd-i zâtlarında dîdâr-ı sâhibü'l-iktidâr olmakla bizzât kendü nefisleriyle ve sehâ ve maldâr ve sâhibü'l-dünya oldukları ecilden ceş ve askere ve gazâyâ muâvenet ve muzâheret-i mâliye itmek kalbleri âleminden murâd iken *İlcâmü'l-Utâd ve İlzâmü'l-Gulât* nâm kitâbda *Meşârik*'da zikr olunduğu üzere İmam Buhârî rivâyetiyle zikr olunan (من جهاز جيش العسرة) (Kim zorluk ordusunu donatırsa)⁹²⁷ hadîs-i şerîfîni işitdikde Hz. Huzeyfe rivâyet iderler ki بعث اليهم عثمان بعشرة آلاف دينار فصبت بين يديه يقلبها ظهرا لبطن ويقول غفر الله لك يا عثمان ما اسررت واعانت (Hz. Osman Hz. Peygamber'e on bin dirhem gönderdi ve dirhemleri O'nun önüne döktü. Hz. Peygamber onları karıştırarak şöyle dedi: Allah seni bağışlasın ey Osman! Yardımınla beni ne çok sevindirdin). Ve dahî kitâb-ı mezbûrda mezkûrdur ki: ان عثمان جهاز⁹²⁸ جيش العسرة بستمائة بعير وقيل بتسعمائة وخمسين بعيرا وخمسين فرسا Ve bu vechile muâvenet-i sâdikaları ile küffâr-ı haksâr ve âdâ-i bî-şümâr üzerine bâis-i galebe ve sebe-i emn ve emân olduğu ecilden zât-ı azîmü'ş-şânlarına “emîrû'l-emân” demek lââyık ve sezâ-vâr olmuştur. Ve bir sıfat-ı hamîde-i mergûbe ve hâlet-i mahbûbelerini dahî (حبيب الرحمن)⁹²⁹ okudu. Zîrâ rızâ-yı yezdâna ve muhabbet-i rahmâna sebep olur â'mâl-i sâlihaları ve muhabbet-i ilâhiyye ile ibâdet-i sâdikaları kat'î çokdur. Ammâ ârife mâ'rûf ve âlime mâ'lûm ve âkile mâkûl olmakla ihtisâr-ı matlûb kâdına cümlesi tafsîl olunmadı. Ammâ bazı hakîkat-ı hâle ârif ve bu mâ'nâyâ vâkıf olmayan kimseler recme'n-bi'l-gayb bu kelâma ayıb îtibâr idüb “Habîbü'r-Rahmân” ibâretiyle zikr ve tavsîf Hz. Rasûl-i(67a) Ekrem'e mahsûsdur. Ve bu kelime-i habîbi tekrar idüb izâfetle “Habîbi Habîbü'r-Rahmân” okurlar. Velâkin ögle değildir. Bir indî hâle kıraatdır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın kuluna muhabbetini îcâb ider ibâdet mukarrerdur ki فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Allah, yakında sevdiği, onların da kendisini sevdiği bir topluluk getirecektir.)⁹³⁰ fehvâsınca kulun, Hak Teâlâ'yı sevmesi sâbit olunca, kulun dahî habîbü'r-rahmân olmasında iştibâh yokdur.

Lâyhâ-i Ber Vech-i Suâl: Ve eğer Allah Teâlâ'dan ibâdına muhabbet taalluk etmesi mutasavver ve münâsib değildir dinilürse zikr olunan âyet-i kerîme ve dahî قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ

⁹²⁷ Hadisin tamamı من جهاز جيش العسرة فله الجنة Buhârî, *Vasâya*, 33, *Fazâilü's-Sahâbe*, 7.

⁹²⁸ Kuşkusuz ki Hz. Osman 600 deveyle ya da 950 deve ve 50 atla zorluk ordusunu techiz etti.

⁹²⁹ Rahmân'ın sevgilisi.

⁹³⁰ Mâide:54.

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ (De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin)⁹³¹ âyet-i kerîmesi ve dahî müfessirînin tefsirlerinde te'vîl ve beyânları bu muhabetin vücûduna ve hâline delîl-i sarîh ve sahîhdir.

Lâyahâ: Ve bu dahî mâ'lûmdur ki Hz. Rasûlullah'ın "Habîbü'l-Rahmân" olmasıyla Hz. Osman'ın ve sâîr ibâdullâhın habîbullah olması bir değildir. Fark-ı sûrî ve mâ'nevî vardır. Hâl-i tecelliyât-ı ilâhiyyeye ve çahâr yârın vâsıl oldukları mâ'rifet-i aliyyeye ve hakikat-ı seniyyeye vâsıl olan ârif-i kâmile mâ'lûmdur. Eğer ki tafsîl ve beyân mümkündür. Tafsîl-i makâl vardır. Ve Hz. Osman'ın cümle kemâl-i irfân ve fazılları ile hâsıl olan sıfât-ı hamîde ve celîlelerinin birini dahî (جامع القرآن)⁹³² okudu.

Beyân-ı müfid: Bu vechile ki Sultânü'l-Evvelîn ve'l-Âhirîn Hz. Rasûl-i Ekrem (alehis-selam) âlem-i ecsâmdan âlem-i ervâha intikâllerinden sonra Kurân-ı Azîm bâzısı huffâz-ı ashâbda ve bâzısı evrâk-ı kitâbda kalub tertîb üzere cem'i lâzım oldukda Hz. Ebû Bekir perîşan kalmasun deyû bir üslûb-ı hasen ile cem idüb ve(67b) Hz. Osman'ın bu tertîb-i mâ'rûf üzere cem etdikleri mâ'rûf-i urefâ ve mâ'lûm-ı ulemâdır. Ziyâde tafsîle ihtiyaç yoktur. Ve bir sıfât-ı hamîde-i makbûlelerini dahî (صاحب الحياء والايمن)⁹³³ okudu. Ve bu sıfat-ı kâmile ile muttasif olub vücûd-ı şerîflerinde bu sıfatın tahakkukuna delîl-i sarîh *Meşâriku'l-Envâr'da* ان عثمان رجل حيي واني خشيت ان اذنت له علي الحالة ان لا يبلغ الي في حاجته⁹³⁴ hadîs-i şerîfidir. Ve dahî Şârihu'l-Hadis İbn Melek Hazretleri bu hadîsin sebab-i vürûdunu beyân ettiği ve dahî *İlcâmü'l-Utad ve İlzâmü'l-Gulât* nâm kitab sahibi Resûl-i Ekrem (aleyhi's-selam) Hz. Âişe'ye bu husûsda cevab kaskına (الا استحيي من رجل تستحيي (الملئكة) (Meleklerin kendisinden utandığı bir adamdan utanmayayım mı?)⁹³⁵ buyurdıkları hadîs-i şerîf dahî delîl-i sarîh ve sahihdir. Ve bu hadislerin sebab-i vürûdu budur ki Hz. Âişe (ra) rivâyetinde Sultân-ı Enbiyâ serîr-i hümayunlarında mübârek ayakları açık yanları üzerine soyunub otururlar iken bazı mesâlih için Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ve Hz. Ali (ra) her biri alâ hidatin dâhil olduklarında Hz. Sultân asla bu vaziyetlerini tağyîr etmeyüb ve libâslarıyla ayaklarını örtmeyüb ve kalkub oturmadılar. Ammâ Hz. Osman (ra) dâhil oldukda vaziyetlerini tağyîr idüb ve kalkub oturdular. Bu mahâlde Hz. Âişe: "Babam Ebu Bekir'den Osman efdal midir?" suâline cevab virdükde bir rivâyetde zikr olunan

⁹³¹ Âl-i İmrân: 31.

⁹³² Kur'ân'ı toplayan.

⁹³³ İman ve haya sahibi.

⁹³⁴ Kuşkusuz ki Osman utangaç bir adamdır. Bu özelliğinin ona sıkıntı verib, bana ihtiyacını bildirememesinden korktum.

⁹³⁵ Müslim, *Fazâilü's-Sahâbe*, 26; Ahmed b. Hanbel, I, 71.

hadislerden hadîs-i evvel ile cevap verdiler. Bir rivâyetde hadîs-i sâni (الا استحيي منه الملكة) (Meleklerin kendisinden utanıldığından utanmayayım mı?) ile cevap verdiler.

Lâyahâ: Ve Hz. Rasûlullah'ın tâzîmî-i(68a) belîğ sûretinde etdikleri muâmele-i belîğaya hayaları sebep olmuştur. Hak budur ki ehl-i îman olan ehl-i hayâ indallah ve inde'l-rasûl muazzam ve muhterem olmasında asla iştibâh yoktur. (الحياء من الايمان) (Haya imandandır.)⁹³⁶ mûcibince Hz. Osman'a Hz. Sultân'dan bu kadar tâzîm ve iclâl müyesser oldu.

Lâyahâ: Ve îmanı hayâ üzerine atf etmeleri bu mazmûnu müfsîd ve imânlarının kemâlîni müş'îrdir. Husûsan riâyet-i sec dahî vardır. Ve Hazretin bir sıfat-ı hamîde ve makbûlelerini dahî (الشهيد في شهر رمضان)⁹³⁷ okudu. Şehâdet saâdeti ile mes'ûd oldukları meşhûr-i âlem ve meşhûr-ı benî âdemdir.

Beyân-ı Zikr-i Sıfât-ı Alî b. Ebî Tâlib (kv)⁹³⁸ (ثم السلام من الملك الوالي الي امير الواسي)

kadîmü'l-eyyâmdan îtibâren erkânımızda okuna geldiği üzere kelime-i emirde lâm-ı târif olmayub lâmla muarref olan el-vasî kelimesine muzaaf olub okunduğu takdirde bundan akdem “emîrû'l-evvâbda” zikr olunduğu tafsîl ve tahkîk ve teybîn ve tedkîk mlefhûmu ehline mâ'lûm olur. Ammâ “emir” kelimesi lamla muarref olub “el-vasî” kelimesi ona sıfat olsa zâhiren sahihdir. Velâkin muzâaf olmak evlâdır. Mâ'nâ-yı mübâlağa olduğu için, nitekim “emîrû'l-evvâbda” zikr olundu. (فافهم المراد بتفكر الفؤاد)⁹³⁹

Beyân-ı diğere: Bu kelamda Hz. Ali hadd-i zâtlarında “vâsî'nin” sıfatı ile muttasıf oldukları ecildendir ki, Hz. Rasûl-i Ekrem (aleyhi's-selam) Hz. Ali'ye vasiyet kâdına hitâb idüb(68b) ما من يوم جديد الا وهو يقول يا ابن آدم انا يوم جديد وانا عليك شهيد فانظر ماذا تفعل علي وما⁹⁴⁰ من ليلة جديدة الا وهي تقول كذلك فاحسن صحبتها فكذا وصي علي رض بالصحابه وغيرهم

Beyân-ı Kemâlât-ı Ali (ra)

Ve ulemâ-yı âbidîn ve nâsîhîn ve urefâ-yı kâmilîn ve müttekîn beyninde okunub ve “vasiyet-i Ali” zikriyle meşhûr olan kitâbı görenler bilürler ki Hz. Rasûlullah Hz. Ali'ye ve Hz. Ali ashâb-ı güzîne ve gayrıya ne mertebe vasiyet ve nasihat itmişlerdir. Ve Hz. Ali'nin

⁹³⁶ Buhârî, *Îman*, 16; Müslim, *Îman*, 57.

⁹³⁷ Ramazan ayı şehîdi.

⁹³⁸ Sonra melikü'l-Vâlî'nin selâmı kendisine vasiyet olunan Emîr üzerine olsun.

⁹³⁹ Gönül tefekkürü ile kastedilene anla.

⁹⁴⁰ Her gelen yeni gün insana şöyle der. Ey Âdemoğlu! Ben yeni bir günüm ve ben senin şahidimim. Bende ne yaptığına bak. Ve her gelen yeni gece de aynı şeyleri söyler. O halde onlarla dostluğunu iyi yap. Hz. Ali de aynı şekilde bunları sahâbeye ve diğere vasîyet etti.

sâd kelime⁹⁴¹ zikriyle mâ'rûf kelimât-ı hikmet-âmiz ve mârifet-engîzlerini görenler dahî bilürler ki, vasiyet kasdına halka ne meretebe ve ne gûne kelimât-ı hikemiyye ve âliye ve nasâyih-i nüfîde-i seniyye itmişlerdir. Vâziu'l-vird bir sıfat-ı aliyyelerini dahî (ابن عمّ) (يبنل) ⁹⁴² okudu. Sultân-ı Enbiyâ'nın emmi-zâdeleri oldukları beyne'l-ulemâ ve'l-urefâ haber-i meşhûr ile sâbit ve mukarrerdir. Ve ahbâr-ı sahîhadan biri budur ki *Mesâbih*'de Hz. Câbir (ra) rivâyetiyle mastûrdur: انه قال دعا رسول الله علياً يوم الطائف فانتجاه فقال الناس لقد طال (Hz. Peygamber Tâif günü Hz. Ali'yi çağırdı. O'nunla gizlice konuştu. İnsanlar, amcasının oğluyla gizlice konuşmaları uzadı dediler. Hz. Peygamber (aleyhi's-selam): O'nunla fısıldaşan ben değilim fakat Allah (cc) Ali ile konuşuyor" buyurdu) Yani (لقد طال ابن عمه) kelâm-ı sarîhi ile emmi zâde olduğu sarâhaten sâbit ve mukarrer olur. Ve Hazretin (ما نجيتّه ولكن الله انتجاه) kelâm-ı müşîrî's-sırrı, Hz. Ali'nin vâsıl-ı Hak ve ârif-i vücûd-ı mutlak olan ehlullâh-ı kâmilîn ve vâsilînden olduğuna dahî delâlet ider. ⁹⁴³ تقهم هذا السر الاخفي بفيض الله ان كنت من اهل النجوي مع الله Ve bir sıfat-ı aliyyelerini dahî قالع الباب الخيري ⁹⁴⁴ okudu. Zîrâ Sultân-ı (69a) Enbiyâ (aleyhi's-selam) Hayber Kalesi'ni fethi gazâ ve azîmetleri zamânında olan hâl *Mesâbih*'de mezkûrdur ki, Sehl b. Sâd (ra) rivâyet buyururlar.

قال يوم خيبر لا عطين هذه الرؤية غدا رجلا يفتح الله علي يديه يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله فلما اصبح الناس غدواً علي رسول الله كلهم يرجون ان يعطاها اليهم

Tercüme-i Hadîs-i Şerîf: Sultân-ı Enbiyâ zamân-ı feth-i Hayber'de cümle ashâba hitâb idüb mübârek ellerinde olan alem-i bâis-i fethi yarın ben ashâbımdan bir kimesne eline viririm ki, Allah Teâlâ Hayber'i onun eliyle feth ider didiklerinden sonra ol kimesnenin bir sıfatını dahi zikr idüb ol kimesne Allah Teâlâ'yı ve Rasûlünü sever ve Allah Teâlâ ve Rasûlü dahî ol kimesneyi sever buyurdular. Vaktâki nâs sabaha dâhil olduklarında hâzır olan ashâbın her biri recâ iderlerdi ki ol sancak Rasûlullah yedinden kendülerine virile deyu muntazırlar iken Sultân-ı Enbiyâ benim emmim Ebû Tâlib oğlu Hz. Ali nerededir deyû suâl etdiklerinde (فقالوا هو يشكي عينيه) Yâni Hz. Ali'nin ziyâde vecâ ile iki gözleri ağrır didiklerinde bana getirün deyub onlar dahî getürdüklerinde Hz. Ali'nin mübârek gözlerine kendilerinin mübârek ağızları tüküküğünden sürünce bi-kudretillâh hiç gözlerinde vecâ

⁹⁴¹ 100 kelime.

⁹⁴² Peygamberin amcasının oğlu.

⁹⁴³ Eğer Allah ile gizlice konuşanlardan isen Allah'ın feyzi ile bu gizli sırrı anla.

⁹⁴⁴ Hayber'in kapısını kökünden söken.

zuhûr etmemiş gibi şifâ göründü. Kavî ve Kâdir olan Allah'a hamd olsun ki onlar eli ile feth-i vâfî müyesser oldu.⁹⁴⁵

Beyân-ı Feth-i Vâfî: Rivâyet-i meşhûre ile haberde gelmiştir ki Sultânü'l-Muâllim ve'l-Hakâyık ve Burhânü'l-Maârif ve'd-Dakâyık Hz. Aliyyü'l-Mürtezâ (kv) kuvvet-i vahdet-i cem'iyye ve kudret-i kesret-i(69b) farkıyye ile tecellî-i ef'âl-i ilâhiye yüzünden yed-i kudret-i ilâhiyye ile kale-i Hayber'in kapusuna yapışdukda bizzât kendileri kapuyı yerinden koparub feth bu vechile müyesser olmakla (Kaliu'l-bâbi'l-Hayber) sıfatıyla meşhûr oldular. Bir sıfat-ı hamîdelerini dahî izâfet-i teşrîfiyye ile (زوج فاطمة الزهري)⁹⁴⁶ okudu. Ve Hz. Ali'nin bu sıfat-ı aliyyeleri kendülerinin sıfat-ı azîze ve tabîyyelerinden sıfat-ı ef'âl ve akvâliyyelerinden ve sıfat-ı kalbiyye ve rûhiyyelerinden değildir. Ancak Sultân-ı Enbiyâ'nın ve Hatice-i Kübrâ'nın sırr-ı âlâları olması şeref-i neseble siyâdet-i nesebiyye olub ve bunun gibi ehl-i şerîf ve saâdetin zevci olduğu Hz. Ali'ye sıfat-ı aliyyedir. Ve Hz. Fâtıma bu şereflerden gayrı sâbit olan bir şerefleri dahî oldur ki *Mesâbih*'de⁹⁴⁷ mezkûrdur. Hz. Sultân Hz. Fâtıma'ya hitâb idüb: Ya Fâtıma ان ترضين ان تكوني سيدة نسا □ أهل الجنة (Cennet ehli olan kadınların hanım efendisi olsan razı olur musun?) hadîs-i şerifidir.⁹⁴⁸

Der-Beyân-ı diğ̈er: Rivâyet olunur Ümm-i Fâtıma Hatice Anamız iderler. Hz. Muhammed'in nûr-ı cemâli ol kadar zâhir idi ki gice yanlarında ipliğim iğneye tellerdim. Ve bu intisabla Fatıma anamızın dahi nûr-i cemâliyle iğne tellendiğine rivâyet-i sahîha vardır. Bu ecildendir ki "Zehrâ" sıfatıyla tavsif olunmuşdur. Zehrâ; bi hasebi'l-lugat ak ve ziyâlî nesneye ve levnî gökçek ak avrata dahî dirler. Ve *İlcâmü'l-Utâd* nâm kitabda Hz. Ali'nin cümle sıfat-ı aliyyelerini beyân sadedinde elkâb-ı kesîrelerini ve sıfat-ı hamîdelerini müş'ir olur on adet elkâb-ı latîfelerinden üç sıfat ve hal ki: Nefesü'r-Rasûl ve Seyfullâhi'l-Meslûl ve Zevcü'l-Betül'dür.(70a) Betül; feth-i be ile dünyâdan ve ezvâcdan kesilib Hak Teâlâ Hazretine munkatıa olan hâtuna dirler. Hz. Fâtıma, betül oluncak cümle kefâetlerinden biri dahi bu hâl-i güzîde olur.

Beyân-ı diğ̈er: Ve Hz. Fâtıma'nın fazâil-i sûriyye ve mâ'neviyyeleri ve siyâdet-i zâhiriye ve bâtuniyyeleri çokdur. Cümlesi, mâlum-ı ulemâ olduğu cihetden tafsil ve beyâna ihtiyac yokdur. Ve bu izâfet, izâfet-i teşrîfiye olub Hz. Ali'nin dahi şerefbahş olduğunda zerre

⁹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 335.

⁹⁴⁶ Fâtımatü'z-Zehr'anın eşi.

⁹⁴⁷ *Mesâbihu's-Sünne*: Ferrâ el-Beğâvî(v.516/1122)'nin güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden eseridir.Bkz.Hatiboğlu, İbrahim,"*Mesâbihu's-Sünne*", *DİA,Ankara, 2004,XXIX,258*.

⁹⁴⁸ İbn-i Mâce, *Cenâiz*, 64.

iştibah yokdur. Ve bir sıfat-ı hamîde-i kâmilelerini dahi (وارث علوم النبوي)⁹⁴⁹ okudu. Hazretin enbiyâ ulûmuna vâris olmasında rivâyet-i sahîha çokdur. Cümleden biri *Mesâbih*'de (انا دار الحكمة وعلي بابها) (Ben hikmetin eviyim. Ali ise kapısıdır.)⁹⁵⁰ hadîs-i şerîfidir. Ve “*İlcâmü'l-Utâd*” nâm kitabda الترميذي رواه بابها وعلي بابها رواية الترميذي nâm kitabda ترميذي'nin rivayet ettiği “Ben ilmin şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır” hadisi meşhurdur.⁹⁵¹

Yine bu kitabda İbn Mes'ud (ra) rivâyetiyle قسمت الحكمة علي عشرة اجزاء فاعطي علي تسعة (Hikmet on parçaya ayrıldı. Dokuz parçası Ali'ye, kalan tek parçası da diğer insanlara verildi) hadîs-i şerîf'i dahi meşhûrdur.

Beyân-ı latîf: Ve bu kısmet olunan hikmet-i ilâhiye Kâsım-ı Hakîm olan Hâliku'l-Kevneyn ve Râzıku's-Sakaleyn Hüdâ-yı Kerîm'in kısmeti ile olmuşdur. Zîrâ ilimsiz hikmet olmaz ve hikmet-i kâmilesiz ilm-i hakîkî olmaz. ehl-i hikmete mâ'lûmdur.

Beyân-ı Latîf: Bu mâ'nâdandır ki Hak Teâlâ Kur'an-ı Azîminde ve Kelâm-ı Kadîminde **وَأَذْكُرُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ** (Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın)⁹⁵² didikde sonra ilim ve hikmetin şanlarını tâ'zîm kâsına atf-ı hâs ale'l-âm üslûbu üzere **وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ** (Size öğüt vermek için indirdiği” Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın)⁹⁵³ buyurdu. Mücerred kitâbı zikr etmeyüb, üzerine hikmeti atfetdi.(70b) Ve bu âyet-i kerîmenin tefsirinde müfessirîn, kitâbdan murâd Kur'an-ı Azîm ve hikmetden murâd ehâdis-i şerîfe'dir buyurmuşlardır. Hak budur ki nefis-i emirde Kur'an ve hadîs cemî-i ulûmu câmî ve nûr-ı ilim ve hikmet bu ikisinden lâmîdir. Velâkin Kâsım-ı Hakîm'in feyz ve atâsıyla ve sırr-ı ilâhi ile hikmet-i rabbâniyye ve hakkâniyyeye vâsıl ve ârif olan ahâli-i hakâyık ve dakâyık hususan İmâm-ı Rabbânî ve hakkâniyyete vâsıl ve ârif olan Hz. Şeyh İmâm-ı Kâşânî “*Istîlâhât*” nâm kitablarında hadd-i tamm-ı hakîkî ile hikmeti tâ'rif ve envâmı teybîn ve tavsif idüb,

الحكمة هي العلم بحقايق الاشياء ووصافها وخصها واحكامها علي ما هي عليه الي قوله وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا⁹⁵⁴ buyurduktan sonra:

⁹⁴⁹ Nübüvvet ilimlerinin vârisi.

⁹⁵⁰ Tirmîzî, *Menâkıb*, 20.

⁹⁵¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 235.

⁹⁵² Bakara:231.

⁹⁵³ Bakara:231.

⁹⁵⁴ Hikmet “kime hikmet verilmişse kuşkusuz ona çok hayır verilmiştir” (Bakara:268) buyruğunun delâlet ettiği gibi, eşyâyı hakikatleri, sıfatları, özellikleri ve hükümleriyle bilmektir.

الحكمة المنطوق بها هي علوم الشرعية والطريقة . الحكمة المسكوت عنها هي اسرار الحقيقة التي لا يفهمها علماء الظاهر والرسوم والعوام علي ما ينبغي فيضرهم ويهلكهم . الحكمة المجهولة عند ما خفي علينا وجه الحكمة في ايجاده كايلام بعض العباد وموت الاطفال والخلود في النار فيجب الايمان به والرضاً بوقوعه واعتقاد كونه حقاً وعدلاً⁹⁵⁵

dahî buyurdular. Bu elfâzın mâ'nâsı âlim ü ârif ve kâmil ü vâsıla lâzım olmadığından tercüme olunmadı. Kastedilen mâ'nâyı gönül sırrı ile anla.

Beyân-ı Müfîd: Ve eğer mâ'rifet vechiyle ve eğer kazâyâ rızâ ve teslîm cihetiyle bu mazmûn-ı hâlin tamâmına misâl-i müş'ir-i hâl murâd olunursa Molla Câmî Hazretleri *Sohbetü'l-Ebrâr* nâm Fârisî kitâb-ı manzûmlarında bir hikâyet-i câmiü'l-hikmet nazım ve tahrîr etmişlerdir. İhtisâr-ı mü'tebere ile(71a) nazımsız tercüme kâsına nesirle tahrîr ve nakl olundu ki istimâ idenler ziyâde ibret ve nasihat-pezîr olalar.

Hikâyet-i pür-ibret: Ulu'l-azm peygamberlerinde, Hz. Mûsâ (aleyhi's-selam) fâizü'l-hikmet niyâz idüb sûret-i zulümde görünen adlini bana göster dedikde, Hak Teâlâ: Yâ Mûsâ benim hikmet-i meçhûlemi sen fehm idemezsin diyince, Ya Rab Sen bildirince fehm-i tâm iderim didikde, Ya Mûsâ falan pınârın yanına varub muntazır ol, tâ ki gizli hikmetimi ve gizli adlimi müşâhede idesin deyû buyruldukda Hz. Mûsâ ol pınârın yanına varub muntazır iken bir atlu gelüb pınarda gusl idüb kaftânını eynine giyerken koyun cebinden bir kise ile altun düşürüb gitdikden sonra, bir tâze oğlan kiseyi alub şitâbla kaçdı. Hz. Mûsâ bunu müşâhede etdikden sonra acaba daha ne zuhûr ider ola dirken bir âmâ gelüb ol pınardan abdest alub namaza müteveccih oldukda ol atlu altunun bulmak için şitâb ve acele ile gelüb altunu bulamayınca âmâdan istisfâr idüb âmâ dahî benim gözüm yokdur, altun görmedim ve bulmadım diyince atlu altunların elemi ile unfla âmâdan tekrar taleb ve istisfâr idincek âmânın cibilleti şüümet ve gazâb üzere olduğundan unfla muâmeleye tahammül idemeyüb atluya ol dahî unfla nâ-sezâ kelimât etdukde atlu dahî ziyâde gazaba gelüb âmâyı vurub öldürdü. Ve kâçub gitdi. Hz. Mûsâ kendü kuvâ-yı akliyye ve kalbiyye ve rûhiyyesi ile bu hikmet-i hafîye ve esrâr-ı ahfâya vâkıf olamayub hayretde kalub vukûfuna Cenâb-ı Hakk'a niyazda iken Hz. Cebrâil (aleyhi's-selam) ile(71b) vahy-i ilâhi nâzil oldu ki, ol altunu bulub ve alan oğlanın babası bennâ idi. Onların çok binâsını yapub velâkin ol bennâ atludan destâmuzunu almadan intikâl itdukde ol

⁹⁵⁵ Dile, söze gelen hikmet: Şerîat ve Tarîkat ilimleridir. Dile ve nutka gelmeyen hikmet:Hakîkatın sırlarıdır. Öyle ki onu zâhir, şekil âlimleri ve avâm gerektiği gibi anlayamaz. Hikmetin bu çeşidi onlara zarar verir ve helâk olmalarına sebep olur. Mechûl hikmet: İbâdet edenlerden bir kısmının kınanması, çocukların ölmesi ve cehennem ebedîliği gibi yaratılışlarındaki hikmet yönü bize gizli olan hikmettir. Bunlara inanmak meydana geldiklerinde râzı olmak ve yaratılmalarının hakka ve adâlete uygun olduğunu kabul etmek gerekir.

yetîme babasından intikâl iden hakkını virmeyüb ketm etmiş idi. Hâlâ ol oğlan gelüb kendüne intikâl iden hakkını bulub ve alub bi-hikmetillâh hak sahibine vâsıl oldu. Ol âmâ dahî habâset-i nefis ve sıfat-ı gazâb ile ol atlunun babasını bi-gayr-i hak öldürmüş idi. Atlu dahî hâlâ âmâyı varüb öldürdü. Bi-emrillâh kısâs-ı mâ'nevî vâki oldu didikde Hz. Mûsâ bu hâli ve sırr-ı ilâhiye haber-i ilâhî ile vâkıf ve hikmet-i meçhûle hâline ârif olub Hüdâyâ hamd ve senâlar etdi.

Lâyihâ: Kütüb-i mev'izadan *Lü'liyât* nâm kitâbta mastûrdur.

حكي عن يحيي بن معاذ انا رأيت في رقعة من افلاطون انه قال الافلاك سهم والحوادث سهام والقرض انسان والرامي هو الله فاين المفر فكتبت تحته المقر هو الله والقرار مع الله⁹⁵⁶

(72a)Lâyihâ: İmdî ey tâlib-i hikmet-i ilâhiyye ve ey vâkıf-ı vukûf-ı sırr-ı hikmet-i meçhûle! Hz. Mûsâ (aleyhi's-selam), sâhib-i Tevrat ve ulu'l-azm-ı enbiyâ-i izâmdan iken Hak Teâlâ'dan vahiy nâzil olmadan ilmi Hak Teâlâ'ya mahsûs olan hikmet-i meçhûle sırrına vâkıf olamadı. İmdi sana lâyıf olan budur ki ef'âlde ve akvâlde ve sâir ef'âlde kalben su-i zan ve lisânen su-i zân-ı pür-fiten etmeyüb muktezâ-yı nefisine dahî muhâlif olursa ilm-i Hak'da olan hikmet-i meçhûleye haml idüb kazâyâ rızâ gösteresin. Ve bu hikmet-i Hakk'a ve kader-i ilâhiye îmân getirüb Hakk'a tefvîz ve teslîm idersen ahâlî-i hikmetden olub dünya ve uhrâda onlar ile haşr olunursun.

Beyân-ı Müfid: İmdî bu hâl-i güzîde ve sıfât-ı pesendîde enbiyâ hâli olub ve Hz. Ali'de bu sıfâtın ve hikmetin vücûduna Sultân-ı Enbiyâ zikr olunan ehâdîs-i şerîfe ile haber virüb ve şehâdet idincek ulûm-ı nebeviyyeye vâris ve bî sıfât-ı kâmile ile muttasıf olmalarında zerre iştibâh olmaz.

Lâyihâ: Ve bu mahalde kâide-i nahviyye üzere “ulûmun” sıfatı “nebeviyye” okunmak idi. Velâkin sibâk ve siyâkının sec'ine riâyet ve muvâfakât için lafz-i tezkîr ile (نبوي) okundu. Ve Hazretin bazı sıfat-ı aliyyelerini (امير المؤمنين عليّ الرضي السخي الوفي)⁹⁵⁷ okudu. Ahbâr-ı nebeviye ve âsâr-ı mutasavvifiyye ile inde'n-nâs şanları âlî **(72b)**ve indallâh hakâyık-ı ilâhiye ile maârif-i hakîkiyyeleri müteâlî olmak hükmüyle ülüvve delâlet iden vezn-i mübâlağa ile ve ilhâm-ı Hak'la alâ tesmiye olundular. Ve kemâl-i irfânla fakr ve gınâ ve celâl ve cemâl ile ekâbir olub (رضي الله عنهم ورضوا عنه) (Allah onlardan râzı, onlar da

⁹⁵⁶ Yahyâ b. Muâz er-Râzî Hazretlerinden rivâyet ve hikâyet olunur ki bir kağıt üzerine Eflâtûn-ı Hakîm bir hakîmâne kelîmât-ı ilâhiye yazmış ki ben onu gördüm. Şöyle der: Felek yay, havâdis yani zuhur iden ahvâl ok, ol oka nişan alan insan ol oku atan Allah Teâlâ. Ya bir insan nereye kaçsun. Ben dahî Eflâtûn'un kelâm-ı mezbûru altında kendü hattım ile (المقر هو الله والقرار مع الله) (Varılacak yer Allah'dır, karar ise Allah ile) yazdım.

⁹⁵⁷ Müminlerin emîri vefâlı, cömert ve râzı olan Ali.

Allah'dan (cc) razıdırlar) ⁹⁵⁸ mazmûn-i hümâyûnunda olan rızâ-yı kâmile vâsıl olmakla ism-i alâ vezninde olan lafz-ı râdiye ile dahî mevsûf oldular. Ve her halde sehâ-i kâmilleri mukarrer olub, hattâ salât içinde rukûda iken gümüş hâtem-i mergûb ve mahbûblarını sâile bezl ve ilkâ etdikleri haber-i sahîh ile ve dahî (يطعم الطعام علي حبه) (Canları çekmesine rağmen yemeği başkasına yedirirler) ⁹⁵⁹ âyet-i kerîmesinde İbn-i Abbas Hazretleri'nin rivâyet-i sahîha ve sarîhasıyla mâ'lûm-ı ulemâ ve müfessirîn olan sehâları sâbit ve mukarrer olmakla Hz. Ali'ye tenâsüb dahî itibâr olunarak sehâ ve vefâ sıfatı ile mevsûf ve mâ'rûf oldular. Bu sıfât-ı hamîdelerde ve sâir ahvâl-i güzînde ve pesendîelerde kâmil ve dahî vefâları her halde şâmil olmakla sehâ ve vefâ üzere vefâ lafzıyla mezkûr ve vird-i şerîfde bu cümle ile mastûr oldular.

Hız. Ali'nin sırr-ı pâkları Hasan ve Hüseyin Hazretlerinin vird-i şerîfde vasf-ı cemilleridir.

Ve dahî esmâ-i hüsnâ ve salât-i Râsûl-i Hüdâ, evsâf-ı çahâr-ı yâr-ı safâ zikrinden sonra Hz. Fatimâtü'z-Zehrâ'nın ve Hz. Aliyyü'l-Mürtezâ'nın oğulları olub ve seyyidü's-sâdât olmakla hasîbeyn-i nesîbeyn ve haseneyn-i ahseneyn olan Hasan ile Hüseyin (ra)'nın dahî celâl ve cemâli câmî evsâf-ı celîle ve ahlâk-ı cemîleleri ile (73a)

ثم السلام علي الامامين السعديين الشهيدين المظلومين المقبولين الحسينين بالقضى الراضيين وبالبراء الصابرين امير المؤمنين ابي محمدن الحسن و ابي عبد الله الحسين ⁹⁶⁰

deyû vird-i şerîfde okudu.

Lâyihâ: Ve zikr olunan sıfât-ı cemîle ve celîleleri rivâyât-ı sahîha ile ulemâyâ mâ'lûm olduğu ecilden mâ'nâsı tercüme vechiyle beyan olunmayup ihtisâr olundu.

Beyân-ı melîh: Ve alem-i hâsları husûsunda rivâyet olunur ki Hz. Hasan (ra) hüsn-i zibâ ve ahsen-i cemâl-i müstahsen ile âlem-i melekût ve ceberûtudan tevellüd ile âlem-i mülk ve şehâdete geldiklerinde duâ-i hayr-ı latîf ve dahî tesmiye-i ism-i şerîf için Hz. Râsûl-i Ekrem (aleyhi'-selam) kundağıyla mübârek ellerine alub nazar-ı pâk ile cemâl-i safâ-nâklarına nazar etdiklerinde rivâyet olunur ki (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ) (Kuşkusuz biz insanı en güzel şekilde yarattık) ⁹⁶¹ âyet-i kerîmesini okumakla hüsn-i cemâline işâret idüb üç defa Hasan Hasan Hasan buyurdıklarında ol lafz-ı mübârekleri ona ism-i şerîf ve alem-i

⁹⁵⁸ Beyine:8.

⁹⁵⁹ İnsan:8.

⁹⁶⁰ Sonra iki himmetli, saîd, şehîd, mazlum, makbûl, değerli, soylu, kazaya rıza gösteren ve belâyâ sabreden müminlerin emîri olan iki imam Ebû Muhammed Hasan ve Ebû Abdullâh b. Hüseyin üzerlerine selâm olsun.

⁹⁶¹ Tin:4.

hâs oldu. Bâ'dehû bu vechile Hz. Hüseyin (ra) dahî tevellüd etdükte Hz. Sultân O'nun dahî cemâl-i bâkemâllerine nazar etdiklerinde küçük karındaşları olmasına işaret kaskına ism-i tasgîr kelimesiyle Hüseyin buyurdular. Ol lafz-ı mübârekleri O'na dahî ism-i şerîf ve alem-i hâs oldu.

Lâyihâ: Ve bu hüsun ve cemâl onların ikisinde dahi mütehakkık olduğundandır ki ber-vech-i tağlîb "haseneyn-i ahseneyn" itlâk olunmaya lâyük ve sezâ-vâr oldular. Ve dahî Hz. Rasulullâh (aleyhi's-selam)'ın hüsn-i Yusuf-âsâr olduğu ve Haseneyn'de (Hz.Hasan ve Hüseyin) hüsn-i Rasulullâh olduğu mâ'nâdandır ki Hz. Enes (ra) *Mesâbih*'de buyururlar: لم يكن احد اشبه بالنبي من الحسن بن علي وقال في الحسين ايضاً كما اشبههم لرسول الله⁹⁶²

Lâyihâ-i Tayyibe:(73b) Ve dahî âlem-i ruhdan zâhir olur râyihâ-i tayibe-i rûhâniyyeleri sûrî ve mâ'nevî kemâlde olub ve Râsûl-i En'am (aleyhi's-selam) sûrî ve mâ'nevî iştîmâm etdikleri ecildendir ki, Hz. Sultan ibn-i Ömer rivâyetinde Hasan ile Hüseyin haklarında (هما ریحان في الدنيا (Hasan ve Hüseyin dünanın fesleğenleridir)⁹⁶³ buyurmuşlardır. Muhassalü'l- kelâm *إنك لعلی خلق عظیم* (Kuşkusuz sen yüce bir ahlak üzerindesin)⁹⁶⁴ kelâmıyla memdûh-ı Hak olan Rasûl-i Ekrem (aleyhi's-selam) gibi sıfât-ı memdûhe ve mergûbelerine nihayet yokdur.

Beyân-ı sıfât-ı Ashâb-ı İzâm: Ve dahî ashâb-ı izâm ve ensâb-ı kiramdan menâkıb-ı aliyye ve fazâil-i seniyye sâhibi olan sultânları dahî vird-i şerîfde sıfât-ı hamîde ve cemîle ve celîleleri ile zikr ve kıraat kaskına ale'l-imâmeyni'l-hümâmeyn kelâmının üzerine atıfla (وعلي عميه الكريمين الشجاعين المعظمين المخترمين حمزة والعباس)⁹⁶⁵ dan sonra atf-ı âm ale'l-hâs nüktesiyle

او علي جميع المهاجرين والانصار والتابعين الاخيار والابرار رضوان الله تعالى عليهم وعلينا اجمعين وسلم تسليماً وعظم تعظيماً ابداً دائماً حمداً كثيراً الي يوم الحشر والقرار⁹⁶⁶

okudu.

Beyân-ı diğەر: Hak budur ki Sultân-ı Enbiyâ'nın ashâbını ve ashâbına vâsıl olan tâbîni ve tebe-i tâbîni ve ahyâr ve ebrârını zikr ve evsâf-ı hamîdeleri ile medh emr-i dînde ve

⁹⁶² Hz. Peygamber'e (SAV) Hasan b. Ali'den daha çok benzeyen kimse yoktu. Yine Hz. Hüseyin de Hz. Peygamber'e en çok benzeyenlerdendi.

⁹⁶³ Tirmizî, *Bir*, I; Ahmed b. Hanbel, VI, 409.

⁹⁶⁴ Kalem:4.

⁹⁶⁵ Ve Hz. Peygamber'in muhterem, yüce, şecaatli ve kerîm olan iki amcası Hazma ve Abbas'a dahî selam olsun.

⁹⁶⁶ Ve bütün muhâcirler, ensâr, onlara tâbî olan hayırlılar ve iyiler (Allah onlardan ve bizlerden râzı olsun) üzerine de haşr ve karar gününe kadar sürekli hamd, tâzim ve selam olsun.

(فمن احبهم فأحبني أحبهم ومن أبغضهم فبغضني ابغضهم ومن اذاهم فقد اذاني ومن اذاني فقد اذني الله)
(Kim ashabı severse beni sevmiştir. Ben de onları severim. Kim ashâbıma buğz ederse bana buğz etmiş olur. Ben de onlara buğz ederim. Kim onlara ezâ ederse bana ezâ etmiştir. Bana ezâ edene de kuşkusuz Allah ezâ eder)⁹⁷³ buyurdular. Ve dahî onların şânları medhe lâıyıktır. Sebbe lâıyk değildir demek kaskına لا تسبوا اصحابي فلو ان احدكم اتفق مثل احد ذهب ما بلغ (Ashâbıma sövmeyin sizden biriniz Uhûd Dağı kadar altın infâk etse onların bir müd ya da onun yarısı kadar yapmış oldukları infâka ulaşamaz.⁹⁷⁴ buyurdular.

Beyân-ı sebeb-i Çahâr-ı Yâr-ı Kibâr ve Ashâb-ı Râsûl-i Muhtâr: Ulemâya mâ'lûm ve urefâya mâ'rûf olan diyâr-ı Rûm, küffâr-ı meş'ûm elinde iken selâtîn-i Osmâniyye ve şehinşâh-ı hâkâniyyenin cedd-i âlâları, Sultân Osman'ın (ra) kemâl-i kuvvet-i imân ve gazâ-i seyf-i pîranla ve âlem-i bâtından tuğrâ-i garrâ-i kutb-ı zamân ile *Tevârih-i Âli Osman*'da mufassal olarak zikr ve beyân olunduğu üzere hurûc ve zuhûr idüb ve min-indillâhi'l-Meliki'l-Mennân nasr-ı hakkânî ve avn-ı rabbânî ile bilâd-ı rûmun küffârına gâlib olub, feth-i hakkânî müyesser olub diyâr-ı rûmun gâzîleri min-indillâh mansûr ve muzaffer ve bu nasr ve zaferle ahâlîsi âsûde-i hâl ve nûr-ı îmânla zâhîren ve bâtînen ve enfûsen ve âfâken nûr-ı münevvere olduklarında rûmda bulunan Ehl-i Sünnet ve Cemaatın ulemâ-yı izâmı ve fuzalâ-yı fihâmı şerîat ve tarîkat ile dîn ve devlete ziyâde kuvvet virdiklerinde diyâr-ı acemin, sünnî ulemâsı ve urefâsı mezâhib-i erbaa-i sahîhaya mû'tekîd ve âmâl-i Ehl-i Sünnet ile mücâhidler iken acem diyârının Şîa mezheb-i mülhîd ve tâğîlerinin(75a) çahâr yâr-ı kibâra haşâ ve kellâ buğz ve seb iden Râfîzî ve Tevâbîlerinin ef'âl-i şen'iyye ve akvâl-i kabîhalarına herbâr tahammül idemeyüb akıbet sünnî ve ehl-i îmân ve irfân vilâyeti olan Diyâr-ı Rûm'a feyz ve hidâyet-i Hayy-ı Kayyûm ile hicret ihtiyâr idüb maârif-i ilâhiyye-i fâikaları ve dahî gerçek erler hâli olan velâyet-i kerâmet-i lâıyıkları ile ne dervîşân-ı ehl-i mücâhede-i sâdikaları ile diyâr-ı Rûm'u teşrîf ve izdiyâd-i safâ-i maârif ve hakâyık ile teşerrûf etdiklerinde şerîat ve tarîkatları teselsül-i sûrî ve mâ'nevî ile bi'z-zât Sultân-ı Enbiyâ'dan müteselsil ve muttasıl olan silsile-i Halvetiyye Sultânlarından Kutb-ı Cihân ve Mürşid-i İns ve Cân Seyyid Yahyâ Şîrvânî Hazretleri diyâr-ı Şîrvan kurbünde Bakü nâm kasaba-i menbâ-ı safâ ve emân olan hankâh-ı mazhâr-ı Rahmân ve seccâde-i mercî-i ins ve cânlarında tâlib ve sâdikları ve sâlik-i âşıkları irşâd iderler iken onlar dahî cânib-i Rumâ nazar ve taalluk idüb akvâl-i şerîat ve efâl-i tarîkat ve ahvâl-i hakîkat ile Rûm ulemâsından ve fuzelâsından ve sâir sulehâsından taleb ve istirşâd

⁹⁷³ Tirmizî, *Menâkıb*, 58.

⁹⁷⁴ Buhârî, *Fazâilü's-Sahâbe*, 5; Müslim, *Fazâilü's-Sahâbe*, 221, Ebû Dâvûd, *Sünnet*, I, Tirmîzî, *Menâkıb*, 58; Ahmed b. Hanbel, III, 11.

iden çok eizze-i kirâmı irşâd-ı mâ'rifetullâh idüb diyâr-ı Rûm'a gerçek evliyâdan çok hulefâ-i râşidîn ve mürşidîn göndermişlerdir. Cümlede biri silsilemiz sultânlarından dahî telkîn ve irşâd ettikleri Molla Pîr Erzincânî Hazretleridir. Onlar dahî Cemâl Halvetî zikriyle mâ'rûf Çelebi Slutan Aksarayî Hazretlerine onlar dahî hâlâ Bolu'da medfûn Hayreddin Tokâdî Hazretlerine onlar dahî (75b) Kastamonu'da hâlâ türbe-i pür- envârlarında medfûn Pîrimiz Sultânımız Kutb-ı Cihân Şâ'bân Efendi Sultân Hazretlerine telkîn ve irşâd-ı şâdrları ve erkân-ı Halvetiyye üzere sâbit ve bâkîdir.

Beyân-ı Ahvâl-i Mütekebbirîn ve Câhilîn: Onların hâli bu minvâl üzere olduğu mukarrer ve mütehakkık iken beyne'n-nâs ahvâl-i urefâya ârif ve esrâr-ı fuzelâya vâkıf olmayan ulemâ-yı münkîrîn ve cühelâ-i hâsidîn kimesnelere (المرأ عدو لما جهل)⁹⁷⁵ şuûmetine mazhar olub ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat urefâsından Mollâ Câmî Hazretleri zikr olunan kelâmı iktibâs ve mazmûn-ı kelâmı tazmîn ettikleri beyt-i şerîflerinin mazmûnuna mazhar oldukları ecilden tâîn ve münkîrler hakkında beyit:

زد شيخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل

المرء لا يزال عدوا لما جهل⁹⁷⁶

buyurmuşlardır. Bu kelâm-ı sahîh ve beyt-i fasîh mücibince hayâl-i bâtullarına zâm-ı fâsid ve kâsidlerine tâbî kimesneler bilmedikleri âleme ve bilmedikleri âlemin ehline adâvet idüb şer'i-şerifde hürmeti nass-ı kat'î ile sâbit olub ve müstehill-i kâfir olana gıybet ve iftirâ ve sû-i zandan hazer itmeyüb ve kendü noksânu aybını görmeyüb ve bilmeyüb recme'n-bi'l-gayb Halvetî sūflerinin aslı acemdir deyu hâşâ ve hâşâ sümme hâşâ ve kellâ sulehânın zât ve zâtlarında olmayan rafz-ı kabîh isnâdına ve sâir iftirâyâ ictirâ idüb isnâd-ı mâ lem yekün iderler. Husûsan bunların cemî-i evkâtda zâhiren ve bâtınen sırren ve alâniyeten(76a) ettikleri ibâdete ve ezkâra ve evrâda nazâr etmeyüb hamlü'l mer'i ale's-salâh haber iken salaha haml etmezler. وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ (Allah bozguncuyu yapıcı olandan ayırır)⁹⁷⁷ Vâziü'l-vird (ks) salâha hamli tercih ve bu hâle terğib için Kitâb ve Sünnet'e muvâfık ve şân-ı şerîflerine lâyıq sıfât-ı hamîde ve cemîle ile çahâr-ı yâr-ı izâmı ve ashâb-ı kirâmı vird-i şerîfde kıraat etdi.

Beyân-ı zikr ve duâ: Ve bu vechile kıraatı tamamladıktan sonra sâlik-i ilâllâh olan tâliblerin kalb, ruh ve sırları âleminde olan merâtib-i ilâhiyenin tahsîl ve tekmîline remz

⁹⁷⁵ Kişi bilmediğinin düşmanıdır.

⁹⁷⁶ Şehrin şeyhi ehl-i dilin esrarıyla ta'n doludur. İnsan bilmediğinin daima düşmanıdır.

⁹⁷⁷ Bakara: 220.

ve işâret ve dahî (من تزين ظاهره بالمجاهدة زين الله باطنه بالمشاهدة)⁹⁷⁸ kelâmına tergîb ve delâlet kasdına ve bu mahâlde olan duânın icâbeti ve kabûlü müyesser olmak ümîdine bu duâyı okudu. Duâ budur:

اللهم زين ظواهرنا بخدمتك وبواطننا بمعرفتك وقلوبنا بمحبتك وأرواحنا بمعاونتك واسرارنا بمشاهدتك⁹⁷⁹

kelâmını okuduktan sonra ziyâde nûrâniyyet recâsına Sultân-ı Enbiyâ'nın *Meşâriku'l-Envâr*'da mezkûr duâ-i şerîflerini dahî duâ-i evvele zâm ve ilhâkla mean okudu.

اللهم اجعل في قلبي نوراً وفي سمعي نوراً وفي بصري نوراً وعن يميني نوراً وعن شمالي نوراً وامامي نوراً
وخلفي نوراً وتحتي نوراً واجعلني نوراً برحمتك يا ارحم الراحمين

(Allah'ım! Kalbimde, kulağında, gözümde, sağında, solunda, önümde, arkamda ve altımda bir nur kıl. Ey merhametlilerin merhametlisi, rahmetinle Beni (tamamen) nur eyle-âmin)⁹⁸⁰

Bu duânın mâ'nâ-yı zâhirî ve hakîkisi âriflere mâ'lûmdur. Nitekim bundan evvel an karîb işâret olundu.

Lâyahâ: Ve dahî Kutb-ı Cihân Seyyid Yahyâ Sultân Hazretleri silsilesinde ve erkânında ve âdâb-(76b) tarîkatlarında vird-i şerîfi Şeyh Mürşid-i Aziz kendi okumak ve dahî vird ahvâlî onların re'yi ve tasarrufu ile olmak lâzımdır. Velâkin bi-eyy-i vech-i kân Şeyh kendi okumayub bir vechile lâzım olursa virdhân tâyin idüb ona okunsa bi-hasebi't-tarîka câizdir.

Beyân-ı diğere: Ve dahî virdi şeyh okumayub dervîş-i virdhân okursa elbette bu duâ-i şerîfi şeyhin okuması lâzımdır ve dahî (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً) (Rabbimize alçak gönüllüce ve için için duâ edin)⁹⁸¹ âyet-i kerîmesine ittibâen şeyh ve mürşide ahfâ ile okumak dahî elbette lâzımdır.

Lâyahâ: Ve dahî duâ-i evvelde mütekellim mea'l-gayr sîgasıyla okudu. Ammâ bu duâ Hz. Rasulullâh'ın ibâret-i mübârekeleri ile teberrüken ve teyemmünen zamîr-i vahdet ile okudu.

Beyân-ı diğere: Ve dahî mürşid duâ-i ahfâ ile okuduktan sonra ol duânın indallâh kabûlü recâsına cehrî okumak lâzımdır. واشف مرضانا⁹⁸² okudu ve (استجب دعانا)⁹⁸³ okudu.

⁹⁷⁸ Kim mücâhede ile zâhirini süslerse Allah da müşâhede ile onun bâtınını süsler.

⁹⁷⁹ Allah'ım! Dışlarımızı hizmetinle, içlerimizi mârifetinle, kalblerimizi muhabbetinle, ruhlarımızı yardımınla ve sırlarımızı da müşâheden ile süsle.

⁹⁸⁰ Buhârî, *Daavât*, 9; Müslim, *Müsafirîn*, 181; Ebu Dâvud, *Tatavvû*, 26; Tirmizî, *Daavât*, 30; Ahmed b. Hanbel, I, 284, 243.

⁹⁸¹ Ârâf: 55.

⁹⁸² Hastalarımıza şifâ ihsan eyle.

Lâyihâ-i müfide-i nâfia: Ey tâlib-i maârif-i ilâhiyye bu dahî mâ'lûm olsun ki dervişi-tâlib yedi seyrinde seyr-i ilâllâhdan seyr-i lillâha ve seyr-i lillâhdan seyr-i alâllaha ve seyr-i alâllahdan seyr-i maallâha ve seyr-i maallâhdan seyr-i fillâha ve seyr-i fillâhdan seyr-i anillâha ve seyr-i anillâhdan seyr-i billâha azîmet ve sülûk idüb esfâr-i erbaa-i mâ'rûfe hükmüyle ilm-i ledünnî hâlinde bi-hasebi'z-zevk ve'ş-şuhûd kat-ı menâzil-i etvâr-ı seb'a etmeden maârif-i ilâhiyye ve tecelliyât-ı selâseye vâsıl ve tevhidât-ı selâseye mütevâsıl olamaz. İllâ mücâhede-i sâdıka ile olur. Ve mücâhede-i sâdıka dahî müyesser olmaz. İllâ zâhirî ve bâtını(77a) mâ'rûf ulemâ ve hükemâ olan sıhhat-ı kâmile-i cismiyye ve selâmet-i sahîha-i rûhiyye ve kalbiyye ile olur. Zîrâ cism-i sûrîde olan ahlât-ı erbaa ve anâsır-ı erbaa hasebiyle ve rûh-ı hayvânînin kâim olduğu kalb-i sûrî hasebiyle nefsi-tâlibe maraz-ı cismânî ve maraz-ı rûh-ı hayvânî ve dahî efkâr-ı fâside ve hayâlât-ı itikâd-ı bâtıla ve kâside ânız olsa seyr-i sefere kâdir olmayub âciz ve bî-dermân olduğu zâhir ve meşhûrdur. Ve bu hâl-i mâhûde vücûd-ı tâlibde maraz-ı rûhânî ile mütehakkık ve mevcûd olsa maraz-ı cismâniyye ne vechile devâ-i cismânî lâzım ise maraz-ı rûhâniyye dahî öyle lâzım olur. Ve bu hâl-i hikmet-âlûdu İmâm Kâşânî (ks) Hazretleri *Istılâhat*'larında الطب الروحاني هو العلم⁹⁸⁴ deyû işâret ve tâ'rîf etmişlerdir. Tercümeğe ihtiyaç yokdur. Mürşid-i kâmile ve mürşid-i kâmilden istişâdında tekâmîl-i hâl iden âlim-i ârife mâ'lûmdur. Tıbb-ı rûhânîyi tahkîk ve tâ'rîfden sonra tıbb-ı ruhânî ehl-i hâzık olan tabîb-i rûhânîyi dahî tâ'rîf idüb الطيب الروحاني هو الشيخ⁹⁸⁵ buyurdular. العارف بذلك القادر علي الارشاد والتكميل⁹⁸⁵

Terkîb-i Mâcûn-ı İlâhî Reşâdî Bir Terkîb: Tabîb-i hâzık ve rûhânî Derviş Ömerü'l-Fuâdî ulemâ urefâdan ve hukemâ ve sulehâdan ihvân-ı vefâ ve safâya mâ'lûm ola ki tâlib-i sâdıkın ve sâlik-i âşıkın vücûdunda maraz-ı sûrî ve cismânî olmayub lâkin hubb-ı dünyây-i dûn ile ve iğvâ-yı nefsi ve şeytân ile mağrûr ve mağbûn(77b) olub bâtınında maraz-ı kasvet ve kalbî ile ruh ölse min-indillâh ol maraza dahî devâ-i rûhânî vardır. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ ve Burhânü'l-Hukemâ (sallallâhu aleyhi ve sellem) (ان الله خلق كل داء وخلق لكل داء دواء)⁹⁸⁶ (Allah Teâlâ yarattığı her dert için bir derman yaratmıştır)⁹⁸⁶ buyurmuşlardır. Kelime-i küll delâlet ider ki maraz-ı cismânînin bi-hasebi'l-envâ-i efrâddan ihâta ettiği gibi maraz-ı rûhânînin dahî efrâdına delâlet ider ki maraz-ı cismânînin bi-hasebi'l-envâ-i efrâdını ihâta ettiği gibi maraz-ı ruhânînin dahî efrâdına delâlet ider ki ehline mâ'lûmdur. İmdî hadîs-i

⁹⁸³ Duâlarımızı kabul eyle.

⁹⁸⁴ Rûhânî Tıbb: Kalblerin kemâlâtını, âfetlerini, hastalıklarını, tedâvîlerini ve kalb sağlığının korunması, kalbin dengesinin sağlanması ve hastalıklarının giderilmesinin ilmidir.

⁹⁸⁵ Rûhânî doktor: İrşâd ve kemâle erdirmeye gücü yeten ârif şeyhtir.

⁹⁸⁶ Tirmizî, *Tıbb*, 22; Ahmed b. Hanbel, II, 468.

şerîfde bu mâ'nâ mukarrer oluncak maraz-ı zâhiri ve cismâniye dahî ol vechile devâ halk etdiyse maraz-i bâtinî ve ruhâniye dahî ol vechile bir türlü devâ halk etmiş olur.

Beyân-ı hâl-i marîz: Ve marîzın derd ve belâsına derman oldur ki onun marazını bi'l-müşâhede ilm-i hikmetiyle bilüb ve ona devâ etmeğe kâdir tabîb-i hâzika mülâkî oluncadır. İmdi maraz-ı bâtinîsi olan hasta-i dil ve sâlik-i beste-i ruh dahî İmâm Kâşânî Hazretlerinin bundan akdem tâ'rîf etdikleri tabîb-i rûhânî ve mürşîd-i hakkânî olan aziz-i ehl-i temyîzin evvelâ hidâyeti Kuddüs ile dest-bûs ve enfâs-ı nefesine me'nûs ve kelimât-ı tayyibesi ona mahsûs oldukda tâlib-i sâdık, libâs-ı takvâ ile melbûs oluncadır. Ve bu sıfât ile mevsûf ve emrâz-ı zâhiriye ve bâtinîye ile mâ'rûf olan âlim ve ârif bir Sultân-ı Kâmile dil ve cândân zâhiren ve bâtinen teslîm olub hâlini î'lâm etdükde ol tabîb-i ruhânî ve hâzık-ı rabbanî tevil-i rüyâ ve gayrı hâlât-ı ulyâ ile nefesine nâzır ve urûk-ı bâtinesinden mâ'lûm olan nabız ilmüne kâdir olduğu sebebde(78a) nefis ve kalb ve ruh âleminde olan maraz-ı bâtinîsine dahî vâkıf olub, mâcûn-ı mâ'neviyyeden bir mâcûn-ı mergûb-ı bâis-i şifâ ve eşribe-i mâ'neviyyeden bir şarâb-ı meftûh-ı sebeb-i safâ virdikde ol mâcûn ve şerbeti dârü's-şifâ-i dîl ve cândan hüsn-i kabûl ve teslîm-i makbûl ile istimâ iderse ol Hüdâ-yı Zü'l-Celâl ve'l-Cemâl derdine derman ve râhat-ı dil ve cân virmek inşallâh mukarrerdir. Mâcûn-ı ilâhînin edviye-i mâ'neviyye-i ilâhiyyeleri bunlardır. Tabîb-i hâzık-ı ruhânî bu mâcûn-ı ilâhiyi pişirmek murad etdükde: Bu beyit müellifin *Risâle-i Hâbiyye* nâm risâlesinde menkûldür:

“Fenâ sûkuna geldi çünkü Attar

Bekâ dükkânı içre etti bâzâr”

Mefhûm-ı pür-esrârınca esvâk-ı kesret-i tevhîd-i ef'âl-i ilâhiyyede ve dükkân-ı tevhîd-i sıfât-ı rabbâniyyede câlis olan atar-ı hakkânîden tevbe ve inâbet zencefilini ve zühd ve tevekkül tarçını ve mücâhede ve murâkabe keçi boynuzunu ve sıdk ve istikâmet sinâmekisini ve zikir ve fikr mestekîsini ve fakr ve kanaat çörek otunu ve havf ve takvâ anasonunu ve ilim ve haya zağferânını ve şevk ve semâ kübâbesini ve nefis ve kalb karanfilini ve ruh ve sır râzîyânesini ve şükür ve rızâ şekerini aldukda cümlesini berâber alub şerâat havanında himmet ve azîmet destesiyle ve dikkât ile sahk idüb ve tarîkat eleğinden ince eleyüb ve cümlesini birbirine cem ve halt idüb ve harâret-i ilâhiyye ateşinde asel-i musaffaya aşk-ı hakikiye itidal üzere kıvâm virüb ve bu edviyeyi ol asele karışdurub mâcûn-ı mergûb oldukda tâbîb-i rûhânî ne miktâr istîmâl it dirse sabâh ve akşam ol miktâr istîmâl ide. Ziyâde ve noksân istî'mâl etmeye.(78b) İnşallah ümidir ki ol Hüdây-ı Tevvâb ve Rabb-ı Vehhâb, Müsebbibü'l-Esbâb sıfatıyla tecellî idüb lutûf ve inâyetle âsitâne-i

ilâhîden ve hizmet-i mürşîd-i hakkânîden derdine devâ ve marazına şifâ müyesser olub bermurâd olduktan sonra ol zâhir ve bâtın mâcûn-ı ilâhîde zikr olunan makâmât-ı evliyâyı zevk ve hâl ve şuhûd-ı bâl ile tekmîl-i merâtib-i ahvâl idüb nice emrâz-ı zâhire ve bâtineye şifâ-bahş olub bi-kudretillâh derde dermân etmeğe kâdir ve mâhir olur.

Beyân-ı perhîz: Mâcûn-ı ilâhî Sultânü'l-Ulemâ ve Burhânü'l-Urefâ Hadîs-i Şerîf-i Hikmetlerinde (الاقبال من الضر خير من الاكثر من النافع)⁹⁸⁷ buyurdıkları mâ'nâdan lâzım olur ki alel-ıtlâk def-i emrâz için tedâvî iden kimse nice zaman mâcûn-ı nâfiyi kesret ile istîmâl etse velâkin müfsid-i mide ve bâis-i ihtilâl-i ahlât-ı erbaa olan et'ime-i mugayyire ve fâsideden perhîz itmese devânın faidesi olmadığı gibi tâlib-i sâlik dahî nefesine kesâfet ve kalbine kasâvet ve rûhuna bürûdet ve hacâlet viren nefis-i emmârenin yedi sıfât-ı zemîme-i hayvâniyye yoğurdundan ve turşusundan perhîz ve ictinâb etmesi lâzımdır ki bu kıt'a-i mezkûr *Muslihu'n-Nefs* nâm risâemizde menkûldür.

Kıt'a-i Li-muharriri'l-Risâle

Nefs-i Emmâre sıfâtı heftidir

Kibir ve hırs ve hased ve şehvetdir

Dördü bu üçünü dahî anla

Buhl ve hıkd ve gazab ve hiddetdir.

Ve dahî Nefs-i Levvâme sıfât-ı zemîme-i behîmiyyesinin türlü peynirinden ve pasdırmasından perhîz ve ictinâb etmesi dahî lâzımdır. Bu dahî *Muslihu'n-Nefs*'de mezkûr ve ondan menkûldür.

Velehü eydân:⁹⁸⁸

(79a)Vasf-ı levvâme yedi eyle fikir

İşret ve ucub ve heves dahî mekr

Dördü bu, üçünü dahî böyle gör

Ki temennî ile levmeyle kahr

Beyân-ı diğer: Diğer bu sıfât-ı zemîmelerden perhîzin kemâli emmâre ve levvâme sıfât-ı zemîmelerini mülhimme ve mutmainnenin sıfât-ı hamîde-i rûhâniyye ve rabbâniyyesine tebdîl etmektir.

⁹⁸⁷Zararlımın azı, faydalımın çoğundan hayırlıdır.

⁹⁸⁸Yine Onun.

Li-Muharrir:

Mülhimme vasfı yedidir cânâ
İlim ü tevâzu u tahammül ü sehâ
Dördü bu üçünü dahî fehm et
İstikâmetle kanaât ü sabr
Mutmâinne yedi evsâf-ı gönül
Cevr ü gam, zühd ü şükr ü seha ü tevekkül
Beşi bu ikisini dahî işit
Ki ibâdet-i Hüdâ ile Züll

Beyân-ı diğەر: Ve tâlib-i sâlikin perhîz ve ictinâbı lâzım olan sıfât-ı zemîmeden ne kadar ve ne mertebe ihtirâz ve ictinâb iderse sıfât-ı hamîdelerinin zuhûr ve kuvveti ve marazda olan vüfûr-ı sıhhati dahî kalîl ve kesîr ona göre olur.

(فافهم ياخي الطالب بالفهم القوي الغالب)⁹⁸⁹

Beyân-ı latîf: İmdî vird-i sebep-i vurûd-ı rabbâniyyeye hâzır ve kıraatini samî olanlar hâllerine ve mertebelerine göre zâhir ve bâtın (واشف مرضانا)⁹⁹⁰ duâsından müstefîd olur. Ve dahî (واشف مرضانا) den sonra⁹⁹¹ وارضح موتانا dahî okudu. Zîrâ marâz iki türlü olduğu gibi mevt dahî öyledir. Birisi mevt-i sûrî ve hayvânîdir ki ona mevt-i tabîi ve ızdırârî dirler. Birisi dahî mevt-i mâ'nevîdir ki ona mevt-i irâdî ve ihtiyârî dirler. Ve bu fehvâ-yı fâiz ve mâ'nâ-yı gâmız dahî sâlik-i ilâllâh olan tâlib-i hakîkilerin merâtib-i aliyyesinden (79b)“Fenâ ender Fena” makâmıdır. Ve bu mâ'nâdandır ki Sultân-ı Selâtîn Ehl-i Bekâ: (موتوا قبل ان تموتوا) (Ölmeden evvel ölünüz)⁹⁹² buyurdularından maadâ bu fenâ-yı hakîkiden irşâd-ı meşâyıh-ı kâmilân ve istirşâd-ı mürîdân-ı sâdikân beyinde mâ'rûf olub efnâ-yı ef'âl ve efnâ-yı sıfât ve efnâ-yı vücûd ıtlâk olunan üç mertebeye işaret idüb (فافنوا ثم) (افنوا ثم افنوا)⁹⁹³ dahî buyurmuşlardır. Ve bu üç mertebe fenânın bekâsı dahî vardır. Zîrâ efnânın gâyeti bekâdır. Derviş bâki olmasa nâkıs kalub insân-ı kâmil olamaz. Nitekim (فافبقوا ثم اببقوا)⁹⁹⁴ den mâ'lûm olmuştur.

⁹⁸⁹ Ey tâlib kardeş! Kuvvetli ve gâlib bir anlayış ile anla.

⁹⁹⁰ Hastalarımıza şifa ver.

⁹⁹¹ Ölülerimize rahmet eyle.

⁹⁹² Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 346.

⁹⁹³ Fânî olunuz, sonra fânî olunuz, sonra fânî olunuz.

⁹⁹⁴ Bekâya eriniz, sonra bekâya eriniz, sonra bekâya eriniz.

Lâyhâ: Ve bu beyân-ı icmâlden mâ'lûm oldu ki vird-i şerîfde zikr olunan mevtâdan murâd zikr olunan envâ üzere mevt-i mâ'nevî ile fenâ bulan tâlibler ve kâmiller ola.

Beyân-ı diğêr: Ve bu zikr olunan merâtib üzere fenâ bulan mevtânın rahmeti dahî zâhir ve bâtın mevte göre olur ki Hz. Mevlânâ'nın⁹⁹⁵

تا کم نشوی کمتر از کم نشوی اندر صفت عاشقان محرم نشوی

Buyurdıkları mazmûn üzere tahsîl-i fenâ ve tekml-i bekâ idüb bi-hasebi'l-irfân mahrem-i âşıkân olan ihvân-ı kâmilânın mâ'lûmlarıdır.

Beyân-ı diğêr: İmâm-ı Kâşânî Hazretleri *Istulâhatı'nda* evvelâ mâhiyet-i mevt-i mâ'neviyi târif idüb (الموت قمع هوى النفس)⁹⁹⁶ buyurdıklarından sonra bu mevtin âlem-i mülk ve melekût ve ceberût ve lâhût beyninde vâkî ve mütehakkık olan berâzih-ı hakikiyyesinde hâline göre gâyetine ve bu bekânın bekâsına ve dahî (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ)⁹⁹⁷ (Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz)⁹⁹⁷ mazmûnunca ervâh-ı mukaddesenin âlem-i kudse ve bu kudsîyetle âlem-i bekâya ve hayât-ı ebediyyeye ve saâdet-i sermediyyeye rucûu ve vusûlü hâlini tahkîk ve beyân idüb فاذا مات النفس عن هواها بقمعه انصرف القلب بالطبع والمحبة الاصلية الي عالمه علم القدس والنور والحياة الذاتية التي لا يقبل الموت اصلا⁹⁹⁸ buyurdular. Ve dahî İmâm Kâşânî Hazretleri ıstulâh-i ehlulâhda ve tahkîk-i evliyâullâhda bi-hasebi'l-hâl ve'l-âmâl mevt-i mâ'nevî'nin envâ-ı erbaasını beyân ve işâret kaskına mevt-i ahmer ve mevt-i ebyâz ve mevt-i ahdar ve mevt-i esved ibâreti ve istiâresiyle bi-hasebi'l-ıstulâhâti'l-irfâniyye her birinin had ve tâ'rifini beyân etdiler. Ve bu hususda tafsîl-i irfânî ve tekml-i meâl-i hakkânî murâd iden ihvân-ı ârifân-ı rabbânî onda görsünler.

Lâyhâ: Ve bu kelâm-ı müstecmî dahî bu mâ'nânın vücûduna ve sıhhatine delîl-i sarîh ve beyân-ı melîhdır.

Beyân-ı Melîh: Ve bu duâlardan sonra ehlullâhın maârif ve hakâyıkında mü'teber olan tevhdât-ı selâse ki: Tevhîd-i ef'âl ve tevhd-i sıfât ve tevhd-i zâtdır. Vird-i şerîfde bu tevhd ile zâkir olmak kaskına üç kere (لااله الا الله لااله الا الله لااله الا الله)⁹⁹⁹ okudu.

⁹⁹⁵ Az olmadıkça azdan daha az olamazsın.

⁹⁹⁶ (Manevi) Ölüm, nefsin arzularına hâkim olmaktır.

⁹⁹⁷ Ankebût:57.

⁹⁹⁸ Nefs hevâları hükmü altına almak suretiyle öldüğü zaman, kalb tabiâtına, nur ve kuds âleminden aslî muhabbet haline ve asla ölümün olmadığı zâtî hayata döner.

⁹⁹⁹ Allah'dan başka ilâh yoktur.

Lâyihâ-i Melîha: Ve bu tevhîd-i selâse ile tevhîd bi-hasebi'z-zâhir ve'l-bâtın sıhhat-i kâmile ile sahîh ve ism-i Muhammed'e karîn olmakla berîn ve melîh olsun için محمد رسول الله (Muhammed (aleyhi's-selam) Allah'ın elçisidir) ¹⁰⁰⁰ dahî okudu.(80b)Ve bu sıhhat ve melâhati tekîd için kıyâs-ı elifle “hakkan” okunmak iken elifsiz vâkıfla “hak” okudu.

Beyân-ı Melîh: Ve enbiyâ-yı izâma ve evliyâ-yı kirâma tasliye indallâh makbûl ve mû'teber olduğu sebebdan tasliye ameli kasdına (وصل علي كل نبي وملك) ¹⁰⁰¹ dahî okudu. Amma kelime-i hak'da kıyâs-ı kavâid-i arabiyye üzere mef'ûl-ı mutlak olan masdariyyet üzere nasbla ve elifle “hakkan” okunmak idi. Velâkin tenâsüb-i mû'tebereye meyl olunub hakîkat-ı secî-i belîğ ve mâ'rûf yok ise de “melek” lafzının vakfına muvâfakat için kadîmü'l-eyyâmdan ilâ hâze'l-ân azizler huzûrunda ve erkânında secî gûne bu minvâl üzere okunduğu ecilden tarîkat-ı meşâyıhda maârif-i ilâhiyyenin husûlüne ve tekmîline mevkûf-i aleyh olub ve ameli lâzım ve nef'i mücerreb olan teslîm-i tâm için urefâ-i sâfilîn ve mürşidân-ı kâmilîne ittibâen bu îtibarla vakıfla okunmak ihtiyâr olunmuşdur. Ve bu ihtiyâr kâmil-i muhtârındır.

Beyân-ı latîf: Bu mahalle gelince olan vird-i şerîf amelinde ve dervîş-i tâlibler ve sulehâ-i müminler ucub zuhuru ile amellerinde mağrûr olmakdan havf ve hazer idüb ve yed-i mürşidden bî'at ve inâbet hâline teveccüh ve azîmet ve ol hâli tezekkür kasdına mübayeat hâli gibi üç kere (استغفر الله استغفر الله استغفر الله) ¹⁰⁰² okudu.

Beyân-ı Hikmet: Hâlet-i mübâyeâ ve muâhedede ve bu vird-i şerîf kıratında istiğfârın üç olduğuna hikmet budur ki ehl-i mübâyea ve bu virde hâzır olub istimâ(81a) edenlerin mertebelerine ve envâna remz ve işâret vardır. Zîrâ bunlar üç türdür. Biri avâm, biri havas ve biri ehass-ı havasdır.

Beyân-ı diğêr: Ve üç olduğuna vech-i âhâr dahî kâbildir ki dervîş-i tâlib ve tarîkata mâil olan mümin-i râgıb vird-i şerîfi üç hâlde ve makamda istimâ ider. Merâtib-i etvâriyyeden makâm-ı nefsiyyede ise kuvây-ı nefsâniyye ile istimâ ider. Ve eğer makâm-ı kalbde ise kuvây-ı cenâniyye ile istimâ ider ve eğer makâm-ı ruhda ise kuvây-ı ruhâniyye ile istimâ ider. Zîrâ bi-hasebi'l-ef'âl ve's-sıfât hâlet-i tahliye üçdür. Tezkiye ve tasfiye ve tecliyedir. Bi-hasebi'l mücâhede tezkiye nefse taalluk ider. Ve bi-hasebi'l-mükâşefe tasfiye kalbe taalluk ider. Ve bi-hasebi'l-müşâhede tahliye rûha taalluk ider.

¹⁰⁰⁰ Fetih:29.

¹⁰⁰¹ Her nebî ve melek üzerine salat olsun.

¹⁰⁰² Allah'ım beni bağışla, Allah'ım beni bağışla, Allah'ım beni bağışla.

Beyân-ı diğêr: Ve bu üç kimesnelerin beyân-ı icmâli ile bi hasebi’ş-şer’i şerîf zünûb-ı zâhiriyyeleri ne idüğü mâ’lûm-ı ulemâ ve mâ’rûf-ı urefâdır. Ve amma avâmın zünûb-ı bâtınıyye ve enfüsiyyesi bi-hasebi’t-tarikat sıfât-ı zemîmeden olan hicâbât-ı zulmâniyyedir.

Beyân-ı müfîd: İmdi avâm, “estağfirullâh” deyûb mağfiret taleb etse bi-hasebi’l-bâtın nefsinde olan bu sıfât-ı zemîmelerin fenâsı ve gafrı ve setri murâddır. Ve havâssın zünûb-ı hâliyye ve bâtınıyyesi bi-hasebi’l-maârif sıfât-ı hamîde hâlinde görünen hicâbât-ı nûrâniyyenin fenâsı ve gafrı ve setri murâddır. Ve ehass-ı havassın zünûb-ı hâliyye ve bâtınıyyise bi-hasebi’l-hakâyık ve hubb-ı mâsiva taalluku ile görünen nazar-ı mâsivâullah’dır. Hicâbât-ı irfâniyyesidir. Bu dahî mağfiret taleb etse bi-hasebi’l-bâtın kuvvet-i rûhiyye ile sırrında olan hicâbât-ı **(81b)** irfâniyyenin fenâsı ve gafrı ve setri murâddır.

Lâyihâ: Bu beyandan mâ’lûm oldu ki istimâ-i vird-i şerîfde her birinin hâline ve makâmına göre gafrı ve setri vardır.

Nükte: Ve estağfirullâh üç olduğuna bu takrir ve tahrîr beyân-ı sarihdir. فاعلم بهذا الحال¹⁰⁰³ الباطني من هذا المقال الظاهري

Lâyihâ Vechiyle Beyân-ı Diğêr: Ve bâzı dâire-i irfâna dâhil ve hâl-i hikmete vâsıl olmayan gâfiller namaz akâbinde estağfirullâh ile istiğfar câiz değildir Hemen âyete’l-kürsîye şürû lâzımdır dirler. Zîrâ istiğfâr mâsiyetdedir deyû bi-lâ delîl hayâl-i bâtullarına tâbi olub namaz kılanlarda ve sâir ibâdet idenlerde hiç mâsiyet mülâhaza itmezler. Hak budur ki ehl-i ucub olmayub kalîl ve kesîr kendü noksânını bilüb ehl-i tevâzu ve ehl-i îtizâr olan ehl-i urefâ azizler katında ve hâlinde ibâdete dahî istiğfâr lâzımdır. Nitekim âriflerden biri bu beyt-i Fârisîde işâret etmişdir.

¹⁰⁰⁴زاهدان از كناه توبه كنند عارفان از عبادت استغفار

Ve bu beyân-ı hikmet-âmizin hakîkatine kemâ kân vusûl ve vukûf murâd iden evâil-i vird-i şerîfde (سبحانك ما عبدناك حق عبادتك)¹⁰⁰⁵ şerhinde olan beyânlara rücû idüb hakikat-ı hâle ve murâda vâkîf ola. Ve dahî şer-i şerîf-i nebevîde bu mazmûn-ı mû’tebere delîl-i sarîhdir ki *Mesâbih’de* mezkûrdur: Hz. Sevbân (ra) buyurur: كان رسول الله اذا نصر من صلوته استغفر

¹⁰⁰³ Bu Bâtınî hâli, zâhiri sözlerle anla.

¹⁰⁰⁴ Zâhidler günahattan tevbe ederler

Arifler ibâdetten istiğfâr ederler.

¹⁰⁰⁵ Allah’ım! Sana hakkıyla ibâdet edemedik.

1006 (82a) sıfat-ı hakîme hamîdesiyle 1006 ثلاثا اشارت حكمة رسول الله ويعلمكم الكتاب والحكمة kitâbullâhda mevsûf-ı Hak olan Sultân-ı Enbiyâ'dan istiğfâr-ı hikmet-i irfâniyye ile üç vâkî olmuşdur.

Beyân-ı diğêr: Ve dahî müstağfir iki türlüdür. Biri müstağfir-i bi'l-lisân biri dahî müstağfir-i bi'l-lisân ve'l-cenândır. Ve bu mahâlde 1007 (من استغفر بلسانه ولم يتب بالجنان ا من استغفر باللسان واصر بالعصيان فهو لا يتم استغفاره 1008 كالمستهزئ بالرحمن 1009 mefhûmunca vâziü'l-vird mücerred istiğfâr zikrîyle iktifâ etmeyüb her merâtib-i ahvâle şâmil olub ve dahî mücerred istiğfâr-ı bi'l-lisânda kalmayub cemî-i maâsîden rücû ve inâbet müyesser ve muhakkak olmak kasdına 1010 (من جميع ما كره الله قولا وفعلا وخاطرا وناظرا واتوب اليه okudu. Bundan sonra akîb-i salatda okunduğu gibi otuz üç kere subhânallâh ve otuz üç kere elhamdülillâh ve otuz üç kere allahüekber dahî okudu.

Beyân-ı müfid: Bu ecilden okunmuşdur ki *Mesâbih*'de namaz bâbından sonra zikr olunan bâbda Ebu Hureyre (ra) ider: Fukarâ-i Sahâbe: “ Ya rasulallâh bizim gibi namaz kılub ve mücâhede idüb mallarının ziyâdesni fukâraya bezl ve infâk idenler derecât-ı naîme ve mukîme yani cennete giderler. Amma biz fakîrlerin mâlımız olmayub infâka kâdir olmamakla ol makâm-ı âliye vusûlden mahrûmuz didiklerinde Hz. Rasulullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) dahî fukarâyâ bu sevâbdan ve ol makâm-ı âliye vusûlden mahrûm olmadıklarına cevâb kasdına 1011 (تسبحون في دبر كل صلوة عشراً وتحمدون عشراً وتكبرون عشراً) (82b) Yani salât-ı farîza akabinde on kere subhânallah ve onkere elhamdülillâh ve on kere allahuekber diseniz sizler dahî onların derecât ve makâmâtına vâsıl olursunuz,” buyurdular. Ve yine *Mesâbih*'de bu hadîs-i şerîflerin birinde: Fukarâ-i sahâbeye cevâbda 1012 (تسبحون وتحمدون وتكبرون خلف كل صلوة ثلاثا وتثني وفي رواية) (Kıldığımız her namazın arkasından otuz üç kere tesbih, tahmîd ve tekbir yapınız) dahî vârid olmuşdur. Ulemâ-yı âmilîn ve fuzalâ-yı kâmilinde ulu'l-azm olan azîzler otuz üçer kavliyle amel etmeyi ihtiyâr etmişlerdir. Amma bazı mahallê acelede 1013 (خفف الله المخفين) mücibince li-hikmetin taklîl lâzım gelse terk etmeyeler velâkin evvelki rivâyet üzere otuz kere dimek dahî câizdir.

1006 Hz. Peygamber “size kitâbı ve hikmeti öğretir”(Bakara:151) buyruğundaki hikmet-i Rasulullâh'a işaret olarak namazını bitirdiğinde üç defa istiğfar ederdi.

1007 Kim kalbiyle tevbe etmediği halde, diliyle istiğfar ederse.

1008 Onun istiğfarı tam değildir.

1009 Kim ki isyanlarda ısrar ettiği halde diliyle istiğfar ederse, sanki Rahman'la alay etmiş olur.

1010 Allah'ın hoşlanmadığı bütün söz, fiil, hâtıra ve bakışlardan O'na tevbe ediyorum.

1011 Ebû Dâvud, *Edeb*, 100; Tirmizî, *Salât*, 185; Nesâî, *Sehv*, 91; Ahmed b. Hanbel, II, 160.

1012 Müslim, *Mesâcid*, 144-146.

1013 Allah, hafifletenlere hafifletir.

Beyân-ı mühîm: Ve bu zikir ve tesbîhâtı akîb-i salât-ı fecirde okumak mesnûn iken vird-i şerîfde dahî bu gûne okunmasına dahî hikmet budur ki İmâm-ı Fâhru'r-Râzî, *Tefsir-i Kebîr*'lerinde ve bazı ulemâ dahî kütüblerinde yazdıkları üzere bi-emrillâh yeryüzüne inen meleklerden gice inen melekler sabah namazını edâ iden müminler duâlarında el yüze sürünce makamlarına gidüb ve gündüz melekleri gelürler. Akşam namazında dahî hemen bu gûne ve bi hasebi't-tarîkat tehîr-i melâike lâzım gelmesün deyû meşâyıh-ı izâm ve berâzıh-ı fihâm salât-ı fecir akabinde etmeyüb vird-i şerîfde iderler. Bu hususda teybîn-i hâl ve tafsîl-i makâl çokdur. Ârif tettebbû ide.

Beyân-ı diğêr: Ve otuz üçer okunduğu takdirce vird-i şerifde tesbîhât akabinde الله اكبر ¹⁰¹⁴ dahî okudu. Bununla tesbîhât (83a)yüze tamam olur.

Beyân-ı Melîh: Ve dahî virdi meşâyıh sabâh ve akşamda okumakla bu tesbîhât ve tahmîdât ve tekbirâtında ve bu evrâda ve sâir âmâl-i şer'iyyesinde vâkî noksân ve hatâsını af kaskına ve Hak Teâlâ'nın azamet ve kibriyâsına ve celâil-i sıfât ve zâtında olan rubûbiyyet-i kübrâ ve saltanat-ı uzmâsı şânına lâyük ve sezâ-vâr ibâdete kâdir olmadığını iş'âr ve bu özüünü izhâr kaskına فسبحان الله وبحمده بكرة وأصيلا وتعالى الله ملكا جبارا قهارا ستارا ¹⁰¹⁵ okudu.

Lâyihâ-i Latîfe: Ve dahî vird-i şerîf ibtidâsında okunan (اللهم يا ستار) الحمد لله علي 'dan ¹⁰¹⁶ kelâmına varınca indallâh hâlet-i makbûl ve sıfat-ı mergûb olub hisâl-i âbidân-ı sâdikân ve kemâl-i sâlikân-ı ârifân-ı fâyıkân izhâr-ı özü matlûb ve mergûb ve gafr-ı zünûb ve setr-i hâl-i uyûb ile bed olunmakla bu sıfatla mevsûf olub ve evvel ve âhir bâtın ve zâhir bir olunca girdiği kâpudan çıkmak îtibâr ve nüktesiyle واعف عنا يا كريم واغفر لنا ¹⁰¹⁷ Âmin.

İtmâm-ı ihtitâm vâkî oldu.

¹⁰¹⁴ Allah enbüyüktür, hamd-i kesir Allah'a mahsustur.

¹⁰¹⁵ Kadîr, Kadîm, Sultan, Settâr, Kâhâr, Cebbâr, Melik olan Allah'a sabah akşam hamdiyle tesbih olsun.

Güç ve kuvvet ancak Aliyyü'l-Azîm olan Allah'dandır.

¹⁰¹⁶ Nasip etmiş olduğu taat ve tevfiik nimetlerine karşı Allah'a hamd olsun.

¹⁰¹⁷ Ey Kerîm bizleri affet. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rahman ve Rahîm! Rahmetinle günahlarımızı bağışla.

SONUÇ

İslamın özü diyebileceğimiz tasavvuf ilk dönemlerde daha çok zühde dayanmaktaydı. Bu dönemde tasavvuf ehli arasında havf, hüzn ve dünyadan yüz çevirme halleri baskındı. Daha sonra değişik aşamalar geçiren tasavvuf cereyanı, tarikatların kurulmasıyla birlikte yeni bir ivme kazanarak etkinliğini artırma fırsatı buldu.

Halkın İslamlaşmasında önemli derecede rol oynayan dervişler ve tarikatlar, daha sonra Selçukluların ve Osmanlıların kuruluşunda da önemli katkılar sağladılar. Bu dönemlerde tarikatların etkisi hem halk hem de devlet ricâli arsında büyük oranda hissediliyordu. Yine bu asırlar içerisinde Tasavvuf bir kurum haline gelirken, yazılan kitaplar yoluyla da ilke ve kuralları belirlenmişti.

XVI. yüzyıl Şâbânîlik Tarikatı şeyhlerinden olan Ömer Fuâdî'nin *Risâle-i Virdiyye* adlı eserinde de Şâbânîlğin âdâb ve erkânları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yazar, tasavvuf sisteminin içinde yetişmiş bir kimse olarak *Risâle-i Virdiyye'de* pek çok tasavvufi konuyu ustalıkla ele almıştır. Seyr ü sulûk, zevk, şeriat- tarikat-marifet, halvet, etvar-ı seb'a, nefis ve dereceleri, vahdet-i vücud, şeyh ve şeyhe hizmet, itikaf, vird ve zikir âdâbları, sufilerin kılık-kıyafet şekilleri, fena- beka bu konulardan bazılarıdır. Bunlar içerisinde özellikle marifetullah, zikir ve tasavvuf ehlinin kılık-kıyafet şekilleri gibi konularda ayrıntılı açıklamalar yapmıştır.

Fuadi, risalede konuları ele alırken öncelikle âyet ve hadislerden faydalanmıştır. Konuyla ilgili olan ayet ve hadislere yer vererek ondan sonra açıklamalarını aktarmıştır. Risalede ayet ve hadislerin yanında sahalarında tanınmış olan eserlerden alıntılara da yer veren Fuadi, konuları geniş bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Risale-i Virdiyye'de yazarın kullandığı üsluptan da bahsedecek olursak, genel olarak eserde anlaşılır bir dil kullandığını söyleyebiliriz. Fuadi, risaleyi kendine has bir tarzda yazarak, şekil ve muhteva yönünden belirli bir yöntem izlememiştir. Konuları sistemli bir şekilde ele almak yerine, yeri geldikçe tekrar etmiştir. Değişik konuları "layiha" başlıkları altında incelerken, farklı yorumlar için de "beyan-ı diğer" şeklinde tasnifler yapmıştır.

Risalenin dikkat çeken yönlerinden bir tanesi de yazarın güzel ve uyumlu benzetmelerle konuları anlatmasıdır. Bu benzetmelerden birinde, tarikat yoluna giren müridi bir şeme benzeten yazar, yağı halis ve fitili kuvvetli olan şem ne kadar güçlü ışık verirse, niyeti halis ve mürşidine bağlılığı güçlü olan müridin de bu şem misali marifet nurunun kuvvetiyle hedefine çabucak ulaşacağını belirtir.

Eser, yazarın standart kalıplara yer vermemesi, akıcı ve renkli bir üslup kullanması, “ey mümin-i arif, ey muvahhid, ey esrar-ı evliyaya vakıf” şeklindeki ifadelerle muhatabın dikkatini çekmesi ve zengin muhtevasıyla bıkmadan, zevkle okunabilecek bir özelliktedir.

Biz de bu zengin muhtevası, akıcı üslubu, okunaklı bir yazı ile kaleme alınması ve özellikle de Kastamonu'nun manevi mimarlarından bir tanesi olan Ömer Fuadi'nin ve düşünce sisteminin anlaşılıp, aktarılabilmesi amacıyla *Risale-i Virdiyye*'yi çalışmayı uygun gördük.

Üç bölüme ayırdığımız çalışmamızın ilk bölümünde genel olarak Ömer Fuadi'nin yaşadığı dönem ve hayatına yer verirken, ikinci bölümde *Risale-i Virdiyye*'de adı geçen kişiler ve ele alınan konular üzerinde durduk. Son bölümde ise eserin tanıtımını yaparak, risalenin günümüz Türkçesi harfleriyle metnine yer verdik. Bu çalışmanın tasavvufa gönül veren ve bu sahada çalışma yapanlar için faydalı olmasını umuyoruz.

KAYNAKLAR

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim**, *Halvetilik'in Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi*, Ankara, 1991.
- ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed**, *Keşfü'l- Hafâ ve Müzîlü'l- Libas*, Dîmeşk, 2001.
- ADIVAR, Adnan**, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1982.
- AFİFÎ, Ebu'l- Alâ**, *Tasavvuf*, Ter: İbrahim Kaçar, İstanbul, 1996.
- AKYURT, Yusuf**, *Resimli Türk Abideleri Kastamonu Şehri*, Ankara, 1994.
- ALGÛL, Hüseyin**, "Hamza", *DİA*, XV, İstanbul, 1997.
- ALTIKULAÇ, Tayyar**, "Ebû Bekir", *DİA*, X, İstanbul, 1995.
- AŞKAR, Mustafa**, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul, 2006.
- ATEŞ, Süleyman**, *Cüneyd Bağdâdî Hayatı, Eserleri, Mektupşarı*, İstanbul, 1970.
- AYCAN, İrfan- SARIÇAM, İbrahim**, *Emeviler*, Ankara, 19993.
- AYDIN, Mehmet**, "Hıristiyanlık", *DİA*, XVII, İstanbul, 1998.
- AYNÎ, Mehmet Ali**, *İslam Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1992.
- BALTACI, Cahit**, *XV:-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih*, İstanbul, 1976.
- BANARLI, Nihat Sami**, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1976.
- BAYSAR, Hilâl, Ömer Fuâdî'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜSBİE, Ankara, 1991.
- BURSALI, Mehmet Tâhir**, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A.Fikri Yavuz-İbrahim Özen, İstanbul, 1972.
- CÂMÎ, Abdurrahman**, *Nefahâtü'l- Üns min Hadarâti'l- Kuds*, Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri, Sadeleştiren: Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1981.
- ÇAVUŞOĞLU, Semiramis**, "Kadıızâdeliler", *DİA*, İstanbul, 2001.
- ÇİFTÇİ, Fazıl**, *H. Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî*, Kastamonu, 2005.
- DANIŞMEND, İ. Hâmi**, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1971.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz**, *Kastamonu'da Basılan Eserler*, Kastamonu, 1987.
- DEMİRCİOĞLU, Ziya**, *Şeyh Şâbân-ı Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu, 1983.
- DEVELİOĞLU, Ferid**, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 2004.
- ERAYDIN, Selçuk**, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1994.
- ERZURUMLU, İbrahim Hakkı**, *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Turgut Ulusoy, İstanbul, 1978.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi**, "Ali", *DİA*, II, İstanbul, 1989.
- _____, "Hasan", *DİA*, XVI, İstanbul, 1997.

- _____, “Hüseyin”, *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998.
- FUÂDÎ, Ömer**, *Risâle-i Virdiyye*, KİHK, 1232/3.
- _____, *Risâle-i Gülâbiyye*, KİHK, 4153.
- _____, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli ve Türbenâme*, Haz: Muhammed Safi, Kastamonu, 1998.
- _____, *Risâle-i Türbenâme*, KİHK, 3676/2.
- _____, *Risâle-i Bülbüliyye*, KİHK, 1664.
- _____, *Istlâhât-i Ehl-i Sulûk*, KİHK, 3670/17.
- _____, *Risâle-i Tevhid*, KİHK, 3670/20.
- _____, *Risâle fî Beyâni Esrâri't-Tâlibîn*, KİHK, 3670/13.
- _____, *Risâle fî Beyâni Hükmi'l-Mubayaât*, KİHK, 2067/5.
- _____, *Muslihu'n- Nefs*, KİHK, 1232/4.
- _____, *Risâle-i Zikr*, KİHK, 2067/5.
- _____, *Beyânü'l- Esrâr*, KİHK, 3670.
- _____, *Halvetiyye*, KİHK, 2067/4.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed**, *İhyâu Ulûmiddîn*, Beyrut, 1996.
- GEYLANÎ, Abdülkâdir**, *Atıyye-i Sübhâniyye (Yüce Allah'ın İhsanı)*, Çev. Cabbarzâde Mehmed Arif, Haz. Bekir Uluçınar, İstanbul, 1983.
- _____, *Fethu'r- Rabbânî (İlâhi Armağan)*, İstanbul, 1988.
- GÜRER, Dilaver**, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul, 1999.
- HALAÇOĞLU, Yusuf**, *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlı'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1996.
- HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah**, *Âdâb*, Ter. Ali Hüsrevoğlu, İstanbul, 1980.
- HARMAN, Ömer Faruk**, “*Dâvûd*”, *DİA*, IX, İstanbul, 1994.
- HASAN, İbrahim Hasan**, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1987.
- HEYET, Evliyalar Ansiklopedisi**, “*Ömer Fuâdî*”, İstanbul, 1992.
- _____, *Mûcemu'l- Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.
- _____, *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, “*Ömer Fuâdî*”, İhlas Yayınları, İstanbul, ts.
- _____, *Dört Büyük Halife*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1976.
- _____, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul, 1987.
- _____, *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, “*Ömer Fuâdî*”, İhlas Yayınları, İstanbul, ts.
- HUCVİRÎ, Ebu'l- Hasen Ali b. Osman el- Cüllâbî**, *Keşfü'l- Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1996.

- İBN KESİR, İsmail b. Ömer**, *Büyük İslam Tarihi (el- Bidâye ve'n- Nihâye)*, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1994.
- İMAM-I RABBÂNÎ, Mektûbât**, Ter. A. Akçiçek, İstanbul, 1986.
- İNALCIK, Halil**, *Osmanlı Uygarlığı*, İstanbul, 2003.
- İZ, Mâhir**, *Tasavvuf*, İstanbul, 1995.
- İZNİKÎ, Şeyh Abdullah b. Eşref b. Muhammed el- Mısri er-Rûmî**, *Tam Müzekki'n- Nüfûs*, İstanbul, 1976.
- KABAKLI, Ahmet**, *Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1974.
- KANDEMİR, M.Yaşar**, "Fâtıma", *DİA*, XII, İstanbul, 1995.
- KAŞÂNÎ, Abdürrezzâk**, *Letâifu'l- A'lâm fi İşârât-ı Ehli'l- İlham*, *Tasavvuf Sözlüğü*, Haz. Ekrem Demirli, İstanbul, 2004.
- KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İshak**, *et- Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1992.
- KOCATÜRK, Vasfi Mâhir**, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1969.
- KONUK, Ahmet Avni**, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul, 1998.
- KÖKSAL, M.Asm**, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1989.
_____, *Peygamberler Tarihi*, Ankara, 2007.
- KÖPRÜLÜ, Fuat**, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1984.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim b. Hevâzin**, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, Ter. Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi, Haz. M. Günyüzlü, İstanbul, 2003.
- LEVENT, Agâh Sırrı**, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul, 1939.
_____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1988.
- MEKKÎ, Ebû Tâlib**, *Kûtû'l-Kulûb (Kalblerin Azığı)*, Çev. Yakup Çiçek- Dilâver Selvi, İstanbul, 2003.
- MUHÂSİBÎ, Hâris**, *er- Riâye fi Hukûkillâh*, Çev. Şahin Filiz- Hülya Küçük, İstanbul, 1998.
- MUSLU, Ramazan**, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul, 2007.
- ONAT, Hasan**, *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993.
- OZANOĞLU, İhsan**, *Büyük Türk Bilginlerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvif Şâbân-ı Veli, Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu, 1966.
_____, *Şâbân-ı Veli Menâkıbı*, Kastamonu, 1967.
_____, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul, 1952.
- ÖZTUNA, Yılmaz**, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1997.

- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri**, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul, 1982.
- PEKOLCAY, Necla**, *İslâmi Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981.
- SÂMÎ, Şemseddin**, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1989.
- _____, *Kâmûsu'l-Alâm*, Ankara, 1996.
- SAVAŞ, Hamdi**, *İslâm Tarihi*, Kayseri, 1999.
- SAYACI, Ülkü**, *Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadeîyye Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul, 2003.
- SERRÂC, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî**, *el-Lum'a fî't-Tasavvuf (İslam Tasavvufu)*, Ter. H.K. Yılmaz, İstanbul, 1996.
- SÜHREVERDÎ, Abdülkâhir b. Abdullah**, *Avârifü'l- Maârif (Tasavvufun Esasları)* Ter. H.K.Yılmaz- İrfan Gündüz, İstanbul, 1989.
- ŞÂRÂNÎ, Abdülvehhâb**, *el- Envârü'l- Kudsiyye*, Beyrut, 1988.
- ŞARDAĞ, Rüştü**, *Şâir Sultanlar*, Ankara, 1982.
- TATÇI, Mustafa**, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadeîyyesi”, *Yedi İklim*, Temmuz, 1993.
- ULUDAĞ, Süleyman**, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1995.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı**, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1973.
- VİCDANÎ, Sâdık**, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*, Haz. İrfan Gündüz, İstanbul, 1995.
- YAZAR, İlyas**, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesi'nin Metni*, Kastamonu, 2001.
- YAZAR, L. Nihâl**, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Menâkıb-ı Şâbân-ı Veli ve Türbenâme*, Ankara, 1985.
- YILDIZ, Hakkı Dursun**, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, 1989.
- YILMAZ, H. Kâmil**, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, İstanbul, 2002.
- _____, *Aziz Mahmud Hüddâyi Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İstanbul, 2006.
- _____, *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul, 1997.
- YILMAZ, Necdet**, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul, 2007.
- ZAVOTÇU, Gencay**, *Türk Edebiyatında Hâbnâme Geleneği ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, Kocaeli, 2007.
- ZENGİN, Ahmet Yaşar**, *Kastamonu Velileri*, Kastamonu, 2007.